

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

EMÎR HUMÂYÛN-İ İSFERÂYİNÎ'NİN FARŞA
DİVANI
[Metin-İnceleme]

Cemile GÜLHAN
2501170131

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Mehmet ATALAY

İSTANBUL-2022

ÖZ

EMÎR HUMÂYÛN-İ İSFERÂYİNÎ'NİN FARŞÇA DİVANİ

[METİN-İNCELEME]

Cemile GÜLHAN

Emîr Humâyûn-i İsferâyînî hicrî dokuzuncu yüzyılda yaşamış Fars şairlerindendir. Şiirlerinde Humâyûn mahlasını kullanmıştır. Emîr Humâyûn, Akkoyunlulardan Sultan Yakub'un himayesine girmiş ve Sultan'ın vefatına kadar Akkoyunlu sarayında kalmıştır. Çalışmamızda Emîr Humâyûn'un bilinen tek eseri olan Divan'ını ele aldık.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Emîr Humâyûn'un yaşadığı dönemi siyasî ve edebî açıdan ele aldık. İkinci Bölüm'de şairin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine yer verdik. Emîr Humâyûn'un Farsça Divanının İncelenmesi adını taşıyan Üçüncü Bölüm'de, Divan'ın dil ve üslup özellikleri ile muhtevası hakkında bilgi verdikten sonra, Divan'ın tenkitli metnini oluştururken istifade ettiğimiz yazma nüshaları kısaca tanıttık. Dördüncü Bölüm'de şairin Divan'ının metnine yer verdik.

Anahtar Kelimeler: Emîr Humâyûn, İsferâyîn, Farsça Divan, Fars Edebiyatı, Hicrî Dokuzuncu Yüzyıl Fars Şiiri.

ABSTRACT

THE PERSIAN DIVAN OF EMIR HUMAYUN İSFERAYINI [TEXT-ANALYSIS]

Cemile GÜLHAN

Emir Humayun İsferayini is one of the Persian poets who lived in the Hijri 9th century. He used the pen name Humayun in his poems. Emir Humayun came under the auspices of the Akkoyunlu, Sultan Yakub, and remained in the Akkoyunlu's palace until the Sultan's death. In our study, we discussed Emir Humayun's only known work, his Divan.

Our study consists of four parts. In the first part, we discussed the political and literary aspects of Emir Humayun's period. In the second part, we have included the poet's life, literary personality and works. In the third part, titled “Analysis of Emir Humayun's Persian Divan”, after giving information about the language and stylistic features and content of the Divan, we briefly introduced the manuscripts that we used while creating the critical text of the Divan. In the fourth chapter, we included the text of the poet's Divan.

Keywords: Emir Humayun, İsferayin, Persian Divan, Persian Literature, Persian poetry of the ninth century Hijri.

ÖNSÖZ

Hicrî dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Emîr Humâyûn-i İsferâyinî, Akkoyunlu Sultan Yakub'un saray şairlerindendir. Emîr Humâyûn ile ilgili İran'da yapılmış iki çalışma bulunmaktadır. Bunlar; şairin divanının İran nüshaları üzerinden yapılmış araştırmalardır. Biz bu çalışmamızda bir tanesi İran'da yapılmış çalışma olmak üzere, Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan sekiz nüshadan istifade ederek Emîr Humâyûn'un divanını oluşturmayı amaçladık. Ve böylece şairimiz Emîr Humâyûn'un gazel şairi olmasının yanında kaside şairi olduğunu da ortaya çıkarmak istedik.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm'de Emîr Humâyûn'un yaşadığı dönemi siyasî ve edebî açıdan ele aldık. İkinci Bölüm'de şairin hayatı ve edebî kişiliğine yer verdik. Emîr Humâyûn'un Farsça Divanının İncelenmesi adını taşıyan üçüncü Bölüm'de, Divan'ın dil ve üslup özellikleri ile muhtevası hakkında bilgi verdikten sonra, Divan'ın tenkitli metnini oluştururken istifade ettiğimiz yazma nüshaları kısaca tanıttık. Dördüncü Bölüm'de şairin Divan'ının metnine yer verdik.

Çalışma sırasında yol göstericiliği ile benden yardım ve desteğini esirgemeyen, tez danışmanım saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet ATALAY'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca her türlü yardım ve katkılarından dolayı değerli hocalarım Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ ve Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURGUT'a teşekkür ederim. Bu vesile ile bu süreçte benim yanımda olan ve beni daima destekleyen sevgili anneme ve sevgili babama, biricik ablam ve bir tanecik kardeşime gönülden minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Cemile GÜLHAN

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EMİR HUMÂYÛN'UN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Siyasi Durum.....	3
1.2. Edebi Durum.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

EMİR HUMÂYÛN'UN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1. Emîr Humâyûn'un Hayatı.....	11
2.2. Emîr Humâyûn'un Edebi Kişiliği	13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMİR HUMÂYÛN'UN FARŞÇA DİVANININ İNCELENMESİ

3.1. Dil Özellikleri.....	17
3.2. Üslup Özelliklkleri.....	21
3.3. Nazım Şekilleri ve Muhteva.....	29
3.4. Eserin Yazma Nüshaları	47
3.4.1. B Nüshası	47
3.4.2. E Nüshası	48
3.4.3. H Nüshası	48
3.4.4. K Nüshası	48
3.4.5. M Nüshası	48
3.4.6. N1 Nüshası	48
3.4.7. N2 Nüshası	48

3.4.8. Ü Nüshası	49

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVAN-I EMÎR HUMÂYÛN-İ İSFERÂYİNÎ

METİN	50
4.1. فهرست مندرجات	51
4.2. دیوانِ امیرِ همايونِ اسفراينی	52
[قصيده ها]	52
[ترکیب بندها]	86
[غزل ها]	95
[رباعی ها]	266
[مفردها]	272
4.3. فهرست قوافی	275
SONUÇ	289
KAYNAKÇA	290

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.e.** : aynı eser
- a.g.e.** : adı geçen eser
- a.g.m.** : adı geçen makale
- a.g.t.** : adı geçen tez
- B** : Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferâyinî (nşr. Husrev Şihâbî, Tahran, Hûze-i Hunerî, 1377 hş.)
- b.** : bin, ibn
- bkz.** : bakınız
- be.** : beyit
- C.** : cilt
- çev.** : çeviren
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- E** : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 3422-019.
- G.** : gazel
- H** : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, no. 569.
- h.** : hicrî
- hş.** : hicrî şemsî
- İMK** : İran Meclis Kütüphanesi
- K** : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kadızade, no. 431-002.
- Ka.** : kaside
- M** : Milli Kütüphane, no. A4330.
- Metin** : Bu çalışmada sunulan metin.
- Mü.** : müfred

- N1** : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 03879M-001.
- N2** : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 04964-035.
- no.** : numara
- nşr.** : neşreden, yayınlayan
- ö.** : ölüm tarihi
- R.** : rubai
- s.** : sayfa
- sa.** : sayı
- slt.** : saltanat yılları
- Tb.** : terakib-bend
- t.y.** : Basım tarihi yok.
- Ü** : İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY100.
- y.y.** : Basım yeri yok.

GİRİŞ

Emîr Humâyûn-i İsferyînî hicrî dokuzuncu yüzyılda yaşamış ünlü İran şairlerindendir. İran'ın kuzeydoğusunda Kuzey Horasan Eyaleti'nde Gurgan ile Nişabur arasında bulunan İsferyîn'de dünyaya gelmiştir. Eğitim için Tebriz'e gittiğinde kendisi de şair olan Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un himayesine girerek Akkoyunlu sarayına yerleşen Emîr Humâyûn, Sultan Yakub'un saltanatı süresince sarayda kalmıştır. Emîr Humâyûn, Sultan Yakub tarafından Husrev-i Kûçek lakabı ile anılmıştır. Emîr Humâyûn İsferyînî hicrî 902 (1496) yılında Kâşân'da vefat etmiş ve orada defnedilmiştir.

Emîr Humâyûn ve divanı ile ilgili olarak İran'da iki çalışma yapılmıştır. Bunlardan birincisi Sebkşinâsî-yi Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferyînî der Se Sath-i Belâğî, Zebânî ve Fikrî (Hasan Cevâdiyân, Dânişgâh-ı İlâm, 1393 hş.) adlı çalışmadır ve bu çalışmada şairimizin gazelleri yer almıştır. İkincisi ise Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferyînî (nşr. Husrev Şihâbî, Tahran 1377 hş.) adını taşımaktadır. Bu çalışmada da Emîr Humâyûn'un gazelleri ile rubaileri yer almıştır.

Bu iki çalışmada şairin sadece gazel ve rubaileri yer almıştır. Oysa yaptığımız araştırmalar sonucunda şairin kaside, terkiib-bend ve müfredlerinin de bulunduğu tespit edilmiştir. Şairin şiirlerinin yaklaşık olarak üçte birini oluşturan kaside, terkiib-bend ve müfredleri bu iki çalışmada yer almamıştır.

İran'da yapılan çalışmalarda şairin divanının oldukça eksik olmasının nedeni, İstanbul ve Ankara'da bulunan yedi nüshanın hiçbirine değinilmemiş olması, sadece İran'daki mevcut nüshalarla yetinilmesidir.

Biz şaire ait İstanbul ve Ankara'da bulunan bütün nüshalar ile İran'da yapılan bu iki çalışmayı birlikte değerlendirerek bir bütün olarak divan metnini oluşturduk.

Metinde okunamayan yerleri [?] işareti ile göstererek dipnotta okunamayan kelime ya da ibarenin fotoğrafına yer verdik.

Metinde eksik olduğunu düşündüğümüz yerlerde metin tamiri yaparak takdir ettiğimiz kelime ya da ibareyi köşeli parantez içinde gösterdik. Metin tamiri yapılmayan durumda ise metindeki noksanlığı metin içinde üç nokta ile gösterdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

EMİR HUMÂYÛN'UN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Siyasi Durum

Emîr Humâyûn'un yaşadığı IX/XV. yüzyıl İran coğrafyasında, Moğol istilası ve İlhanlı hakimiyetinin sona ermesinin akabinde, yüz yıldan fazla sürecek Timurlu (771-913/1370-1507), Karakoyunlu (752-874/1351-1469) ve Akkoyunlu (741-920/1340-1514) hakimiyet dönemi başlamıştır.¹

Orta Asya'yı, İran'ın doğusu ve Afganistan bölgesini de içine alan geniş bir coğrafyayı hakimiyeti altına alan Timurluların hükümdarı Timur'un (slt. 771-807/1370-1405) özellikle hicrî sekizinci yüzyıl sonlarında İran üzerine hamleleri başlamıştır (783/1381).² Horasan ve İsferyân'ı ele geçirdikten sonra “üç yıllık sefer” (1386-1388) ve “yedi yıllık sefer” (1399-1404) diye bilinen seferlerinde Azerbaycan'ı da içine alan Irak'a kadar bir coğrafyayı ve Anadolu'da Sivas ve Malatya'yı ele geçirmiştir. 804/1402 yılında Osmanlılara karşı giriştiği Ankara Savaşı'nın akabinde tekrar doğuya yönelen Timur 807/1405 yılında vefat etmiştir.³

Timur'dan sonra oğlu Şâhruh (slt. 807-850/1405-1447) Karakoyunlularla mücadeleye girişmiştir. Yapılan seferlerde Karakoyunluların merkezi Tebriz üç defa ele geçirilmesine rağmen (823/1420, 832/1429, 839/1435)⁴ Karakoyunlular Şâhruh'dan sonra Rey, İsfahan ve Fars'ı hakimiyet altına almışlardır (857/1453).⁵

¹ Abdülhuseyn-i Zerrînkûb, *Rûzgârân-ı Îrân*, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1375 hş., s. 261, 312-313; Abbâs Kadyânî, *Ferheng-i Tavsîfi-yi Târih-i Îrân*, Tahran, 1342 hş., C. I, s. 103; C. II, s. 922; C. IV, s. 1982; Huseyn Ferîver, *Târih-i Edebiyyât-ı Îrân ve Târih-i Şuarâ*, y.y., Çâp-ı İttılâât, 1341 hş., s. 279-281; Abdullâh Râzî, *Târih-i Kâmil-i Îrân*, Tahran, İkbâl, 1347 hş., s.364-378.

² İsmail Aka, “Timurlular”, *DİA*, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, s. 177-179; Engin Beksâç, “Timurlular: Timurlu Sanatı”, *DİA*, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, s. 180.

³ Aka, “Timurlular”, *DİA*, C. XLI, s. 177-179; İsmail Aka, “Timur”, *DİA*, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, s. 173-175.

⁴ Bu dönemde Tebriz bu üç devlet arasında sürekli el değiştirmiştir. Önceleri Timurluların elinde bulunan Tebriz, daha sonra, sınırları Horasan'dan Osmanlı Devleti ve Memlüklerin sınırlarına kadar uzanan Karakoyunluların merkezi olmuş; sonradan, Diyarbakır ve Erzincan'ı elinde tutan ve

Ebû Said'den (855-873/1451-1469) sonra Timurlu saltanatında bulunan Hüseyin Baykara'nın (slt. 875-911/1470-1506) ölümü üzerine, Timurluların merkezi Herat'ın Özbekler tarafından ele geçirilmesi sonucu Timurluların hakimiyeti sona ermiştir (913/1507).⁶

İlhanlı İmparatorluğu'nun 736/1335'ten itibaren parçalanması sonucu, bir Türkmen oymağı olan Karakoyunlular güçlenerek Doğu Anadolu'da hakimiyet kurmuşlar ve VIII/XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Moğolların İran'ın batısı ve Azerbaycan'dan çekilmesi ile de İran'ın batısını ele geçirmişlerdir.⁷

Karakoyunluların Kurucusu Bayram Hoca'nın ölümünden sonra (782/1380) yerine geçen Kara Mehmet, Timurlular ve Akkoyunlularla mücadele ederek Doğu Anadolu'da hakimiyeti sağlamış ve Tebriz'i Timur'un elinden almıştır (790/1388).⁸

Daha sonra başa geçen Kara Yusuf zamanında (791-823/1389-1420) Timurluların elinden Azerbaycan'ı alan ve Celâyirlileri (740-834/1340-1431) ağır bir yenilgiye uğratarak hakimiyetlerine son veren Karakoyunlular hakimiyet sahalarını İran'ın doğusuna kadar genişletmişler ve imparatorluk haline gelmişlerdir (841/1437).⁹

sınırlarını doğuda Kirman'dan Horasan'a kadar genişleten Akkoyunlular tarafından fethedilmiştir. Sultan Yakub Tebriz'in fethiyle birlikte Diyarbakır valiliğinden Akkoyunlu saltanatına geçmiştir (884/1478). Yahyâ b. Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî (Mîrzâ Yahyâ), **Lubbu't-tevârih**, y.y., 1314 hş, s. 222; Budak Münşî Kazvînî, **Cevâhiru'l-ahbâr**, nşr. Muhsin Behrâm Nijâd, Tahran, 1378 hş., s. 81; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Kara Koyunlu Devletleri**, Ankara, 1969, s. 180-181, 184; Mevlânâ Abdurrahmân b. Ahmed-i Câmî, **Nefehâtü'l-uns min hadarâti'l-kuds**, nşr. Mehdî Tevhîdî Pûr, Tahran, 1337 hş., s. 142-143; Zerrînkûb, **Rûzgârân-ı Îrân**, s. 261, 312; Ahmed Alî Kohzâd, "Akkoyunlular" **Dâiretu'l-ma'ârif**, Kâbil, Matbaa-i Umûmî-yi Kâbil, C. I, 1328 hş., s. 412-413.

⁵ İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 86; Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hânedanlar**, Ankara, Öncü Basımevi, 2005, s. 761.

⁶ Aka, **Timur ve Devleti**, s. 104-105; Aka, "Timurlular", **DİA**, C. XLI, s. 180.

⁷ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 180-184; Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1935, s. 146-147; Faruk Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXIV, s. 435.

⁸ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 180-184; Sümer, **Oğuzlar**, s. 146-147; Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, C. XXIV, s. 435.

⁹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 180-184; Sümer, **Oğuzlar**, s. 146-147; Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, C. XXIV, s. 435; Faruk Sümer, "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, C. XXI, 1957, sa. 83, s. 429-447; Osman Gazi Özgüdenli, "İran: 2. Fetihten Safevîlere Kadar", **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi,

Karakoyunluların büyük hükümdarlarından, Kara Yusuf'un oğlu Cihânşâh (slt. 843-872/1438-1467) devleti en parlak konuma getirmiştir. Onun zamanında Karakoyunlu sınırları doğuda Horasan'a, batıda Osmanlılara ve Memlûklere kadar uzanmıştır. Cihânşâh Akkoyunlulara karşı girdiği son seferinde Uzun Hasan ile girdiği mücadeleyi kaybederek bu savaşta yaşamını yitirmiş bu da Karakoyunlu devletinin sonunu getirmiştir (873/1469).¹⁰

Oğuzların Bayındır boyundan gelen Akkoyunlular, 745/1340 yılından itibaren Tur Ali Bey (ö. 765/1360'lı yıllar) ile adından söz ettirmiş ve ardından Kara Yülük Osman Bey zamanında da (ö. 839/1435 sonrası) merkezi Diyarbakır olan bir beylik olarak kurulmuştur. Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu Cihânşâh'ı (slt. 843-872/1438-1467) yenerek Karakoyunlu Devleti'ne son vermiş ve böylelikle Akkoyunlular Uzun Hasan zamanında (slt. 856-882/1452-1478) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan, Azerbaycan, İran ve Irak'a kadar uzanan geniş bir sahada büyük ve teşkilatlı bir imparatorluk haline gelmiştir (872/1468).¹¹ Merkezi Tebriz'e taşıyan Akkoyunlular, Karakoyunlulardan daha geniş bir coğrafyaya hükmetmişlerdir. Akkoyunluların Uzun Hasan zamanında Osmanlılarla yaptıkları Otlukbeli Savaşı'ndaki (878/1473) yenilgilerinin akabinde Tebriz ellerinden çıkmıştır (879/1474). Bu yenilgiden beş yıl sonra Uzun Hasan vefat etmiştir (ö. 882/1478).¹²

Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, idari ve sosyal hayatla ilgili vergilendirme gibi çeşitli düzenlemeleri içeren, daha sonra Osmanlı Devleti ve İran tarafından da uzun süre uygulanan "Hasan Padişah Kanunları" adlı siyasi düzenlemeler getirmiştir.¹³

C. XXII, s. 398-399; Osman Gazi Özgüdenli, "Moğollar", **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXX, s. 228.

¹⁰ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 180-187; Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, C. XXIV, s. 434-438; Faruk Sümer, "Cihan Şah", **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. VII, s. 536.

¹¹ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 190-198; Faruk Sümer, **Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Güven Matbaası, 1976, s. 11-12; Sümer, **Oğuzlar**, s.148-149; Nihat Azamat, "Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf u Zelihâ, Esrârname Tercümesi", **Osmanlı Araştırmaları VII-VIII**, İstanbul, 1988, s. 351; İlhan Erdem, Mustafa Uyar, "Akkoyunlular-Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı" **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VI, s. 1534.

¹² Faruk Sümer, "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLII, s. 262-264.

¹³ Sümer, "Uzun Hasan", **DİA**, C. XLII, s. 262-264; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 194.

Uzun Hasan'ın yerine geçen oğlu Halil'in altı aylık saltanatından sonra Akkoyunluların başına Sultan Yakub geçmiştir (884/1478). On iki yıl süren saltanatı (slt. 884-896/1478-1490) Akkoyunluların en parlak dönemlerinden olmuştur. Gürcistan ve Memlükler'e karşı zaferle sonuçlanan seferler yapmıştır.¹⁴

Sultan Yakub sonrası Akkoyunlular güç ve iktidarını kaybetmeye başlamıştır. Sultan Yakub'un Oğlu Baysungur'un bir buçuk yıllık iktidarı gibi, kısa dönemlerle diğer oğulları ve Uzun Hasan'ın torunları iktidar olmuştur. Nihayetinde iktidara geçen Elvend ve Murad zamanında Akkoyunlular ikiye bölünmüş ve Elvend'in Şâh İsmail'e yenilmesi ile Tebriz elden gitmiştir ve 1340/1514 yılında Akkoyunlular yıkılmıştır.¹⁵

1.2. Edebi Durum

Hicrî dokuzuncu yüzyıl İran Edebiyatı'nın önemli dönemlerinden biridir. Bu dönemden sonra İran Edebiyatı düşüşe geçmiş ve bazı kısa dönemler dışında o derece bir canlılık olmamıştır. Bu yüzyılda bölge coğrafyasında hâkim olan hanedanlıkların Fars Edebiyatı'na olan ilgileri, şair ve yazarlara karşı himayeci tavırları da bunda büyük rol oynamıştır.¹⁶ Özellikle hicrî dokuzuncu yüzyılda hüküm süren Akkoyunlu, Karakoyunlu ve Timurlu hükümdarlarının edebiyata olan ilgileri önemli bir etkidir. Hicrî 908 (1502) senesine kadar o bölgede hükümrânlığı devam eden Akkoyunluların sarayı, edebiyatın revaç bulduğu merkezlerdendir.¹⁷

¹⁴ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. II, s. 272-273.

¹⁵ Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 190-198; Sümer, "Akkoyunlular", **DİA**, C. II, s. 272-273.

¹⁶ Saîd Nefisî, **Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-i Fârsî**, y.y., Kitâbfurûşî-yi Furûğî, 1344 hş., C. I, s. 226, 234; Bâkır Âl-i İbrâhîm, **Târîh-i Tahavvul u Tatavvur-i Edebiyyât-ı Îrân**, Tahran, Kitâbfurûşî ve Çaphâne-i Muhammed Ali İlmî, t.y., s. 265.

¹⁷ Saîd Nefisî, **a.g.e.**, s. 226-234; Edmund Clifford Bosworth, **Silsilehâ-yi İslâmî**, çev. Feridûn Bedrâî, Tahran, İntişârât-i Muesse-i Mutâlaât u Tahkîkât-ı Ferhengî, 1371 hş., s. 247.

Karakoyunlu Cihânşâh ve oğlu Pir Budâk her ikisi de aynı zamanda şair olan hükümdarlardandır. Şiirlerinde Hakikî mahlasını kullanan Karakoyunlu sultanı Cihânşâh'ın (ö. 872/1467) Türkçe ve Farsça şiirlerinden oluşan bir divanı vardır. Hatta Cihânşâh Azerbaycan Edebiyatında şiirleriyle de meşhurdur. Cihânşâh'ın Mollâ Câmî ile mektuplaştığı, ilme, sanata ve edebiyata önem verdiği bilinmektedir. Oğlu Pir Budak'ın da Farsça şiirleri vardır. Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, C. XXIV, s. 434-438; Muhsin Macit, "Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin Edebi Faaliyetleri", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VII, s. 1075-1076.

Akkoyunlular, Uzun Hasan Bey ve oğlu Sultan Yakub devrinde ilim ve edebiyata değer vermişlerdir. Dönemin ünlü ilim adamlarına, şairlere, minyatür ve musiki gibi çeşitli alanlardaki sanatkârlara, saraylarında yer vermişler ve onları himaye etmişlerdir.¹⁸

Uzun Hasan Tebriz şehrini ele geçirdiğinde (872/1468) bir grup ulema bu şehirde toplanmıştır. Edebiyatçı ve münecim olan Ali Kuşçu, Mekke dönüşü Uzun Hasan'ın sarayına gitmiştir.¹⁹ Ayrıca Akkoyunlu tarihi için önemli bir kaynak olan Kitâb-ı Diyârbekriyye'yi Ebû Bekr-i Tihârî'ye Uzun Hasan yazdırmıştır.²⁰ Ayrıca Uzun Hasan Bey'in mükemmel bir kütüphanesinin olduğu da malumdur.²¹

Meşhur Ahlâk-ı Celâlî'nin müellifi Celâleddîn Muhammed b. Es'ad Sâdîkî Devvânî (908 h.) de aynı dönemde yaşamış âlim ve yazarlardan birisidir. Osmanlı ve Akkoyunlu padişahlarından çokça ilgi görmüş ve hatta Ahlâk-ı Celâlî'yi Akkoyunlu padişahı Uzun Hasan'ın oğlu Sultan Halîl adına yazmıştır.²²

Sultan Yakub döneminde (slt. 884-896/1478-1490) Akkoyunlu sarayında minyatür sanatı gelişme göstermiş, hatta sanat tarihçileri Safevî minyatürleri üzerinde derin tesiri olan bir Türkmen minyatür mektebinden bahsetmişlerdir.²³

Akkoyunlu Devleti'nin merkezi olan Tebriz ve Sultan Yakub'un sarayı, o dönemde kültür ve sanatın da merkezi olmuştur. Bunda Akkoyunlu Uzun Hasan'dan sonra oğlu Sultan Yakub'un da katkısı büyüktür. Edebiyata ilgisi bulunan Sultan Yakub'un saltanatında, şairler rağbet görmüş, sultana kasideler ve medhiyeler yazarak Tebriz'e göndermişlerdir.²⁴

¹⁸ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, C. II, s. 274.

¹⁹ Tefkik Subhânî, *Târîh-i Edebiyyât-ı Ârân*, y.y., t.y., s. 170.

²⁰ Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, C. XLII, s. 262-264; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 194.

²¹ Ebû Bekr-i Tihârî, *Kitâb-ı Diyârbekriyye*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 5.

²² Zebihullâh Safâ, *Hulâsa-i Târîh-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Ârân*, Tahran, Muessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, t.y., C. II, s. 231; Subhânî, *a.g.e.*, s. 170.

²³ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, C. II, s. 274.

²⁴ Jan Rypka, *Târîh-i Edebiyyât-ı Ârân: ez devrân-i Bâstân tâ Kâcâriyye*, çev. Âsâ Şihâbî, Tahran, 1385 hş., s. 406-407; Sâdık Rızâzâde-i Şafak, *Târîh-i Edebiyyat-ı Ârân*, y.y., t.y., s. 523; Yahyâ b. Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî, (Mîrzâ Yahyâ), *a.g.e.*, s. 222.

Edebiyata önem veren, güzel yazı yazan, kendisi de şair olan Sultan Yakub'un Farsça ve Türkçe şiirleri bulunmaktadır. Edebiyatçı ve musikişinasları himaye etmiş ve birçok şairin memduhu olmuştur. Sultan Yakub, şairlere ve söz ehli kişilere değer vermiş ve sarayına davet etmiştir.²⁵

Akkoyunlu Sultan Yakub'un 12 yıllık saltanatı döneminde (slt. 884-896/1478-1490) Akkoyunlu devlet merkezi olan Tebrîz, o dönemin şairlerinin en önemli edebiyat merkezi olmuştur.²⁶ Sâm Mîrzâ-yı Safevî *Tuhfe-i Sâmî* adlı tezkiresinde Sultan Yakub'un dönemini, sultandan da sitayişle bahsederek methetmiş ve şiirin yüksek seviyelere çıktığını belirtmiştir.²⁷

Sultan Yakub'un Farsça bir tezkiresi ve *Ceng-i Ya 'kûbî* adlı bir şiir mecmuası bulunmaktadır. *Mecmau'l-fusahâ* ve *Tuhfe-i Sâmî*'de, Sultan Yakub'un şu rubaisine yer verilmiştir:²⁸

دنیا که در آن ثبات کم می بینم
در هر فرحش هزار غم می بینم
چون کهنه رباطیست که از هر طرفش
راهی به بیابانِ عدم می بینم

“Dünyada kalıcı (bir şey) görmedim, onun her sevincinde bin gam gördüm.
Eski bir konak gibi her tarafından yokluk çölüne bir yol gördüm.”

İnceleme konumuz olan şairimiz Emîr Humâyûn ile, Mevlânâ Hurremî, Mevlânâ Şah Mahmûd, Harezmlî, Mevlânâ Enîsî, Habîb-i Şarkî, Dervîş Dihekî ve

²⁵ Yahyâ b. Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî (Mîrzâ Yahyâ), *a.e.*, s. 222.; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 226; Muhammed Muzaffer Huseyn Sabâ, *Tezkire-i Rûz-i Rûşen*, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Râzî, 1343 hş., s. 945.

²⁶ Zebîhullâh Safâ, *Tarîh-i Edebiyyât der Îrân*, C. IV, Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364 hş., s. 136; Ebû Bekr-i Tihîrânî, *a.g.e.*, s. 5.

²⁷ Sâm Mîrzâ-yı Safevî, [*Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*], Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, no. 03141, s. 43^b-46^a; Sâm Mîrzâ-yı Safevî, *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî* nşr. Vahîd-i Destgirdî, Tahran, Matbaa-i Armağân, 1314 hş., s. 17-18.

²⁸ Rızâ Kulîhân Hidâyet, *Mecmau'l-fusahâ*, nşr. Mezâhir Musaffâ, y.y., 1371 hş., C. I, s. 241; Ebû Bekr-i Tihîrânî, *a.g.e.*, s. 5-6, Sâm Mîrzâ-yı Safevî, [*Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*], 46^a.

daha birçok şair, tarihçi ve âlim Sultan Yakub döneminde yaşamıştır. Sultan Yakub, sarayında bulunan Fazlullâh b. Rûzbihân (Huncî)'ye (854-927/1450-4521) dönemin Akkoyunlu tarihini yazdırmıştır. Fazlullâh b. Rûzbihân, *Târîh-i Âlem 'ârâ-yı Emînî* adlı bu eserini Sultan Yakub'un ölümünden sonra tamamlamıştır.²⁹

Değerli bir âlim, aynı zamanda iyi bir şair olan Kadı Îsâ Sâvecî (ö. 896/1490) Sultan Yakub'un kazaskeri, İdrîs Bitlisî de nişancısıdır.³⁰ Baba Figânî (925/1519) de bir süre Tebriz'de yaşamış, Sultan Yakub'un sarayına mensup bir diğer şairdir. Hâtîfî-yi Hercerdî (ö. 927/1521) ve Hilâlî-yi Çağatâyî (ö. 935/1528) de yine o dönemin öne çıkan şairlerindendir.³¹

Emîr Humâyûn ile aynı dönemde yaşamış ve Timurlu Devleti sarayında da bulunan Mollâ Câmî de (817-898/1414-1492)³² Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan Bey ve oğulları Sultan Yakub ile Yusuf Bey'in teveccühlerine mazhar olmuştur. Hatta Câmî'nin divanı ve *Yusuf ile Züleyha* ile diğer mesnevilerinin arasında seçkin bir yere sahip olan *Selâmân u Âbsâl* adlı meşhur mesnevisini, Sultan Yakub ile yakınlığı dolayısıyla onun adına yazmıştır.³³ Ayrıca Câmî'nin Sultan Yakub'u medhettiği kasideleri de mevcuttur.

Câmî, Sultan Yakub'un ölümü üzerine (896/1490) şu rubaiyi nazmetmiştir:³⁴

عمری دل من ز شوق یعقوب طپید
یعقوب برفت و روی یعقوب ندید
رنجی که به من از غم یعقوب رسید
هرگز یعقوب از غم یوسف نکشید

²⁹ Tahsin Yazıcı, "Huncî", *DİA*, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XVIII, s. 374. Fazlullâh b. Rûzbihân *Târîh-i Âlem 'ârâ-yı Emînî* adlı bu eserini Sultan Yakub'un ölümünden sonra tamamlamıştır.

³⁰ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 226; Yahyâ b. Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî (Mîrzâ Yahyâ), *a.g.e.*, s. 222.

³¹ Sâm Mîrzâ-yi Safevî, *Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî*, s. 102-103; Sâdık Rızâzâde-i Şafak, *a.g.e.*, s. 572-574.

³² Sâdık Rızâzâde-i Şafak, *a.g.e.*, s. 534; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 196.

³³ Muhammed Rızâ Şefî'i-yi. Kedkenî, *Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân ez Âğâz tâ İmrûz*, Tahran, 1380 hş., s. 409; Safâ, *Târîh-i Edebiyyat der Îrân*, C. IV, s. 136.

³⁴ Subhânî, *a.g.e.*, s. 170; Sâdık Rızâzâde-i Şafak, *a.g.e.*, s. 523; Yahyâ b. Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî (Mîrzâ Yahyâ), *a.g.e.* s. 223; Safâ, *a.g.e.*, C. IV, s. 136.

“Bir ömür gönlüm Sultan Yakub’un iştiağıyla çarptı. Yüzünü görmeden Yakub gitti. Onun derdinden bana ızdırabı ulaştı (ama) asla Yakub Yusuf’un gamını çekmedi.”

Ayrıca Türk şair Ahmedî Akkoyunlu da (ö. 884/1480’den sonra) Sultan Yakub döneminde yaşamış ve sultanın emirlerinden Halil Bey’in (Sûfî Halil) isteğiyle yazdığı *Yûsuf u Zelîhâ* adlı mesnevisinde Sultan Yakub’un adını geçirmiştir.³⁵

Hoş nizâmdaydı ‘âlem serteser

Nevbet-i Ya‘kûb Hân idi meger

Anun idi saltanat tâ cedd-i Rûm

Taht-ı Bağdâdı Irakeyn ile Kum³⁶

Bu dönemin öne çıkan şairlerinden bazıları şunlardır: Abdurrahmân Câmî (ö. 898/1492), Şeyh Âzerî-yi Tûsî (ö. 865/1460), Hayâlî-yi Buhârâyî (ö. 850/1445), İbni Husâm (ö. 874/1469), Emîr Şâhî-yi Sebzvârî (ö. 857/1453), İsmet-i Buhârî (ö. 840/1435), Kâtibî-yi Turşîzî (ö. 838/1434), Âsafî-yi Herevî (ö. 923/1517).³⁷

³⁵ Nihat Azamat, “Ahmedî, Akkoyunlu”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. II, s. 167-168; Azamat, “Yeni Bir Ahmedî” **Osmanlı Araştırmaları VII-VIII**, s. 348-353.

³⁶ Ahmedî Akkoyunlu’nun *Yûsuf u Zelîhâ* adlı mesnevisinin yazma nüshası için bkz. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi yazma no. 51.

³⁷ Muhammed Rızâ Şefî‘î-yi Kedkenî, **Edebiyyât-ı Fârsî ez Asr-ı Câmî tâ Rûzgâr-i Mâ**, Tahran, Neşr-i Ney, 1378 hş., s.15; Adnan Karaismailoğlu, “İsmet-i Buhârî”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXIII, s. 138-139; Kohzâd, “Âsafî (Herevî)” **Dâiretu’l-ma‘ârif**, s. 383.

İKİNCİ BÖLÜM

EMİR HUMÂYÛN'UN HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1. Emir Humâyûn'un Hayatı

Emîr Humâyûn-i İsferâyînî hicrî dokuzuncu yüzyılın gazel şairlerindendir. Horasan'ın İsferâyin bölgesinde doğmuştur. Ailesi İsferâyin'in ileri gelenlerindendir. Bazı kaynaklara göre de Semerkantlıdır. Bu sebeple Semerkandî diye de anılmıştır.¹

Doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Çocukluk dönemi Horasan'da geçmiştir. Daha sonra Herât, Irak ve Azerbaycan'a gitmiştir. Gençliğinin ilk dönemlerinde İsferâyin'den Tebriz'e giden Emîr Humâyûn, Tebriz'de Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakub'un (slt. 884-896/1478-1490) teveccühüne mazhar olmuş ve sultanın himayesine girmiştir.²

Bilgili ve nüktedan bir kişiliği olan Emîr Humâyûn, güzel şiir söylediği için Sultan Yakub'un saray şairleri arasına girmiştir.³ Sultan, Emîr Humâyûn'a Husrev-i

¹ Sâm Mîrzâ-yı Safevî, [**Tezkire-i Tuhfe-i Sâmîl**], s. 84^b-86^a; Sirâcuddîn Âlî Hân (Ârzû), **Tezkire-i Mecmau'n-nefâis**, nşr. Muhammed Serfirâz Zafer, İslâmâbâd, Merkez-i Tahkîkât-ı Fârsî-yî Îrân u Pâkistân, C. III, 1385 hş., s. 1826; Sabâ, **a.g.e.**, s. 932-933; Muhammed Şerîfî, **Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî**, Tahran, 1391 hş., C. II, s. 1501; Nefîsî, **a.g.e.** C. I, s. 311; Emîn Ahmed Râzî, **Tezkire-i Heft İklîm**, nşr. Seyyid M. Rızâ Tâhirî, Tahran, 1378 hş., C. II, s. 834; Rızâ Kulihân Hidâyet, **a.g.e.**, C. II, s. 174; Huseyn Hezâil, **Ferheng-i Edebiyyât-ı Cihân**, Tahran, 1331 hş., C. VI, s. 5071; Muhammed Âlî Muderris-i Tebrîzî, **Reyhânetu'l-edeb**, y.y., 1374 hş., C. VI, s. 371; Mîr Nizâmuddîn Âlî Şîr Nevâî, **Mecâlisu'n-nefâis**, nşr. Âlî Asgar Hikmet, Tahran, 1323 hş., s. 303; Âzer Tefazzulî, **Ferheng-i Bozorgân-i İslâm ve Îrân**, Tahran, 1372 hş., s. 659; Molla Kâtî'î-yi Herevî, **Tezkire-i Mecmau's-şuarâ-yi Cihângîrşâhî**, nşr. Muhammed Selîm Ahter, İslâmâbâd, 1979, s. 304; Rahmân Zebîhî, "Humâyûn-i İsferâyînî", **Dânişnâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî**, 1395 hş., C. VI, s. 789.

² Sâm Mîrzâ-yı Safevî, [**Tezkire-i Tuhfe-i Sâmîl**], s. 84^b-86^a; Râzî, **a.g.e.**, s. C. II, s. 834; Tefazzulî, **a.g.e.**, s. 659; Hezâil, **a.g.e.**, C. VI, s. 5071; Muhammed Âlî Muderris-i Tebrîzî, **a.g.e.**, C. VI, s. 371; Âga Bozorg-i Tahrânî, **ez-Zerîa ilâ tesânîfi's-Şia**, Beyrut, t.y., C. IX/4, s. 1297; Rahmân Zebîhî, "Humâyûn-i İsferâyînî", **Dânişnâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî**, 1395 hş., C. VI, s. 789; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 311; Sabâ, **a.g.e.**, s. 932-933.

³ Hidâyet, **a.g.e.**, C. II, s. 174; Ahmed Gulçîn-i Meânî, **Âyine-i Mîrâs Cöng-i Meânî**, Tahran, 1385 hş., s. 69; Tefazzulî, **a.g.e.**, s. 659; Muhammed Âlî Terbiyet, **Dânişmendân-ı Âzerbâyecân**, nşr. Gulâm Rızâ Tabâtabâyî, Tahran, Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-ı İslâmî, 1377 hş., s. 576.

Kûçek lakabını vermiştir.⁴ Emîr Humâyûn, şiirlerinde Sultan Yakub ile Kadı Îsâ Sâvecî'yi övmüştür.⁵

Hayatını Sultan Yakub zamanında Tebriz'de Akkoyunlu sarayında geçiren Emîr Humâyûn, onun özel nedimlerinden biri olmuştur.

Emîr Humâyûn bir gazelinde, Horasanlı olmasına rağmen Tebriz'i yurt edinmesi ile ilgili olarak şu beyte yer vermiştir:

همایون با سگِ کوی به تبریز آنچنان گشتم
که در دل هم نگردد یادِ یارانِ خراسانم⁶

Emîr Humâyûn, Sultan Yakub Han'ın ölümünden (896/1490) ve hemen akabinde Kadı Îsâ'nın öldürülmesinden sonra⁷ Tebriz'den ayrılmış ve Sultan Yakub'un mülazımlarından Şeyh Velî Beg'in yanına, Kum'a bağlı olan Ermek/Kâşân'a gitmiştir. Hayatının geri kalan kısmını onun himayesinde geçiren Emîr Humâyûn hicrî 902 (1496) senesinde Kum'da vefat etmiştir.⁸ Emîr Humâyûn'un mezarı Kum ile Kâşân arasında bulunan Ermek'tedir. Mezar taşına şu beyitlerin yazılmasını vasiyet etmiştir:⁹

⁴ Sâm Mîrzâ-yı Safevî, [Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî], s. 84^b-86^a; Sirâcuddîn Âlî Hân (Ârzû), a.g.e., C. III, s. 1826; Râzî, a.g.e., C. III, s. 1826; Terbiyet, a.g.e. s. 575-576; Sâm Mîrzâ-yı Safevî, a.g.e., s. 47-49; Hezâil, a.g.e., C. VI, s. 5072; Gulçîn-i Meânî a.g.e.; Sabâ, a.g.e., s. 933; Zebihî, "Humâyûn-i Îsferâyînî", Dânişnâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî, 1395, hş., C. VI, s. 789.

⁵ Kadı Îsâ Sâvecî, Sultan Yakub döneminde ahlâk ve faziletiyle tanınan âlim bir kişi olup Sultan Yakub'un şehzadelîği sırasında hocalığını yapmış, sultanlığı sırasında da kazaskeri olmuştur. Kadı Îsâ Sultan Yakub'un mektuplarını da yazan, yazısı ve hitabeti güçlü bir kişidir. Budak Münşî. Kazvînî, Cevâhiru'l-ahbâr, nşr. Muhsin Behrâm Nijâd, Tahrân, 1378 hş., s. 83, 126; Nefîsî, a.g.e., C. I, s. 311; H. Seyyid Huseynzâde, Târih-i Ferâmûşşode-i Îrân der Devre-i Sultân Ya'kûb Akkoyunlu, Tahrân, Neşr-i Târih-i Îrân, 1394 hş., s. 380; Sümer, "Akkoyunlular", DİA, C. II s. 273.

⁶ Metin, G. 110, be. 6.

⁷ Gıyâsuddîn b. Humâmuddîn-i Huseynî (Hândmîr), Târih-i Habîbu's-siyer, nşr. Celâluddîn-i Humâyî, C. IV, y.y., İntişârât-ı Hayyâm, 1380 hş., s.436; Budak Münşî Kazvînî, a.g.e., s. 85; Safâ, Târih-i Edebiyyât der Îrân, C. IV, s. 274.

⁸ Râzî, a.g.e., C. III, s. 1826; Nefîsî, a.g.e., C. I, s. 234, 311-312; Kazvînî, a.g.e., s. 38; Âga Bozorg-i Tahrânî, a.g.e., C. IX/4, s. 1297; Tebrîzî, a.g.e., C. VI, s. 372; Zebihî, a.g.m., C. VI, s. 789. Sâm Mîrzâ adı geçen tezkiresinde Emîr Humâyûn'un ölüm tarihinin belli olmadığını yazmıştır.

⁹ Sâm Mîrzâ-yı Safevî, [Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî], s. 84^b-86^a; Safâ, Târih-i Edebiyyât der Îrân, C. IV, s. 375; Ahmed Ateş, İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I, İstanbul, Milli

میا بر سر مرا روزی که میرم در وفای تو
مبادا زنده گردهم باز افتم در بلای تو¹⁰

“*Senin vefasızlığından öldüğüm gün mezarıma gelme! Yaşayıp tekrar senin derdine düşmeyeyim.*”

من و خیالِ غزالی و چشمِ گریانی
گرفته کوه صفت گوشه بیابانی¹¹

“*Ben ve güzel yüzlü gözü yaşlı sevgilinin hayali, gururlu bir şekilde bir çöl köşesinde inzivaya çekilmiş.*”

2.2. Emîr Humâyûn’un Edebi Kişiliği

İsferâyin’in de içinde bulunduğu Horasan bölgesi, eski zamanlardan beri şiirin neşvünema bulduğu ve büyük söz ustalarının çıktığı bir bölge olmuştur. Emîr Humâyûn bu dönemin güzel şiir yazan, halk tarafından da beğenilen yumuşak huylu, hoş tabiatlı, güçlü ve kudretli gazel ustalarından birisidir.¹²

Şiirlerinde Humâyûn mahlasını kullanan Emîr Humâyûn’un şairliği, *Sefîne-i Hoşgûy*’da “şairler dünyasının tâlihli hümâsı” denilerek övülmüştür. Kişiliği de gayretli ve ince düşünceli olarak methedilmiştir. *Heft İklîm*’de de şairliğinden ve şiirlerinden övgüyle bahsedilmiştir.

Emîr Humâyûn’un şiir dili, anlaşılması kolay, sade ve akıcıdır. Zamanın yaygın kelime ve terkiplerini içermekle birlikte dönemine göre daha yenilikçi bir tarzdadır. Tasvirleri güçlü ve canlandırmaları etkilidir. IX/XV. yüzyıl başlarından itibaren şairlerin kullandıkları hazır şiir kalıplarını kullanmaktan kaçınan Emîr

Eğitim Basımevi, 1968, s. 452; Hazâil, **a.g.e.**, C. VI, s. 5072; Sabâ, **a.g.e.**, s. 933; B. Humâyûnfer, **Berresî-yi Gûyîş-i İsferâyin**, Tahran, Çapar, 1323 hş., s. 277.

¹⁰ Metin, G. 152, be. 1.

¹¹ Metin, G. 174, be. 1.

¹² Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 312; Alî Şîr Nevâî, **a.g.e.** s. 303; Râzî, **a.g.e.**, C. II, s. 833.

Humâyûn yeni terkiplere yönelmiştir. Bu da onu kendisinden sonraki X-XI/XVI-XVII. yüzyıl şairlerine yaklaştırmıştır.¹³

Emîr Humâyûn'un gazelleri güzel ve etkileyicidir. Şiirlerinde ince âşıkâne düşünceleri ve etkili ifadeleri vardır.¹⁴ Emîr Humâyûn'un kullandığı vezin kalıpları gazellerin konularıyla uyumlu bir mûsikî oluşturmuştur.¹⁵

Takıyyuddîn Muhammed-i Kâşî'ye göre Humâyûn'un şiirleri, fesahat ve belagat açısından eşsizdir. Kâşî, şairin gazellerindeki fikri, hayali ve âşıkî unsurların güçlü olduğunu söylemiştir.¹⁶

Emîr Humâyûn'un şiir tarzı Âsafî-yi Herevî'nin (ö. 923/1517) şiir tarzına benzetilmiştir.¹⁷ Âsafî de dönemin şairleri gibi Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) ve Hasen-i Dihlevî'den (ö. 737/1337) etkilenmiştir.¹⁸ Âsafî aşağıda verilen beytinde de bunu ifade etmiştir:¹⁹

ز خوبان گفته‌های آصفی حالی دگر دارد
که او را سوز خسرو نازکی های حسن دیدم

“Büyüklerin dediğine göre Âsafî'nin sözlerinde başka bir hal vardır. Çünkü onda Husrev'in [Dihlevî] etkileyciliğini ve Hasen'in [Dihlevî] nezaketini gördüm.”

Sîrûs Şemîsâ'ya göre Emîr Humâyûn da gazelde Emîr Husrev-i Dihlevî'den etkilenmiştir.²⁰

¹³ Safâ, **Tarîh-i Edebiyyât der Ârân**, C. IV, s. 374-375.

¹⁴ Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 312.

¹⁵ Hasan Cevâdiyân, *Sebkşinâsî-yi Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferâyînî der Se Sath-i Belâğî, Zebânî ve Fikrî*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-ı Îlâm Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî Kârşinâsî-yi Erşed der Rişte-i Zebân ve Edebiyyât-ı Fârsî, 1393 hş., s. 54.

¹⁶ Safâ, **Tarîh-i Edebiyyât der Ârân**, C. IV, s. 374-375.

¹⁷ Sîrâcuddîn Alî Hân (Ârzû), **a.g.e.**, C. III, s. 1826; Sâm Mîrzâ-yi Safevî, **a.g.e.**, s. 97.

¹⁸ Safâ, **Tarîh-i Edebiyyât der Ârân**, C. IV, s. 271; Fethullâh Muctebâyî, “Âsafî-yi Herevî” **Dânişnâme-i Bozorg-i İslâmî**, y.y., 1398. C. I, s. 253.

¹⁹ Âsafî-yi Herevî, **Dîvân-ı Âsafî-yi Herevî**, nşr. Hâdî Erfâ' Kirmânşâhî, Tahran, Kitâbhâne-i Tahûrî, 1342 hş., s. 45.

²⁰ İhsân Yârşâtîr, **Şi'r-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh Âğâz-i İnhitât der Şi'r-i Fârsî**, Tahran, Çâphâne-i Dânişgâh-ı Tahran, 1334 hş., s. 82, 141; Sîrûs Şemîsâ, **Seyr-i Gazel der Şi'r-i Fârsî**, Tahran, 1370 hş., s. 147-148; Cevâdiyân, **a.g.t.**, s. 91-92.

Emîr Humâyûn ve aynı dönemde yaşayan gazel şairi Emîr Şâhî-yi Sebzvârî (ö. 857/1453) aynı vezin ve kafiye de gazeller yazmışlardır.²¹ Aşağıda olduğu gibi:

تا کارم از غم تو به مردن نمی کشد
جان را غم تو دست ز دامن نمی کشد²²

Gazeliyyât-ı Şâhî, G. 61, be. 1:

دل بی رخ تو جانبِ گلشن نمی کشد
خاطر به سوی لاله سوسن نمی کشد²³

Safevîlerden Şah Tahmasb (slt. 930-984/1524-1576) zamanında yaşayan Mevlânâ Tabhî-yi Kazvînî de Humâyûn'un gazellerine nazîre yapmıştır.²⁴

Hicrî dokuzuncu yüzyıldan itibaren Sebk-i Irâkî'nin etkisi azalmaya başladığında Kâsım-ı Envâr (ö. 838/1434), Lutfullâh-ı Nîşâbûrî (ö. 816/1413), Şâh Ni'metullâh-ı Velî (ö. 834/1431), Mağribî-yi Tebrîzî gibi Hâfız ve Sa'dî'yi takip eden bazı gazel şairleri; dile, lafızdaki sağlamlığa ve mananın açık olmasına önem vermişlerdir.²⁵

O dönemde bazı şairler ise ince manalara ve yeni mazmun bulmaya önem vermişlerdir. Emîr Humâyûn'un da içinde bulunduğu, Kemâl Hocendî (ö. 803/1401), Şeyh Âzerî (ö. 866/1462), Kâtibî-yi Turşîzî (ö. 838/1434), Hayâlî-yi Buhârâyî (ö. 850/1446), Bisâtî-yi Semerkandî (ö. 814/1411) gibi ikinci grup şairler ince manalar ve mazmunlar peşinde koşmuşlar, lafızdaki açıklığa dikkat etmemişlerdir. Bu şairler

²¹ Saîd Hamîdiyân, *Dîvân-ı Emîr Şâhî-yi Sebzvârî*, Tahran, İntişârât-ı İbn-i Sînâ, 1348 hş., s. 45-48.

²² Metin, G. 48, be. 1.

²³ Hamîdiyân, *a.g.e.*, s. 31.

²⁴ Nefîsî, *a.e.*, C. I, s. 461; Âga Bozorg-i Tahrânî, *a.g.e.*, C. IX/2, s. 644.

²⁵ İhsân Yârşâtur, *a.g.e.*, s. 82, 141; Sîrûs Şemîsâ, *Seyr-i Gazel der Şi'r-i Fârsî*, s. 147-148.

çoğunlukla Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) ve Hasen-i Dihlevî'yi (ö. 737/1337) takip etmişlerdir.²⁶

Hem gazel hem de kaside şairi olan Emîr Humâyûn, bu dönemde kullanılan ve revaçta olan Hint üslûbundan etkilenmiştir. Kendisinin de aşağıdaki beytinde ifade ettiği gibi sade bir dil kullanmıştır:

اشعارِ همایون نه که نقشی و خیالی است
هر نغمهٔ این صوت خبر داده ز جایی²⁷

“Humâyûn’un şiirleri süslü ve hayali değildir. Bu sesin her nâmesi oradan haber verir.”

Emîr Humâyûn şiirlerinde yeni terkiplere yer vermiştir. Bunu kendisi bir gazelinde şöyle ifade eder:

هر آن معانی بگری که بود پرده نشین
به دور طبعِ همایون ز رخ فکند نقاب²⁸

“Gizli kalan her yeni mana Humâyûn’un şairliğindeki gizemi ortaya çıkarır.”

²⁶ İhsân Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 82, 141; Sîrûs Şemîsâ, **Seyr-i Gazel der Şi‘r-i Fârsî**, s. 147-148.

²⁷ Metin, G. 178, be. 7.

²⁸ Metin, G. 22, be.5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMÎR HUMÂYÛN'UN FARŞÇA DİVANININ İNCELENMESİ

3.1. Dil Özellikleri

Emîr Humâyûn'un Sebki Hindî'den etkilenmiş olmasına rağmen, şiirlerinin sade ve anlaşılır bir dille yazıldığı söylenebilir.

Emîr Humâyûn'un şiirlerinde görülen belli başlı dil özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Gelecek zamanda, masdar-ı muhaffef yerine masdar-ı aslî kullanılması:

هر طرف کآن نازنین دامن کشان خواهد شدن
جانِ مردم خاک و خاکِ راه جانِ خواهد شدن¹

2. Emr-i gâib kipinin گفتن fiiliyle yapılması:

ای گلِ دلم از تو گو ندیم غم باش
محروم ز وصلِ غیر گو محرم باش
مرهمِ نه داغِ دل بی دردان شو
گو داغِ دل من از تو بی مرهم باش²

¹ Metin, G. 129, be. 1.

² Metin, R. 16.

بگو بیار همایون تو دردِ خود باری
که نیست تابِ سخن پیشِ او زبانِ مرا^۳

تا به ابد سرِ من و پایِ قدِ خمیده ام
گو بنشان پایِ او گشت دلیلِ دیده ام^۴

3. Muzârîde همی yerine می kullanılması:

ز عقدِ ژاله شده لاله شیشه ساعت
نشان همی دهد از روزِ روشن و شبِ تار^۵

شده پروازگاهِ مرغِ تیرِ او فضای دل
همی ترسم بسوزد آتشم ناگاهِ بالِ او^۶

4. Mâzî-yi istimrârîde همی yerine می kullanılması:

من همایون را همی پنداشتم ز اهلِ صلاح
او خود از عشقِ تو رسوایِ جهانی بوده است^۷

چون شمع همی سوخت همایون به شبِ وصل
که ز آتشِ رخسار و گه از گرمیِ رویش^۸

³ Metin, G. 15, be. 7.

⁴ Metin, G. 90, be. 1.

⁵ Metin, Ka. 3, be. 17.

⁶ Metin, G. 147, be. 4.

⁷ Metin, G. 29, be. 5.

5. Mâzî-yi istimrârîde می yerine fiilin sonunda ی kullanılması:

کردمی صد فتنه در بزمِ وصالِ او ز شوق
گر نکردی بی خبر مستی و مدهوشی مرا
کی توانستی جدا کردن به تیغم زان پری
دست اگر دادی دمی با او هم آغوشی مرا^۹

6. Mutlak yeterlilikte masdar-ı muhaffef yerine masdar-ı aslî kullanılması:

اگر به دورِ تو کس را نبی توان گفتن
صدای اَنْتَ خَيْرُ خیزد از در و دیوار^{۱۰}
ز دودِ آه اسیران نمی توان دیدن
رخش و گرنه بر آتش نقاب یعنی چه^{۱۱}

7. Yeterlilikte, iltizâmî kip yerine masdar-ı muhaffef kullanılması:

گفتم مانی به سرو، می مانم، گفت
ماند دهنّت به غنچه، می دانم، گفت
گفتم سخنی بگوی ای غنچه دهان
در خنده شد از ناز که نتوانم گفت^{۱۲}

^۸ Metin, G. 87, be. 5.

^۹ Metin, G. 18, be. 3-4.

^{۱۰} Metin, Ka. 4, be. 42.

^{۱۱} Metin, G. 157, be. 3.

^{۱۲} Metin, R. 6.

8. Yeterlilikte yerine fiilinin kullanılması:

عدو بندی که گر گردون نمودی قوتِ صلی
نیارستی گسست از خیمه قدرش طنابی را^{۱۳}

9. Gereklilikte iltizâmî kip yerine masdar-ı aslî kullanılması:

وادی شوق که می باید گذشت از جان در او
گشته ام چون گردبادی بی تو سر گردان در او^{۱۴}

10. Olumsuzluk edatının fiilden ayrı olarak gelmesi:

اشعارِ همایون نه که نقشی و خیالی است
هر نغمه این صوت خبر داده ز جایی^{۱۵}

چاکِ دل را مرهم اندودم نه درمان می کنم
زخمِ تیرش را ز چشمِ غیر پنهان می کنم^{۱۶}

11. İsm-in hem başında hem de sonunda izafet harfinin bulunması:

ز بهرِ مهره گهواره عکسِ مه ز سپهر
گرفته شیشه به سر در، درونِ عمان شد^{۱۷}

¹³ Metin, Tb. 2, be. 15.

¹⁴ Metin, G. 144, be. 1.

¹⁵ Metin, G. 178, be. 7.

¹⁶ Metin, G. 111, be. 1.

¹⁷ Metin, Ka.2, be. 6.

12. رفتن fiilinin شدن anlamında kullanılması:

شد خزان و در دل این غم هر زمان خواهد گذشت
این خزان بر ما نمی دانم چسان خواهد گذشت¹⁸

3.2. Üslup Özellikleri

İran'a yapılan Moğol saldırılarıyla başlayan Fars Dilindeki düşüş, Fars Edebiyatında Timur Dönemi olarak adlandırılan sekizinci yüzyıl sonrası ile Safevî Devletinin kuruluşuna (907/1502) kadarki dönemde de sürmüştür.¹⁹

Moğol saldırılarıyla Türkçe'nin bölgede genel bir revaç bulması, bilim ve edebiyata önem veren ve şair ve yazarları himaye eden sarayların ortadan kalkması sonucu şiirin saraylardan uzaklaşması nedeniyle, yeni şair ve yazarları yetiştirmesi gereken, geniş ve her alanda bilgi sahibi kudretli söz ustalarının yavaş yavaş azalarak yok olmaları bu düşüşün sebepleri arasında sayılabilir.²⁰

Bütün bunların sonucunda şiir ve nesir, edebiyat ilminden yoksun olan kişilerin elinde kalmıştır.²¹ Bazı söz ehli, şiiri seven, şair dostu sultan ve şehzadelerin destek ve çabaları da edebiyatı eski canlılığına tekrar kavuşturmak için yeterli olmamıştır.²²

Bu dönemde Timurlu Hüseyin Baykara'nın Herat'ta ve Akkoyunlu Sultan Yakub'un Tebriz'de edebiyatçıları himaye etmesi ve bu iki şehri birer edebiyat

¹⁸ Metin, Tb. 1, be. 33.

¹⁹ Safâ, *Hulâsa-i Târih-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Îrân*, C. II, s. 223; Safâ, *Târih-i Ulûm u Edebiyyât-ı Îrânî*, y.y., İntişârât-ı İbn-i Sînâ, 1347 hş., s. 179-181; Rypka, *a.g.e.* s. 398.

²⁰ Safâ, *Hulâsa-i Târih-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Îrân*, C. II, s. 223-224; Safâ, *Târih-i Ulûm u Edebiyyât-ı Îrânî*, s. 179-181.

²¹ Safâ, *Hulâsa-i Târih-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Îrân*, C. II, s. 223-224.

²² Safâ, *Târih-i Ulûm u Edebiyyât-ı Îrânî*, s. 179-181; Abdülhuseyn-i Zerrînkûb, *Ez Gozeşte-yi Edebî-yi Îrân*, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1378 hş., s. 383-384.

merkezi haline getirmeleri Sebk-i Hindî'nin gelişip yayılmasında etkili olmuş ve buradan kök salmasını sağlamıştır.²³

İnce düşünce ve hayallerin, latîf tabirler, keskin fikirler ve derin manaların, sade ve genel bir dille, zor ve yeni icat edilmiş mazmunlar aracılığı ile beyanına dayanan Sebk-i Hindî, Safevîler döneminde Sebk-i İsfahânî olarak da adlandırılmıştır.²⁴ Sebk-i Hindî'nin özellikleri Timurlular Döneminden (771-913/1370-1507) itibaren tedrici olarak görülmeye başlanmış ve Safevîler Döneminde (907-1148/1501-1736) zirve yaparak tam bir olgunluğa ulaşmıştır.²⁵

Hicrî dokuzuncu yüzyıl şiirinin özellikleri; temel olarak sadelik ve akıcılık olarak söylenebilir. Hicrî onuncu ve on birinci yüzyılda tam bir şekilde oluşup olgunlaşan Sebk-i Hindî, yeni anlamlar, teşbihler, istiâre ve kinâyelerin şiir diline girmesi ile bu dönemde yayılmaya başlamıştır. Hicrî dokuzuncu yüzyıl şairlerinden Baba Figânî (ö. 925/1519), Kâtibî-yi Turşîzî (ö. 838/1434) ve Ehlî-yi Şîrâzî (ö. 943/1536) de bu yeni üslûbun kurucularından sayılmışlardır. Bu üslûbun özelliklerinden olan tesirli ifadeler ve ince âşıkâne düşünceler; bu dönemdeki gazel şairi ve mesnevi söyleyenler arasında, özellikle Hilâlî-yi Çağatâyî (ö. 935/1528), Emîr Şâhî-yi Sebzvârî (ö. 857/1453), İsmet-i Buhârî (ö. 840/1436), Bisâtî-yi Semerkandî (ö. 815/1412), Mektebî-yi Şîrâzî (ö. 928/1521 sonrası) ve Emîr Humâyûn-i İsfahânî (ö. 902/1496)'nin eserlerinde yer bulmuştur.²⁶

²³ Herat şehri, özellikle Timurlu Sultanı Hüseyin Baykara döneminde (slt. 875-911/1470-1506) Fars Edebiyatı'nın çok önemli bir merkezi olmuştur. Burada Hüseyin Baykarâ ve emiri Alî Şîr Nevâî'nin (ö. 906/1501) şiire, edebiyata ilgileri ve edebiyatçıları ve alimleri himaye etmeleri edebiyatın güçlenmesi için etkili olmuştur. Şemîsâ, *Seyr-i Gazel der Şî'r-i Fârsî*, s. 144; Safâ, *Hulâsa-i Târîh-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Îrân*, C. II, s. 225; Rypka, *a.g.e.*, s. 396, 400; Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, C. IV, s. 136; Ebû Bekr-i Tihirânî, *a.g.e.*, s. 5-6; Safâ, *Târîh-i Ulûm u Edebiyyât-ı Îrânî*, s. 179-186; Abdülhuseyn-i Zerrînkûb, *Rûzgârân-ı Îrân*, s. 326, 327; Bosworth, *a.g.e.*, s. 249.

²⁴ Sebk-i Hindî'nin öncülerinden bazı şairlerin Hindistan'a yaptıkları seferler nedeniyle ve ayrıca şiirlerinde Sebk-i Hindî özelliklerini taşıyan bazı şairlerin de Hintli olmaları, bu üslûbun Sebk-i Hindî şeklinde adlandırılmasına sebep olmuştur. Şemîsâ, *Seyr-i Gazel der Şî'r-i Fârsî*, s. 168.

²⁵ Şemîsâ, *a.g.e.*, s. 147; Safâ, *Târîh-i Ulûm u Edebiyyât-ı Îrânî*, s. 186; Safâ, *Hulâsa-i Târîh-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Îrân*, C. II, s. 224; Sâdık Rızâzâde-i Şafak, *a.g.e.*, s. 572.

²⁶ Nefîsî, *a.g.e.*, C. I, s. 235; Ferîver, *a.g.e.*, s. 289-290; Adnan Karaismailoğlu, "İsmet-i Buhârî", *DİA*, C. XXIII, s. 138-139; A. Naci Tokmak, "İran, b) Edebiyat", *DİA*, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXII, s. 421-422.

Ayrıca bu dönemde ârifane gazel de revaçtadır. Kâsım-ı Envâr (ö. 838/1434) ve Dâî-yi Şîrâzî (Şâh Dâî, ö. 870/1465) gibi şairler de bu dönemde ârifane gazel söyleyen güçlü şairlerdendir.²⁷

Bu dönemde özellikle tasavvufî konuların şiire girmesiyle gazelde yeni mazmunlar ve ıstılahlar kullanılmıştır.

Sanatlı ve gösterişten uzak sade bir dil, halk diline yakın ve akıcı sözler, bu üslûbun dil özelliklerindendir.²⁸ Şairlerin şiirlerinde her ne kadar abartı ve mübalağa görülse de sadelik de göze çarpan seviyededir.²⁹

Bu dönemde önceki dönemlerdeki gibi övmek amacıyla söylenen kaside, yerini felsefi kasidelere bırakmış, övmek için gazeller de söylenmiştir.³⁰

Bu dönemde gazel önem kazanmış ve bütün diğer şiir türlerinin önüne geçmiştir.³¹ Hatta gazel ve âşıkâne şiirden başka şiir söylenmez olmuştur.³² Şairler tarafından memduhlarına övgü amacıyla kaside yerine gazel yazılmıştır.

Bu dönemde şiirde temel olarak mana ve lafız açısından bir düşüşün başladığı söylenebilir. Ayrıca dil açısından bazı hatalı kullanımlar da bu dönem şiirlerinde görülmektedir.³³

Hicrî sekizinci yüzyıla kadar şiirde halkın ulaşamayacağı özel bir şiir dili mevcuttur. Hatta şairler basit bir konuyu bile ele aldıklarında bu özel şiir dilini kullanmışlardır. Ama hicrî dokuzuncu yüzyıldan itibaren şairler konuşma dilinde kullanılan bazı kelime ve ıstılahları şiirde de kullanmaya başlamışlardır. Bu da o dönem şiirini fesahat ve belagatten uzak bir hâle getirmiştir.

²⁷ Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 235.

²⁸ Safâ, **Târîh-i Ulûm u Edebiyyât-ı İrânî**, s. 186.

²⁹ Safâ, **a.e.**, s. 180.

³⁰ Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 339; Rypka, **a.g.e.**, s. 398.

³¹ Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 339; Safâ, **Hulâsa-i Târîh-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi İrân**, C. II, s. 225, Şemîsâ, **Seyr-i Gazel der Şi'r-i Fârsî**, s. 147.

³² Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 339.

³³ Yârşâtur, **a.g.e.**, s. 106.

Memduhunu aşırı şekilde övmek demek olan iğrâk sanatı Emîr Humâyûn döneminde de revaç görmüştür. Şairin şu beytinde olduğu gibi:³⁴

ازبس که سرفتاده بر آن خاکِ آستان
در کوی او کشیده زمین سر بر آسمان³⁵

“Onun köyünde, kapısında [eğilen] başlar o kadar çok ki [neredeyse] zemin gökyüzünü geçmiş durumda.”

Bu dönemde teşhîs sanatı yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve gazellerde, sabır ve gönül, akıl ve aşk, feryad ve gözyaşı konuşturulmuştur.³⁶ Emîr Humâyûn’un aşağıdaki beytinde olduğu gibi:

ازخوشتن امشب غمِ او بی خبرم ساخت
ای ناله برو هم نفسان را خبری کن³⁷

“Bu gece derdinden beni habersiz bıraktı. Ey nâle! Git, dostlara bir haber ver!”

Şiirde ince hayallere yer verme ve teşhîs sanatının kullanımına Emîr Humâyûn’un rubailerinden bir başka örnek:

در باغ کجا روم که نالد بلبل
بی تو چه کنم جلوۀ سرو و سنبل
در قد تو هست هرچه می دارد سرو
در روی تو هست آنچه می دارد گل³⁸

³⁴ Yârşâtır a.e., s 129.

³⁵ Metin, G. 121, be. 1.

³⁶ Yârşâtır, a.g.e., s. 161.

³⁷ Metin, G. 131, be. 2.

³⁸ Metin, R. 19.

“Bahçede nereye gitsem bülbül inliyor. Her ne kadar selvide senin boyun sümbulde de senin yüzün [güzelliğin] olsa, sensiz selvinin ve sümbulün nazını ne yapayım.”

Yine şairin gazellerinden bir örnek:

از سرّ غیب پرسم اگر نکته‌ای از او

پنهان گزد لب و نهد انگشت بر دهان³⁹

“Ona gaybın sırrından bir mesele sorduğumda gizlice dudağını ısırp elini ağzına götürüyor.”

Emîr Humâyûn’un şiirlerinde bu dönemde de kullanılan ihâm/tevriye sanatından örnekler mevcuttur. Aşağıdaki iki beyitte olduğu gibi:

به حرزِ گوهرِ او قطب از لالِ نجوم

درونِ زاویه چرخِ سبّحه گردان شد⁴⁰

“Yıldızların incilerinin kutbu (o yüce zat), onun cevherinin tılsımı [için] feleğin bir köşesinde tesbih çeker oldu.”

Bu dönemin savaş ve mücadelelerle geçen karışık yapısından dolayı şiirde gücü simgeleyen şavaşı ifadeler kullanılmış, maşuğa; ok, kılıç, hançer gibi

³⁹ Metin, G. 121, be. 2.

⁴⁰ Metin, Ka. 2, be. 8.

kelimelerle de seslenilmiştir.⁴¹ Ayrıca yeni mazmunlar bulmak için ihâm sanatı da kullanılmıştır.⁴² Şairden aşağıdaki örnek de bu özelliktedir:

در آرزوی خنجر خورشید پیکری
هر استخوان پهلوی من گشته خنجری⁴³

“Sevgilinin güzel yüzünün özlemiyle kemiklerim hançere döndü.”

Sebk-i Hindî’nin bir özelliği de lafızdan çok manaya önem verilmesidir.⁴⁴ Şairimizin şu beytinde olduğu gibi.

ز زلف اوست همایون کتابِ نظمِ مرا
هزار معنی پیچیده همچو طومارم⁴⁵

“(Humâyûn) onun zülfünden olan benim şiir kitabım, iç içe geçmiş bin[lerce] mana.”

Emîr Humâyûn’un manaya önem verirken lafızdan da vazgeçmediğine şu beyti örnek olarak verilebilir:

به سلكِ نظمِ چو آرم جواهرِ الفاظ
ثنای تو به معانی شود مرا رهبر⁴⁶

⁴¹ Yârşâtır, a.g.e., s. 157-158.

⁴² Mustafa Çiçekler, “Fars Şiirinde Üsluplar”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 1: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî**, 29 Nisan 2005 Bildiriler, İstanbul, 2006, s. 13-33; Husrev Ferîdverd, **Derbâre-i Edebiyyât ve Nakd-i Edebî**, Tahran, Muessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1372 hş., C. II, s. 783-784.

⁴³ Metin, G. 168, be. 1.

⁴⁴ Abbâs Kiyûmeniş, **Gevher-i Pârsî**, y.y., t.y., s. 35-36; Sîrûs Şemîsâ, **Nakd-i Edebî**, Tahran, Neşr-i Mîrâs, 1328 hş., s. 112; Hicabi Kurlangîç, “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, **Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2001, sa. 1, s. 101-104.

⁴⁵ Metin, G. 100, be. 6.

⁴⁶ Metin, Ka. 5, be. 86.

“Seni övmek için lafız cevherini inci gibi ipe dizdiğimde mana olarak benim rehberim olur.”

Sebk-i Hindî’de konu önemli değildir; şairin önem verdiği, kullanacağı mazmunlardır.⁴⁷ Sebk-i Irâkî’de de görülen yeni mazmunlar bulma, özellikle şairimizin de etkilendiği Emîr Husrev’in (ö. 725/1320) şiirlerinde de görülmektedir.⁴⁸

Ayrıca dönemin bir özelliği de, gazel ve kasidelerde uzun rediflerin kullanılmasıdır. Emîr Humâyûn’un şiirlerindeki redif, sonbaharı vassfettiği terkîb-bendindeki şu beytinde olduğu gibidir:

شد خزان و در دل این غم هر زمان خواهد گذشت
این خزان بر ما نمی دانم چسان خواهد گذشت⁴⁹

“Sonbahar gitti ve gönülde bu gam her zaman olacak, bu sonbahar bilmiyorum ki bizden nasıl geçecek?”

Bu dönem gazellerinde şiirde mana bütünlüğünden ziyade müstakil beyitler revaç bulmuştur. Beytin ilk mısraında söylenen söz ikinci mısrada açıklanmış ya da ilk mısrada bir soru sorulmuş ve ikinci mısrada bunun cevabı verilmiştir (üslûb-i muâdile).⁵⁰

Emîr Humâyûn’un aşağıdaki beytinde olduğu gibi:

⁴⁷ Sîrûs Şemîsâ, **Nakd-i Edebî**, s. 111.

⁴⁸ Ferîdver, **a.g.e.**, s. 780-781.

⁴⁹ Metin, Tb. 1, be. 33.

⁵⁰ Halil Toker, “Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu)”, **İlmî Araştırmalar 2**, İstanbul, 1996, s. 141-150; Ferîdver, **a.g.e.**, s. 785-786; İsrâfil Babacan, “Klasik Türk Şiiri’nde Sebk’i Hindî (Hint Üslûbu)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2008, s. 81.

چو پیکانش خلد در سینه خون از دیده پیش آید
بلی چون چشمه را کاوند آب او شود افزون^{۵۱}

“Mızrağının ucu sîneye batınca gözden kan gelir. Evet çünkü gözü kurcalarsan gözyaşı [daha da] artar.”

Sebk-i Hindî’de şairlerin kullandığı vezinler, az kullanılan ve karmaşık vezinler değil de şiirde akıcılığı sağlamak için kısa vezinler olmuştur.^{۵۲} Emîr Humâyûn’un bu vezinlerin yanında az kullanılan vezinlerle yazdığı gazelleri de mevcuttur. Şu iki beytinde olduğu gibi:

غم من کسی شناسد که رخ تو دیده باشد
وگرت ندیده باشد صفتی شنیده باشد^{۵۳}

“Benim derdimi kim biliyor ki senin yüzünü görmüş olsun. Görmediyse bile duymuş olsun.”

چه کنم چه چاره سازم غم خویش با که گویم
سخن تو از که پرسم خبر تو از که جویم^{۵۴}

“Ne yapayım nasıl derman olayım, derdimi kime söyleyeyim? Seni kime sorayım, seni kimden arayayım?”

^{۵۱} Metin, G. 137, be. 3.

^{۵۲} Kamer Âryân, “Fars Şiiri’nin Seyri İçinde Hindî Adıyla Meşhur Üslûbun Ortaya Çıkışı ve Özellikleri”, *Nûsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, çev. İsrail Babacan, Ankara, 2005, sa. 18, s. 96; İsrail Babacan, *a.g.t.*, s. 81.

^{۵۳} Metin, G. 45, be. 1.

^{۵۴} Metin, G. 119, be. 1.

Sebk-i Hindî'nin diğer özellikleri de şunlardır: İnce düşüncelerin ifade edilmesi ve akla gelmeyen zor manaların söylenmesi, her beyitte yeni mazmunların kullanılması, ince duygu ve düşüncelere ve ince hayallere yer verilmesi, mana açısından daha çok anlaşılmaz ve dolambaçlı ifadelerin kullanılması.⁵⁵

Ayrıca bu dönemde zincirleme isim tamlamalarına yer verilmiştir. Şairin şiirlerinde aşağıdaki beytinde olduğu gibi uzun tamlamalar göze çarpmaktadır:

شده پرواز گاه مرغ تیر او فضای دل
همی ترسم بسوزد آتشم ناگاه بال او⁵⁶

“Gönlümün sonsuzluğu ayrılık kuşunun pervâzgâhı olmuş, bilmeden ateşimden kanadının yanmasından korkuyorum.”

3.3. Nazım Şekilleri ve Muhteva

Emîr Humâyûn-i İsferâyînî'nin bilinen tek eseri Divanıdır. Divanının adı bir kasidesinde Levâmî'-i Nûr şeklinde geçmektedir.⁵⁷

⁵⁵ Kiyûmenîş, a.g.e., s. 35-36.

⁵⁶ Metin, G. 147, be. 4.

Emîr Humâyûn'un şiirlerinde çok yoğun olmamakla birlikte Arapça kelime ve tabirler yer almaktadır. Şairin daha çok kasidelerinde görülen Arapça kelime ve tabirlerden bazıları şunlardır:

الله-اکبر، معاذ-الله، ابواب، ابکم، اختیار، استظهار، اشجار، اعتقاد، اعجاز، اقبال، التفات، بحر، بخت، برق، ثمر، جلال، جلالت، جناب-عالی، حسن، حصار، حواشی، خاطر، خریف، خیال، دولت، ذات، رعد، رونق، رقص، سجود، سعادت، سیاست، سیاره، شرع، شوق، صاعقه، صبا، صبر، صدمت، صراف، صف، صرصر، صیت، ضرب، ضمیر، طرب، طریق، طبع، طعنه، طعمه، تلایه، طیور، ظاهر، ظهور، عاش، عدم، عدو، عقل، عیان، غافل، غرق، فتح، فارغ، فراغ، فرش، فصل، قطب، قطره، قسمت، کافر، کامل، محاصره، مفاتیح، مدح، معشوق، مؤمن، ممکنات، مستعجل، مشاعیل، مقدم، مقید، ملون، ناقص، نخل، نظاره، نقش، نور، واعظ، وحوش، ید-بیضه.

Emîr Humâyûn'un, çalışmamızın Metin kısmında, metnini sunduğumuz divanı, kaside, terkîb-bend, gazel, rubai ve müfredlerden oluşmaktadır. Şairin edisyon kritikli metnini oluşturduğumuz divanı 1612 beyittir.

Emîr Humâyûn'un divanında 6 kaside, 2 terkîb-bend, 178 gazel, 28 rubai ve 14 müfred mevcuttur. Kasidelerinde ve bazı gazellerinde memduhu olan Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yakub'un adına yer vermiştir. Kasidelerinde ayrıca Sultan Yakub'un kazaskeri Kadı Îsâ (Sâvecî)'yi de övmüştür.

Âyine-i Mîrâs adlı şiir mecmuasında, Emîr Humâyûn'a ait bazı şiirlerin birçok tezkirede Hint Padişahı Humâyûn Şâh adına kaydedildiği belirtilmiştir.⁵⁸

Şairimizin divanı toplam olarak 228 manzumeyi içermektedir. Manzumeler ve beyitlerin nazım şekillerine göre dağılımı şöyledir:

Emîr Humâyûn altı kaside nazmetmiştir. Bunlar sırasıyla; 40, 55, 94, 59, 91 ve 56 beyit uzunluğundadır.

İki terkîb-bendi mevcuttur. Terkîb-bendleri sırasıyla 57 ve 42 beyitten oluşur.

Şairimizin 178 gazeli bulunmaktadır. Gazellerinin 51'i 5, 80'i 6, ve 43'ü 7 beyitten oluşur. Divanında ayrıca, 4 natemam gazel vardır. Emîr Humâyûn'un gazelleri müretteptir ve bazı kaside ve gazellerinde mahlasına yer vermemiştir.

Emîr Humâyûn ayrıca 28 rubai ve 14 müfred nazmetmiştir.

Emîr Humâyûn kasidelerinde güneş, ay ve yıldızları vasfederek memdûhunu medhetmiştir. Aşağıdaki beyitte olduğu gibi:

سپهرِ کوبه یعقوب خان که در کارند
با مرادِ فلک و اختر و قضا و قدر⁵⁹

⁵⁷ Metin, Ka. 5, be. 70; **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**'de (s. 933) Levâmi'-i Hayâl, **Ferheng-i Edebiyyat-ı Fârsî**'de (C. II, s. 1501) Levâmi'ü'l-hayâl şeklinde geçer.

⁵⁸ Gulçîn-i Meânî a.g.e., s. 69.

“Kaza, kader ve yıldız, Feleğin isteğiyle gökyüzünün tâlihi Yakub Han için çalışıyor.”

Bir diğer beyitte de memduhu Sultan Yakub’un yanı sıra onun babası Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan ve Uzun Hasan’ın dedesi Akkoyunluların kurucusu Kara Yülük Osman Bey’in adını da zikretmiştir. Bu beyit şöyledir:

سپهر بخشش و دریای رحمت نشوۀ دولت

جهان لطف یعقوب حسن سلطان عثمانی^{۶۰}

“Osman Sultan [oğlu] Hasan [oğlu] Yakub dünyanın lütfu talihin sevinci, rahmet denizi ve feleğin hediyesisin.”

Emîr Humâyûn beşinci kasidesinde, genç yaşta tahta geçen memdûhu Sultan Yakub hakkında şu beyitlere yer vermiştir.⁶¹

به سنّ شانزده در علم و عدل گشته چنان

که طفلِ مکتبِ اویند کسری و سنجر^{۶۲}

“On altı yaşında ilim ve adalette o haldesin ki Sencer ve Kistrâ senin mektebinin çocukları oldular.”

زهی جلالِ ترا پایه برتر از امکان

زهی کمالِ تو بالاتر از خیالِ بشر^{۶۳}

⁵⁹ Metin, Ka. 5, be. 38.

⁶⁰ Metin, Ka. 6, be. 18.

⁶¹ Sultan Yakub’un saltanatı 12 yıl sürmüştür. Öldüğünde 28 yaşındadır. Yahyâ b. Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî (Mîrzâ Yahyâ), **Kitâb-ı Lubbu’t-tevârih**, nşr., Celalüddîn Tahrânî, y.y., Neşriyyât-ı Muessese-i Hâver, 1314 hş., s. 223.

⁶² Metin, Ka. 5, be. 42.

⁶³ Metin, Ka. 5, be. 63.

“Ne güzel! Senin yüceliğinin temeli kudretinden daha üstündür. Senin kemâlin, insanlığın tahayyülünden daha yüksektir. Ne hoş!”

Emîr Humâyûn birinci ve altıncı kasidesinde Sultan Yakub’un yanı sıra, yine memduhlarından biri olan, Sultan Yakub’un mülazımlarından (kazaskeri) Kadı Îsâ Sâvecî’yi şu beyitlerle övmüştür:

تا نامِ بخت باشد و اقبال در جهان
بادا ملازمِ شهِ گردون مدار فتح^{۶۴}

“Gökyüzünün şâhının mülâzımı, dünyada şansın ve bahtın yücelsin, yolun açık olsun.”

میا سا گر چو عیسی صحبتِ خرشید می خواهی
که راهِ اینچنین را کی توان کردن به آسانی^{۶۵}

“Eğer Hz. Îsâ gibi güneşle konuşmak istiyorsan (nefesinle can vermek istiyorsan) durma dinlenme ki yoksa böyle bir yolu nasıl kolaylıkla geçeceksin.”

Emîr Humâyûn birinci, üçüncü ve beşinci kasidesinde matla-ı sâni yani ikinci matlaa yer vermiştir:

ای سدرهٔ جلالِ ترا شاخسار فتح
وی شاخسارِ قدرِ ترا برگ و بار فتح^{۶۶}

ز هاله ساخت سراز آسمان و قبهٔ مار

^{۶۴} Metin, Ka. 1, be. 39.

^{۶۵} Metin, Ka. 6, be. 3.

^{۶۶} Metin, Ka. 1, be. 22.

ز سَهْمِ تیر و سَانِ تو در شَبِ تار^{۶۷}

چه نکته ایست دهانِ تو ای پری پیکر
که از تصورِ آن عاجزند اهلِ نظر^{۶۸}

Hâfız ve Sadî'nin de kullandığı (هفت دریا: yedi felek) ve Bahr-i Ahmer anlamındaki heft kulzûm (هفت قلزم) şairimizin kasidelerinde de geçmektedir:

ز موجِ تیغِ تو برهم خورد روزِ نبرد
دوچار اگر شود این هفت قلزمِ زخار^{۶۹}

“Bahr-i Ahmer dalgalarından sıkıntıya düşüyorsa eğer, savaşta senin kılıcının dalgasıyla mahvolur.”

Emîr Humâyûn kasidelerinde düzen ve adaletle ilgili beyitlere de yer vermiştir. Aşağıdaki beytinde olduğu gibi:

اگر عدالتِ او طرحِ نو نمی افکند
اساسِ ملت و دینِ خداست ویران شد^{۷۰}

“Eğer onun adaleti yeni temeller atmazsa, milletin ve dinin temeli Allah'tır. [O zaman bu düzen] viran olur.”

Emîr Humâyûn terkîb-bendlerinde darb-ı mesel nitelikli dini ve tasavvufi konulara yer vermiştir. Aşağıdaki beyitlerinde olduğu gibi:

⁶⁷ Metin, Ka. 3, be. 58.

⁶⁸ Metin, Ka. 5, be. 28.

⁶⁹ Metin, Ka. 3, be. 57.

⁷⁰ Metin, Ka. 2, be. 21.

گلبنی را گر شکست افتاد از بادِ فنا
در گلستانِ بقا سرو سَهی پائنده باد^{۷۱}

“Eğer bir gül dalı bad-ı fenâdan [yokluk dünyasından] kırılıp düşerse, bekâ bahçesinde dimdik bir selvi olsun.”

اساسِ داد و دین را چون شکست افتاد در بنیان
جهان هر چیز خواهد باشد ار آباد و ار ویران^{۷۲}

“Din ve adalet esasları temelden kırıldığı zaman dünyada, âbâd da olsa vîrân da olsa her şey yok olacak.”

گلی به فضل چنین چیده ای ز گلشنِ نظم
گشای دیده ای اعجازِ طبعِ من بنگر^{۷۳}

“Nazım bahçesinden öyle faziletli bir gül derdin, gözünü aç benim yaradılışımın acizliklerine bak!”

Emîr Humâyûn’un terkîb-bendlerinde nazmettiği gül ve bülbülün hallerinden bir örnek:

صبا زین قصّه در گلزار رمزی گفت پنداری
که گل خود را در آتش ماند و بلبل در فغان آمد^{۷۴}

“Sabâ gül bahçesinde gizlice bu kıssadan bir sır söyledi. Bu hikâyede gül, kendisini ateşe attı, bülbül feryada başladı.”

⁷¹ Metin, Tb. 1, be. 54.

⁷² Metin, Tb. 2, be. 22.

⁷³ Metin, Ka. 5, be. 27.

⁷⁴ Metin, Tb. 2, be. 24.

Emîr Humâyûn'un gazellerinin çoğu âşıkâne gazellerdir. Şairin âşıkâne gazellerinin yanında, memduhlarının isimlerine yer verdiği medhî gazelleri ile kalenderâne ve ârifâne gazelleri de mevcuttur.⁷⁵

Emîr Humâyûn'un Sultan Yakub'u övdüğü medhî gazellerinden iki beyit şu şekildedir:

همایون هیچ مقصودی مجو زین خاکدان دیگر

غنیمت دان غبارِ درگه یعقوب سلطان را⁷⁶

“Humâyûn Yakub Sultan'ın sarayının tozunu ganimet bil! Artık bu dünyadan [başka] bir murâd arama!”

به مدح خسرو فرماندهی که هفت کواکب

چوئه فلک به شب و روز بار امر کشندش⁷⁷

“Sultanı övgüde yedi yıldız dokuz felek gibi gece gündüz onun emrinin yükünü çekiyor.”

Şairin gazelleri içerisinde en fazla yer tutan âşıkâne gazellerdir. En az yer verdiği ise ârifâne gazellerdir. Şair ârifâne gazellerinin bazılarında yine âşıkâne ıstılah ve mazmunlardan istifade etmiştir.⁷⁸

Emîr Humâyûn gazellerinde; âşık-maşuk, Ferhâd-Şîrîn, Leylâ-Mecnûn, Yûsuf-Züleyhâ, şem‘-pervâne, gül-bülbül, gül-lâle, yâr-gönül, ayrılık-kavuşma, vefâ-inkar, maşuk-rakipler, murâd-hüsrân, cevır-sitem, feryâd-inleme, âh-zâr, kan-gözyaşı, ölüm-hayat, güneş-ay, yıldızlar-gökyüzü, hâk-âsumân, ok-mızrak, hançer-kılıç, yaprak-gonca, hayal, Hızır-âb-ı hayat, kalenderîlik, zâhidleri kınama, rind-zâhid

⁷⁵ Emîr Humâyûn gazellerinde de memduhlarının isimlerine yer vermiş ve onları övmüştür Sultan Yakub'u övdüğü gazeller için bkz., G. 19, be. 6; G. 79, be. 1, 7; G. 84, be. 7; Kadı İsâ'yı övdüğü gazeller için bkz. G. 3, be. 3; G. 106, be. 7.

⁷⁶ Metin, G. 19, be. 6.

⁷⁷ Metin, G. 79, be. 6.

⁷⁸ Cevâdiyân, a.g.t., s. 97.

kadeh-bâde, muğân-pîr-i muğân, mey-meykede, bezm-sâkî, put-puthane, tövbe bozmak, harâbât gibi konulara yer vermiştir.

Emîr Humâyûn âşığın maşuğa kavuşma anını aşağıdaki beytindeki gibi nazmetmiştir:

ای خوش آن شب ها که رو در روی یاری داشتم
همچو شمع ایستاده بر یک جا قراری داشتم⁷⁹

“Yârin yüzüyle karşı karşıya olduğum o geceler ne hoştur! Tıpkı mumun bir yerde durup çakıldığı gibi.”

Şairin âşıkâne gazellerinde bülbülün hallerinin vasfedilişine bir örnek:

دانی که در قفس چه بودِ حالِ بلبلِ
کو در فضای باغ به فریاد بوده است⁸⁰

“Bahçede bile feryâd etmiş olan bülbülün hali kafeste nasıl olur bilirsin.”

Emîr Humâyûn, âşığın çaresizliğini ve maşuğun eziyetlerini, âşığa verdiği cevri u cefayı konu etmiş ve maşuğun hallerini, onun boy, kaş, göz, dudak, yüz ve saçını vasfetmiştir. Aşağıdaki iki beyitte olduğu gibi:

با مسیحا شرحِ دردِ من مگو ای آه از آنک
نیستش در حقّه های چرخ داروی شفا⁸¹

⁷⁹ Metin, G. 92, be. 1.

⁸⁰ Metin, G. 28, be. 4.

⁸¹ Metin, G. 21, be. 3.

“Mesîh’e benim derdimi söyleme ey ahh! Çünkü feleğin sandıklarında ona şifa olarak ilaç yoktur.”

ز دردِ من که عاجز گشته خلقی در علاجِ او
پرسی از مسیحا چون روی ای ناله بر گردون^{۸۲}

“Yüzü gökyüzüne dönük Mesîh’e sorduğun derdime çarede herkes aciz kaldı.”

Emîr Humâyûn’un, âşğın maşuğa özlemini nazmettiği gazellerinden örnek beyitler aşağıdaki gibidir:

چون بینم آفتاب و ماه پندارم تویی
آب پندارد بلی لب تشنه چون بیند سراب^{۸۳}

“Güneşi ve ayı gördüğümde sandım ki sensin. Evet, susamış [kişi] nasıl serap görür su zanneder!”

Emîr Humâyûn, âşğın maşuğa ulaşma isteğindeki kararlılığı şöyle nazmetmiştir:

بگذر از خود در طریقِ عشقِ فارغ شو ز خوف
رهروِ مفلس چه غم دارد که باشد راه بد^{۸۴}

“Aşk yolunda kendinden geç, korkudan kurtul! Yol kötü olsa da çaresiz yolcunun [başka] ne tasası olur!”

⁸² Metin, G. 137, be. 4.

⁸³ Metin, G. 23, be. 2.

⁸⁴ Metin, G. 37, be. 3.

Emîr Humâyûn gazellerinde beytin bir mısraında bir fikrini açıklarken diğer mısrada bunun için deliller getirmiştir. Şairin aşağıdaki beytinde olduğu gibi:

همایون شد ز رشکِ غیر از بزمِ برون ورنه
کدامین مرغ باشد کوز آب و دانه بگریزد^{۸۵}

*“Humayûn başkalarının hasedinden dolayı senin meclisinden ayrı düşse ne!
Hangi kuş yemden sudan kaçır ki?”*

Emîr Humâyûn gazellerinde de tasavvufî konulara yer vermiştir. Aşağıdaki beytinde olduğu gibi:

وادیی شوقت که می باید گذشت از جان در او
گشته ام چون گردبادی بی تو سرگردان در او^{۸۶}

*“Canından vazgeçmek gereken şevket vadisinden, sensiz bir kasırga gibi
perişan bir şekilde geçtim.”*

Emîr Humâyûn’un açık ve anlaşılır bir üslûpta yazdığı rubaileri de gazelleri gibi akıcıdır. Şair rubailerinde tabiat unsurları ile maşuğu ve onun özelliklerini vafsetmiştir.

Güzelliğinin bilincinde olan maşuk ile gönlünü çaldığı âşık arasında geçen karşılıklı konuşmalarda, maşuğun kemale ermiş güzelliği Emîr Humâyûn’un şu rubaisine konu olmuştur:

گفتم مانی به سرو می مانم، گفت
ماند دهنّت به غنچه می دانم، گفت

⁸⁵ Metin, G. 42, be. 6.

⁸⁶ Metin, G. 144, be. 1.

گفتم سخنی بگوی ای غنچه دهان
در خنده شد از ناز که نتوانم گفت^{۸۷}

“Dedim selviye benziyorsun, dedi evet benziyorum. Dedim ağzın gonca gibi, dedi evet biliyorum. Dedim konuş bir söz söyle ey gonca ağızlı. Nazlı [edayla] gülümseyerek dedi, söyleyemem.”

Emîr Humâyûn rubailerinde, maşuğun âşığa yaptığı cevır u cefayı ve âşığın maşuğa yakarışını konu etmiştir. Aşağıdaki rubailerinde olduğu gibi:

ای نورِ دو دیده ام چه دیدی از من
کز ناز چو سرو سرکشیدی از من
چون طالعِ برگشته ز من برگشتی
چون بختِ رمیده ام رمیدی از من^{۸۸}

“Ey iki gözümün nuru! Benden ne [eziyet] gördün de selvi gibi nazlı [nazlı] benden yüz çevirdin, dönen talihim gibi benden vazgeçtin, benim ürkek bahtım gibi benden ürküp [kaçtın].”

Yine diğer rubaisi de şöyledir:

ای گل دلم از تو گوندم غم باش
محروم ز وصلِ غیر گو محرم باش
مرهمِ نه داغِ دل بی دردان شو
گو داغِ دل من از تو بی مرهم باش^{۸۹}

⁸⁷ Metin, R. 6.

⁸⁸ Metin, R. 24.

⁸⁹ Metin, R. 16.

“Ey gül gönlümün dert ortağı ol, başkasıyla vuslattan mahrum bana mahrem ol, merhem koy gönlün ateşine de dertsiz ol, senden dolayı gönlümün ateşi sana merhem olmasın.”

Emîr Humâyûn’un müfredleri âşıkâne ve kalenderâne beyitlerden oluşmaktadır.

Şairin âşıkâne müfredlerinden bir örnek:

مرغِ دل در اضطراب از دانه های خالِ اوست
ناله ای کز سینه می آید صدایِ بالِ اوست⁹⁰

“Gönül kuşu onun yüzündeki benlerinden acı çekmekteyken sineden gelen inleme onun kanat sesidir.”

Emîr Humâyûn’un kasidelerinde muhteva:

Kaside 1

Emîr Humâyûn ilk kasidesine Sultan Yakub’un askerî kişiliğini överek başlamış, kimseye muhtaç olmadan yeryüzünü fethetmesini konu etmiş ve hatta dokuz semayı da muhasara ettiğini söylemiştir. Binlerce fetih yaptığı ve daha binlercesinden birinin bile henüz bilinmediğini söyleyerek fetihlerini övmüştür.

Daha sonra, ordusunun başarılarıyla Sultanı utandırmadığını, düşmanın sığınağı olan her kalenin topla taş yağmuruna tutulup fethedildiğini söylemiştir.

Şair sonraki beyitlerde Sultan Yakub’un kılıcının gücünü anlatmıştır: “Bayrağındaki kanla düşmana ders veren o senin kılıcının keskin ucu senin yüz suyunun şansıdır.” diyerek sultanın kılıcını övmüş, “Kılıcı ve oku çeken o senin güçlü kolların Zülfikâr’ın sebebiyle değil Hz. Ali’nin elinden dolaydır.” diyerek

⁹⁰ Metin, Mü. 1.

Sultan Yakub'un savař alanında dūřmana karřı gūcūne dikkat çekmiřtir. "Savařta dūřmanın ejderha bile olsa senin kılıcının gūcū onları tarumar eder." demiř ve "Saęında zafer solunda fetih, ok ve yay gibi savařta seni korumak için yanında durmuřlar." diyerek sultanın bařarısının yine kendisinden kaynaklandığını söylemiřtir. "Senin dūnyayı fetheden kan saçan kılıcın bahrīdir ve din adına fetihler senin řiārındır." diyerek sultanın fetihlerine vurgu yapmıřtır.

řair daha sonra, "Benim, řahlara layık en kıymetli incilerden hazineler yapan řair tabiatımın deęerini ortaya çıkaracak olan řey senin vgūnūn anahtarıdır. İřte bu yūzdedir ki benim řiirlerimin ordusu, aynı senin ordun gibidir; söz alanında saf tutar, fetihlerde de yanındadır." diyerek kasidesinde kendi vgūsūne de yer vermiřtir.

Emīr Humāyūn, Sultan Yakub'a hitāb ederek onun devletinde saadet gūllerinin toplanacaęından űmitli olduęunu söylemiř ve son beyitlerde Sultan Yakub'un ve mūlazımı Kadı İřā Sāvecī'nin dūnyada bahtına dua ile kasidesini tamamlamıřtır.

Kaside 2

řairin ikinci kasidesinde Sultan Yakub'un saltanatı ve onun kudreti konu edilmiřtir. Kaside ayın parlaklıęını Sultan Yakub'a benzeterek vgūyle bařlamaktadır. Tabiat olaylarının gūzellięi ve iřleyiřinin mūkemmellięi Sultan Yakub'a nisbetle verilmiřtir. Mūlkūn nizamı ve hayatın dūzenli bir řekilde iřlemesi han oęlu han Sultan Yakub'un ikbāline baęlanmıřtır.

Emīr Humāyūn, Sultan Yakub'un saltanatın zirvesinde parlayan bir yıldız gibi tahta çıkıřını, Hz. Sūleyman'ın, Cebrāil (As.) tarafından getirilen ifritin aldığı kudretli mūhrūnū bulup yeniden tahtına geçmesine benzetmiřtir.⁹¹

⁹¹ Metin, Ka. 2, be. 3. Mūhr-i Sūleyman için bkz., İskender Pala, "Mūhr-i Sūleyman", **DİA**, C. XXXI, 2020, s. 523-525.

Kasidenin devamında, “Sultan Yakub şerefli bir şekilde kaleye ayak basınca Zuhre yıldızı sevinçten ayaklarını yere vuruyor.” diyerek felek, yıldızlar ve ayın hareketlerini Sultan Yakub’a nisbet etmiştir.

Bu şekilde övgüsüne devam eden şair, ilerleyen beyitlerde “Sultan Yakub’un zatının sıfatlarını imkân dahilinde arama, bu imkânı olan bir hayal değil.” diyerek kendisini uyarmıştır.

Sultan Yakub’a “Can ve gönül ülkesinin ilk padişahı, yüceliği felekleri bile yükseklerle ulaştıran, varlığın bütün esaslarının uyumunun sebebi.” diye seslenen Emîr Humâyûn, sultan için şunları söylemiştir:

“Onun ilahî kaynaklı adaleti olmasaydı bütün her şey yok olurdu”, “Feleğin yaptığı her iş senin emrinin hilâfında değildir.”, “Yağmur ve rüzgârın bereketinden değil bu çimenlerin gülle dolması, senin yüzünün dünyaya yansımasındandır.”, “Sûret ve manâ aleminden seni görmeyen kim varsa onun manâ alemindeki seyri noksan olur.” “Senin lütfun da kahrın da kâinat üzerinde bir gölge gibidir. Birinin adı bahar diğerinin kıştır.” “Senin kılıcının açtığı yara dağın zirvesini delik deşik eder.” “Senin etrafındaki mümin ve kafir herkesin gönlündeki işler yoluna girer.” “Solan çimen senin lütfunla yemyeşil, cıvıl cıvıl olur.” “Her ne kadar Tebriz’in talihi azaldıysa da sultanın meclisiyle Tebriz yeniden yüzlerce neşe bulur.”

Kaside 3

Emîr Humâyûn’un üçüncü kasidesine Kaside-i Bahariyye diyebiliriz. Şair bu kasidesinde bahar bütün özellikleriyle vafedilmiştir. Tabiat olayları bu kasidede şair gözüyle olağanüstü bir tasvirle ve kişileştirme yapılarak anlatılmıştır. Şairin bu kasidesi diğerlerine göre daha fazla söz sanatı, sembolik ifade ve mazmun içermektedir.

Kaside, sabâ rüzgarının bahçeye girerek bahçedeki tabiat unsurlarını uyandırıp onlardan Allah'ın yarattığı bu muntazam düzene bakmalarını istemesiyle başlamaktadır.⁹²

Emîr Humâyûn kasidesine başlarken paslı sayfalardan bahsetmiş ve bir hikâye anlatıcısı yerine geçerek sanki o sayfalardan bize hikayesini aktarmıştır. Biraz da masalsı bir şekilde baharın uyanışını belki de uyandırılışını bize anlatmaya başlayan şair bahçeye rüzgârın girmesiyle ve suyun hareketlenmesiyle kasidesindeki akışı başlatmıştır.

Kasidede, karların erimesiyle birlikte suyun hareketlenmesi ve suyun etkisiyle bahçenin, yaprakların, gül ağacının, kuşların ve tabiat olaylarının birer birer kışı üzerlerinden atarak baharı karşılamak üzere canlanması resmedilmiştir. Bu sırada akışın gittikçe hızlanan ahengini bize hissettiren şair bu manzaranın gözümüzde canlanması için Çin Nakkaşhânesi ifadesini geçirmesi de bunu doğrular niteliktedir.

Aslında şairin bu kasidesi suyun tabiat üzerindeki yaşamsal etkisini gözler önüne sermektedir. Şair bazı beyitlerde, özellikle tabiat unsurları üzerinden bu olayların mucizevi oluşuna dikkat çekmiş ve bunun farkına varmaları için de bahçedekileri Kur'an'daki emir ayetleriyle uyarmıştır.

Emîr Humâyûn, kasidenin sonraki beyitlerinde yeryüzünün yanı sıra, gökyüzündeki yıldızlar, ay ve güneşin hareketlerini de konu etmiştir. Yine suyun berraklığına vurgu yaparak, hareketli ve sabit görünen yıldızları yerdeki lale ve gülün yansımaları olarak göstermiştir. Elmas, yakut, zümrüt gibi değerli taşlar ve madenleri de anlatmış ve Sultan Yakub'a övgüye devam etmiştir.

Şair Sultan Yakub'un azametini, gücünü çeşitli tabiat olaylarına benzetmiştir. Hz. Musa'nın Tûr Dağı'ndaki buluşmasından da bahsederek sultanı övdükten sonra Sultan'a "Humâyûn senin medhini yaparken yaralandı, neden benim yarama bakmıyorsun?" diyerek memduhuna seslenmiş ve "Etrafindakilerin hiçbiri şâhı

⁹² Metin, Ka. 3, be. 1. Burada Metin'de de gösterdiğimiz Kur'an ayetlerine yer verilmiştir.

benim gibi övemedi, gece ve gündüzün siyah ve beyaz tanelerini rüzgârın ipine dizdim.” diyerek yeni mazmunlarla sultanı övdüğünü söylemiş bu vesileyle şairliğini yüceltmıştır.

Daha sonra nücûm ilminden de istifade ederek Sultan Yakub’u övgüye devam eden Emîr Humâyûn, üçüncü kasidesini de dua beyitleriyle bitirmiştir.

Kaside 4

Kasîde-i Hazân

Emîr Humâyûn’un dördüncü kasidesi, başlıklı olup Kasîde-i Hazân adını taşımaktadır. Kaside, şairin, Kur’an’da da adı zikredilen, şiddetli ve gürültülü bir rüzgârı (صرصر) çağırmasıyla başlamaktadır. Bu sırada bahçeler gül, lale ve nergisten yoksun kalmıştır. Çimen çöl olmuş ve ağaçlar mecnuna dönmüştür. Selvi o çölde Hızır (As.) gibi durmuş, gül ağacı kendi gölgesi gibi solmuş sadece diken kalmıştır. Yapraklar bahçede tıpkı halkın Cuma namazında secde ettikleri gibi yüzleri yerde kalmışlardır. Bahçede kırmızı güllerden eser kalmamıştır.

Şairimiz bahçedeki hâli tasvir ederken tam bu sırada gözleri kanlı ve ciğeri yaralı bahçıvan çıkagelmiş ve bahçıvanla konuşma başlamıştır. Sonraki beyitlerde şairin Sultan Yakub’un sultanlık vasıflarına övgüleri yer almıştır.

Şairimiz “Sultan Yakub’un gücü ve talihi, uğurlu yıldızlardan ve onun ömrünün bereketi âb-ı hayattandır.” beytiyle kasidesini bitirmiştir.

Kaside 5

Emîr Humâyûn’un beşinci kasidesi, bahar bulutunun gitmesi, ağaçların tomurcuklarının dökülmesi gibi tabiatın tasviriyle; ama bu sefer sâkinin bahçeye çağırılması ile başlamaktadır. Kasidede sabâ rüzgârının düşe-kalka gidişi ve yavaş yavaş bahçeden canlıların çekilişleri anlatılmıştır.

İlerleyen beyitlerde önce havanın serinlemesi, sonra soğğun başlaması ve karın gelişi konu edilmiş ve her tarafın kara bürünmesi anlatılmıştır. Karla birlikte yırtıcı kuşlar ve ejderha gibi simgesel canlılar tabiatta yer almıştır. Güneş de kendisini çekmiş ve yıldızlar sahneye çıkarak Sultan Yakub’un ordusunun yolunu aydınlatmıştır. “Onun varlığı sûret ve mana olarak miraçtır.” gibi beyitlerle sultan yüceltilmiştir.

Daha sonra Emîr Humâyûn, Hz. Peygamberimizin ayı parmağıyla göstererek ikiye ayırmasına telmîhle “Senin kılıcının parlaklığının ışığı eğer bir dağa düşerse dağ ortadan ikiye ayrılır.” demiş ve “Bir yağmur damlası nasıl olur da inciye ve lâl taşına dönüşüyor?”, diyerek ilâhî nizamdan örneklerle Sultan Yakub’u övmüştür.

Şair sonraki beyitlerinde “Ben senin yolunun tozuyum ama söz alanında senin medhinin uğuru beni göklere çıkartır.” beytiyle de kendi şairliğini övmeye başlamıştır.

Tevâzu ile sultana seslenen Emîr Humâyûn; “Ben yerde uçan o Humayun’un gölgesiyim, şiirimin mertebesi göklere ulaştı ama senin medhin o binlerce mertebeden daha yücedir.” beytinden sonra, sultana dua beyitleriyle kasidesini şöyle tamamlamıştır:

“Bahar senin bütün erkanına huzur versin, birbirlerine karşı kötü işlerden alıkoysun. Makamının ve ikbalinin baharında senin nasibin bu kış ayından daha tehlikeli olmasın.”

Kaside 6

Emîr Humâyûn’un altıncı kasidesi irfânîdir diyebiliriz. Şairin bu kasidesi diğer kasidelerinden daha fazla darb-ı mesel nitelikli vecîz söz ve nasihat sayılabilecek ifadeler içermektedir. Ayrıca Hz. İlsâ’nın mucizesi, Hz. Yûsuf’un zindana atılışı, Hz. Süleyman’ın tahtı gibi dini kıssalara yer verilmiştir.

Şair peş peşe nasihatler vererek ve ölümlü dünya için çekişmenin anlamsız olduğuna vurgu yaparak kasideye başlamıştır. Ve şu şekilde devam etmiştir:

“Eğer İsa gibi güneşle konuşmak istiyorsan durma dinlenme.”, “İnsanlara cevheri göstermeye ne gerek var, bunu senin iyi ve kötü amellerin ortaya çıkartacak.”, “Bahçedeki dikenle çöl dikenini bir olur mu?”, “Okyanuslarda bir damla su için boşa çabalama.”, “Bir defa birini kırmak için eziyete giden yüz yol vardır. Ama daha iyisi şudur ki ne eziyet edesin ne de eziyet göresin.”.

Daha sonra “Bütün dünyayı kendine hayran bıraktın.”, “Sultan Yakub’un mülkünün ileri gelenleri tevazu yolunda sultanın toprağını öperler.”, “Onun mülkünün saraylarında kanat çırpın akbabalar hedefine ulaşmadan pişmanlık sınırında kaldılar.”, “Sultanın aydınlık düşüncesinden bir ışık eğer dünyaya düşerse kara toprağı yıldızlaştırır.”, “Onun kudretinin lütfu ve kahrının hevâsı kışın ve baharın tabiatını değiştirir.” diyerek Sultan Yakub’u öven beyitlere yer vermiştir.

Sonraki beyitlerde şairliğine de yer veren Emîr Humâyûn “Ey Şah, yüce rütbenin kıymetini Humâyûn’un şiiri buldu.”, “Gönül senin cömert elinde delik deşik oldu.”, “Tebriz’in gül bahçesinden olan o gül sensiz, Rum diyarının hanendeleri nerede Horasan’ın şiir söyleyenleri nerede?” diyerek Sultan Yakub’a seslenmiştir.

“Senin saçının bir telinin ucuna iki dünya, köyünün gül bahçesine Tûbâ Cenneti fedadır.” diyen Emîr Humâyûn şu beyit ile kasideyi tamamlamıştır:

“Devletin ve ikbalinin sonsuzluğu Allah’ın lütfundandır. Haşmetin ve makamın ilâhi bir şekilde sağlamlaştırılmıştır.”

Emîr Humâyûn’un terkîb-bendlerinde muhteva:

Emîr Humâyûn’un ilk terkîb-bendinde dinî ve tasavvufî unsurlara yer verilmiştir. Şair, bu kısa ömürde dünyanın kalıcı olacağına inanıp ona gönül bağlamanın kesin bir yanılgı olacağını söyleyerek terkîb-bende başlamıştır.

Emîr Humâyûn dünyanın geçici bir yer olduğunu söylemiş, dünya yaşamını bir gemiye ve dünyayı da denize benzetmiştir. Öyle ki şaire göre bu denizin suyu zehirli, dibi dert ve gamla dolu, dalgaları da beladır. Şair dünyayı bu şekilde tasvir ettikten sonra kalıcı aleme geçmiş, insanın topraktan yaradılışını ve yıldızların

yerden arşa kadar dua ettiklerini anlatmıştır. Ruh kuşu dediği insanın ruhunun âb-ı hayata ulaşması ile kemale ereceğini söyleyerek dinin temeli Halîl olan Hz. İbrahim'dir dediği İbrahim As.'ın kıssasını aktarmıştır.

Hız. Yusuf'un kıssasını anlatarak terkîb-bende devam eden Emîr Humâyûn, içindeki hüznü dile getirmesinin akabinde "Talihinin ışığı sönse de dünyanın güneşi daima parlсын." şeklinde ümidini aktardığı beyitlerden sonra Sultan Yakub'a dua bendiyle terkîb-bendi tamamlamıştır.

Emîr Humâyûn ikinci terkîb-bendine, dünyayı ve dünyanın gidişatını eleştirerek başlamıştır. Ardından ölüm konusunu ele almış ve "Hangi gül böyle bir selin önünde durabilir." diyerek kimsenin ölüme engel olamayacağını belirtmiştir. "Dönemin fitnessı suyu bile karartır.", "Eğer bulutu ağlarken görürsen çimenlikte hiç üzüntüye gerek yoktur." demiş ve çaresizliği ifade etmiştir. Daha sonra bahar rüzgârının bostana gelişini ve gül ile bülbülün hazin hikayesini aktaran Emîr Humâyûn, Sultan Yakub'u Hız. Süleyman'a benzeterek yüceltmış ve ümit dolu beyitlerle terkîb-bendi bitirmiştir.

3.4. Eserin Yazma Nüshaları

Edisyon kritikte kullandığımız nüshaların tavsîfi kısaca aşağıda verilmiştir:

3.4.1. B Nüshası

Husrev Şihâbî'nin Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferâyinî adlı çalışmasıdır. İran'ın değişik kütüphanelerinde bulunan sekiz nüsha karşılaştırılarak hazırlanan bu kitapta şu nüshalardan faydalanılmıştır: İran Meclis Kütüphanesi, no. 2686, 7866, 13651, 395; İslâmî Şûrâ Meclisi Kütüphanesi, no. 437; Melik Kütüphanesi, no. 5937; Sipahsalar Kütüphanesi, no. 279 ve bu kitabı hazırlayan Husrev Şihâbî'nin kendi mülkiyetinde bulunan nüshadır.

Bu nüshada 174 gazel ve 28 rubai yer almıştır.

3.4.2. E Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 3422-019 numarada kayıtlı mecmua. Şairimizin Divanı, mecmuadaki 19. eser olup, 94^b-124^a sayfaları arasında yer almaktadır.

3.4.3. H Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, 569 numarada kayıtlı nüsha. Emîr Humâyûn'un Divanı, nüshanın 1^b-18^b sayfaları arasında yer alır.

3.4.4. K Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kadızade Mehmed Efendi, 431-002 numarada kayıtlı nüsha. Emîr Humâyûn'un Divanı, nüshadaki ikinci eser olup nüshanın 21^b-52^b sayfaları arasında yer alır. Bu nüshada şairin gazellerinin yanında müfredleri de mevcuttur.

3.4.5. M Nüshası

Milli Kütüphane, Yazmalar, A4330 numarada kayıtlı nüsha. Şairimizin Divanı 1^a-31^b sayfaları arasında yer alır.

3.4.6. N1 Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 3879M-001 numarada kayıtlı mecmua. Şairimizin Divanı, bu mecmuanın ilk eseri olup 1^b-29^b sayfaları arasında yer alır.

3.4.7. N2 Nüshası

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4964-035 numarada kayıtlı, mecmua.⁹³ Emîr Humâyûn'un Divanı bu mecmuanın 35. eseri olup mecmuanın 243^b-255^a sayfaları arasında yer alır.

3.4.8. Ü Nüshası

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, FY100 numarada kayıtlı nüsha. Şairimizin Divanı nüshanın 1^b-49^b sayfaları arasında yer alır. Şairin gazellerine ilave olarak kaside ve terhib-bendleri ile müfredlerinin de bulunduđu en kapsamlı nüshadır.

⁹³ Nüsha hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Ateş, **a.g.e.**, s. 225.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİVAN-I EMÎR HUMÂYÛN-İ İSFERÂYİNÎ

METİN

4.1. فهرست مندرجات

52-85	قصیده ها
86-94	ترکیب بندها
95-265	غزل ها
266-271	رباعی ها
272-274	مفردها
275-288	فهرست قوافی

4.2. دیوانِ امیر همایونِ اسفراینی

[قصیده ها]

[قصیده-۱]

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

5°

- 1 ای از حواشیِ علمت آشکار فتح
- 2 تیغِ جهان گشایِ ترا گشته یار فتح
عزمت به فتحِ رویِ زمینِ گر شود درست
- 3 بی منتِ سپه کنش کردگار فتح
رایت اگر محاصرهٔ آسمان کند
- 4 گردد به یمنِ بختِ تو این نه حصار فتح
جستند اختیارِ جهان خسروان بسی
- 5 کرد از میانه لیکِ ترا اختیار فتح
چندین هزار فتحِ ترا دست داد لیک
- 6 ظاهر نشد هنوز یکی از هزار فتح
خود از سر و سر از تن و تن افکند ز پای
- 7 در رزم همچو تیغِ شهِ کامکار فتح
دارند چشمِ مرحمت از وی سرانِ ملک
- 8 تا شد ملازمِ شهِ جم اقتدار فتح
یعقوب خان شهی که بسی همچو روزگار
- 9 برده ز بهرِ مقدمِ او انتظار فتح
در روزِ رزم حصنِ فلکِ سایِ خصمِ او
- 10 کرده ز آتشِ غضبش یک شرار فتح
بهرِ نظاره از علمش رفته تا فلک
آنکه ندیده لشکرِ او را کنار فتح

- 11 گر در عراق تیغ برآرد به قصد ملک
گردد ز روم تا ختن و زنگبار فتح
- 12 در رزم چون ز ابر کفش بسته برق تیغ
داده درون سینه خصم قرار فتح
- 13 بر هر طرف که موکب عزمش نهاد رو
تا خاص بهر دین شودش آن دیار فتح
- 14 بر سر کشید چتر فلکسای را ظفر
بر دوش برده رایت نصرت شعار فتح
- 15 در یک دو صف مراتب اعداد شد تمام
چون خواست تا کند سپهش را شمار فتح
- 16 در هر مصاف و معرکه کرده ای کار خویش
هرگز نگشته در نظرش شرمسار فتح
- 17 هر قلعه ای که گشته پناه عدوی او
از طوپ و رعد ساخته این سنگسار فتح
- 18 گرد حصار خصم نه دودست آشکار
انگیخته ز خاک وجودش غبار فتح
- 19 مشکل گشای چرخ و سلاسل گشای دهر
دارد به دست خنجر تو افتخار فتح
- 20 شاهان به فتح اگرچه کنند افتخار لیک
زینسان نکرده اند به صد روزگار فتح
- 21 بشنو شها که لایق گوش تو یافت بار
در بحر طبع من گهر آبدار فتح
- 22 ای سدره جلال ترا شاخسار فتح
وی شاخسار قدر ترا برگ و بار فتح
- 23 جویست باغ رزم ترا تیغ آبدار

- کَابِ عَدُو بَرْد همه زَان جویبار فتح
تا آهویِ سَمندِ تو جولان کند درو 24
- میدان به خوانِ خصم کند لاله زار فتح
دارد ز تیغِ تیرِ تو اقبالِ آبِ رو 25
- کرده ز مهجۀ علمت گوشوار فتح
بازویِ توسِت [?] کشانه سنان و تیغ 26
- از دستِ حیدرست نه از ذو الفقار فتح
خصمِ تو در مصاف اگر اژدها بود 27
- سازد ز رمحِ مار توش تار و مار فتح
گردد اگر حصارِ عدو آسمان به رو 28
- خیلِ ترا بر آرد و سیاروار فتح
سویت نهان رهیست ز دل ها که روز 29
- آید به حضرتِ تو از آن رهگذار فتح
گر بی خبر به رزم فتد از کفت کمند 30
- در گردنِ عدو کندش استوار فتح
در رزم همچو تیر و کمان بهرِ حفظِ تو 31
- استاده برِ یمینِ ظفر و برِ یسار فتح
تیغِ جهان‌گشایِ تو بحرِست خون فشان 32
- کس موجِ نصرت و ظفرست و قطار فتح
خصمت به روزِ جنگ به فتح آورد پناه 33
- تا از تو بهرِ او طلبد زینهار فتح
هرکس که شد به دورِ تو مستِ میِ غرور 34
- کردش به درۀ غضبت هوشیار فتح

- 35 شاه‌ها که ... شعارِ تو فتحِ دین
 طبعِ ترا به ملکِ معانیست کار فتح
- 36 صرّافِ طبعِ من به مفاتیحِ مدحِ تو
 کرده خزان‌ه‌های دُرِ شاهوار فتح
- 37 زآنرو سپاهِ نظمِ مرا همچو لشکریست
 بر عرصهٔ سخن زده صفِ بر کنار فتح
- 38 دارم امید آنک همایون بر دولّت
 چیند گلِ سعادت ازین نخلبار فتح
- 39 تا نامِ بخت باشد و اقبال در جهان
 بادا ملازمِ شهِ گردون مدار فتح
- 40 از بختِ بندگی و ز اقبالِ چاکری
 از بنده فتح‌نامه و از شهریار فتح

[قصیده-۲]

[مفاعِلن فعلاَتین مفاعِلن فعِلن]

۵۹

- 1 مہی به نورِ سپہرِ جلالِ تابان شد
 گلی شکفت کزو عالمی گلستان شد
- 2 چه دورها که فلک کرد تا به طالعِ سعد
 بر اوجِ ملکِ چنین کوکی درخشان شد
- 3 به نو نشست سلیمان‌وشی به تختِ ظهور
 که گوهرش شرفِ خاتمِ سلیمان شد
- 4 زمانه سخت به تشریفِ مَقدمش سوری
 که زهره بر فلک از شوق پای‌کوبان شد
- 5 به شکلِ مہد بر آمد سپہرِ بخشِ کفت
 مقیدجو توای ای سپہر نتوان شد

- 6 ز بهرِ مهره گهواره عکسِ مه ز سپهر
گرفته شیشه به سر در، درونِ عمان شد
- 7 اساسِ مهد ز گلبرگ می کنند ملک
که باد سوی چمن صبحدم شتابان شد
- 8 به حرزِ گوهرِ او قطب از لالِ نجوم
درونِ زاویه چرخ سبزه گردان شد
- 9 چه کوکبست که افکند در جهان پرتو
چه لمعه‌ای که به نو شمعِ این شبستان شد
- 10 نسیمِ اوست که آرایشی بساتین کرد
نه این نقوشِ ملون ز ابرِ نیشان شد
- 11 جمالِ دولتِ او عکس بر جهان افکند
نه پر گل این چمن از فیضِ باد و باران شد
- 12 صبا بساطِ بساتین سبزه فرش افکند
چو سوی این چمن آن چون خرامان شد
- 13 پدید گشت ز انوارِ غیب روشنی
که شمعِ دولت و اقبال ازو فروزان شد
- 14 به دورِ شاه طرب داشت گرچه حدّ کمال
به یمنِ مقدمِ او صد هزار چندان شد
- 15 شهنشهی که به گاهِ تصورِ ذاتش
خیال محو و زبان لال و عقل حیران شد
- 16 نظامِ ملک و قرار و امور و رونقِ شرع
به دورِ دولتِ یعقوب خان بن خان شد
- 17 ز ممکنات مجو وصفِ ذاتِ او ای دل
که این خیال نه کارگاه امکان شد
- 18 همین ز خسروی ملک آب و گل دارد

- نخست پادشه کشورِ دل و جان شد
بساطِ حضرتِ او شد سریرِ بهرامی 19
- کفِ عنایتِ او تاجِ بخشِ کیوان شد
علوِّ همّتش افلاک را بلندى داد 20
- وجودِ او سببِ امتزاجِ ارکان شد
اگر عدالتِ او طرحِ نو نمى افکند 21
- اساسِ ملّت و دینِ خداست ویران شد
هر آن غبارِ سعادت که از رهش بر خاست 22
- جمالِ افسرِ جمِ زیبِ تاجِ خاقان شد
به سائلى به سرِ تازیانه مى بخشد 23
- هر آنچه حاصلِ دریا و داخلِ کان شد
به جنگِ حمله چو بر رخسِ قاف پیکر زد 24
- سپاهِ خصمِ جو یا جوجِ روی پنهان شد
به رزمگه سپه دشمن و مهابتِ او 25
- حدیثِ لشکرِ فرعون و پورِ عمران شد
رسید روزِ و غا صرصرى به خرمگاه 26
- سوی سپاهِ عدو پاره اش چو پویان شد
شده تمام به پایان ز عدلِ او خانه 27
- و لیکِ خانهٔ ظالم ازو به پایان شد
آیا شهی که ز بارانِ رحمتِ تو به دهر 28
- فضای بادی ها رشکِ باغِ رضوان شد
ز خاکِ ره‌گذرت مرزه ای که شد بر چرخ 29
- به مهر از ره کین دست در گریبان شد
زبان نکرد خلاف آنچه امر رای تو بود 30
- فلکِ نگشت از آن هر چه از تو فرمان شد

- 31 هر آن گرفت که فلک داشت از تو یافت گشاد
- 32 هر آنچه نرد زمان بود مشکل آسان شد
به فگر گشت ضمیر تو بر فلک حارس
- 33 سیاست غضبت ملک را نگهبان شد
کج است صاعقه را چون نهاد جا عدالت
- 34 تو ابر لطف تو بی موجبی گریزان شد
شهاب راستی آورد چون به حضرت تو
- 35 به کینه میل گش چشم ماه و کیوان شد
برون بزد سرآمد که رو به رو آمد
- 36 ز دولت تو هر آن کس که روی گردان شد
چگونه دوست به جان و سر از تو واماند
- 37 که دست و تیغ ترا دیده‌ای قربان شد
تویی به صورت و معنی تمام و هر که ترا
- 38 ندید از ره معنی تمام نقصان شد
فراز عرش نهاد کرسی از ره عزت
- 39 بر آستان هلال تو هر که دربان شد
هر آن گره که عدو داشت در دل از تو به ملک
- 40 پی گشایش آن بوک رمح دندان شد
نسیم خلق توام از خلیل داد به یاد
- 41 که از چه بود که آتش برو گلستان شد
اگرچه حاتم طی میر کشور کرمست
- 42 چو او هزار ترا ریزه‌خواره نان شد
شنیده بودم و دیدم ز فیض مقدم تو
- 43 که خاک راه به خاصیت آب حیوان شد
سپهر اطلس زرکش که می کشد بر دوش

- لباسِ قدرِ ترا عطفِ دوزدامان شد
44 به جود ز صدمتِ تیغِ تو بحر رفت فرود
- درونِ بحر ز سهمت نهنگِ پنهان شد
45 چو لطف و قهرِ تو بر کاینات سایه فکند
- یکی به نام بهار و یکی زمستان شد
46 ز ضربِ تیغِ تو شد رخنه رخنه تارکِ کوه
- ز سهمِ قهرِ تو بر خویش رمح لرزان شد
47 شها تو ای که به دورت ز مؤمن و کافر
- به کامِ دل همه را کارها به سامان شد
48 بسی نمایند که آورد رو به جمعیت
- اگر به دورِ تو حالِ کسی پریشان شد
49 اگرچه بود چمنِ چند روز پژمرده
- دگر ز لطفِ تو سر سبز گشت و خندان شد
50 دگر ز لطفِ تو پوشید جامهٔ رنگار
- درخت اگر دو سه روزی به باغ عریان شد
51 اگرچه طالعِ تبریز داشت ضعیفی باز
- به صد سرور ز نو بزمگاهِ سلطان شد
52 هلال را دو سه روز از ضعیفت شد احوال
- دگر ز مهرِ تو بر اوجِ حسن تابان شد
53 چرا ز دولت و اقبالِ تو همایون را
- نصیبِ اشکِ ستمِ قسمتِ احرمان شد
54 دو گوهرِ تو آمده دو گوشوارهٔ عرش
- که دولتشان را پناه یزدان شد
55 وجودِ این دو گهر باد از شکست ایمن
- چنانکه ذاتِ تو ایمن ز شرِّ دوران شد

[قصیده-۳]

[مفاعِلن مفاعِلتن مفاعِلن فعلن]

Ü 12^b

- 1 چو باد کرد زرافشان صَحیفه زنگار
نهفته خواند صبا فَاَنْظُرُوا إِلَى الْآثَارِ^۱
- 2 به گلستان ز نسیم شمال و ناله آب
ز خواب گشت همه چشم خفتگان بیدار
- 3 به کلک نور ورق های باغ را خرشید
بیا بین که چسان لون لون کرده نگار
- 4 پی عطیه اطفال نو رسیده باغ
شد آب شیر ز برگ شکوفه در انهار
- 5 ز اعتدال به کیفیتی هواست لطیف
که بی شراب سحر سرخوش است مردِ خمار
- 6 به گلشن از پی آرایش نبات نبات
زالال آینه سازست و گلبن آینه دار
- 7 برای عطر چمن نافه های خون آلود
کشاد هر طرفی چوب گل ز عود و قمار
- 8 درخت یاسمن از غنچه های هم شکند
به بوستان گره اشهب آورد همه بار
- 9 ز برف چادر بیضا که بود بر سر کوه
به باغ آمد و زد چتر بر سر اشجار
- 10 بهار ساخت ز گلزار نقشخانه چین
بتان درو همه شمشاد قد و لاله عذار

¹ فَاَنْظُرُوا: Kur'ân, Rûm Sûresi, 30/50.

- 11 فکنند ولوله در کوهسار کبکِ دری
- 12 فتاد غلغله در باغِ ها ز صوتِ هزار
سهی قدانِ چمن را به رقص و وجد آورد
- 13 نوای بلبل و صوتِ تذرو نغمهٔ سار
کشید رخت ز بازار در چمن بزّاز
- 14 به باد داد متاعِ دکانِ خود عطار
به باغ هر شجری کارگاهِ دیبا بست
- 15 سحاب کرد ز بارانش رشته‌ها در کار
فضای باغ ز نخلِ شکوفه صحرا نیست
- 16 [?]^۱ درو کف ز نانِ قطار قطار
دری گشاده چمن بر نگارخانهٔ غیب
- 17 ز لاله اش گل و از غنچه اش [?]^۲ مسمار
ز عقدِ ژاله شده لاله شیشهٔ ساعت
- 18 نشان همی دهد از روزِ روشن و شبِ تار
به عشوه ای نرگسِ سیمین بر زُمُرد ساق
- 19 شدست میل کش دیدهٔ اُولو الابصار^۳
جگر ز برگِ گل آویخت ز دلِ غنچه
- 20 فتاده‌ای شده گلبنِ زبانه ها در خار
ز بهرِ وزن در ژاله صیرفی چمن
- 21 ز گل کند کفه و ز چوب گل کند معیار
ز عکسِ لاله و گل وز حباب های روان
- 21 زلال شد فلک و پر ثوابت و سیّار

1 فتاد

2 نوع

3 اُولی الابصار: Kur'ân, Haşr Sûresi, 59/2.

- 22 نهالِ گل به چمن جلوه‌ناکِ طاووس‌یست
که هر پرش ز گلی کرده شمسۀ طومار
- 23 ز گل خروسی صد تاجِ بوستان افروز
ز غنچه گلبنِ تر طوطی و صد منقار
- 24 ز عکسِ بید تیر گشته جلوه‌گر در جوی
که جسته برق را به زود ز آب کرده قرار
- 25 نشسته بر گلِ تر عقدِ ژاله صف در صف
چنانکه عقدِ گهر کرد عارضِ ابکار
- 26 عقابِ کوه باز سفید بود ز برف
به باغ بیضۀ کافور ساخت از اشجار
- 27 ز عکسِ خویش گلِ آتش فکند در دلِ آب
ز آتش آب بر آورد لاله در گلزار
- 28 ز بهر تحفه‌ای فرمان ده زمین و زمان
پیِ نثارِ شه کآن یمین بحرِ یسار
- 29 فشاند ابر ز دریای قیرگون سحاب
عقیق کرد گل از کانِ لاجورد نثار
- 30 به لطفِ غنچه خندان ز قطره ژاله
ز کانِ لعل بر آورد لولوی شهوار
- 31 نمود شاخِ گلِ تر ز شیمِ تر الماس
چو لاله از شب یاقوتِ سرخ کرد اظهار
- 32 گل از معادنِ فیروزه لعل داد بیرون
سمن ز شاخِ زمرد نمود مهره مار
- 33 چمن ز لاله و نسرين سرو و خیری گل
ز جامِ قصرِ شه آمد نمونه پندار
- 34 مگر نشست شه نوجوان به قصرِ چمن

- که دست‌ها به ادب پیش هم گرفته چنار
 35 شهی که بافته از طبع فیض و دست و دلش
- محیطِ رابطَه و کمان وظیفه [?]^۱
 36 هوا احاطه صبح از بساطِ باران فیض
- نسیمِ حلیم بهار اعتدال از [?]^۲
 37 ستاره جیشِ ثریا سریرِ مهر ظهور
- قضا جنابِ قدرِ قدرِ آسمان مقدار
 38 زلالِ صفوتِ آتش نبرد بادِ عناد
- زمین تمکنِ دریا شکوهِ کوه و قار
 39 سحابِ رحمت و خورشید سلطنتِ یعقوب
- که آسمان و به دستِ استظهار
 40 گر آتشِ غضبش بر فلک زبانه کشد
- ملک ز روزنِ امکان برون جهد ز شرار
 41 ز فرط حکمتِ کامل نشد غلطِ رقمی
- ضمیرِ او چو زد این هفت صفحه را پرگار
 42 همای فکرتِ او را فتاده گاهِ عروج
- هزار ساله بر آن سوی کاینات گزار
 43 ضمیرِ اوست قوانینِ ملک را ضابط
- خیالِ اوست مبانیِ عدل را معمار
 44 به چرخِ بارِ عطایش اگر در آویزد
- بماند از حرکتِ چرخ تا به روزِ شمار
 45 پی مشاهده آمد کلیم بر سرِ طور
- چو شاه بر کهنه سیر باد گشت سوار

۱ پادشاه

۲ شمس

- 46 زبون شدند چنان اهلِ جور در دورش
که باز طعمه خور کبک گشت در گهسار
- 47 به گاهِ کین شود از تند صرصرِ غضبش
بلند پستِ زمین و زمان شود هموار
- 48 چو نای رعدِ نوایش کشد به رزمِ نفیر
فتد به خیلِ عدو غلغل از فرار فرار
- 49 ایاشهی که یکی از هزار نتواند
ستایش چو منِ کر بود هزار هزار
- 50 توان همای همایونِ عرش پروازی
که برسپهر بود حملِ سایهات دشوار
- 51 محیطِ چرخِ ثوابت که اوست عقلِ نخست
به گردِ نقطهٔ ذاتِ تو گشته آینه دار
- 52 بنای گنبدِ گردون چسان نهاد قضا
اگر ز رشتهٔ عمرت به کف نبودش تار
- 53 صفای گوهرِ تو زیبِ گوشوارهٔ عرش
غبارِ موکبِ تو نورِ سبعةٔ سیار
- 54 به سر کشد سپرِ امنِ ملک را چترت
چو تیرِ حادثه آید ازین بلند حصار
- 55 به رزمِ دستِ تو هست ازدهای پنج زبان
ز تیغِ برقِ مثالِ تواس زبانهٔ مار
- 56 به بادِ دلقِ جهان را ز تیغِ خون ریزت
چو گشته صاعقه بر روزگارِ آتشبار
- 57 ز موجِ تیغِ تو برهم خورد روزِ نبرد
دوچار اگر شود این هفت قلزم زخار
- 58 ز هاله ساخت سر از آسمان و قبهٔ مار

- ز سهم تیر و سان تو در شبِ تار
شکافِ پهلوی چرخ از هلالِ مهمیزت 59
- ز یالِ رنگِ سمندِ تو یالِ کوه فگار
یلانِ عسکرِ تو اژدرِ آنِ فیل افکن 60
- بتانِ لشکرِ تو آهوانِ شیرِ شکار
چو گشت حکمِ تو فرمانِ روای ملک وجود 61
- حکیم بست لب از منعِ فاعلِ مختار
ضمیرِ روشنت آینه‌ی لطافتِ غیب 62
- دلِ تو عقده‌گشای دقایقِ افکار
تویی که نوبتِ عذرِ تو می زند ایام 63
- که شهریارِ جهان لیسِ غَیرُهُ دَیَّار
شها اگر دو سه روزی ز صرصرِ تقدیر 64
- غبارِ حادثه ام دیده بست از دیدار
به مبدعی که دهم نظمِ رشته دوران 65
- ز دانه‌های سیاه و سفیدِ لیل و نهار
مصورِی که در انشای نقشِ خامه او 66
- عقولِ کامله چون صورِ تند بر دیوار
چو لطفِ او چمنِ آرای بزمِ فطرت شد 67
- زبانِ تیرِ زبانش گشت خارِ جدار
به جذبه‌ای که ز اعمالِ جهلِ شخصی را 68
- به نیم لحظه بر اطباقِ علم داده گذار
به جنبشی که فلک را ز حفظِ اوست مسیر 69
- به قوتی که ز میزارِ حبسِ اوست قرار
بدان خطی که محیط است بر دوایرِ کون 70
- به نقطه‌ای که برو کاینات راست مدار

- 71 به امرِ کُنْ^۱ که چو از غیب یافت سمتِ ظهور
وجود را ز عدم داد قوتِ اصدار
- 72 به زایرانِ زوایای عالمِ ملکوت
به سالکانِ مقاماتِ ملکِ استفسار
- 73 به مهرِ اوجِ رسالت که بشیر ز طلوع
ز طلعتش شده هر ذره مطلعِ انوار
- 74 چو گشت پرتو او شمعِ این کهن فانوس
فرو نشست مصابیحِ ظلمتِ کفار
- 75 چو کرده دعوی شاهی ز قاف تا قافش
نموده اند به تصدیقِ مبدعی اقرار
- 76 به صدق و عدل و حیایی سه بر گزیده دین
که هیچ گونه در اقرارشان نبود انکار
- 77 به مرتضی که اگر دست و تبغ او نه بُدی
دیوارِ کفر نمی گشت خالی از دیار
- 78 به چارده گهر شب چراغِ لَجَّه جود
که از جلالتشان غرقِ حیرتند بحار
- 79 به عرش و کرسی ای یعنی جنابِ عالی تو
که هست کرسی آن عرش گنبدِ دوار
- 80 به تخت و تاج تو یعنی سپهرِ چارم مهر
به خاتم تو کزو قطب رفته از پرگار
- 81 به صیتِ تیغ تو کاندرا بسیطِ خاک نماند
به سعی او ز عدد نام و از سیم آیار
- 82 به رخسِ بادِ عنایت که پیش او نرسید

Ü 15ª

¹ Kur'ân, Bakara Sûresi, 1/117.

- نظر چو گرم شود گاه پویه در رفتار
به اعتقادِ همایون که هست با تو درست 83
- به التفاتِ تو یابی کسانِ خسته زار
که از جنابِ توام نیست بر گشتن 84
- اگر عزیز کند دولتِ توام گر خوار
امید هست که بالین ز درگهت سازم 85
- دمی که سازد اجل بهرِ مردنم بیمار
مرا ولای تو گشته کمندِ گردنِ جان 86
- نه حبِ دولت و حشمت نه مهرِ مال و عمار
ولی کسی که ز عالم به سایه تو گریخت 87
- تو آفتابی ای پرتو ازو دریغ مدار
مراسم لفظِ گهر بار و طبعِ گوهرزای 88
- تو بحرِ لطفی از این پیش ضایع مگذار
نبوده هیچ زمان چون تو کاردانی و نیست 89
- هنروری چو من اینسان چرا فتاده ز کار
فگار گشت زبان در نثارِ مدحِ توام 90
- چرا نمی کنی افگارِ خویش را تیمار
اگر نشد به نواکارِ من ز شاه چه شد 91
- زمانه راست ازین شاه کارها بسیار
همیشه تا که برین سبزه زار دایم سیر 92
- مدام تا که درین گلشنِ همیشه بهار
به شام نرگس ها بر دمد همیشه جوان 93
- سحر گلی شکفت کان نه اوفتد از بار
ریاضِ عمرِ تو باد آنچنانکه آب و هواش 94
- از این بساط که گفتم برآورند دمار

قصیده خزان-۴

[مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن]

Ü 1^b

- 1 بیا که صرصرِ دی بر خلافِ بادِ بهار
- 2 به اعتبارِ دگر بر معاشرانِ چمن
- 3 ز لاله و گل و نرگس چو باغ شد خالی
- 4 سپهر سبزِ شجر را بیا مشاهده کن
- 5 چمن چو بادیه گشت از سمومِ بادِ خزان
- 6 ستاده سرو در آن بادیه به سانِ خضر
- 7 درختِ گل شده بی تاب همچو سایه خویش
- 8 ستاره گریه کنان ابر همچو بیماران
- 9 چو خلق گاه سجودِ نمازِ جمعه به باغ
- 10 ز عکسِ شاخِ خزان گشته آب را در جوی

¹ فَاَنْظُرُوا: Kur'ân, Rûm Sûresi, 30/50.

² Kur'ân, Haşr Sûresi, 59/2.

- بدید علّتِ صغرا و باز ماند ز کار
ستاده بیخود و رخساره زرد پا در گل 11
- مثالِ عاشقِ بی خواب و خورد و اسفیدار
به صحنِ باغِ سراسیمه برگ‌ها از باد 12
- چو عاشقان ز هوای بهارِ عارضِ یار
ز چشم‌ها شده در زیرِ خاک آب نهان 13
- ز شرم جلوه‌گری ها که کرد وقتِ بهار
نشسته حوضِ گلستان ز برگِ بارحِ زرد 14
- میانِ خاک به چشمِ پر آب چون من زار
ز یید ناخن و دست از چنار نبرده به وام 15
- چمن که سینه کند چاک بی گل و گلزار
هزار نامه هجران ز برگ برده صبا 16
- ز شاخ‌ها برهم چون کبوترِ طیار
نمانده هیچ ز گل‌های آتشین اثری 17
- نه سازِ نغمه سرایانِ باغ را اوتار
هزار شمع ز غرغر ولی همه بی نور 18
- ز چار برگه هزار آینه ولی همه تار
در این مشاهده بودم که باغبان ناگه 19
- رسید با جگرِ چاک و دیده خونبار
سؤال کردم و گفتم که ای فراق زده 20
- چرا چو بیتِ حزن گشته است صفه به آر
جواب داد که ای همچو من به هجر اسیر 21
- به جز تو نیست در این درد و سوز با من یار
ز باغِ تافته رخ رفته جانبِ صحرا 22
- سحابِ لطفِ شه شیر دل به عزمِ شکار

- 23 شهی که گرنه سحابِ عنایتش باشد
- 24 گهر ز بحر بیرون نیاید و گل از خار
- 24 سپهر کوکبه یعقوب خان که ابرِ کفش
- 25 نشانند آتشِ کان و بریخت آبِ بخار
- 25 مه تمام عیان گشته از گریوه کوه
- 26 فراز زین چو به هنگام سیر گشته سوار
- 26 به شکلِ قبضه شمشیرِ اوست طوماری
- 27 قضا بر او همه آیاتِ فتح کرده نگار
- 27 نموده لمعه خورشید از بیاضِ افق
- 28 چو شه بر اشهبِ سیّاره سیر گشته سوار
- 28 ز نقشِ خاتمِ فرمانِ اوست یک نقطه
- 29 وجودِ قطب که افلاک را بر اوست مدار
- 29 به کین چو عشقِ آتشِ عنان برانگیزد
- 30 رود ز جای سپاهِ عدو مثالِ شرار
- 30 ز صیقل کج‌مجش بر هوا فتد گر عکس
- 31 سزد کز آینه آسمان رود زنگار
- 31 شود ز رقصِ سمنده عدو سراسیمه
- 32 چنانکه از روشِ گردبادِ غبار
- 32 زمانه میل کشد چشمِ چرخ را ز شهاب
- 33 اگر نه شب ز بهرِ حفظِ او بود بیدار
- 33 ز دور گشته سپهرِ علو او پیدا
- 34 رسیده چون به نهایت معارج افکار
- 34 فلک چو روی زمین آمدش به حکم نگین
- 35 گرفتنِ مه و خورشید پس بدین اشعار
- 35 خیالِ خنجرِ او در عروقِ شیردلان

- 36 بـوَدَ همیشه روان همچو آب در انهار
 چو خاتمش همه تن دیده گشته از جوهر
- 37 حسام او ز پی حفظ ملک لیل و نهار
 ز ارتکابِ مظالم چو مصطفی معصوم
- 38 ز امتزاج کدورات پاک چون انوار
 زهی سکندر روشن دلی که هست ترا
- 39 نجوم آینه مه سپهر آینه دار
 اگر مآثر قهر تو در ظهور آید
- 40 خواص برق دهد در چمن نسیم بهار
 هوای لطف تو گر التفات کند
- 41 نهال صاعقه گل های رحمت آرد بار
 چو گوهر تو نیاورده در میان هرگز
- 42 محیط دهر که نه عمق دارد و نه کنار
 اگر به دور تو کس را نبی توان گفتن
- 43 صدای اَنْتَ خَيْرٌ خیزد از در و دیوار
 همای حقیق تو تا بال باز کرده حمام
- 44 ز باز جانب کبک دری برد طومار
 به دور عدل تو بهر نگاهبانی زنگ
- 45 پلنگ را همه تن دیده گشته در کهسار
 چو سایه چتر ترا نه سپهر زیرنشین
- 46 چو سایه همچو یکی برگ در ته اشجار
 ز جوی تیغ تو هر موج چشمه ایست جهان
- که روز رزم کند کار قلم ز خار

¹ Kur'ân, Enbiya Sûresi, 21/89.

- 47 میانۀ تو و جانِ عدوست برده ای پیش
برآر خنجر و این پرده از میان بردار
- 48 نشانِ نعلِ سمندِ تو و غبارِ رخت
درست همچو مه روشن است در شبِ تار
- 49 به دورِ تو سرِ ما راست رازِ مانه نگین
زند چو گردنِ تاک و برد چو دستِ خیار
- 50 هزار ساله ره از حدِّ ملک کرده گران
به دورِ عدلِ تو از بیمِ چرخِ کج رفتار
- 51 بکش دوال ز پشتِ عدو مگذارش
روان بدان رسنش گوی تا کشد از دار
- 52 دو شاخ کرده زبان چون زبانِ مار درو
جواهرِ سخنِ من درو چو مهرهٔ مار
- 53 به بحرِ فکرِ دمی صد هزار غوطه خورم
که تا چنین گهری در رخت کنم ایشار
- 54 چگونه شکرِ تو گویم شها که در فنِّ شعر
شدم ز لطفِ تو امسال صد برابر پار
- 55 به دولتِ تو چو من ابکمی شده گویا
بلی ضمیرِ تو اعجاز می کند اظهار
- 56 اگر نمیرم و باشد عنایتِ تو به من
نباشدم فلک از رشک در پیِ آزار
- 57 به سحرِ نظمِ [?] دورت
زبانِ اهلِ سخن باز ماند از گفتار
- 58 همیشه تا که بود زینتِ فلک ز نجوم

مدام تا که بود زیب بوستان ازهار
 سپهر قدر ترا زینت از کواکب سعد
 ریاض عمر ترا آب خضر در انهار

59

[قصیده-۵]

[مفاعن فعلاتن مفاعن فعلم]

U 6^a

- 1 ز ابر باد دگر شد شکوفه ریز شجر
- 2 ز یخ به باغ فکند آب جوی طرح دگر
- 3 به بزم نیست اگر گل ولی به مجمر بزم
- 4 به رنگ و بوی چو برگ گلیست هر اخگر
- 5 چو به ز مرغ دمی اکنون که مشعل آتش
- 6 هزار پی بود از صحن گلستان خوشتر
- 7 بیار می که بری باغ حسن را ساقی
- 8 شود به رنگ گل و لاله برگ نیلوفر
- 9 ز آفتاب قدح بزم را گلستان کن
- 10 که غنچه اند خریفان به گوشه های سر
- 11 درین طلسم زجاجی که شیشه گر شد آب
- 12 مدار شیشه دمی خالی از می احمر
- 13 در آب خشک چو گردید کشتی ... خاک
- 14 به گوش و زورق عشرت فکن بر آتش تر
- 15 چه نقش ها که بر آرد چنین که از یخ و برف
- 16 سفیده کرده [?]'زمانه بر مرم
- 17 ز پا فتاد علم های لشکر آتش

U 6^b

- ز باد و برف جودی بر سرش کنند حشر
 به روی آب ندانم یخ است یا در جوی 10
- ز باد تند شده آب و سنگ زیر و زبر
 به قصد لشکر دی جوی آب از هر سو 11
- کشد ز شوشه یخ که سنان و که خنجر
 چنان فکند ز یخ آب فرش آینه فام 12
- که هر قدم از جای می رود صرصر
 به روی یخ نگر کیست کاغذیست بر او 13
- نهاد صیرفی ابر هر طرف گوهر
 در آفت و خیز اگر رفت صبا چه عجب 14
- به پای می خورد از ریزهای یخ نیشتر
 هوا ز سردی دی شد چنانکه از آنش 15
- فتاد هر که جدا ماند در زمان چو شرر
 خیال لاله رخان در درون سوختگان 16
- چو اخگرند نهان در میان خاکستر
 نه دود خاسته از هیمه بر سر آتش 17
- سپه برآمده از ببرد شعله آذر
 نماند اثر ز دو دام غیر جانوری 18
- که ساختند ز برفش میان راهگذر
 چنانست مدت سرما که واعظ از خنکی 19
- برای هیمه طمع کرده است بر منبر
 عیان نه از دهن اژدرست دندان ها 20
- عقار بست که جا کرده در دم اژدر
 ز بیم لشکر وی شب طلایه دار فلک 21
- به هر کرانه فرو زد مشاعیل اختر

- 22 به روی تاب‌به برقصند ماهیان از شوق
- که نیستند به فصل چنین در آب ثمر
- 23 به هر طرف جهد از جای ژاله پنداری
- که بر زمین ز یخ الماس ریزه هاست مگر
- 24 بدی ز مرغ هوا خاک [پا]^۱ بیان پوشید
- چو بیضه زیر شد این مرغ آبگون شهیر
- 25 روان ز حـدتِ سرما نهان شدی در خاک
- به پای اگر نه بدی ابر را ز یخ لنگر
- 26 فکنده باد مصلا ز یخ بر آب روان
- که تا سجود برد پیش شاه گردون فر
- 27 گلی به فضل چنین چیده ای ز گلشن نظم
- گشای دیده ای اعجاز طبع من بنگر
- 28 چه نکته است دهان تو ای پری پیکر
- که از تصور آن عاجزند اهل نظر
- 29 به گاه جلوه حس آن رخ عرق کرده
- ز لطف ریخته بر آب و خاک چشمه خور
- 30 به باغ اگر چه نهان عنبرست در لاله
- به گلشن تو نهانست لاله در عنبر
- 31 مرا به قطره شب‌نم چه کار و غنچه گل
- [?]^۲ حقّه یاقوت عقد لولوی تر
- 32 ز بندگی قـدت سر و سرکشید به ناز
- که ژاله اش به گلستان شکست صد جا سر

^۱ پا: پای

^۲ عاز

- 33 هوای کوی تو چون آبِ خضر عمر فزای
- نسیمِ تو چو هوای بهشت جان پرور
- 34 گهی که حرفِ وفایت رقم گم سازم
- قلم ز تیرِ تو از پرده های دل دفتر
- 35 به گاهِ جلوِ قدت رخنه کرده در دل ها
- چو رمحِ صف شکن شاهِ معدلت گستر
- 36 ملک صفاتِ قضا صولتِ قدرِ قدرت
- ستاره لشکر و گردون سریر مهر افسر
- 37 مدارِ دایره جود و سر و باغ و جعد
- محیطِ مرکزِ فضل و دُرِ محیطِ هنر
- 38 سپهرِ کوکبه یعقوب خان که در کارند
- با مرادِ فلک و اختر و قضا و قدر
- 39 ز آفتاب نمایان شده زبانه نور
- چو خنجرِ کمرش جای کرده بر گلِ زر
- 40 وجودِ او شده معراجِ صورت و معنی
- زهی علو معانی زهی کمالِ صُور
- 41 گرفته صیتِ جلالش ز ماه تا ماهی
- مثالِ کوکبه آفتاب و قوتِ سحر
- 42 به سنّ شانزده در علم و عدل گشته چنان
- که طفلِ مکتبِ اویند کسری و سنجر
- 43 گه منظره جاسوسِ فکرِ او داده
- هزار ساله از آن سوی کاینات خبر
- 44 جمالِ دولتِ او راست ماهِ آینه دار
- هلالِ صیقل و خورشید گشته صیقل گر
- 45 به روزِ رزم چو شمشیر بر کشد ز غلاف

- به کاینات قضا در دهد صدای حذر
 گهی که همچو سلیمان هوای سیر کند 46
- جو باد عرش کشد پایه سریر به سر
 گه طلاطم دریای قهر او افلاک 47
- فرو کشد همه از بار حلم او لنگر
 فتاده لرزه در اعضا نهنگ را در بحر 48
- چو شه گرفت به کف رمح اژدها پیکر
 به گاه حمله زند گرز را به فرق جبل 49
- سرآوردند از آن سوی این مغاک به در
 به گاه روز چو در هم فشرد رویین تن را 50
- از آن بر آمده زوبین به صورت شش سر
 چو برق تیغ شود لامع از سحاب کفش 51
- فتد به خاک سر سرکشان به سان مطر
 ز طیع او سپه خصم را فتاده جدا 52
- حیات از تن و تن از سر و سر از مغفر
 دو نیم کرده ز خنجر نوق دشمن خود 53
- چو مصطفی که به انگشت کرده شق قمر
 به ماه رایتش ای مهر سر نکش زیرا 54
- که سرکشی نبود پیش او ترا درخور
 به رزمگه چو سپاهش نهد رو بر خصم 55
- [?] عرصه محشر
 به نوک رمح کند رخنه سینۀ افلاک 56
- ز برق تیغ زمین را کند دو نیم جگر

- 57 به چرخ نیست که پیداست سوزن سپهش
دریده پرده افلاک را ز یکدیگر
- 58 به آسمان نگرد گر به کین شه انجم
کند ز اوج فلک بر خصیص خاک سفر
- 59 به طفل مکتبی گر به مرحمت نگرد
نهد به مرتبه کرسی ز عرش بالاتر
- 60 چو صرصر غضبش تند گشته در تبریز
کله به روم در افتاده از سر قیصر
- 61 چو آب تیغ ز بحر کفش بر آرد موج
ز موج بحر کشد در سر از نهیب سپر
- 62 چنان ز سیل حوادث کسی گذر کردی
اگر نگشتی زنجیر عدل او معبر
- 63 زهی جلال ترا پایه برتر از امکان
زهی کمال تو بالاتر از خیال بشر
- 64 رخ تو آینه دل جام جم تراست کنون
هر آنچه داشت جم و آنچه ساخت اسکندر
- 65 به احتشام تو بود افتخار ملک و ملک
نژاده بود سلیمان هنوز از مادر
- 66 غرض نبود به جز گوهر یگانه تو
دمی که یافت اتصال عرض با جوهر
- 67 کمال لطف ترا عقل در نمی یابد
ز درک روح بلوی قاصرست حس بصر
- 68 سزد که نگسلد از یکدیگر عقود فلک
چو گشت رشته عمر تو اش خط محور
- 69 ز صیت عدل تو عالم پر و تو در تبریز

- گرفته نور جهان را و مهر در خاور
70 ز آفتاب فروزان شده لوامع نور
- چو گشته زیور تاج تو را نهاد گهر
71 ز تاب قهر تو بر روضه گرفتد پرتو
- به جای گل زند آتش سر از لب کوثر
72 ز ابر لطف تو است این که هر بهار آتش
- به کوه لاله برون داده از درون حجر
73 ز قهر و لطف تو هنگام قبض و بسط شود
- عیان مضرت زهر و بدید نفع شکر
74 اگر نه فیض بر آرد نیم لطف تو ابر
- چگونه قطره باران شود لال و درر
75 ز برق تیغ تو بر کوه اگر فتد پرتو
- روان دو نیم شود تیغ کوه تا با کمر
76 به دست جود که بذل قدرکان مشکن
- به ابر تیغ که بخشش آب بحر مبر
77 کمین غلام ترا جاه پیش از خاقان
- کهن گدای ترا پایه برتر از قیصر
78 به جنب کوکبه تو سپهر را چه وجود
- چه قدر ثابتیه را پیش نیر اکبر
79 به تاج و مسند تو افتخار دولت و جاه
- به رمح و رایت تو سر بلند فتح و ظفر
80 تخیلات قدر در خیال تو مدغم
- تصویرات قضا در ضمیر تو مضممر
81 به باغ عدل تو نبود نهال کج و هست

- برای گـردن [؟]^۱ بسود چنبر
- 82 شها تویی که زمین از غبارِ موکبِ تو
- به آفتاب دهد زینت و به مه زیور
- 83 منم غبار رخت لیک بر بساطِ سخن
- به یمنِ مدحِ تو بر آسمان فرازم سر
- 84 من آن همای همایونِ عرشِ پروازم
- که کرده ام گه مدحت ز ممکنات گذر
- 85 چو مرغِ خانه نگردیده دانه چینِ کسان
- ز بحرِ غیب برآورده دانه های گهر
- 86 به سلکِ نظمِ چو آرم جواهرِ الفاظ
- ثنای تو به معانی شود مرا رهبر
- 87 ادای شعرِ حسن چون کنم به رنگِ ظهیر
- اگر نباشدم از خسرو التفاتِ نظر
- 88 رسیده پایه ای شعرم بر آسمان لیکن
- هزار پایه از آن مدحِ توسست بالاتر
- 89 ولیک تا دمِ آخر مرا و مدحِ ترا
- به پهلوانیِ پا در کر است سر در سر
- 90 بهار تا که دهد اعتدال ارکان را
- کنند بارِ بدی بر خلافِ یکدیگر
- 91 نباتِ عمرِ ترا در بهارِ دولت و جاه
- مباد هیچ ز دی ماه حادثاتِ خطر

[قصیده-۶]

- 1 چرایِی در کشاکش مانده بهرِ عالمِ فانی
- 2 چنین جمعیتی را چند داری در پریشانی
- 3 فریبِ دهرِ سیلابست مرد افکنِ بزنِ دستی
- 4 که شاید توسنِ اقبال را زینِ جوی به جهانی
- 5 میاسا گر چو عیسی صحبتِ خرشید می خواهی
- 6 که راهِ اینچنین را کی توان کردن به آسانی
- 7 تفضّل گر به مال و جاه بودی کی شدی قسمت
- 8 کلیم و ویس را امرِ شبانی و شریانی
- 9 به صورتِ خلق چون هم لیک دارد رتبه حاصلت
- 10 نه چون خارِ بیابانی بوَد خارِ گلستانی
- 11 حقیقتِ گرچه یک بحر است آبِ کامل و ناقص
- 12 بوَد از آب دریا فرق ها تا آبِ حیوانی
- 13 چه حاجت گوهرِ خود فاش کردن [در] برِ مردم
- 14 کند این نام را فعلِ بد و نیکِ تو عنوانی
- 15 مزن لافِ بزرگی گرچه هستی در این دریا
- 16 نه آخرِ قطرهٔ آبی مکن دعویِ عمّانی
- 17 چه می دانی که چون یوسف عزیزی مبتلا باشد
- 18 به خواری تا نبینی در گرفتارانِ زندانی
- 19 مکن انکارِ مستان و خراباتِ مغان ای دل
- 20 در آن صورتِ نهانِ اهلِ دلی باشد چه می دانی
- 21 خروشِ بذل در عالمِ فکن چون می دهد دستت
- 22 تو بحرِ بی کرائی کم مباحش از ابرِ نیسانی
- 23 مروّت از درختِ آموز که اندر دی ریاحین را
- 24 کشد در سرِ لباسِ خویش و خود سازد به عریانی

- 13 درم چون گل به رویِ هم چه می مانی بر آفتابش
- 14 چه می دانی تو ای گل کآندرین گلشن چه می مانی
دلی را ریش کردن کارِ آسانست سعی کن
- 15 که ریشِ دردمندی را توانی کرد درمانی
به رنجانیدن یکباره چون صد ره شوی رنجه
- 16 همان خوشتر که تا باشی نرنجی و نرنجانی
در اینها گر نمی آید ز دستت از سرشتِ خود
- 17 پناه آور به فضلِ ناصرِ دین ظلّ یزدانی
عزیزِ مصرِ شاهی خسروِ ملکِ جهانداری
- 18 سلیمانِ زمانِ داراییِ عهدِ اسکندرِ ثانی
سپهرِ بخشش و دریایِ رحمتِ نشوئه دولت
- 19 جهانِ لطفِ یعقوبِ حسنِ سلطانِ عثمانی
شهی گر چهره تا بختش کشیده دامنِ برقع
- 20 سراسرِ عالمی را مانده سر در جیبِ حیرانی
گه ایجادِ عالمِ گرنه ذاتِ او غرضِ بودی
- 21 نگشتی در تصورِ عقلِ کل را نوعِ انسانی
دمِ هیجا بگیر گر دست بر افلاک افشانند
- 22 به پایِ تختِ بهرامی در افتد تاجِ کیوانی
بر آرد گر غرینش ناگهان دریایِ قهرِ او
- 23 شوند از بیمِ آن افلاک در امواجِ پنهانی
سحابِ طبعِ فیاضش اگر بر خار و خس بارد
- 24 دهد خاکسترِ گلخنِ خواصِ آبِ حیوانی
ز خنجرِ لشاکرِ او همچو دریایست پر ماهی
- که آن هر یک درند از هم نهنگان را به آسانی

- 25 خجسته طالعی [؟] رای صائش سازد
نبودست و نخواهد بود اندر پی پشیمانی
- 26 زمانه گر نسیمی^۲ از هوای لطف او یابد
کند حفظ جهان تا حشر با مدارکانی
- 27 کشیده عزتش سر از شکوه تاج فغفوری
نهاده پایه بر تو قدرش از تخت سلیمانی
- 28 سران ملکش از راه تواضع در زمین بوسی
سلاطین جهانش در مقام بنده فرمانی
- 29 ز ره پوشد همه تن دیده گردد آسمان تا روز
حدود ملک او را چون کند شب ها نگهبانی
- 30 به دعوی نسر طایر پر زده در قصر ملک او
به مرکز نارسیده مانده در خط پشیمانی
- 31 ز رای روشن او پرتوی گر بر جهان افتد
کند اجزای خاک تیره را اجرآم نورانی
- 32 کواکب را به جنب همّتش مقدار خشخاشی
فلک را با شکوه حضرتش قدر سپندانی
- 33 ز یمن اهتمام طبع فیاضش عجب نبود
که گردد برتر از خاص ملایک عام انسانی
- 34 هوای آن کند کز قدرتش از لطف قهر او
بدل گردد بهم طبع بهاری و زمستانی
- 35 مثال اینچنین ذاتی مگو ممکن بود زان رو
که مسدودست در فصلی چنین ابواب امکانی

1

2 Û نسیم: نسیمی

- 36 زهی از ماهِ چترت انتظامِ عالمِ علوی
- 37 زهی از نعلِ رخشت زینتِ این سطحِ سجبانی
تو آن شاهی که در جنبِ جلالت گشته خاکستر
- 38 شکوهِ تختِ پرویزی و تختِ شاهِ حاقانی
به عهدت وحش نتواند شدن بردن ز معموری
- 39 قضا چون درخورت پناهی ساخته کرد
میش جامی و گردون آستانی عرشِ ایوانی
- 40 به حلمت کوه دعوی می کند عمریست وقت آمد
که دستش در کمر اندازی و بر سر بگردانی
- 41 به گاهِ رزم کرده پرتو تیغت عدو سوزی
نموده روزِ هیجا سایه رمحِ تو ثعبانی
- 42 ز خاکِ ره که مار داد چه رخسِ فلک سیرت
صبا را غالیه ییزی هوا را عنبر افشانی
- 43 چو جولان داده اقبالِ تو خود را بر عدو گردد
سپهرش توسنی و عرصه غبراش می دانی
- 44 زمین و آسمان را بهرِ تو دارند پر غوغا
خلایق از دعا گویی ملایک از ثنا خوانی
- 45 رسانیدن توانی در زمانی صد هزار آن را
ز درباری به سلطانی ز سلطانی به درباری
- 46 تویی خرشیدِ اوجِ شاهی و در روز شلابت
مجرّد کرده پیش اندازی و دورِ فلک خوانی
- 47 دلی کآن در کرم سوراخ سوراخست از دستت
به فریادست دریا از کفت در گوهر افشانی

- 48 تویی در گلشنِ تبریز آن گل کز تو [?]^۱
- نوا خوانانِ رومی خوش سرایانِ خراسانی
- 49 فدایِ گلشنِ کویت بهشتِ طوبی و غلمان
- نثارِ یک سرِ مویت جهانِ باقی و فانی
- 50 شها شعرِ همایون یافت قدرِ ربتِ عالی
- به یمنِ التفاتِ شاهی و الطافِ یزدانی
- 51 مرا هم گر شود قدری فزون چندان عجب نبود
- ز انعامِ الهی و کمالِ لطفِ سلطانی
- 52 تویی چون مصطفی صاحبِ سریری کشورِ شاهی
- منم استاده جان بر کف به خدمت‌های حسّانی
- 53 ترا رویِ زمین فرمان روان گشتند چون حاقان
- قلمرو شد مرا ملکِ سخن مانندِ حاقانی
- 54 ترا بر آستان صد چون اویس افتاده در خدمت
- منم صد همچو سلمان لیک کو اقبالِ سلمانی
- 55 سها و شمس را تا بر فلک سیر و سکون باشد
- بود تا بر زمین نام و نشانِ انسی و جانی
- 56 مغلّدِ دولت و اقبال از لطفِ خداوندی
- مؤیدِ حشمت و جاهت به تأییداتِ ربّانی

[ترکیب بندها]

[ترکیب بند-۱]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

Ü 10^a

- 1 عمرِ کوتاه چرخِ بی مهرست دریابی وفاست
دل نهادن بر بقای این جهان عینِ خطاست
- 2 زورقِ هستی ترا آهسته ران کآن بحر را
آب زهرست و کفش درد و غم و موجش بلاست
- 3 جندِ یأسِ شهرِ تن جا در فضای انس گیر
زان کزین ویرانه در ره در بیابانِ فناست
- 4 آه ازین منزل که ره بینانِ کامل را درو
عقلِ بیخود کآنچه حال اندیشه حیران کین چه جاست
- 5 روی ننماید به غیر از آه حسرت روزِ مرگ
چون سکندر گر صدت آینه گیتی نماست
- 6 یک نفس تسکین و آرام و قراری نیستیش
باد پایِ عمر را گویا که آتش زیرِ پاست
- 7 چشم داشتن زین تماشاگاه دل بر داشتن
روز و شب زین غم میان دیده و دل ماجراست
- 8 چون حبابی سر بر آوردیم و نا پیدا شدیم
کس نشد واقف که این گرداب را ساحل کجاست
- 9 از چه گشتی هر طرف آن کس سکندر بود اسم
از پی بیرون شدن هیچیست راهی زین طلسم

Ü 11^a

- 10 اخترِ اقبال را در خاک می بینم نهان
جای آن دارد که فخر آرد زمین بر آسمان
- 11 جسمِ او در خاک پنهان یافت جانی گشت چاک

- جانِ پاکش را نشیمن گشت دار الملکِ جان
مسندِ عزت فرازِ عالمِ علوی نهاد 12
- چون نبود آن ذاتِ عالی درخورِ این خاکدان
مرغِ روحش را فضای این گلستان تنگ بود 13
- زین جهت پرواز کرد و رفت سوی لامکان
بود روحش پاک از آرایش از آن شد بر فلک 14
- بود خود گنج بقا در خاک از آن رو شد نهان
چون نبودش بر طلسمِ تن محلِ اعتماد 15
- جانِ پاکش ساخت منزل در بهشتِ جاودان
خوش بودی گر آدمی دایم حیاتی داشتی 16
- خوب بودی زندگانی گر ثباتی داشتی
- آفتابی یافت در اوجِ شرف حدِّ کمال 17
- ناگهان از سیرِ چرخ و اخترش آمد زوال
- کوکبی که آتش زدی در ظلمتِ شب نور او 18
- چرخ چون سیّارهٔ من اوفکنده در وبال
- چشمه‌ای کابِ حیاتش تشنه لب در جست و جوی 19
- از سمومِ مرگش آخر زهرِ قاتل شد زلال
- شاهبازی کش نشیمن شاخسارِ سدره بود 20
- بی خبر از برق چون آتش زدش در پر و بال
- بی مثالی کامدش طغرای شاهی نامزد 21
- تا که از دیوانِ غیب آمد به سر نقشِ مثال
- چون به خلوتگاهِ رازش ره نبود اندیشه را 22
- ای اجل چون یافتی زینسان در آن حضرت مجال
- دیده مهجور و دل از یادش در آب و آتش است 23

- اینچنین دیده شد ای [?] رفتی از خیال
 24 کاش در دل آینه عکسش نگه می داشتی
- تا که بودی دیدن آن شاه را دفع ملال
 25 آنکه گشتی از نسیم لطفش آتش گلستان
- U 11^b اصل و شرع دین خلیل عصر ابراهیم خان
- U 11^b بر سپهر کامرانی کوکبی روشن نماند
 26 باغِ عشرت را گلِ سیراب در گلشن نماند
- بزمِ عیشی را که سازش زهر را بردی ز هوش
 27 سور ماتم گشت و جای ساز جز شیون نماند
- بود شمع کز فروغش بزم یاران داشت نور
 28 آه کز باد فنا آن شمع هم روشن نماند
- ابرِ رحمت سایه از گلزار شادی بر گرفت
 29 حرّمی در سرو و آب اندر گل و سوسن نماند
- تیره شد آینه بخت سکندر طالعی
 30 آن دل اختر شناس آن دستِ مرد افکن نماند
- یوسفی را پاره شد پیراهن از دستِ اجل
 31 زین سبب یعقوب را جز خاک در دامن نماند
- در جهان یک دل نمی بینم که آن غمناک نیست
 32 نیست در عالم گریبانی کزین غم چاک نیست
- U 11^b شد خزان و در دل این غم هر زمان خواهد گذشت
 33 این خزان بر ما نمی دانم چسان خواهد گذشت

- 34 آهِ سَرِدِ دردمندان دور از آن نخلِ حیات
بر چمن هر لحظه چون بادِ حزان خواهد گذشت
- 35 هر که ز آن گلزارِ معنی برده بویی همچو ابر
عمرش اندر گریه و زار و فغان خواهد گذشت
- 36 هر که چشمی کرده روشن بر رخس چون آفتاب
از جهان آخر به چشمِ خون فشان خواهد گذشت
- 37 پیشتر زین از غمِ عالم فراغی داشتیم
ای عجب گر حالِ ما دیگر چنان خواهد گذشت
- 38 گر هزاران بزمِ بهرِ دفعِ غم خواهید ساخت
ذکرِ او آخرِ نگاهی در میان خواهد گذشت
- 39 هر کجا در غنچه بی او چون نظر خواهیم کرد
تازه زهر آلوده پیکانی ز جان خواهد گذشت
- 40 هر نسیمِ روحِ پرور کز گلستانی وزد
در فراقش بر دلِ یاران گران خواهد گذشت
- 41 در نهالِ سبز هر جا دور ازو خواهیم دید
تیر زهر آلوده‌ای از استخوان خواهد گذشت
- 42 مجلسی کآنجا حدیثش در میان خواهد فتاد
آبِ چشمِ دردمندان از میان خواهد گذشت
- 43 گر غمش زینسان کند بیدادِ اهلِ درد را
جانِ غمِ پرور ز خشمِ ناتوان خواهد گذشت
- 44 چند بیت ای هم‌نشین از داستانِ او بخوان
این غزل گر یادداری از زبانِ او بخوان
- 45 رفتم و صد آرزو در جان افکارم بماند
مُردم و صد داغِ حسرت در دلِ زارم بماند

- 46 بودم اندر حیرت از نظّاره‌ای معذور دار
گر زبان هنگام جان دادن ز گفتارم بماند
- 47 بعدِ مردن بر سرِ خاکم نشین و گوش دار
نالهای کز ناتوانی در دلِ زارم بماند
- 48 یک گلم نشکفت از این باغ و سر آمد روزِ عمر
گشت دل صد پاره و در سینه صد خارم بماند
- 49 رفت عمر و هیچ کامم زین جهان حاصل نشد
رفت جان و در دل این دردِ جگر خوارم بماند
- 50 بعدِ مردن تا ابد بر هم نیاید دیده ام
بس از آن رخ آرزو در چشمِ خونبارم بماند
- 51 از خیالش دوش چون در خواب گشتم راز جوی
گفت در بزمِ شه از من این حکایت باز گوی
- 52 گر چراغی مُرد شمعِ بزمِ عالم زنده باد
اختری گر رفت خورشیدِ جهان تابنده باد
- 53 اوست مقصود از جهان من چیستم تا کیستم
در هزاران سر چو من در راهِ او افکنده باد
- 54 گلبنی را گر شکست افتاد از بادِ فنا
در گلستانِ بقا سرو سَهی پائنده باد
- 55 گر گیاهی زین چمن شد خشک چندین گریه نیست
غنچهٔ گلزار شاهی را دهن بر خنده باد
- 56 بر تنی گر چاک شد پیراهنِ هستی چه باک
کسوتِ اقبال بر بالای شه زبنده باد
- 57 نیست غم گر رفت در راهِ ولایش جانِ من
شاه باقی باد بهرِ جانِ فرزندانِ من

Ü 12^a

Ü 12^b

[ترکیب بند-۲]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

- 1 فلک بی مهر و اختر شوخ چشم و عمر مستعجل
 چه بندی دل درین بی اعتبار چند ای غافل
- 2 بر اسب آب این بحر معلق رخ به تاب از او
 که نارد موج او جز احتراق جان و سوز دل
- 3 اگر دوران بود پیرایه عمری بود کوتاه
 به مقراض فنا سر رشته امید ازو بگسل
- 4 عجب گر بر کنار آید کسی را زورق هستی
 ازین دریا که نه عمقش پدیدارست و نه ساحل
- 5 چه بندی مرگ را سدّ از وجود خود چه می دانی
 که پیش اینچنین سیلی چه کار آید ز مشتی گل
- 6 سراب گیر دنیا را ازین سیما به کف دریا
 فلک را گردبادی دان درین پیغولۀ مایل
- 7 ازین نه دایره چون نقطه گر در حیرتم شاید
 نکرده هیچ عقل خرده دان حلّ این مشکل
- 8 اگر مردی بیا و اجتناب از هر دو عالم کن
 به خود چون می توانی عالم دیگر مسلّم کن
- 9 سپهر اندر غباری ساخت پنهان آفتابی را
 ز گرد فتنه دوران تیره گردانید آبی را
- 10 برون آورد گردون از کف کیخسروی خاتم
 زمانه داد بر باد افسرِ افراسیابی را
- 11 ندارد هیچ اندوهی دگر غیر از هوای او
 بر اطراف چمن در گریه گر بینی سحابی را

- 12 فلک این قدرت و یارا پدید آید^۱
- 13 کز اینسان پشت گرداند از آن عالی جنابی را
فریب آسمان ناگه کشید از زیر پا کرسی
- 14 ثریا مسند مهر افسر گردون رکابی را
سلیمانی که باد فتنه از میت نیارستی
- 15 که در بحر ملالش نیست گرداند جنابی را
عدو بندی که گر گردون نمودی قوت صلی
- 16 نیارستی گسست از خیمه قدرش طنابی را
جهان داد و دین عثمان تیمور حیدر ثانی
که بودش دولت یعقوبی و فر سلیمانی
- 17 زمین کو از زلال کار و [?] بر هم زن
سحاب از برق کو بالا [?] به عالم زن
- 18 چو ما برگشته روز آن شب سیاهی پوش شد ای صبح
تو هم از صدق لافی می زدی گر زنده ای دم زن
- 19 در ایام تو آمد ای جماذ الاول این ماتم
دگر در شور و غوغا طعنه بر ماه محرم زن
- 20 بین ای حور در زلف غبار آلود غلمانش
تو نیز افغان برآور دست در گیسوی پرچم زن
- 21 فلک مپسند بار سنگ بر بالای خاک او
هر آن سنگی که آنجا می زنی بر اهل ماتم زن
- 22 اساس داد و دین را چون شکست افتاد در بنیان

¹ Bu mısranın vezni bozuk.

²

³

جهان هر چیز خواهد باشد ار آباد و ار ویران

- 23 دگر باد بهاری سوی باغ و بوستان آمد
U 16^a
- 24 جهان را بهار و گلشن و ما را خزان آمد
صبا زین قصه در گلزار رمزی گفت پنداری
25 که گل خود را در آتش ماند و بلبل در فغان آمد
چمن را سینه گشت از جوی و صد چاک و زهر چاکی
ز آب و برگ گل خون آب های بی کران آمد
26 مگر نخل شکوفه این سخن در یافت پنهانی
که در صحن چمن ژولیده موی و کف ز نان آمد
27 درخت ارغوان افشانند بر رخ قطره های خون
ز برگ گل صبا با دیده های خون فشان آمد
28 چو اهل ماتم او بر سر خاکستر سبزه
بنفشه سوگوار افتاد و سوسن سر گران آمد
29 نکرده آسمان ظلمی چنین تا آسمان بوده
جهان بیدادی زینسان نجسته تا جهان بوده
- 30 شدی زین بزم برون تلخ کردی عشرت ما را
U 16^a
- 31 نهفتی روی بنشاندی چراغ دولت ما را
زند بر سنگ عودی عود و چنگی چنگ نایی نی
عجب در هم شکست آشوب دوران صحبت ما را
32 ز جان کوه عمر ناله های زار زار آید
کسی خواند اگر بر کوه درد و محنت ما را
33 نبودی هرگز از چرخ و انجم هیچ آسیبی
U 16^b
اگر می بود تشریف قبول این دولت ما را

- 34 ترا طوطی جانِ عرش پروازی خوش آن روزی
که دادی دولت پروا ز مرغِ همتِ ما را
- 35 همایون لب گشا یاد آور از طبعِ روانِ او
بخوان این چند بیت از یاد و آری از زبانِ او
- 36 من ار چه ز آستانِ حسرو گیتی ستان رفتم
بِحَمْدِ اللَّهِ که با داغِ غلامی از جهان رفتم
- 37 نرفت از سرِ هوای خاک بوسِ آستانِ تو
اگر در روضه جا کردم و گر در آسمان رفتم
- 38 تو باشی سر فرازِ عالم ار من پشت گردیدم
تو باشی بر کنارِ دولت ار من از میان رفتم
- 39 نه بیند گلبنِ عمرِ تو آسیبِ خزان هرگز
چو لاله من به داغِ غصّه گر زین گلستان رفتم
- 40 هزاران گفت و گویم بود لیکن وقتِ جان دادن
ندیدم چون ترا مهرِ خموشی بر زبان رفتم
- 41 بسی اقبال و دولت از تو بود امید تا بینم
به چندین درد و حسرت از درت چون این زمان رفتم
- 42 جز این امیدواری نیست از الطافِ سلطانم
که شفقت کم نگرداند ز فرزندان و یارانم

[غزل ها]

[غزل-۱]^۱

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

B43 E95^b
H2^b K21^b N1
2^a N2 243^b
Ü16^b

H3^a N2 244^a

Ü 17^a

بی تو جایی که شود خاکِ دل چاک آنجا
تا ابد ناله^۲ برآید^۳ ز دلِ خاک آنجا
از سرِ کوی تو شبِ ها^۴ ره صحرایِ گیرم
تا بنالم به مرادِ دلِ غمناک آنجا
مهرِ رخسارِ تو جایی^۵ که کند جلوئه حسن^۶
عقل را خیره شود دیده ادراک آنجا
هر کجا سر فکند تیغِ تو بر خاک ز شوق
سر بر آرند شهیدان همه از خاک آنجا
اخترم سیر به جایی^۷ کند از مهرِ مهی^۸
که نباشد رقم از انجم و افلاک آنجا
هر کجا چهره برافروخته ای^۹ شعله شوق^{۱۰}
جان و دل سوخته^{۱۱} هم چون خس و خاشاک آنجا^{۱۲}

¹ Bu gazel M'de yok.

² ناله B E K N2 Ü: ناله H N1

³ بروید B E H K N2: برآید N1

⁴ B تن ها: E H K N1 N2 Ü: شب ها

⁵ B هر جا: E H K N1 N2 Ü: جایی

⁶ B گری: N1 N2 K H E Ü: حسن

⁷ E Ü جامی: B H K N1 N2: جایی

⁸ E مهی مهی: B H K N1 N2 Ü: مهی

⁹ N1 افروختی ای: B E K N2 Ü: افروخته ای

¹⁰ B ز آتش حسن: E H K N1 N2 Ü: شعله شوق

¹¹ N1 سوخت: B E K N2 Ü: سوخته

¹² Bu beyit H'de yok.

گشته آهوی ترا صیدِ همایون جایی
که نبوده^۱ اثر از توسنِ ادراک آنجا^۲

[غزل-۲]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B43 E99^a
H5^b K23^a N1
5^a N2 244^b
Ü20^a

مرا از سینه نبود پنبه^۴ داغِ نهان پیدا
چنانم سوخت داغِ غم^۵ که گردید استخوان پیدا
ز داغ و زخم^۶ عشقت آن چنان گشتم که گر جویند^۷
سرِ مویی نگردد از وجودِ من نشان پیدا^۸
ز بس دل هاست در پرواز و^۹ سرها بر^{۱۰} ره افتاده
اثر نبود به کویش از زمین و^{۱۱} آسمان پیدا^{۱۲}
چو یارب یارب عشاق شب ها خیزد از کویش
به سوز و درد باشد ناله^{۱۳} من زان میان پیدا
خوش آن ساعت که با خود دور^{۱۴} ازو در گفت و گو^{۱۴} باشم

N1 نبود B E H K N2 Ü: نبوده^۱

H و فتراک مرا B E K N1; و فتراک آنجا Ü: ادراک آنجا^۲

^۳ Bu gazel M'de yok.

^۴ داغ B K N1: زخم E H N2 Ü

^۵ N1 هجرانت B E H K N2; داغ او Ü: داغ غم

^۶ B H K داغ زخم E H N1 Ü: داغ و زخم

^۷ E گویند B H K N1 Ü: جویند

^۸ Bu beyit N2'de yok.

^۹ B H K N2 Ü: - E و

^{۱۰} B E H K: در N2 Ü بر

^{۱۱} E تا B H K N2 Ü: و

^{۱۲} Bu beyit N1'de yok.

^{۱۳} B E H K N1 N2: - Ü دور

^{۱۴} N1 گوشه ای B Ü: گفتگو E H K N2: گفت و گو

چو سر بالا کنم از دور گردد ناگهان پیدا
 تو^۱ رفتی ای بهارِ عمر و^۲ شد مسکین همایون را
 همان خالی^۳ که باشد^۴ باغ^۵ را وقتِ خزان پیدا

[غزل-۳]^۶

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B46 E99^a
 H5^b K25^a N1
 5^a N2 244^a

گر کشد هجر مرا^۷ ضعفِ دلِ شیدا را

از تو آید که نیایی و نپرسی ما را

N1 5^b

رحمتی ورنه^۸ برنجی اگر آیم^۹ به داد^{۱۰}

پیش از داغِ سیه ساخته سر تا پا را

عشق را شو بیر از عقل که چیز^{۱۱} دگر است

برتر از حکمتِ لقمان نفسِ عیسی^{۱۲} را^{۱۳}

هرگز از طوقِ جنون گردنم آزاد نشد

کو طیبی که علاجی کند این سودا را^{۱۴}

^۱ E K چو: B H N1 N2 Ü تو

^۲ E K N1 حسن; H N2; حسن و: B Ü عمر و

^۳ N1 جایی; K; حالت; B N2; حالی: E H Ü خالی

^۴ B E K گردد: H N1 N2 Ü باشد

^۵ Ü زاغ: B E H K N1 N2; باغ

^۶ Bu gazel M ve Ü'de yok.

^۷ B تو از: E H K N1 N2; مرا

^۸ N1 ارنه: B E H K N2; ورنه

^۹ H آیم: B E K N1 N2; آیم

^{۱۰} N1 به صد آه; B; پی داد: E H K N2; به داد

^{۱۱} H چیزی: B E K; چیز

^{۱۲} H عیسا: B E K; عیسی

^{۱۳} K ما را: B E H; // Bu beyit N1 ve N2'de yok.

^{۱۴} Bu beyit E'de yok.

آفتابی است جمالِ تو که از پرتوِ خویش^۱
 زده آتش به درون آینه دل ها را
 خال منما به همایون بگشال لب به حدیث
 دانه درخور نبود طوطیِ شکرخا را

[غزل-۴]^۲

[مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلهن]

B46 E97^a
 K23^b N1 5^b
 N2 244^a
 Ü18^a

K 24^a
 Ü 18^b

N1 6^a

غم تو از دو جهان ساخت بی خبر ما را
 نمود راه سوی عالم^۳ دگر^۴ ما را
 اگرچه نقشِ دهانِ تو هیچ دیده ندید^۵
 نیامده به جز این^۶ هیچ در نظر ما را
 ز گرد بالشِ خورشید و ماه^۷ فارغ ساخت
 بر آستانه^۸ او خشتِ زیرِ سر ما را
 چو بحر خاک نشینیم^۹ و خشک لب لیکن
 درون ز^{۱۰} موجِ معانیست پر^{۱۱} گهر ما را

^۱ آن B E H K N2: خویش N1

^۲ Bu gazel H ve M'de yok.

^۳ N2 عالمی: B E K N1 Ü: عالم

^۴ K دیگر: B E N1 N2 Ü: دگر

^۵ Ü نا دیده: B E K N1 N2: دیده ندید

^۶ B E آن: K N1 N2 Ü: این

^۷ N1 خورشید و ماه: B E K N2 Ü: خورشید و ماه

^۸ E N1 N2 تو: B K Ü: او

^۹ Ü K N1 N2 نشینیم: B E: نشینیم

^{۱۰} Ü - B E K N1 N2: ز

^{۱۱} Ü N1 پر: B E K N2: پر

کباب ساز همایون ز دل شراب^۱ از خون
که شد ز بزمِ قضا قسمت این قدر^۲ ما را

[غزل-۵]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B47 E99^a
H5^b K25^a N1
5^b N2 244^b

تنت از تابِ تب شد گرم و زد آتش^۴ به جان ما را

E99^b

رخِ پر خون^۵ نما آبی بر این آتش فشان ما را

H6^a

ز تابِ تب رخت^۶ را تا شکفته آتشین گل ها

فکنده هر گل^۷ از داغِ دگر آتش به جان ما را

تبش را ای فلک برقی کن و در خرمنم افکن^۸

ز تابِ این غم^۹ جانسوزِ آخر وارهان ما را

ترا ای گل عرق زد آب بر سوزاک^{۱۰} تب^{۱۱} لیکن

بر آن آتش دل^{۱۲} آشفته می سوزد همان ما را^{۱۳}

به^{۱۴} اندک گرمی بنگر چه دیدی ای مه تابان

^۱ B K: ز E N1 N2 Ü

^۲ Ü این قدر قدر: B E K N1 N2 قسمت این قدر

^۳ Bu gazel M ve Ü'de yok.

^۴ H آتش زن: B E K N1 N2: زد آتش

^۵ Ü خون: B E H K N2 خوی

^۶ H رخس: B E K N1 N2: رخت

^۷ E گلی: B H K N1 N2: گل

^۸ K تنش ... انداز: B E H N1 N2: تبش ... افکن

^۹ N1 تب: B E H K N2: غم

^{۱۰} E سوزان: B H K N2: سوزاک

^{۱۱} E K تن: B H N2: تب

^{۱۲} E K دلی: B H N2: دل

^{۱۳} Bu beyit N1'de yok.

^{۱۴} K ز: B E H N1 N2: به

چه باشد حالِ دل با این همه سوز^۱ نهان ما را
 همایون هست چون خوشحالی^۲ او^۳ اصلِ شادی ها
 سزد گر جز دعایش هیچ نآید بر زبان ما را
 [غزل-۶]^۳

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B47 E96^b
 H2^b K23^b N2
 245^a Ü17^b

نیست در بادیه شب ها خبر از مه ما را
 مه^۴ پیِ ناقه سلمی^۵ است در این ره ما را
 صد رهم^۶ خانه هستی شده ویران^۷ چو حباب
 باز جان داده هوایی ز تو^۸ ناگه ما را
 پیش از این خاکِ سرِ کوی فراغت^۹ بودیم^{۱۰}
 برد ناگاه^{۱۱} نسیمی ز تو از ره ما را
 بارها بر سرِ این بحر^{۱۲} گذشتیم چو موج
 یک سرِ موی نیامد خبر از ته ما را

^۱ H سوزان B E K N1 N2: سوز

^۲ H خوشحالی او چون; K چون خوشحال او; E N1: و خوشحالی و او چون; B N2: چون خوشحالی او

^۳ Bu gazel M ve N1'de yok.

^۴ H: ره; B E K Ü: مه N2

^۵ N2 لیلی; B: سهیلی; E H K Ü: سلمی

^۶ E پییم; H Ü: پی از; N2: راه ز; B K: رهم

^۷ Ü بیرون; B E H K N2: ویران

^۸ E K N2 هوای تو ز; B H Ü: هوای ز تو

^۹ E K ملامت; B H N2 Ü: فراغت

^{۱۰} E بودم; B H K N2 Ü: بودیم

^{۱۱} Ü ناگه; B E H K N2: ناگاه

^{۱۲} Ü موج; B E H K N2: بحر

شب که بر خاکِ درت بی خبر افتیم^۱ از^۲ خویش
نالۀ زارِ همایون کند آگه ما را

[غزل-۷]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B44 E96^b
H2^a K22^a N1
3^a N2 244^a
Ü18^a

به صد افسانه شب در خواب سازم پاسبانش را
روم آنگه به کام دل^۴ بیوسم آستانش را
پس از مردن عجب نبود^۵ که مجنون^۶ باز جان یابد
سگِ لیلی اگر روزی ببوید^۷ استخوانش را
بود بی کاکلش در روزِ هجران دلِ سراسیمه
چو مرغی کو^۸ به شب گم کرده^۹ باشد آشیانش را
گدایی را چه حد آنکه بر شاهی شود عاشق
که شاهانند در خدمت گدای^{۱۰} آستانش را^{۱۱}
از آن سر می کشد بالا سمنند او گه جولان
که نتواند گرفتن دستِ مظلومانِ عنانش را
به رقص آیم ز شوق آنگاه از خود^{۱۲} بی خبر^۱ گردم

^۱ E Ü افتیم: B H K N2

^۲ Ü از: B E H K N2

^۳ Bu gazel M'de yok.

^۴ N2 آنجا: B E H K N1 Ü

^۵ Ü: - N1 B E H K N2 نبود

^۶ H یار: B E K N1 N2 Ü: مجنون

^۷ E بیاید: B H K N1 N2 Ü: ببوید

^۸ B کاو: B E H K N1 N2 Ü: کو

^۹ Ü گم گشته: B E H K N1 N2: گم کرده

^{۱۰} K N2 سگان: B: گدای

^{۱۱} Bu beyit E, H, N1 ve Ü'de yok.

^{۱۲} N2 از خویش آنگه: E H Ü: آنگه از خود: B K N1: آنگاه از خود

چو شب ها بشنوم از دور آوازِ سگانش را

E 97^a

همایون آنچنان گم کرده پی^۲ در وادی هجران^۳

که پیدا نیست چندانی که می جویم^۴ نشانش را

[غزل-۸]^۵

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B48 E96^a
H3^b K23^a N2
244^a Ü17^b

چون نهد رو در خوشی داغ^۶ دل شیدا مرا

خار خارِ داغِ دیگر می شود پیدا مرا

مستِ نازِ من فتیله جُست و ساعد باز کرد

چون فتیله وه که خواهد سوخت سر تا پا مرا

از پیِ دفعِ جنونم داغ ها کردند^۷ لیک

در سر از هر داغی^۸ افزون گشت این^۹ سودا مرا

K23^b

خوی کن با داغ او ای دل کز آن^{۱۰} گلزارِ حسن

باز خواهد رُست^{۱۱} بسیاری از این^{۱۲} گل ها مرا

چهره ام شد زرد و دل پر خون و^{۱۳} غیر از خارِ غم

Ü بی خبرم: B E H K N1 N2: بی خبر^۱

K ره: B E H N1 N2 Ü: پی^۲

Ü H N2 شوق: B E K N1: هجران^۳

Ü خواهم: B E H K N1 N2: جویم^۴

Bu gazel M ve N1'de yok.^۵

E بهی داغی: B H K N2 Ü: خوشی داغ^۶

K کردند: B E H N2 Ü: کردند^۷

B N2 داغ: E H K Ü: داغی^۸

E آن: B H K N2 Ü: این^۹

K که در: B E H N2: که آن^{۱۰}

Ü K N2 رفت: B E H: رست^{۱۱}

Ü آن: B E H K N2: این^{۱۲}

E -: B H K N2 Ü: و^{۱۳}

برگِ عیشی نیست حاصل زان گلِ رِنا مرا
دل به جایی سوزد و تن جایی از داغِ غمش
کاش این آتش همایون سوختی^۲ یک جا مرا

[غزل-۹]^۳

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

N2 245^a

ای صبحِ وصل روز کن آخر شبِ مرا
آتش فکن ز شعلهٔ خود کوکبِ مرا
از جلوئه ستارهٔ پر گشته سوختم
ای روزِ وصلِ روشنی ده شبِ مرا
شد خاکِ کوی درد به خون آبِ غصه گل
آنگه فلک سرشت از آن قالبِ مرا
تا چند سوزم از غمت ای بی وفا طیب
تسکین ده از وصالِ خود آخر بتِ مرا

[غزل-۱۰]^۴

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B44 E97^a
H1^b K23^b N1
3^b N2 244^b
Ü18^b

بر افکن پرده حیران ساز چشمِ اشکبارم را
سوی من رهنمون شو^۵ ساعتی^۶ صبر و قرارم را
مکش پیکانِ او از سینه ام تا زودتر میرم^۷
چو نتوانی برون بردن^۱ ز دل این خارخارم را

^۱ Ü خار B E H K N2: داغ

^۲ Ü سوخت B E H K N2: سوختی

^۳ Bu gazel natemam olup B E H K M N1 ve Ü nüshalarında yoktur.

^۴ Bu gazel M'de yok.

^۵ H کن B E K N1 N2 Ü: شو

^۶ Ü لحظه B E H K N1 N2: ساعتی

^۷ E زود می میرم B H K N1 N2 Ü: زود تر میرم

شدم خاک و^۲ هوایت می دهد^۳ هر لحظه^۴ بر بادم^۵

E97^b

نه از بادست جنبش^۶ بر سر کویت غبارم را

کسی کز شرحِ دردم خواند حرفی بر سرِ خاکم^۷

به آب دیده شست از نقشِ غم لوحِ مزارم را

دلم تا کی کشد غم چند^۸ من محنت کشم بی تو

بیا و زین کشاکش و رهان جان فگارم را

H2^a

چه جای موز^۹ تارِ عنکبوتش خامه ای باید^{۱۰}

مثالی گر کشد صورتگری شخص^{۱۱} نزارم را

بسازم چون همایون با خیالی از رُخت لیکن

چه سازم چشم بدخوی^{۱۲} و^{۱۳} دلِ ناسازگارم را

[غزل-۱۱]^{۱۴}

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B48 E97^b
H3^b K24^a N1
3^b N2 245^a
Ü18^b

گر وصالی نیست با اغیار دلدارِ مرا

۱ K کردن: B E H N1 N2 Ü: بردن^۱

۲ Ü از: B E H K N1 N2: و

۳ K می برد: B E H N1 N2 Ü: می دهد^۳

۴ K N2 لحظه ام: B E H N1 Ü: لحظه^۴

۵ E بادم; N2 جانی; K Ü: جایی: B H N1: بر بادم^۵

۶ K چنینش: B E H N1 N2 Ü: جنبش^۶

۷ B کویت: E H K N1 N2 Ü: خاکم^۷

۸ Ü -; N1: چند و: B E H K N2: چند^۸

۹ K N1 موی: B E H N2 Ü: موز^۹

۱۰ K باید ساخت; H N2: باید: B E N1 Ü: باید^{۱۰}

۱۱ Ü شخصی; K نقش: B E H N1 N2: شخص^{۱۱}

۱۲ E پر خون: B H K N1 N2 Ü: بد خوی^{۱۲}

۱۳ Ü: - N2: و: B E H K N1 Ü: و^{۱۳}

۱۴ Bu gazel M'de yok.

چیست چندین اضطراب امشب^۱ دل زار مرا
 گفتم از وصل تو^۲ خوش گردد دلم چون دیدمت^۳
 ساخت افزون این مداوا درد بیمار مرا^۴
 گشته ام دیوانه تا بهر علاج من طیب
 هم نشین سازد به من شوخ ستمکار^۵ مرا
 خون^۶ نماند از گریه ام^۷ در تن چه خواهم کرد آه^۸
 میل خونریزی^۹ شود گر^{۱۰} ترک خونخوار^{۱۱} مرا
 شایدش ای بخت شرح درد من افتد^{۱۲} قبول
 قایل آن طبع نازک ساز گفتار مرا
 سینه پر خونابه درد است چاکش زن که نیست
 تاب بیرون دادن آن چشم خونبار^{۱۳} مرا^{۱۴}
 ترک آزار همایون گیر^{۱۵} اگر گوید رقیب

H4^a

N1 4^a
Ü19^a

1 N1 او: B E H K N2 Ü: امشب^۱

2 B H N1 وصلت: E K Ü: وصل تو^۲

3 B میسر گردد این درد دلم; H N1 دل من خوش شود چون دیدمت: E K Ü: خوش گردد دلم چون دیدمت^۳

4 Bu beyit N2'de yok.

5 N1 جفاکار: B E H K N2 Ü: ستمکار^۵

6 E Ü چون: B H K N1 N2: خون^۶

7 Ü گریه خون: B E H K N1 N2: گریه ام^۷

8 E اگر: B H K N1 N2 Ü: آه^۸

9 Ü خوانریزی: B E H K N1 N2: خونریزی^۹

10 E آن: B H K N1 N2 Ü: گر^{۱۰}

11 E K Ü خوانخوار: B H N1 N2: خونخوار^{۱۱}

12 N1 N2 گردد: B E H K Ü: افتد^{۱۲}

13 E جسم بیمار: B H K N2 Ü: چشم خونبار^{۱۳}

14 Bu beyit N1'de yok.

15 E ساز B; کن: H K N1 N2 Ü: گیر^{۱۵}

نشوی کو از خدا می خواهد آزار مرا

[غزل-۱۲]^۱

[فاعلاتن فعلاتن فاعلن]

B49 E97^a
H2^b K22^b N1
3^a N2 245^a
Ü18^a

باد چون شانه زده کاکلِ دلدار مرا

کرده صد چاک چو شانه دل افگار مرا

بگذر از کفرِ من ای شیخ که سر رشته یکیست

تارِ تسبیح تو را^۲ رشته زَنار مرا

بودم افسرده ز سودای بتان لیکن باز^۳

ساخت گرم آتشِ رخسارِ تو بازار مرا

طالع و بختِ منش باز پشیمان سازد^۴

گر بود^۵ میلِ وفا یارِ جفاکار مرا

هست^۶ جان را ز تن^۷ امیدِ خلاصی لیکن

نیست^۸ امیدِ خلاص از تو^۹ گرفتار مرا^{۱۰}

گرچه جان بخش حدیثی است همایون را لیک

هست سوزِ دگر^{۱۱} از دردِ تو گفتار مرا

¹ Bu gazel M'de yok.

² B E K N1 Ü تو و H: ترا N2: تو را

³ N2 ناز: B E H K N1 Ü باز

⁴ Ü کردند: B E H K N1 N2 سازد

⁵ Ü شود: B H K N2 بود

⁶ E نیست: B H K N1 Ü هست

⁷ B H ز تو: E K N1 Ü ز تن

⁸ E هست: B H K N1 Ü نیست

⁹ H از: B E K N1 Ü از تو

¹⁰ Bu beyit N2'de yok.

¹¹ H N2 سوزی: B E K N1 Ü سوز

[غزل-۱۳]^۱

[فعلاتن فعلاتن فعلن]

B49 E98^b
H5^a K23^a N1
1^b N2 245^a
Ü19^a

روزِ وصل است به یک عشوه بکش زار مرا

به شبِ هجر مکن باز گرفتار مرا

Ü20^a

بر^۲ سرم کس ننهد پا^۳ به ره عشق ز ننگ

سوختم چند توان داشت چنین خوار^۴ مرا

N1 2^a

نیست جز دوختن چاکِ دلم کار دگر

تا به تیغِ توفتادست سر و کار مرا

چون من از کفر کنم توبه اشارت به بت است^۵

هرگه انگشت شود راست به اقرار مرا^۶

صد رهم هجر^۷ ستمکاره^۸ دهد توبه ز عشق

باز از ره ببرد آن قامت و رفتار مرا

N2 245^b

جان دهم همچو همایون به هوای صنمی

شحنه عشق اگر بر کشد از دار مرا

[غزل-۱۴]^۹

[مفاعِلن فعلاتن مفاعِلن فعلن]

B50 E96^b
H2^a K22^a N2
244^a Ü17^b

بود ز کسوتِ آسودگی فراغ مرا

بس است پوششِ تن پنبه های داغ مرا

¹ Bu gazel M'de yok.

² B E K به: H N1 N2 Ü بر

³ B K پا ننهد کس: E H N1 N2 Ü کس ننهد پا

⁴ K خور; E زار: B H N1 N2 Ü خوار

⁵ K نیست; H N2 هست; E بتیست: B N1 بت است

⁶ Bu beyit Ü'de yok.

⁷ N2 عقل; K بخت: B E H N1 Ü هجر

⁸ B H ستمکار: E K N1 N2 Ü ستمکاره

⁹ Bu gazel M ve N1'de yok.

چو خاکِ لاله ستان بی رخ تو ز آتشِ دل
 نهان شده تنِ فرسوده زیرِ داغِ مرا
 رخ تو آتشِ طور است و^۱ چون کلیم از وی^۲
 امید هست که روشن شود چراغِ مرا
 چو گل ز نالهٔ من کرد جامه^۳ صد پاره
 چو دید بی رخ او بلبلی به باغِ مرا
 چو زلفِ یارِ همایون سرم رود بر باد
 از این خیال که پیچیده در دماغِ مرا

[غزل-۱۵]^۴

[مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فَعَلن]

B50 E98^a
 H4^b K22^b N1
 4^b N2 244^b
 Ü19^a

به دست آینه داد آنکه دلستانِ مرا
 یکی دو ساخت بلایی که بوَد جانِ مرا
 از آن ز سجدهٔ تیغِ تو برندارم سر
 که او ز قیدِ تنِ آزاد ساخت جانِ مرا
 بوَد که بیند و رحمی نماید ای هم دم
 ز گریه پاک مکن چشمِ خونِ فشانِ مرا
 چه جای مرغِ هوا سوختی ملک را پر
 اگر زبانه بُدی آتشِ نهانِ مرا
 به دشت^۵ هجرِ تو جانم فدای آن مرغی^۶

^۱ و E H K N2 Ü: - B

^۲ Ü: - E H K N2; از وی B:

^۳ Ü K N2 جامه کرد: B E H: کرد جامه

^۴ Bu gazel M'de yok.

^۵ N1 دست: Ü E H K N2 دشت B

^۶ Ü راعی E; K زاغی B H N1 N2: مرغی

که افکند به سرِ کویست استخوانِ مرا
چنان به فکرِ دهانِ تو گم شدم در خویش^۱

E98^b

که هم خیالِ تو یابد مگر نشانِ مرا

K23^a

بگو^۲ یارِ همایون تو دردِ خود باری

که نیست تاب^۳ سخنِ پیشِ او زبان^۴ مرا

[غزل-۱۶]^۵

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B51 E98^a
H4^a K24^b N1
4^a N2 244^b
Ü19^a

خانه گر تاریک باشد در شبِ هجرانِ مرا

به^۶ که روی شمع دیدن بی رخِ جانانِ مرا

قامتم چوگان شد و سرگشته چون گویم هنوز

ترکِ منِ رحمی نما^۷ بر گردِ سر گردانِ مرا

N1 4^b

گرچه^۸ تختِ کوهکن شد بیستون^۹ در ملکِ عشق^{۱۰}

گشت^{۱۱} از سنگِ ملامت پایه صد چندانِ مرا

نیست کارم بی تو جز فریادِ گویا^{۱۲} ساختند

N1 از خود: B E H K N2 Ü: در خویش^۱

E N1 مگو: B H K N2 Ü: بگو^۲

Ü باب: B E H K N1 N2: تاب^۳

N1 دهان: B E H K N2 Ü: زبان^۴

Bu gazel M'de yok.

E هر: B H K N1 N2 Ü: به^۶

K کن: B E H N1 N2 Ü: نما^۷

E گر: B H K N1 N2 Ü: گرچه^۸

E بیستون ... کوهکن: B H K N1 N2 Ü: بیستون^۹

N1 N2 عاشقی: B E H K Ü: ملک عشق^{۱۰}

K گشته: B E H N1 N2 Ü: گشت^{۱۱}

B گوئی: E H K N1 N2 Ü: گویا^{۱۲}

همچو نی خاص از برای^۱ ناله و افغان مرا

H4^b

ترک من چون باز از خویشم^۲ جدا افکنده ای^۳

سوی من بین دل بجوی و جانب خود خوان مرا

Ü19^b

بر همایون چون کشد شمشیر و^۴ یبند سوی غیر^۵

آشکارا دیگران را می کشد پنهان مرا

[غزل-۱۷]^۶

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B51 E97^b
H4^a K24^a N1
4^a N2 244^a
Ü19^a

کامجو شد دل^۷ ز لعل جانفزای او مرا

ماند بر لب مهر خاموشی حیای او مرا

خواست تا در^۸ موج خیزد^۹ فتنه ام سازد هلاک

ساخت بخت^{۱۰} ناموافق آشنای او مرا

گر دهد صد وعده ناید باورم زینسان که ساخت

صحبت ناجنس نومید از وفای او مرا^{۱۱}

با بتی چون شمع امشب گرم دارم صحبتی

E98^a

بیش^۱ ازین نبود که سوزند از برای او مرا

N1 آخر: B E H K N2 Ü: خاص از برای^۱

B از خویش چون بازم: E H K N1 N2 Ü: چون باز از خویشم^۲

Ü افکنده: B E H K N1 N2: افکنده ای^۳

4 B N1 N2: - E H K Ü و^۴

H سوی تو; N1 غیر من; E K Ü: سوی من; B N2: سوی غیر^۵

6 Bu gazel M'de yok.

7 کام چون شد دل; K کام دل خون شد; H کام شد چون دل; E کام دل چون شد: B N2 Ü: کامجو شد دل N1

8 Ü از: B E H K N1 N2: در^۸

9 E Ü: خیز: B H K N1 N2

10 B E H K N2 Ü: یار N1

11 Bu beyit H'de yok.

بعدِ مردنِ بر سرِ آن کوی در خاکم کنید
 تا گهی آید به گوشِ آوازِ پای^۲ او مرا
 ای اجل افکن^۳ به صحرایِ عدمِ زینِ گلشنم
 زانکه^۴ گل^۵ نشکفت^۶ در آب و^۷ هوای او مرا
 نیست بر مهر و وفای او همایونِ حسرتم
 بس که خوش افتاده^۸ با جور و جفای او مرا

K24^b

[غزل-۱۸]^۹

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B52 E98^b
 H4^b K24^b N1
 5^a N2 245^a
 Ü19^b

کرده^{۱۰} بیخود ذوقِ آن مستی و بیهوشی^{۱۱} مرا
 کز^{۱۲} خیالِ غیرِ او بخشد فراموشی مرا
 تا نیارم دم زد از حسنش^{۱۳} نهاده^{۱۴} بر دهن
 کاکلِ نورسته^{۱۵} او مُهرِ خاموشی^{۱۵} مرا

^۱ E K Ü پیش B H N1 N2: پیش

^۲ E آوازا: B H K N1 N2 Ü: آواز پای

^۳ Ü - B E H K N1 N2: افکن

^۴ N1 چون: B E H K N2 Ü: زانکه

^۵ B H K N1 N2 دل: E Ü: گل

^۶ Ü نکشت: B E H K N1 N2: نشکفت

^۷ Ü بی آب: B E H K N1 N2: در آب و

^۸ E N2 افتاد: B H K N1 Ü: افتاده

^۹ Bu gazel M'de yok.

^{۱۰} E N2 کرد: B H K N1 Ü: کرده

^{۱۱} K بیهوشی: B E H N1 N2 Ü: بیهوشی

^{۱۲} Ü گر: B E H K N1 N2: کز

^{۱۳} B خطش: E H K N1 N2 Ü: حسنش

^{۱۴} E نهادم: B H K N1 N2 Ü: نهاده

^{۱۵} Ü غنچه ... خاموشی: B E H K N1 N2: کاکل ... خاموشی

کردمی صد فتنه در بزمِ وصالِ او ز شوق^۱
 گر نکردی بی خبر^۲ مستی و مدهوشی^۳ مرا
 کی^۴ توانستی^۵ جدا کردن^۶ به تیغم^۷ زان پری
 دست اگر دادی دمی با او هم آغوشی مرا
 چون همایون بنده ات گشتم^۸ روان خونم بریز^۹
 زآنکه می ترسم^{۱۰} برنجی^{۱۱} باز^{۱۲} بفروشی مرا

H5^a

[غزل-۱۹]^{۱۳}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

اگر مانع شدی چاکِ درونم آه سوزان را
 ندیدی جز خیالت هیچ کس این سوزِ پنهان را
 مکن عیbm اگر در سر هوای جنّتم نبود
 گلی برد از دلِ من خار خار این^{۱۴} گلستان را
 چو میرم در فراقش بر سرِ خاکِ من ای هم دم

B45 E95^b
 H3^a K21^b N1
 2^b N2 245^b
 Ü17^a

¹ H N2 Ü از شوق یار: B E K N1: او ز شوق

² Ü - N1: بی خودی: B E H K N1 N2: بی خبر

³ Ü E N1: بیهوشی: B H K N2: مدهوشی

⁴ H: گر: B E K N1 N2 Ü:

⁵ E توانسته: B H K N1 N2 Ü: توانستی

⁶ H جدا کردم: B E K N1 N2 Ü: جدا کردن

⁷ E به تیغ; H: ز تیغم: B K N1 N2 Ü: به تیغم

⁸ H - Ü: گشتم: B E K N1 N2 Ü:

⁹ E N1 روان خونم مریز; Ü: روانم خون مریز: B H K N2: روان خونم بریز

¹⁰ Ü می ترسم: B E H K N1 N2: می ترسم

¹¹ H - Ü: برنجی: B E K N1 N2 Ü:

¹² Ü H و: B E K N1 N2: -

¹³ Bu gazel M'de yok.

¹⁴ E Ü K: آن: B H N1 N2

E 96^a

به جای نخل بنشان یکدم آن سرو خرامان را

K22^a

به آخر زان لب جانبخش حاصل گشت مقصودم^۱

دلم کو لب به لب می جست عمری آب حیوان را

چو خواهد شد مرا صد چاک بی او کسوت^۲ هستی

چه دوزم دم به دم ای پند گو چاک گریبان را

همایون هیچ مقصودی مجو زین خاکدان دیگر^۳

غنیمت دان غبار درگه یعقوب سلطان را

[غزل-۲۰]^۴

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B45 E96^a
H3^a K22^a N1
2^b N2 244^b
Ü17^a

غم خود گر دهم بیرون فرو گیرد جهانی را

چه باشد با چنین غم حال جان^۵ ناتوانی را

N2 245^a

فلک با این همه کین تا ابد بی^۶ مهری آموزد

اگر ناگاه ناید^۷ همچو تو نا مهربانی را

به هم پیوسته^۸ بی او داغ های تازه ام^۹ چندان

که از داغ کهن بر تن نمی یابم نشانی را

مرو سوی بیابان چون برون^{۱۰} آیی به عزم صید

^۱ B E H K N1 N2 مقصودش: Ü مقصودم

^۲ B K چامه: E H N1 N2 Ü کسوت

^۳ H هرگز: B E K N1 N2 Ü دیگر

^۴ Bu gazel M'de yok.

^۵ Ü جانی: B E H K N1 N2: جان

^۶ B E H K بد: N1 N2 Ü بی

^۷ H بیند; N1 نیابد; E B K N2: Ü ناید

^۸ N1 پیوست: B E H K N2 Ü پیوسته

^۹ Ü تازه: B E H K N1 N2: تازه ام

^{۱۰} Ü - B H K N1 N2: برون

به شهر از خود مکن نومید هر بی خان و مانی^۱ را^۲
 ز^۳ حسرت جان دهم کان از چه رو نبود^۴ تن زارم
 اگر در کوی او فرسوده بینم استخوانی^۵ را
 همایون را اگر پیرِ مغان پرسد بگویدش
 که رسوا گشت در پیری و عاشق شد جوانی را

[غزل-۲۱]^۶

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B52 E98^b
 H5^a K24^b
 Ü20^a

بس که می بارد فلک بر جان من تیرِ بلا
 مرغ نتواند به^۷ سهم او^۸ پریدن در هوا
 چون صدف‌گر بر تو بارانِ بلا بارد منال
 زآنکه می بخشد ترا هر قطره^۹ در بی بها
 با مسیحا شرح دردِ من مگو^{۱۰} ای آه از آنک
 نیستش در حقّه های چرخ داروی شفا
 نیست در صحرای غم هر سو شکفته لاله ای
 هست از پیراهنِ پر خونِ من^{۱۱} پرگال ها

E99^a

Ü بی خانمانی: B H K N1 N2: بی خان و مانی^۱

^۲ Bu beyit E'de yok.

^۳ B N2 Ü: به E K N1

E نبود از: B: نبود بر: H K N1 N2 Ü: رو نبود^۴

Ü اوستخوانی: B E H K N1 N2: استخوانی^۵

^۶ Bu gazel M, N1 ve N2'de yok.

^۷ به Ü: B E H K

^۸ H آن Ü: B E K

E دری: B H K Ü: در^۹

H E بگو: B K Ü: مگو^{۱۰}

E خون مرا: B H K Ü: خون من^{۱۱}

بر اساسِ شهرِ هستی نیست یکدم اعتماد
چون همایون خیز و منزل کن به صحرای فنا

[غزل-۲۲]^۱

[مفاعل فعلاتن مفاعل فعلن]

B54 E99^b
H6^b K25^b
Ü20^b

منم ز دیده و دل همچو آهن^۲ اندر^۳ تاب
گهی میانه^۴ آتش گهی^۵ میان^۵ آب
ز آب کی شودش دیده یک نفس خالی
سری که او ز هوایی^۶ پر است همچو حباب
از آن ز^۷ دیده گریانِ خویش خوشحالم^۸
که هر چه بود ز هستی^۹ من فکند در آب
شبِ به خواب اگر^۹ آن پایوس دست دهم
به روزِ حشر مگر سر برآورم از خواب
هر آن معانی بگری که بود پرده نشین
به دورِ طبعِ همایون ز رخ فکند نقاب

[غزل-۲۳]^{۱۰}

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

¹ Bu gazel M, N1 ve N2'de yok.

² آهنی H: B E K Ü: آهن

³ اندر E H K: B Ü: در

⁴ B K: دمی ... دمی E H Ü: گهی ... گهی

⁵ E: درونه ... میانه B H K Ü: میانه ... میانه

⁶ Ü: هوای B E H K: هوایی

⁷ E: - B H Ü: به K: ز

⁸ B H Ü: خوش دارم E K: خوشحالم

⁹ E K: گر B H Ü: اگر

¹⁰ Bu gazel M ve N2'de yok.

B53 E99^b
H6^a K25^a N1
6^a Ü20^b

چون کشیده تیغ بهر کشتنم آن آفتاب
نارسیده بر تن از سوزِ درونم گشته آب
چون بینم آفتاب و ماه پندارم تویی
آب پندارد بلی^۱ لب تشنه چون^۲ بیند سراب
نبودش اندیشه گر^۳ طوفان برآرد موج غم
آن سری کز هر خیالی گشته خالی^۴ چون حباب
مست چون بیدار شد از خواب هشیار^۵ است و من^۶

K25^b Ü21^a

مست خیزم چون بینم آن لب میگون به خواب
تا بیوسد آن کف پا یک ره از روی نیاز
خلقه شد زین آرزو قدّ همایون چون رکاب

E100^a

[غزل-۲۴]^۷

[مفتعلن مفتعلن فاعلن]

B53 E100^a
H6^a K25^b
M1^a N1 6^a
Ü20^b

زلفِ پریشانِ تو از مشکِ ناب
پنجره ای^۸ ساخته بر آفتاب
نیست دلی در همه عالم که نیست
بسته آن سلسله نیم تاب^۹
تا ز رسن رنجه نگردهد کفش

^۱ H Ü ولی: B E K N1

^۲ Ü چون تشنه لب; H دل تشنه چون: B E K N1 لب تشنه چون

^۳ B H کز: E K N1 Ü

^۴ N1 فارغ: B E H K Ü خالی

^۵ K N1 بیدار: B E H Ü هشیار

^۶ Ü من; K و مست: B E H N1 و من

^۷ Bu gazel N2'de yok.

^۸ E پنجره: B H K M N1 Ü پنجره ای

^۹ B E H K M N1 مشک ناب: Ü نیم تاب

رشته جان شد سگِ او را طناب

H6^b N1 6^b

هست به چشم^۱ الفِ قامتش

راست چو سروی^۲ که نماید^۳ در^۴ آب

آبله بر لعلِ تو از تابِ تب

همچو حبابی است^۵ به روی شراب

دوش^۶ کس از ناله من شب^۷ نخفت

بود همین بختِ همایون به خواب

[غزل-۲۵]^۸

[مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن]

B56 E101^b
K27^a M3^a N2
245^b

خالِ رخِ تو از گلِ سیرابِ لاله ساخت

ماه تمام را خطّ سبزِ تو هاله ساخت

M 3^b

سر زد بنفشه تَرت از برگِ یاسمن^۹

در باغِ حسن سنبُل از گلِ کلاله ساخت

جز حرفِ غم ندید دلم در کتابِ عشق

آیا^{۱۰} چه دیده بود کسی کاین^{۱۱} رساله ساخت

^۱ - B E H K M Ü: آن N1

^۲ سروه E B H K M N1 Ü: سروی

^۳ K بیاید B E H M N1 Ü: نماید

^۴ Ü ز: B E H K M N1 در

^۵ K N1 حبایست B E H M Ü: حبایست

^۶ E رو: B H K M N1 Ü: دوش

^۷ B ناله زارم E H K M N1 Ü: ناله من شب

^۸ Bu gazel H, N1 ve Ü'de yok.

^۹ K M N2 یاسمین B E: یاسمن

^{۱۰} B: آیا E K M N2 یارب

^{۱۱} E K M; - N2 کین B: کاین

چون لاله گر نیم نفسی^۱ بی قدح چه شد
 قسمت مرا ز گردشِ دوران^۲ حواله ساخت
 زاهد برو که رند^۳ پریشان گه خمار
 یک روزه^۴ کارِ معصیتِ چند ساله ساخت
 در جام دل میند همایون که دورِ چرخ
 از کاسهٔ سرِ جم و کی^۵ این پیاله ساخت

[غزل-۲۶]^۶

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

شب نه مه بود که در بزم^۷ فلک می افروخت
 بی تو از شعله^۸ آهم دلِ گردون می سوخت
 دوش از دردِ دلم کرد گریبان^۹ صد چاک
 آنکه دیروز مرا چاکِ گریبان می دوخت
 نشد از شمعِ وصال^{۱۰} تو چراغش روشن
 آنکه^{۱۱} بر^{۱۲} آتشِ شوق^۱ تو چو پروانه بسوخت^۲

B58 E100^a
 H7^a K27^a
 M1^b N1 7^a
 N2 249^a

H7^b

^۱ B گرم نفس: E K M N2: گر نیم نفسی

^۲ K N2 دوراین: B E M: دوران

^۳ N2 به رند: B E K M: رند

^۴ M روز: B E K N2: روزه

^۵ M کی و جم: B E K N2: جم و کی

^۶ Bu gazel Ü'de yok.

^۷ K N2 بر اوج: B E H M N1: در بزم

^۸ M آتش: B E H K N1 N2: شعله

^۹ E بیان: B H K M N1 N2: گریبان

^{۱۰} K M جمال: B E H N1 N2: وصال

^{۱۱} N1 هرگه: B E H K M N2: آنکه

^{۱۲} B در: E H K M N1 N2: بر

E100^b

چشم^۳ خونریز من امروز دلش سوخت ز درد^۴

N1 7^b

آنکه دی شیوه مردم کشیش^۵ می آموخت

چه گدائست همایون که غم^۶ و درد ترا

به شهنشاهی کونین خریدم^۷ نفروخت

[غزل-۲۷]^۸

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلا]

B55 E101^a
H8^b K26^b
M3^a N2 245^b
Ü22^a

خوی با می شده را طاقت پرهیز کجاست

لعل جان پرور^۹ جام طرب انگیز کجاست

E 101^b

پیش ازین^{۱۰} دل نکشیدی^{۱۱} می درد آمیزم

این دم^{۱۲} ای^{۱۳} هم نفسان درد می آمیز کجاست

Ü 22^b

میل شیرین سوی فرهاد بود بیش ولی

بخت فرهاد کجا طالع پرویز کجاست

مخور^{۱۴} از صورت چین رنگ که با نخل دروغ

¹ N2 روی: B E H K M N1: شوق

² E N1 N2 نسوخت: B H K M: سوخت

³ B E M: چشم H K N2 دم

⁴ Bu misra' N1'de yok. // H: به درد B E M N2: درد

⁵ N2 عاشق کشیش E: مردم کشیت B H K M N1: مردم کشیش

⁶ B E M: غم H K N1 N2 از

⁷ B H N1 N2: خرید و E K M خریدم

⁸ Bu gazel N1'de yok.

⁹ - Ü H M: و B E K N2

¹⁰ B از این: E.H.K M Ü N2: ازین

¹¹ K مکشیدی: B E H M N2 Ü: نکشیدی

¹² N2 زمان: B E.H.K M Ü: دم

¹³ B H K M Ü: - E N2 ای

¹⁴ K مجوی: B H M N2: مخور

بوی گل رایحهٔ سنبلِ نوخیز کجاست^۱
 هست با^۲ برگِ گل از لطفِ^۳ تو بویی لیکن
 این^۴ رخِ دلکش و آن زلفِ دلاویز کجاست
 مرو از گلشنِ تبریز همایون که کمال
 شد به فردوس و بسی گفت که تبریز کجاست

[غزل-۲۸]^۵

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B55 H7^a
 K26^a M2^a N1
 7^a N2 245^b
 Ü21^a

ما را کدام روز دلی^۶ شاد بوده است
 خاطر کجا ز بندِ^۷ غم آزاد بوده است
 هر چند مبتلای تو گشتم^۸ جفا مکن
 روزی نه این^۹ اسیرِ تو^{۱۰} آزاد بوده است
 تیغی که کشت^{۱۱} خسرو ازو گشته^{۱۲} آهنش
 تا^{۱۳} بنگری ز تیشهٔ فرهاد بوده است
 دانی که در قفس چه بودِ حالِ بلبلِ

¹ Bu beyit E ve Ü'de yok.

² E بر: B E.H.K M N2 Ü

³ K زلف: B E.H.M N2 Ü لطف

⁴ B K M آن: E.H.N2 Ü این

⁵ Bu gazel E'de yok.

⁶ B H K M دل: N1 N2 Ü دلی

⁷ H N1 Ü دمی ز: B K M N2: ز بند

⁸ B H N1 Ü تو ام: K M N2: تو گشتم

⁹ K خود: B H M N1 N2 Ü این

¹⁰ H M N2: خود: B K Ü تو

¹¹ B کشته: H K M N1 N2 Ü کشت

¹² B گشته ازو خسرو; H خسرو ازو گشت; K خسرو از آن گشته: M N1 N2 Ü خسرو ازو گشته

¹³ K M N2 چون: B H N1 Ü تا

کو در فضای باغ به فریاد بوده است

M 2^b

تسکین نمی شود به صد افسون جنونِ من

در سحرِ جادوی تو چه^۱ استاد بوده است

با غمِ مخوان^۲ که بسته^۳ همایون دل به غم^۴

آن دل که مایلِ گل و^۵ شمشاد^۶ بوده است

[غزل-۲۹]^۷

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B58 E100^b
K27^b M1^b
N2 245^b
Ü21^b

بس^۸ که مه شب ها جبین بر خاکِ آن در سوده است

چهره اش چون روی زردِ من غبارِ آلوده است

آنکه گاه سجده در کویِش خلد شب ها به چشم

نیست خاشاک^۹ استخوان های تنِ فرسوده است

از خیالت^{۱۰} عشقِ بازان^{۱۱} راست دایم در نظر

آنچه در عمری به شیخِ شهر رخ^{۱۲} ننموده است

تا ابد از پای دل خارِ بلا آید^{۱۳} برون

^۱ - Ü: B H K M N1 N2: چه

^۲ N1: - Ü: B H K M N2: مخوان

^۳ N1: - Ü: B H K M N2: است

^۴ N1: بخار بلا ببین; M: همایون دلی بغم; B H N2 Ü: خار و خس دریست: K: همایون دل بغم

^۵ - H: - Ü: B K M N1 N2: و

^۶ N2: شمشاده: B H K M N1 Ü: شمشاد

^۷ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۸ K: پس: B E M N2 Ü: بس

^۹ N2: خاشا که: B E K M Ü: خاشاک

^{۱۰} Ü: خیالش: B E K M N2: خیالت

^{۱۱} K: عشق باران: B E M Ü N2: عشق بازان

^{۱۲} E B K M: رخ: Ü N2:

هر که یک ره وادیِ هجرِ ترا پیموده است

M 2^a

من همایون را همی پنداشتم ز اهلِ صلاح

او خود از عشقِ تو رسوایِ جهانی بوده است

[غزل-۳۰]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B59 E100^b
H7^b K26^a
M2^b N1 6^b
N2 246^a
Ü21^b

بعدِ عمری آمد^۲ از بزمِ توام^۳ جامی به دست

ناچشیده جرعه ای از دستم افتاد و شکست

کی توانم از سرِ کویت گذشتن گرچه من

در طریقی نیستی بگذشته ام از هر چه هست

چون شدم خاکِ رخت دامن چه افشانی ز^۴ من

E 101^a

خود بلندم ساختی بهر چه سازی باز پست^۵

از خمارِ ناامیدی^۶ بر لب آمد جانِ من^۷

گرچه در دورِ تو خلقی از می عیشند^۸ مست

H 8^a N1 7^a

عالمی میخواره و رند و نظر بازند^۹ لیک

شیشه ناموسِ من بر سنگِ رسوایی^{۱۰} شکست

¹ B E M N2: آرد K: نارد: Ü: آید

² Ü: آمدم B E H K M N1 N2:

³ Ü: تو B E H K M N1 N2: تو ام

⁴ E: به B H K M Ü: ز

⁵ Bu beyit N1 ve N2'de yok.

⁶ H: نامرادی B E K M N1 N2 Ü: ناامیدی

⁷ H: جان به ... مرا K: بر ... جان مرا B E M N1 N2 Ü: بر ... جان من

⁸ B: کشتند E K M N1: عشقند H N2 Ü: عیشند

⁹ Ü: بازو B E H K M N1 N2: بازند

¹⁰ K: بدننامی B E H M N1 N2 Ü: رسوایی

از سر دنیا و دین برخاست^۱ هر بی دل که او
چون همایون یک نفس با آن بت^۲ رعنا نشست

[غزل-۳۱]

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B56 E100^b
H7^b K27^b
M2^a N1 6^b
N2 245^b
Ü21^b

از سوز سینه شعله آهم نشانه ایست
بر تن ز دود دل^۳ سر هر مو زبانه ایست
آواره ترا نبود فکر خان و مان^۴
آهوی دشت را بُنِ هر خار خانه ایست
خواهد کشید توسنِ عمر از کفم^۵ عنان
زین زخم ها که بر تنم از تازیانه ایست
تن خاک گشت و خاک^۶ غبار و^۷ هنوز هست
گردی که بر جبین من از آستانه ایست
شب ها سرود شوقِ همایون به کوی^۸ یار
از بهر خواب بیخودی من فسانه ایست

[غزل-۳۲]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B54 E100^a
H7^a K25^b
M1^a N1 7^b
N2 246^a
Ü21^a

جز غم دوری هلاک عاشق بیمار نیست

^۱ H بگذشت M; بر خواست B E K N1 N2 Ü: بر خاست

^۲ B M گل: E H K N1 N2 Ü: بت

^۳ Ü دود دل ز تن M; تن ز سوز دل K; من ز دود دل: B E H N1 N2: تن ز دود دل

^۴ Ü N1 خانمان: B E K M N2: خان و مان

^۵ K M عمرم ز کف: B E H N1 N2 Ü: عمر از کفم

^۶ Ü - : B E H K M N1 N2: خاک

^۷ E غبارم: B H K M N1 N2 Ü: غبار و

^۸ H N1 گوش: B E K M N2 Ü: کوی

نیست بیمی^۱ از اجل گر هجر با او یار نیست
 نامه ام را^۲ خواند آن^۳ سنگین دل و^۴ رحمی نکرد
 چون کنم سوزی که با من هست در طومار نیست
 شد پیام من به بزم یار و من در انتظار
 آه اگر آید کسی بیرون^۵ و^۶ گوید^۷ یار نیست^۸
 گر نگشتم شاد^۹ چندان^{۱۰} از تو ای قاصد مرنج
 ذوق پیغام و خبر چون لذت دیدار نیست
 دل به سودای بتان دادن ز خود گم گشتن است
 خود فروشی را^{۱۱} خریداری درین بازار نیست^{۱۲}
 گفته ای هستم همایون از غلامان درش
 دل بنه بر ظلم و جور^{۱۳} اقرار را انکار نیست

K26^a

M 1^b N1 8^a

[غزل-۳۳]^{۱۴}

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

^۱ E M وهمی: B H K N1 N2 Ü: بیمی

^۲ N1 نامه من; K نامه ام; B E H M N2 Ü: نامه ام را

^۳ K N2 بت: B E H M N1 Ü: -

^۴ Ü: - B E H K M N1 N2: و

^۵ E در بزم: B H K M N2 Ü: بیرون

^۶ H K: - B E M N2 Ü: و

^۷ H بگوید: B E K M N2 Ü: گوید

^۸ Bu beyit N1'de yok.

^۹ E K M N1 و: B H N2 Ü: -

^{۱۰} K حرم; E M N1; B H N2 Ü: چندان

^{۱۱} M و: B H K N1 N2 Ü: را

^{۱۲} Bu beyit E'de yok.

^{۱۳} M Ü جور و ظلم: B E H K N1 N2: ظلم و جور

^{۱۴} Bu beyit M ve N2'de yok.

دل نه دوش از ناله و افغان به خود خاموش گشت
بس که زاری گردد و از روی تو بیهوش گشت
داشتم در دل بسی پیکانِ غم لیک^۱ از لب
عاقبت آن نیش ها بر من^۲ سراسر نوش گشت
داغ های تازه هر سو بر سگش دانی که چیست
دوش با این سوخته یک لحظه دست^۳ آغوش گشت
خسته ام ز آن کس که چون خارست سر تا پا زبان
این^۴ سخن را همچو گل باید سراسر گوش گشت
غنچه ای نگشود زین^۵ باغم^۶ همایون بر مراد^۷
تا مرا دل بسته آن سنبلِ گلپوش گشت
[غزل-۳۴]^۸

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

شب مرا در کنج تنهایی نه خوابِ غم گرفت
بی تو از خون^۹ جگر مژگانِ من بر هم گرفت
دور ازو یک لحظه نتوانش به صد زنجیر بست^{۱۰}
هر دلی کو^۱ خوی با آن زلفِ خم در^۲ خم گرفت

E دور: B H M N1 Ü K: لیک^۱

E در دل: B H K N1 Ü: بر من^۲

E هم: B H M N1 Ü K: دست^۳

B K وین: E H N1 Ü: این^۴

B از این: E H K N1: ازین: Ü: زین^۵

N1 غم تا: B E.H.K Ü: باغم^۶

E مرا: B H N1 K: مراد^۷

Bu gazel N2'de yok.^۸

Ü خوان: B E H K M N1: خون^۹

K کرد: Ü: بست: B E H M N1: داشت^{۱۰}

M 3^a

بس که خلقی کشته آن غمزه^۳ بی باک شد
در مصیبت عالمی را شیون و ماتم گرفت
صبح دم یارب ز آهم در جهان آتش فتاد
یا ز خورشید^۴ رخ او شعله در عالم گرفت
رند در دآشام عالم سوز در دور لبست
با سفالین کاسه می ترک جام جم گرفت^۵
از گریانش ندارد دوست^۶ هرگز دست باز
چون همایون هر که دامن وفا محکم گرفت

K 26^b N1 8^b

[غزل-۳۵]^۷

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B59 E101^b
H6^b K27^a
Ü22^b

آخر ای زاهد ازین زهد^۸ ریایی کردندت
رشته تسبیح خواهد شد طناب گردنت
آنچنان گشتم ضعیف از غم که شناسی مرا
گر درآیم در میان دره های^۹ روزنت
رخش را جولان مده ترسم بسوزد عالمی^{۱۰}
ز آتشی کآید برون هر دم^{۱۱} ز نعل توسنت

^۱ E کان: B H K M N1 Ü کو

^۲ N1 اندر: B E H K M Ü در

^۳ E نرگس: B H K M N1 Ü غمزه

^۴ Ü N1 خورشید: B E H K M خورشید

^۵ Bu beyit E ve M'de yok.

^۶ Ü عشق: B E H M N1 دوست

^۷ Bu gazel M N1 ve N2'de yok.

^۸ H K و: B.E.Ü -

^۹ Ü درزها: B E.H.K: دره ها

^{۱۰} Ü که شناسی مرا: E H: که سوزد عالمی: B K بسوزد عالمی

^{۱۱} B ای مه: E.H.K Ü هر دم

بی گلِ روی تو هر خاری که روید از گلم
چون خرامان بگذری روزی بگیری دامن
از همایون در گذر ای باغبان کو فارغست
با خدنگ و^۱ خنجر آن مه ز سرو و سوسنت

[غزل-۳۶]^۲

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B74 E106^a
K31^a Ü27^a

هرگه آن خورشید^۳ و ش^۴ آینه پیش رخ^۵ نهاد
در دل آینه از عکس رخس آتش فتاد
آنکه^۶ مه می خوانیش شب ها ز عکس^۷ روی او
پرتوی از روزن کاشانه^۸ بر گردون فتاد
گشت سرگردان رقیب از آه من در کوی یار
چون خسی کافتد به صحرا در میان گردباد
جست بیرون تیر خون آلودش^۹ از تن جای خون
در تب هجران مرا فصّاد هرگه رگ گشاد^{۱۰}
شد میسر پای بوس او همایون را ولی

Ü 27^b

^۱ B E K Ü: - H و

^۲ Bu gazel H, M, N1 ve N2'de yok.

^۳ Ü خورشید B E K:

^۴ K رو; B رخ: E Ü و ش

^۵ B K رو: E Ü رخ

^۶ E اینکه: B K Ü آنکه

^۷ B E K شمع: Ü عکس

^۸ B روزنش دوشینه: E K Ü روزن کاشانه

^۹ B K آلوده: E Ü آلودهش

^{۱۰} E گشود: B K Ü گشاد

خاکِ آن تازه^۱ نشد این دولتش باری نداد

[غزل-۳۷]^۲

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B73 H14^b
K28^a M9^b
N2 247^b
Ü27^b

نیست غم گر هست حالِ گاه نیک و گاه بد

اینچنین کوتاهِ عمری^۳ خواه نیک و خواه بد

تا به کی هر^۴ تیره بختان جور ای فرخنده فال^۵

با تو آه از^۶ کوکبِ طالع شود ناگاه بد

بگذر از خود در طریقِ عشق^۷ فارغ شو ز خوف

رهروِ مفلس چه غم دارد^۸ که باشد راه بد

چون شدی با این بد اندیشانِ ناکس هم نشین

از چه گشتی با دعا گویانِ نیکوخواه بد

گر بودِ خشنود یار از من ز اغیارم چه باک

کیست چاکر با^۹ همایون گر نباشد شاه بد^{۱۰}

[غزل-۳۸]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B66 E102^a
H9^b K27^b
M4^a N1 11^a

مه بدمهرِ من هر لحظه دل^{۱۱} سوی دگر دارد

^۱ B E K ره تا: Ü تازه

^۲ Bu gazel E ve N1'de yok.

^۳ B عمری که دارم: H K M N2 Ü کوتاه عمری

^۴ B H K M N2 بر: Ü هر

^۵ B K M: H Ü N2 کام: Ü فال

^۶ B H K M از: Ü N2

^۷ B H K M N2 و: Ü -

^۸ M چو باشد باش کو هم: K چه دارد کو که باشد: B H N2 Ü چه غم دارد که باشد

^۹ B K M N2 دربان ای: Ü چاکر با

^{۱۰} Bu beyit H'de yok.

^{۱۱} B E H K N1 N2 دل هر زمان: Ü M هر لحظه دل

چو^۱ آن آینه ای^۲ کز هر طرف روی دگر دارد
 سرم گر بر نیاید از سر زانو عجب نبود
 که مستِ نازم اکنون سر به زانوی دگر دارد
 چه شد کز دیده هر سو^۳ جوی های خون روان کردم
 چو آن سرو روان جا بر لبِ جوی دگر دارد
 به وصفِ حسنِ خوبانِ دگر مفریم^۴ ای ناصح
 که آن جورِ پری و شِ عادت و خوی دگر دارد
 من و سودای او تا جان بود در تن معاذ الله
 از آن عاشق که هر دم میلِ دل جوی^۵ دگر دارد
 مخوان ما را به کوی نیکنامی دیگر ای^۶ واعظ
 که رند^۷ بی سر و پا روی در کوی دگر دارد
 همایون خصم کو^۸ دفتر بشو چون گل ز هر نقشی
 که زان^۹ گل غنچه تومارِ من بوی دگر دارد

[غزل-۳۹]^{۱۰}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

^۱ H چون: B E K M N1 N2 Ü: چو

^۲ K شاخ گلی: B H N1: آینه ای: E M N2 Ü: آینه ای

^۳ E دم: B H K M N1 N2 Ü: سو

^۴ H نفریم: B E K M N1 N2 Ü: مفریم

^۵ M سوی: B E H K N1 N2 Ü: جوی

^۶ N2 دیگران; Ü: دگر: B E H K M N1: دیگر ای

^۷ E رندی: B H K M N1 N2 Ü: رند

^۸ K ختم کن: B E H M N1 N2 Ü: خصم کو

^۹ N1 که آن; Ü: که ازان: B E H K M N2: که زان

^{۱۰} Bu gazel E ve H'de yok.

نه^۱ حیرانی به رویش چشمِ صیدِ ناتوان دارد
 ز تیرش زخم هم^۲ انگشتِ حیرت در دهان دارد
 ترانی بر جگر زخمی نه بر دل داغ^۳ هجرانی
 حدیثِ عشق کم گو^۴ کین سخن چندین نشان دارد
 به مصرای میرمحمل تیز کن آهنگِ یوسف را
 که چشم آشفته بختی بر ره این^۵ کاروان دارد
 از آن گلزار نالم کز نسیمش بوی جان آید
 نه زان گل کو به رنگی بلبلان را در فغان دارد
 به مردم فتنه رو آورد ز رخ چون پرده برگیرد
 همان به^۶ کان پری از دیده^۷ مردم نهان دارد^۸
 دهن پر خنده دارد شمع و دل در^۹ خونِ پروانه^{۱۰}
 خوشا^{۱۱} روشن دلی کو هر چه دارد بر زبان دارد
 ز فکرِ دین و دنیا نیست حاصل^{۱۲} جز پریشانی
 خوش آن^{۱۳} رندی همایون کو نه این دارد نه آن دارد

N1 11^a Ü 26^b

[غزل-۴۰]

^۱ B K N1 N2 Ü: نه

^۲ M تیرت نیز زخم: B K N1 N2 Ü: تیرش زخم هم

^۳ K M داغی... زخم: B N1 N2 Ü: زخمی... داغ

^۴ K N1 کن: B M N2 Ü: گو

^۵ K آن: B M N1 N2 Ü: این

^۶ Bu beyit B, K, M, N1 ve N2'de yok.

^۷ N1 Ü پر: B K M N2: در

^۸ N1 پروانم: B K M N2 Ü: پروانه

^۹ B خوش آن: K M N1 N2 Ü: خوشا

^{۱۰} N1 چیزی: B K M N2 Ü: حاصل

^{۱۱} B K M N2 خوشا: N1 Ü خوش آن

[مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

B60 E104^a
H11^b K29^b
M5^a N1 10^a
N2 246^b
Ü23^b

دیدن به دیگرانت غیرت نمی گذارد
چشم از رخ تو بستن خیرت نمی گذارد
خون می خورم^۱ نه باده از رشک غیر لیکن
بیرون شدن ز بزم غیرت^۲ نمی گذارد
گر خواهد آنکه آید بر^۳ سر فتادگان را
عزت^۴ نمی دهد ره حشمت^۵ نمی گذارد
باش ایمن از وی ای دل کو راز پرده^۶ بیرون
عصمت نمی پسند و عفت نمی گذارد
پیشش^۷ ز گریه خود را چندان که باز دارم^۸
دیده نمی شکید عادت نمی گذارد
خواهد اگر همایون از مرگ بی تو^۹ مهلت
مهلت نمی دهد غم هجرت نمی گذارد

M 5^b

[غزل-۴۱]^{۱۰}

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B67 E106^b
H14^a K31^b
M10^b Ü25^b

چوگان به کف چو یار به میدان شتاب کرد

^۱ Ü می خوارم B E H K M N1 N2: می خورم

^۲ E K Ü حسرت B H M N1 N2: غیرت

^۳ H در: B E K M N1 N2 Ü: بر

^۴ H چشم B E K M N1 N2 Ü: عزت

^۵ H عزت B E K M N1 N2 Ü: حشمت

^۶ N1 کز پرده راز; Ü گردن ز پرده: B E H K M N2: کو راز پرده

^۷ Ü نیست B E: پیش H K M N1 N2: پیشش

^۸ Ü یار B E H K M N1 N2: باز

^۹ Ü بی تو ز مرگ B E H K M N1 N2: از مرگ بی تو

^{۱۰} Bu gazel N1 ve N2'de yok.

دل گوی گشت و پای طرب در رکاب کرد
 باشد^۱ به پیشِ آینه زانویم سجد
 ز آن شب که سر به زانویم آن مست خواب کرد^۲
 سرگشتگان^۳ آهوی صید افکنِ ترا
 نتوان به ریگهای بیابان حساب کرد
 ناید^۴ به دست جرعه عیشی مگر فلک
 جامِ مراد بود که نامش حباب کرد
 رندی که ترک^۵ بزمِ فنا چون مسیح ساخت^۶
 می ز^۸ آبِ زندگی و قدح ز آفتاب کرد^۹
 پنهان ز غیر^{۱۰} بود همایون نوازشی
 سوی من آن نگاه که بعد از عتاب کرد
 [غزل-۴۲]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B72 E105^a
 H12^b K30^a
 M8^a N1 11^b
 N2 247^a
 Ü24^b

مرا آن طفل^{۱۱} چون بیند به سوی^{۱۲} خانه بگریزد

^۱ M باید: B H K Ü باشد

^۲ Bu beyit E'de yok.

^۳ E سرگشتان: B H K M Ü سرگشتگان

^۴ H نامه; B K نامد: E M Ü ناید

^۵ E H M برگ: B K Ü ترک

^۶ B آب بقا; K بزم فلک; H بزم طرب; E بزم بقا: M Ü بزم فنا

^۷ B کرد چون مسیح; M ساخت چون مسیح: E H K Ü چون مسیح ساخت

^۸ K - B E H M Ü: ز

^۹ E - B H K M Ü: کرد

^{۱۰} H غیب: B E K M Ü غیر

^{۱۱} K شوخ: B E H M N1 N2 Ü طفل

^{۱۲} N1 راه: B E H K M N2 Ü سوی

زند سنگِ جفا و از منِ دیوانه بگریزد
 منِ مجنون چو در ویرانه ای بی او^۱ وطن سازم
 ز ننگ^۲ صحبتِ من جغد ازان^۳ ویرانه بگریزد
 به رنگِ او اگر نقاشِ چین نقشی کشد ناگه
 برهن بت شکن گردد^۴ بت از بتخانه بگریزد
 ز شمعِ خود اگر پروانه را باشد چو^۵ من سوزی
 رود چون سوی آتش آتش از پروانه بگریزد
 به آه و ناله چون^۶ شبِ حالِ خود گویم عجب نبود
 که خواب از دیدهٔ مردم^۷ ازین افسانه بگریزد
 همایون شد ز رشکِ غیر از بزم^۸ برون ورنه^۹
 کدامین مرغ باشد کو ز آب و دانه بگریزد
 [غزل-۴۳]^{۱۰}
 لبِ او به خنده آشوب دل خراب باشد
 به کرشمه^{۱۱} ملاححت نمک کباب باشد

N1 12^a

M 8^b Ü 25^a

K 30^b N2
247^a

B68 E107^a
H14^a K32^a
M10^b

^۱ دیوانه در ویرانه هر گه N1: مجنون چو در ویرانه ای ناگه E H K M N2 Ü: مجنون چو در ویرانه ای بی او B

^۲ تنگ H Ü: تنگ B E K M N1 N2: تنگ B

^۳ آن B K M N2: Ü: این E H N1

^۴ شد K: شد H: باشد B E M N1 N2 Ü: گردد B

^۵ باشد H: باشد B E K M N1 N2 Ü: را باشد چو B

^۶ چون N1: گر B E H K M N2 Ü: چون B

^۷ دیده ام هر شب N1: دیده B E H K M N2 Ü: دیده مردم B

^۸ کویت M: بزم B E H K N1 N2 Ü: بزم B

^۹ بردن B E H K M N1 N2: Ü: ورنه B

^{۱۰} Bu gazel N1, N2 ve Ü'de yok. Gazelin veznini bulamadık.

^{۱۱} M و B E H K: -

به فراغِ دلِ جهانی همه در حضورِ وحدت^۱
 دلِ خون گرفته ما به همان^۲ عذاب باشد
 همه را وصال حاصل ز تو لیک ما اسیران^۳
 ز خود انفعال داریم^۴ و همان^۵ حجاب باشد
 مرضِ نهانِ خود را به طیبِ عرضه کردیم^۶
 به جوابِ مرگِ فرمود^۷ و همان^۸ جواب باشد
 چه رساله ها^۹ همایون که نوشته شد ز عشقش
 رقمِ قبول لیکن^{۱۰} شرفِ کتاب باشد

M 11^a

[غزل-۴۴]

[مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن]

B68 E103^a
 H10^b K32^b
 M3^b N1 8^b
 N2 246^a
 Ü23^a

خوش آن فراق که پایانِ آن^{۱۱} وصالِ تو باشد
 شبِ مرا سحر از پرتوِ جمالِ تو باشد
 به دردِ مردن لبِ ناگشودنم به از^{۱۲} آنست
 که ناله ای کنم و موجبِ ملالِ تو باشد

H11^a Ü 23^b

¹ B E H حضور و راحت: K M حضور واحدت

² E M بتان: B H K همان

³ H با فقیران: B E K M ما اسیران

⁴ E H K M داریم: B داریم

⁵ M همین: B E H K همان

⁶ E عرضه کردیم; H M عرض کردیم: B K عرض کردم

⁷ H لطف فرمود; E M لطف ننمود: B K مرگ فرمود

⁸ M همین: B E H K همان

⁹ B چو رساله; H چه رساله ای: E K M چه رساله ها

¹⁰ B یابد: E H K M لیکن

¹¹ B M او: E H K N1 N2 Ü آن

¹² Ü ز: B E H K M N1 N2 به از

به پای سروقدی ای فرشته تا ننهی سر
 چه سود از آنکه^۱ سرِ سدره پایمالِ تو باشد^۲
 مکن به حسنِ رخت را به آفتاب برابر^۳
 چه حدّ اوست که آینهٔ جمالِ تو باشد
 عجب که در نظر آید به شامِ عیدِ مه نو
 مرا که دیده سوی عنبرین هلالِ تو باشد^{E103^b}
 اگر ز چشمهٔ خورشید^۴ آسمان دهد آبم
 دلِ رمیده همان^۵ تشنهٔ زلالِ تو باشد
 ز اهلِ حال^۶ برآرد^۸ خروش و جوش^۹ همایون^{M 4^a}
 بیانِ نکتهٔ عشق آن زمان که حالِ تو باشد
 [غزل-۴۵]^{۱۰}
 [فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن]
 غم من کسی شناسد^{۱۱} که رخ^{۱۲} تو دیده باشد
 و گرت^{۱۳} ندیده باشد صفتی شنیده باشد
 B69 E104^b
 H12^a K33^a
 M7^a N1 10^b
 Ü24^a

^۱ H ز آنکه: B E K M N1 N2 Ü: از آنکه

^۲ Ü'de 3. ve 5. beyit yok.

^۳ B E مقابل: H K M N1 N2 Ü: برابر

^۴ N1 خورشید: B E H K M N2 Ü: خورشید

^۵ Ü همایون: B E H K M N1 N2: همان

^۶ N1 وصال: B E H K M N2 Ü: زلال

^۷ N2 خروش و جوش: B E H K M N1 Ü: ز اهل حال

^۸ M N2 برآمد; K N1 برآید: B E H Ü: برآرد

^۹ N2 ز اهل حال: B E H K M N1 Ü: خروش و جوش

^{۱۰} Bu gazel N2'de yok.

^{۱۱} K بداند: B E H M N1 Ü: شناسد

^{۱۲} Ü روی: B E H K M N1: رخ

^{۱۳} M وگرت: B E H K N1 Ü: وگرت

به سر رهش فتادم^۱ نبود^۲ جز این خیالم
 که کی آمده برون^۳ و به کجا رسیده باشد
 منما رقیب خود را به سگان آن سر کو
 به کسی نمای خود را که ترا ندیده باشد^۴
 کشم آه حسرت از دل^۵ که به کیست گفت و گویش
 چو ز دور بینم او را که عنان کشیده باشد
 من و درد و داغ عشق^۶ تو و بار هجر بر سر
 چه^۸ عجب که چهره ام زرد و قدم خمیده باشد
 ز خراش سینه من بود آگهی کسی را
 که ز تو گلش خاری به جگر خلیده^۹ باشد
 به^{۱۰} پری اگر همایون نظر افکند^{۱۱} به^{۱۲} رویت
 به کجا فکنده باشد نظر و چه دیده باشد

[غزل-۴۶]^{۱۳}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

^۱ فتادم B E: فتاده H K M N1 Ü

^۲ N1 همه دم: B E H K M Ü -

^۳ بیرون E M: B H K N1 Ü برون

^۴ Bu beyit E, H, K, M, N1 ve Ü'de yok.

^۵ H از دل آه حسرت: B E K M N1 Ü آه حسرت از دل

^۶ B E H M N1 Ü: - K و

^۷ N1 داغ ها: B E H K M Ü داغ عشق

^۸ Ü که: B E H K M N1 چه

^۹ H چکیده: B E K M N1 Ü خلیده

^{۱۰} Ü نه: B E H K M N1 به

^{۱۱} M نظر افکند همایون: B E H K M N1 Ü همایون نظر افکند

^{۱۲} B H Ü: ز E K M N1 به

^{۱۳} Bu gazel N2'de yok.

به راهِ او چنین گر^۱ جانِ پاکان خاک خواهد شد
 سراسر خاکِ کوی^۲ یار جانِ پاک خواهد شد
 نیارم دیده بست از چشمِ او با^۳ آنکه می دانم
 هلاکِ جانِ من آن^۴ غمزه بی باک خواهد شد
 دلم در^۵ سینه تنگ آمد ز غم^۶ لیکن بدان^۷ شادم^۸
 که از تیغِ جفای یار روزی چاک خواهد شد
 اگر آن ترک^۹ صید افکن چنین جولان دهد توسن
 هزاران سر ز^{۱۰} هر سو بسته فتراک خواهد شد
 تو ای خورشید^{۱۱} تابان روی منما^{۱۲} ورنه چون ذره
 جهانی محو آن رخسارِ آشناک خواهد شد^{۱۳}
 از و در هر سری هست آرزویی لیک می دانم
 که آخر در رهش این آرزوها خاک خواهد شد^{۱۴}

K 29^a

Ü کز: B E H K M N1: گر^۱

K M پای: B E H N2: راه: Ü: کوی^۲

Ü تا: B E H K M N1: با^۳

E M زان: B H K N1 Ü: آن^۴

Ü از: B E H K M N1: در^۵

E و: B H K M N1 Ü: غم^۶

E این قدر: B M بدین: H K N1 Ü: بدان^۷

E M شاد است: B H K N1 Ü: شادم^۸

H شوخی: B E K M N1 Ü: ترک^۹

B به: E H K M N1 Ü: ز^{۱۰}

N1 Ü خورشید: B E K M: خورشید^{۱۱}

M نمایی و: E K N1: بنما ورنه: B Ü: منما ورنه^{۱۲}

^{۱۳} Bu beyit H'de yok.

^{۱۴} Bu beyit N1'de yok.

همایون با غبارِ خطِّ مه^۱ خوش برآ کاخر^۲

دلت را صیقلِ آینهٔ ادراک خواهد شد

[غزل-۴۷]^۳

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

E102^b

شاد بودم بر امیدِ آنکه بارم می کشد

و که هجران پیش دستی گرد و زارم می کشد

یار کی آید پیِ قتلَم دلی در آمدن

می کند چندان حیلِ کز انتظارم می کشد

[غزل-۴۸]

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B61 E102^b
H10^b K29^a
M5^b N1 9^a
N2 246^b
Ü23^a

تا کارم^۴ از غمِ تو به مردن نمی کشد

جان را غمِ تو دست ز دامن^۵ نمی کشد

N1 9^b

بیخود نمی شود دلم از جلوئه^۶ بتان

تا او نمی خواهد و دامن نمی کشد

در کوی تو ز ضعف نیایم و گرنه نیست

E 103^a

مرغی که خاطرش سوی گلشن نمی کشد

در دل رهی ز بهرِ غمت باز^۷ می کند

عاشق ز دردِ تیرِ تو از تن نمی کشد^۸

^۱ E آن لب خط؛ B H K M N1؛ خط آن مه: Ü خط مه

^۲ Ü بود کاخر؛ H M N1؛ برآ آخر B E K؛ برآ کاخر

^۳ Bu gazel natemam olup B H K M N1 N2 ve Ü nüshalarında yoktur.

^۴ Ü تا کار B E H K M N1 N2؛ تا کارم

^۵ Ü گردن B E H K M N1 N2؛ دامن

^۶ B H غمزه: E K M N1 N2 Ü؛ جلوئه

^۷ Ü یار B H M K N2؛ باز

^۸ Bu beyit E ve N1'de yok.

از^۱ خانه ام^۲ شبی نبود کآتش درون
 تا صبح دم زبانه ز^۳ روزن نمی کشد
 چون من کسی که دردکش بزم عشق نیست^۴
 هرگز دلش به باده روشن نمی کشد
 فرخنده بنده ایست همایون که تا ابد
 از طوق بندگی تو گردن نمی کشد

M 6^a

[غزل-۴۹]^۵

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B71 E102^a
 K28^b M5^a
 N2 246^b
 Ü27^a

هرگز کام دل از شکرلی شیرین نشد
 مست نازی را شبی زانوی^۶ من بالین نشد
 خوش دلم با داغ های کهنه و بوی^۷ رخس
 چون نصیبم زان^۸ چمن برگ گل و نسرين نشد
 کیست کان غارتگرش تاراج صبر و^۹ دل نکرد
 کیست کان سنگین دلش آشوب عقل و دین نشد^{۱۰}
 کو دلی کآزرده آن غمزه خونخوار^{۱۱} نیست

^۱ N2 در: B E H K M N1 Ü

^۲ H نامه ام: B E K M N1 N2 Ü

^۳ E M N2 به: B H K N1 Ü

^۴ E H M N2 تست B K; شد: Ü N1 نیست

^۵ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۶ K بازوی: B E M N2 Ü

^۷ E بی مهر; B M N2 و نوی: K Ü و بوی

^۸ K زین: B E M N2 Ü

^۹ K صبر; M جان و: B E N2 Ü

^{۱۰} Ü - B E K M N2: نشد

^{۱۱} Ü خوانخوار; K خوانخون; B M خونریز: E N2 خونخوار

کو سری کآشفته آن کاکلِ مشکین نشد
 از تماشای تو دل سوی گل و نسرین نرفت
 دیده از نظاره ات مایل به نقشِ چین نشد
 از همایون کوسِ بدنامی بلند آوازه گشت^۱
 کس^۲ طریقِ عشق را هرگز بدین آیین نشد

[غزل-۵۰]^۳

[مفاعِلن فَعَلاتِن مفاعِلن فَعَلن]

B69 E105^b
 H13^a K30^b
 Ü25^a

ز چاک سینه تنم گر^۴ فگارِ دل^۵ خون شد
 خوشم که دردم ازین رهگذار افزون شد
 به شامِ هجر ز بی مهری^۶ تو کوکبِ من
 چنان گریست که دامنِ چرخ پر خون شد
 دهد به راهِ وفا بوسه ناقه لیلی
 بدان گیاه که پیدا ز اشکِ مجنون شد
 منم ز دیده گرفتارِ ورطه ای که ازو^۷
 مسیح و خضر نیارند زنده بیرون شد
 فرشته های^۸ فلک جمله آمدند به رقص
 سرودِ بیخودیم شبِ چو سوی گردون شد

E 106^a

K 31^a

^۱ E آواز شد; B N2; آوازه شد: K M Ü: آوازه گشت

^۲ Ü کز: B E K M N2

^۳ Bu gazel M, N1 ve N2'de yok.

^۴ B گرم; K دلم کز; E H: دلم گر: Ü: تنم گر

^۵ H فکاره دل; B: جان فکار و; E K: فکار و جان: Ü: فگار دل

^۶ Ü تو بی مر: B E H K: ز بی مهری

^۷ Ü درو: B E H K: ازو

^۸ Ü به: E H; B K: - B

عجب که جان ندهند اهلِ دل^۱ ازین غم و درد
چنین که دردِ ترا خوی با همایون شد

[غزل-۵۱]^۲

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B70 E103^b
H11^b K29^b
M9^b N1 11^a
Ü26^b

E 104^a

N1 11^b

با فلک تا آه آتش باز^۳ من پیوسته شد
از تفِ این شعله پر مرغِ هوا را بسته شد
خوش دلم در^۴ عاشقی با آبِ چشمِ خود^۵ کزو^۶
هر چه جز نقشِ تو از لوحِ ضمیرم شسته شد
کور بادا^۷ دیده چون نرگس اگر بی آن دهن^۸
هرگز در دل خیال^۹ غنچه نورسته^{۱۰} شد
هر کرا بویی نبود از عشق چون روی^{۱۱} تو دید
گردنِ جاننش به زنجیرِ محبت بسته شد
ای خوش آن کو چون همایون در پی^{۱۲} معشوق و می
گشت بد نام و ز قیدِ نیک نامی رسته شد

Ü مدارا گر جان دهد: B E H K که جان ندهند اهلِ دل^۱

^۲ Bu gazel N2'de yok.

^۳ M N1 آتشناک; B E H K آتش بار: Ü آتش باز

^۴ Ü M با: B E H K N1 در

^۵ N1 آب روی خود; B H K چشم خون بالا: E M Ü آب چشم خود

^۶ N1 دلی; E کرد: B H K M Ü کزو

^۷ Ü E H K M N1 بادم: B بادا

^۸ E M او مرا: Ü B H K N1 آن دهن

^۹ H K M دل در خیال; E دل در خیالی: Ü B N1 در دل خیال

^{۱۰} N1 دیگر به سر شد: B E H K M Ü نورسته

^{۱۱} B E K M زلف: Ü H N1 روی

^{۱۲} H M دلی: Ü B E K N1 پی

[غزل-۵۲]^۱

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B73 E105^b
H14^a K30^b

از غمت در سینه فریاد و فغان را جا^۲ نماند

در دل از بسیاری دردِ تو جان را جا^۳ نماند

H14^b

زاهدان ازبس که افتادند^۴ زآن لب در شراب

بر سر^۵ کوی مغان دُردی کشان را جا^۶ نماند

تا نسوزی امشب ای همسایه حاضر^۷ باش از آنک

در دل تنگِ من این^۸ سوزِ نهان را جا^۹ نماند

دوش گردِ کعبه کوی تو هنگامِ طواف

از غلو^{۱۰} بی نوایان پاسبان را جا نماند

بس که دوشم از در و دیوار درد آمد درون^{۱۱}

در درون^{۱۲} خانه جانِ ناتوان را جا^{۱۳} نماند

نامِ مهر و مه مبر دیگر همایون کز رُخش^{۱۴}

^۱ Bu gazel M, N1, N2 ve Ü'de yok.

^۲ E ره B H K: جا

^۳ E ره B H K: جا

^۴ E افتادن B H K: افتادند

^۵ K سری B E H: سر

^۶ E ره B H K: جا

^۷ H خاطر B E K: حاضر

^۸ H تنگ مرا; B تنگم دگر E K: تنگ من این

^۹ E ره B H K: جا

^{۱۰} E H K غلوی B: غلو

^{۱۱} H در آمد برون B E K: درد آمد درون

^{۱۲} B E با من اندر H K: در درون

^{۱۳} E ره B H K: جا

^{۱۴} H غمش B E K: رخس

در دل تنگم خیالِ این و آن را جا^۱ نماند

[غزل-۵۳]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B60 E104^b
H12^a K29^b
M6^b N1 10^a
N2 247^a
Ü24^a

از غم هر گوشه خلقی^۲ دست بر سر مانده اند

من به خود در مانده و خلقی^۳ به من در مانده اند

تا نپنداری شهیدانِ غمش^۴ دادند جان

بیخود اندر حیرتِ آن دست و خنجر^۵ مانده اند^۶

چون زدی تیری مشو غافل که چندین جان و دل

هر طرف در انتظارِ تیردیگر مانده اند^۷

زاهدان از لذتِ خونابه^۸ دل غافلند

زان سبب در جست و جوی^۹ آبِ کوثر مانده اند

M 7^a

رحمتی فرما که از بیدادِ چشمت همچو من

عالمی در^{۱۰} کارِ خود حیران و مضطر مانده اند

N1 10^b

عشقبازان راست جام از چشم و^{۱۰} می از خونِ دل

^۱ E ره: B H K: جا

^۲ E H Ü N1 جمعی: B K M N2: خلقی

^۳ B ایشان: E H K M N1 N2 Ü: خلقی

^۴ B E H غمت: K M N1 N2 Ü: غمش

^۵ B ساغر: E H K M N1 N2 Ü: خنجر

^۶ E مانده: B H K M N1 N2 Ü: مانده اند

^۷ Bu beyit N2'de yok.

^۸ N1 جهت در آرزوی: B E H K M N2 Ü: سبب در جست و جوی

^۹ E از: B H K M N1 N2 Ü: در

^{۱۰} Ü - B E H K M N1 N2: و

چون همایون تا جدا زان^۱ دست و ساغر^۲ مانده اند

[غزل-۵۴]^۳

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B66 E105^b
H13^a K33^a
M9^a N2 247^b
Ü24^b

عاشق روی^۴ تو میلِ گل و^۵ گلشن نکند

طایرِ قدس به ویرانه نشیمن نکند

داغِ او بر دلِ سودا زده سوزم^۶ هر چند

به گل و لاله کس آرایشِ گلخن نکند

نیست در^۷ خانه به جز دودِ دلم هم نفسی

اگر از بختِ من او^۸ هم ره روزن نکند

هر که شد عاشقیش پیشه نیاسود ز خویش

فارغ آن کس که دلش میل بدین فن نکند^۹

چون جرس هر که درین بادیه^{۱۰} سرگردان شد

کارِ دیگر به جز از ناله و شیون نکند

دل که از خارِ غم تازه گلی گشت فگار

تا بودِ میلِ سوی سبزه^{۱۱} و سوسن نکند

Ü تا جدا ار; N1; واله ازان; M: صد جدا زان; B E H K N2: تا جدا زان^۱

Ü دست و خنجر; B: لعل و ساغر; E H K M N1 N2: دست و ساغر^۲

^۳ Bu gazel N1'de yoktur

^۴ Ü کوی; B E H K M N2: روی

^۵ Ü -; B E H K M N2: و

M سوخته; Ü سویم; B E H K N2: سوزم^۶

H بر; Ü: B E K M N2 در^۷

Ü آن; B H K M N2: او^۸

^۹ Bu beyit E'de yok.

Ü دایره; E H M N2: B K: بادیه^{۱۰}

M لاله; Ü سبز; B E H K N2: سبزه^{۱۱}

گشت عاشق چو همایون مدهش بیم ز هجر
پیش بیمار کسی قصه مردن نکند

[غزل-۵۵]

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B74 E103^b
H11^a K32^b
M6^a N1 9^a
N2 246^b
Ü23^b

اهل معنی همه در صورتِ تو حیرانند
مو شکافان همه در زلف^۱ تو سرگردانند
آگه از حال اسیران^۲ سر^۳ زلف تو اند
گوی هایی که گرفتار خم چوگانند
خوش بر آ ماه من امشب که چو من^۴ در قدمت
شمع و جم^۵ نیز درین بزم سراندازانند
عکس خالی که بر آن رخ^۶ زده مشاطه حسن^۷
خلق در دیده جان^۸ مردمکش می خوانند
رو همایون مکن اندیشه آن خلقه زلف
زآنکه صد چون تو درین دایره سرگردانند

K 33^a

N2 247^a

[غزل-۵۶]^۹

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B63 E106^a
H8^b K21^a

ز جولانِ سمندش آب چشم من به جوش آید^۱

^۱ H موی: B E K M N1 N2 Ü زلف

^۲ E پریشان: B H K M N1 N2 Ü اسیران

^۳ E خم: B H K M N1 N2 Ü سر

^۴ H چون: B E K M N1 N2 Ü چو من

^۵ H جم: B E K M N1 N2 Ü جم

^۶ H خط: B E K M N1 N2 Ü رخ

^۷ H صنع: B H K M N1 N2 Ü حسن

^۸ Ü من: B E H K M N1 N2 جان

^۹ Bu gazel M, N1, N2 ve Ü'de yok.

بلی چون تند گردد باد دریا در خروش آید^۲
 چو پیکانم زند بر سینه بنماید لب شیرین
 چه خوش باشد که از^۳ دنباله هر نیش نوش آید^۴
 روان بر خیزم و هم چون غبار آیم به^۵ دنبالش
 چو در خاکم صدای سُم رخس^۶ او به گوش آید^۷
 در آن کومی روم هر دم ز شوق لعل میگونش^۸
 چو آن رندی که بهر باده سوی^۹ می فروش آید
 چه حسن است این که هر کو^{۱۰} چون همایون بر سر
 ک^{۱۱} —————
 رود فرزانه چون بیند رخس^{۱۲} بی عقل و هوش آید^{۱۳}

[غزل-۵۷]^{۱۴}

[مفاعلهن فعلاتن مفاعلهن فعلن]

^۱ آمد B E K: آید

^۲ آمد B E K: آید

^۳ گفتند کز: B باشد که از

^۴ آمد B E K: آید

^۵ وزان ... - ... آیم ز: B H K: روان ... و ... افتم به

^۶ اسب: B: رخس

^۷ آمد B E K: آید

^۸ بروم ... میگونش: B H K: می روم ... میگونش

^۹ پیش: B E H: سوی

^{۱۰} کز: B H K: کو

^{۱۱} کویت: B E K: کویش

^{۱۲} ترا: B: رخس

^{۱۳} آمد B E K: آید

^{۱۴} Bu gazel N1'de yok.

به جز^۱ تو در دل من مهرِ دلبری نبود
 به خانه ای که تویی جای دیگری نبود
 طیب زخمِ مرا^۲ کز تو خورده ام در^۳ دل
 فتیله ای که نهد کم ز نشتری^۴ نبود
 سوی رقیب به انگشت اشارتی که کند^۵
 دل فگارِ مرا کم ز خنجری نبود
 به مرغِ نامه مده برگشا کفِ همّت
 چه پنجه ای که چو بالِ کبوتری نبود
 به دشتِ هجرِ من آن زخمِ^۶ خورده^۷ آهویم
 که غیرِ خار و خسم هیچ بستری نبود
 مه^۸ من ار^۹ چه نخوانی^{۱۰} به خویشتن^{۱۱} هرگز
 مرا که جز تو درین شهر دیگری نبود^{۱۲}
 چو آستانه همایون مقیم درگه توست
 چو گردِ راه تو هر لحظه بر دری نبود

M جز از: B E H K N2 Ü: به جز^۱

E ترا: B H K M N2 Ü: مرا^۲

E K M N2 بر: B H Ü: در^۳

Ü نیشتری: B H K M N2: نشتری^۴

B K کنی: E H M N2 Ü: کند^۵

H خوار: B E K M N2 Ü: زخم^۶

M خورد: B E H K N2 Ü: خورده^۷

N2 نه: B H K M Ü: مه^۸

B K N2 از: H M Ü: ار^۹

Ü نخوانی: B H K M N2: نخوانی^{۱۰}

Ü ز خویشتن: K M N2; به سوی خود: B H Ü: به خویشتن^{۱۱}

^{۱۲} Bu beyit E'de yok.

[غزل-۵۸]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B71 E105^a
H12^b K30^b
M8^b N1 12^a
N2 247^b
Ü25^a

عاشقان را رستگاری در گرفتاری بود
عزتِ این قوم در رسوایی و خواری بود
از غرورِ حسن نگشاید نظر بر بی کسان^۱
آه ازین مستی اگر^۲ روزیش هشیاری بود
چشم او در خواب و مژگانش به خونریزِ کسان^۳
ای خوش آن مستی که خوابش عینِ بیداری بود
نیست کاری چون به بی دردان^۴ طیبِ عشق را
صحتِ اهلِ دل اندر ضعف و بیماری بود
از بتان جستن^۵ وفا نبود همایون شرطِ عشق
رسمِ این کافردلان جور و ستمکاری بود

E105^b

[غزل-۵۹]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B65 E103^b
H11^a K29^a M
6^b N1 9^b N2
247^a Ü39^b

منم آواره ای افتاده^۶ دور از^۷ هم دمان^۸ خود
نه تابِ بودنِ غربت نه روی خانمانِ خود
مشو از ناله شبگیرم ای محمل نشین رنجه^۱

^۱ N1 دلاَن: B E H K M N2 Ü: کسان

^۲ M که گر: B E H K N1 N2 Ü: اگر

^۳ B خون عاشقان: E H K M N1 N2 Ü: خون ریز کسان

^۴ H را به بیداران; Ü: چون سد روان; E: چون به بیدان; B K M N1 N2: چون به بی دردان

^۵ H چین; E: حسن: B K M N1 N2 Ü: جستن

^۶ N2 آواره; Ü: افتاده: B E H K M N1: آواره ای افتاده

^۷ Ü: دیار و - B E H K M N1:

^۸ N1 خانمان: B E H K M N2 Ü: هم دمان

که مانند جرس بی اختیارم در فغانِ خود
 ملول و گریه آلودند اهلِ مجلسِ ای ساقی
 مگر در بیخودی ها گفته ام رازِ^۲ نهانِ خود
 به وصلم شاد ساز ای بخت^۳ یا فکر^۴ هلاکم کن
 که بیدادی^۵ هجران ساخت بیزارم ز جانِ خود
 دل از زلفش نیابد^۶ راه بیرون شد خوش آن مرغی
 که پروازی تواند کرد گه گه ز آشیانِ خود
 زبانِ خامه از شرحِ غم^۷ شد ریش^۸ کی باشد
 که گویم پیشِ او^۹ دردِ دلِ خود^{۱۰} از^{۱۱} زبانِ خود
 همایون نیم بسمل در میانِ کشتگان مانده
 زمانی ترکِ من شمشیرِ مگشا^{۱۲} از میانِ خود

[غزل-۶۰]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

نشستم تا میان^۱ در خون ز اشکِ لاله‌گونِ خود

B65 E107^a
 H14^b K31^b
 M4^a N1 8^p

H شبگیر ... محزون: B E K M N1 N2 Ü: رنجه^۱

۲ راز B K N2: E H M N1 Ü

۳ N2 وصل خویش شادم ساز; K وصلم چاره ساز ای بخت: B E H M N1 N2 Ü: وصلم شاد ساز ای بخت

۴ فکر B E H K M N1 N2: Ü قصد

۵ B E H K M N1 N2: Ü بیدادی

۶ H نیاید: B E K M N1 N2 Ü: نیابد

۷ H خامه ام ... غم: B E K M N1 N2 Ü: خامه ... غم

۸ N1 دیر: B E H K M N2 Ü: ریش

۹ K تو: B E H M N1 N2 Ü: او

M حال دل ریش; E درد دل خویش: B H K N1 N2 Ü: درد دل خود

۱۱ B E H K M N1 N2: Ü: با از

۱۲ B H بگشا: E K M N1 N2 Ü: مگشا

تو چون دشمن شدی من هم کمر بستم به خونِ خود

K 32^a M 4^b

بدو چندانکه جویم قرب دور افتم چه حالست این

ندانم چون کنم یارب^۲ به بختِ واژگون^۳ خود

N1 9^a

نه‌ای تنها توای ساغر به بزمِ یارِ خونین دل

بود هرکس که^۴ بینی آگه^۵ از حالِ درونِ خود

جنونِ خلق را تا شد^۷ سبب آن غمزه جادو^۸

فسون خوانان^۹ همه نومید گشتند^{۱۰} از فسونِ خود

دلم کاول زدی لافِ توانای نبود آگه

کزینسان سازدش عشقِ بتی آخر زبونِ خود^{۱۱}

طبییا لافِ عقل و چاره‌ای دیوانه‌ای چون من

اگر داری دوایی^{۱۲} اول از بهرِ جنونِ خود

¹ M کمر: B E H K N1 N2 Ü میان

² N1 آخر: B E H K M N2 Ü یارب

³ E بازگون: B H K M N1 N2 Ü واژگون

⁴ H آگه که: B E K M N1 N2 Ü هرکس که

⁵ N1 واقف: B E H K M N2 Ü آگه

⁶ N1 راز; E سوز: B H K N2 Ü حال

⁷ Ü باشد: B E H K M N1 N2: تا شد

⁸ Ü جادو: B E H K M N1 N2: جادو

⁹ N2 خوانان; B E K N1: خونان; H M Ü خوانان

¹⁰ Ü گشتند نومید: B E H K M N1 N2: نومید گشتند

¹¹ E -: B H K M N1 N2 Ü خود

¹² K علاجی: B E H M N1 N2 Ü دوایی

نهاده چون همایون سر به زانو^۱ تا سحر^۲ شب ها
 گه از خوی^۳ تو نالم گاه از بختِ نگون^۴ خود

[غزل-۶۱]^۵

[مفاعِلن فَعْلانن مفاعِلن فَعْلانن]

B62 E106^b
 H9^a K31^b
 M11^a Ü25^b

خوش آن بهار که کامم ز غنچه تو بر آید
 ز سرو قد تو شاخ امید من به بر آید
 کسش به سر نرسد پیشتر ز سنگ ملامت
 به راه عشق کسی را که پا به سنگ در آید
 چه شد که رفتم و بیهوش آمدم ز در^۶ او
 که هر که بر سر آن کورود ز من بتر آید
 سگ تو چون به سر آید مرا به گوشه محنت
 چنان بود که کسی را عزیزی^۸ از سفر آید
 کسی که بر دل او داغ مهوشی چو تو باشد
 عجب بود اگرش مهر و ماه^۹ در نظر آید
 به راه بادیه شب چون به حال^{۱۰} خویش بگیریم
 جرس بدان همه آهن دلی به ناله در آید

M سر به زانو چون همایون: B E H K N1 N2 Ü: ^۱ چون همایون سر به زانو

N2 غمت: B E H K M N1 Ü: ^۲ سحر

M جور: B E H K N1 N2 Ü: ^۳ خوی

N1 زبون: B E H M K N2 Ü: ^۴ نگون

^۵ Bu gazel N1 ve N2'de yok.

B E K بر: H M Ü: ^۶ در

E آمد به بر: B H K M; Ü: آمدم ز بر ^۷

E عزیز: B H K M Ü: ^۸ را عزیزی

K ماه و مهر: B E H M Ü: ^۹ مهر و ماه

Ü راه: B E H K M: ^{۱۰} حال

چو آبِ خضر بود در دهانِ تشنه همایون
ز چاکِ سینه مرا تیغِ او چو بر^۱ جگر آید^۲

[غزل-۶۲]^۳

[مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

B62 E106^a
H8^b K31^a
M10^a Ü25^b

چون روزِ عید آن مه^۴ در عید که درآید^۵

E 106^b

بر^۶ هر زبان ز حیرت الله اکبر آید

خون^۷ کرد عالمی^۸ را زیر و زیر شود دل

آن تُرک چون به میدان جولان کنان در آید

H9^a

من آن نیم که هیچم سر از ره وفایش

یا جورِ او شود کم یا عمرِ من سر آید

K 31^b

گیرد قرار دردم چون بر سر آیدم لیک

نالَم به درد هر دم تا^۹ بارِ دیگر آید

M 10^b

دور از تو چون همایون شرحِ غمت نویسد

از خامه ناله خیزد و^{۱۰} افغان ز دفتر آید

[غزل-۶۳]^{۱۱}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

¹ H در: B K M Ü

² Bu beyit E'de yok.

³ Bu gazel N1 ve N2'de yok.

⁴ M دلیر: B E H K Ü: آن مه

⁵ Ü در آمد: B E H K M: در آید

⁶ M در: B E H K Ü: بر

⁷ M از: B E H K: چون: Ü: خون

⁸ Ü عالم: B E H K M: عالمی

⁹ E چون: B H K M Ü: تا

¹⁰ H Ü: - B E K M و

¹¹ Bu gazel Ü'de yok.

به قتلِ عاشقان چون سوی^۱ جولانگاه^۲ ناز آید^۳

شهیدان را به^۴ تن جان های از تن رفته باز آید

چو شمع از شعله شوقِ تو در دل آتشی دارم

E105^a عجب نبود ز من گر ناله های^۵ جان گداز آید

شدم^۶ دیوانه و رسوای شهری وه چه دانستم^۷

که چندین فتنه پیشم ز آن دو چشمِ سحر ساز^۸ آید

دلا خو کن به تنهایی که^۹ ممکن نیست کآن بدخو

گذارد اهلِ حشمت^{۱۰} را سوی اهلِ نیاز آید^{۱۱}

نهان^{۱۲} راهی است بس نزدیک سوی دوست عاشق را^{۱۳}

سزد محمود پیش از قاصد ار^{۱۴} سوی ایاز آید^{۱۵}

^۱ N1 شوی: B E H K M N2: سوی

^۲ N2 میدانگاه: B E H K M N1: جولانگاه

^۳ N1 باز آید: B E H K M N2: ناز آید

^۴ N1 از: B E H K M N2: به

^۵ N1 گریه های: B E H K M N2: ناله های

^۶ N2 شام: B E H K M N1: شدم

^۷ H N2 و ندانستم: B E K M N1: وه چه دانستم

^۸ B سحر باز: E H K M N1 N2: سحر ساز

^۹ E K M N2: چو: B N1: که

^{۱۰} E چشم: B K M N1 N2: حشمت

^{۱۱} Bu beyit H'de yok.

^{۱۲} N2 ز ما: B E H K N2: نهان

^{۱۳} N2 عشقش را; N1 از عشقش; E H از عاشق: B K: عاشق را

^{۱۴} E از: B H K N1 N2: ار

^{۱۵} Bu beyit M'de yok.

فراقِ نوجوانی^۱ ساختِ پیرم آه چون^۲ سازم
همایون روز^۳ وصلش گرنه عمرِ رفته باز آید

[غزل-۶۴]^۴

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B63 H9^a
K32^a M11^a
N2 247^b
Ü27^b

نخواهم تند باشد ناوکی کز دلبری آید

که ترسم ناگه از من بگذرد^۵ بر دیگری آید

M 11^b

چه دانی قصهٔ دردِ دلِ مائِ گوش ناکرده

دمی بر ناله کز سینه^۶ غم پروری آید

چه شهرست این که هر جا^۸ ماه رخساری زند راهم

به راهِ دیگرم در^۹ چشم از آن زیباتری آید

H9^b

به قتلِ خویشتن^{۱۰} می خوانم^{۱۱} او را لیک دورست این^{۱۲}

که صیادی^{۱۳} چنان دنبالِ صیدِ لاغری آید

تو در دل می رسی با صد بلا^{۱۴} دانی چها خیزد

^۱ E تو چونی B H K M N1 N2: نوجوانی

^۲ N1 وه چسان B E H K M N2: آه چون

^۳ N1 دور B E H K M N2: روز

^۴ Bu gazel E ve N1'de yok.

^۵ K بگذری B H M N2 Ü: بگذرد

^۶ H من B K M N2 Ü: ما

^۷ M بر سینه کز ناله B K; کز ناله ای از سینه H N2 Ü: بر ناله کز سینه

^۸ K دم B H N2; سو M Ü: جا

^۹ K بر B H M N2 Ü: در

^{۱۰} M Ü خویش B H K N2: خویشتن

^{۱۱} دانم M; خواهیم Ü: خوانیم B K N2: خوانم

^{۱۲} K - B H M N2 Ü: این

^{۱۳} Ü صیاد H K N2: صیادی B M

^{۱۴} Ü جفا B H K M N2: بلا

که شاهی چون تو با خیلِ چنین^۱ در کشوری آید
 نهانی چون ترا با غیر بینم در نظر بازی
 مرا خواهم که با^۲ هر دیده آن دم خنجری آید
 همایون مست و مدهوش است از جامِ غمت لیکن
 نه آن^۳ مستی که از مستی او شور و شری آید

K 32^b

[غزل-۶۵]^۴

[فاعلاتن مفاعلهن فعلن]

B64 K28^a
 M7^a N2 247^a
 Ü26^b

رحم از آن تندخو نمی آید
 مطلب آنچه ازو^۵ نمی آید
 منم راه به کعبه زان کـویم
 کز من این جست و جو نمی آید
 جان دهد گر نسیم خلد چه سود
 چو^۶ از آن خاکِ کـو نمی آید
 هر چه از یار می رسد خوبست^۷
 از نکو جز نکو نمی آید
 زو امیدِ پیام و نامه مدار
 کاین چنین ها ازو نمی آید
 از دل و دینِ مدان سوار مگو

^۱ H خیلی چنین; N2 خیلی چنان; B K M Ü خیل چنین

^۲ B K M N2 بر: H Ü با

^۳ N2 زان: B H K M Ü آن

^۴ Bu gazel E, H ve N1'de yok.

^۵ B K M N2 زو: Ü ازو

^۶ M که: B K N2 چون: Ü چو

^۷ B K N2 نیکوست: Ü خوبست

کو^۱ بدین ها فرو نمی آید

K 28^b

دور از بـزمِ او همـایون را

یادِ جام و سبو نمی آید

[غزل-۶۶]^۲

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B61 E102^a
H9^b K28^b
M8^b N2 247^b
Ü22^b

شهر پر غوغاست گویی^۳ شهریارِ من رسید

از سفر با خیلِ جانِ ها شهبوارِ من رسید

دانه وارم^۴ بود چندین^۵ آرزو در^۶ دل گره

تا که^۷ ابرِ رحمت^۸ برگشت زارِ من رسید

M 9^a

ای طیب آن شد که من نازِ تو برمی داشتم

اینک اینک مرهمِ جانِ فگارِ من رسید^۹

E 102^b

روشنی ای رفته از^{۱۰} چشمم دگر^{۱۱} آمد به چشم

آرزو بخشِ دلِ امیدوار^{۱۲} من رسید

باغِ امیدِ مرا از هر طرف گل ها شکفت

طایرِ دولت دگر برشاخسارِ من رسید^۱

^۱ K M که B Ü N2: کو

^۲ Bu gazel N1'de yok.

^۳ B Ü: گویا E H K M N2

^۴ B M N2 Ü: دارم E H K

^۵ B K E: چندان Ü

^۶ B H K M N2 Ü: در E

^۷ E K M Ü: تا که B H N2

^۸ B E H K M N2: رحمتی Ü: رحمت

^۹ H'de 3-4 beyitler yok. Bu beyit E'de yok.

^{۱۰} B M Ü: از E; - K M

^{۱۱} B K M N2 Ü: دیگر E

^{۱۲} B K M N2 Ü: امیدواری E

شست از دفتر همایون گفته های غیر را
چون به گوشِ یار شعرِ آبدارِ من رسید

[غزل-۶۷]^۲

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B67 E103^a
H10^b K32^b
M5^b N2 246^b
Ü23^a

جان بر لب آمد آفتِ جان را خبر کنید
وی^۳ آه و ناله هم نفسان را خبر کنید
طوفانِ اشک^۴ خاست^۵ ز گردابِ چشمِ من
زین^۶ موجِ فتنه خیز^۷ جهان را خبر کنید
ای سوز و^۸ دردِ جانِ من از تابِ غم بسوخت
این دیده های اشک فشان را خبر کنید
خلقِ ستاده بر سرِ راهند منتظر
آن شهسوارِ تُندعنان را خبر کنید
چون فاش گشت راز^۹ دلم کو^{۱۰} سرشک و آه
از حالِ من زمین و زمان را خبر کنید
شد سحرِ شعرم^{۱۱} از نظرِ صدرِ دین پناه

¹ K'da 5-6. beyitler yok.

² Bu gazel N1'de yok.

³ M وای B E: ای H K N2 Ü: وی

⁴ E نوح: B H K M N2 Ü: اشک

⁵ H K M N2 Ü: خواست B E: خاست

⁶ K از: B E H M N2 Ü: زین

⁷ K خیز فتنه: B E H M N2 Ü: فتنه خیز

⁸ H - B E K M N2 Ü: و

⁹ K M سوز: B E H N2 Ü: راز

¹⁰ H کوکب: B E K M N2 Ü: کو

¹¹ B شعر: E H K M Ü: شعرم

آن نکته دان^۱ سحر بیان را خبر کنید^۲
 در^۳ قید عقل جانِ همایون به لب رسید
 آشوب عقل^۴ و آفت جان را خبر کنید

[غزل-۶۸]^۵

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B77 E108^a
 H14^b K34^a
 N1 12^b N2
 248^a Ü29^a

گلشنِ حسنِ ترا سنبُل ز جعد^۶ مشکبار
 لاله روی ترا از^۷ خطّ سیاهی بر کنار
 تا من رسوا ز^۸ سودای بتی^۹ گشتم ز دین
 بر سر هر کوی طفلان می کنندم سنگسار^{۱۰}
 آفتابِ روی یار آینه حسن است^{۱۱} کاش
 سوی او چشمی توانستی گشود آینه وار
 آه از بیدادی^{۱۲} آن جادوی^{۱۳} سحر آفرین
 داد از خونریزی^{۱۴} آن آهوی مردم شکار

H15^a N1 13^a

E 108^b

^۱ - B E H K M: را Ü

^۲ Bu beyit N2'de yok.

^۳ B از E H K M N2 Ü: در

^۴ Ü جان: B E H K M N2: عقل

^۵ Bu gazel M'de yok.

^۶ E جعدی: B H K N1 N2 Ü: جعد

^۷ B از H K N1 N2 Ü: - E

^۸ K به: B E H N1 N2: ز

^۹ بتی B H K: E N1 N2

^{۱۰} Bu beyit Ü'de yok.

^{۱۱} N1 صنعت: B E H K N2 Ü: حسنست

^{۱۲} Ü بیداری; B E: بیداد: H K N1 N2: بیدادی

^{۱۳} N2 غمزه; E: جادوش; B: جادوگر: H K N1: جادوی

^{۱۴} Ü بیدادی: B E H K N1 N2: خون ریزی

سینه ام شد رخنه رخنه از خراشِ ناختم
 وز^۱ دلِ پر خون دمی^۲ بیرون نشد این^۳ خار خار
 گر همایون را به صد زاری^۴ کشد از تیغِ کین^۵
 زینهار از وی مخواهید^۶ ای رفیقان زینهار

[غزل-۶۹]^۷

[مفاعِلن فَعْلَاتن مفاعِلن فَعْلن]

B77 E108^a
 H15^a K34^a
 N2 248^a
 Ü28^b

چو خامه^۸ عرضه^۹ کند شرحِ شوقِ من بر^{۱۰} یار
 برآید از دلِ کاغذِ هزار ناله و^{۱۱} زار
 به حسنِ دایره ای خط و نقطه دهنست
 کسی ندید^{۱۲} که چون من برفت^{۱۳} از پرگار
 کسی که رفت به خواب از فسانه ام^{۱۴} شبِ هجر
 به بامدادِ قیامت مگر شود بیدار
 بنای غم نشدی تا به روزِ حشر تمام

^۱ N1 از: B E H K N2 Ü: وز

^۲ N2 نشد: B E H K N1 Ü: دمی

^۳ N2 دمی این; N1 نشد از; H: نرفت این; B E K Ü: نشد این

^۴ K خواری: B E H N1 N2 Ü: زاری

^۵ N1 ماه رو; B E H K N2; Ü: تند خو: تیغ کین

^۶ E N2 مجوید: B H K N1 Ü: مخواهید

^۷ Bu gazel M ve N1'de yok.

^۸ E K نامه: B H N2 Ü: خامه

^۹ B E H K N2 عرض: Ü: عرضه

^{۱۰} B با: E H K N2 Ü:

^{۱۱} E -: B H K N2 Ü: و

^{۱۲} E بدید: B H K N2 Ü: ندید

^{۱۳} K نرفت: B E H Ü: برفت

^{۱۴} B N2 فسانه: E H K Ü: فسانه ام

اگر نه شامِ فراقِ تَواشِ شدی^۱ معمار
 به دشتِ هجرِ من آن طایرِ همایونم
 که از زلالِ وصالِ نگشت تر^۲ منقار

[غزل-۷۰]^۳

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B78 E107^b
 H15^a K33^b
 N1 12^b N2
 248^a Ü28^b

هرگه آیم سویت^۴ ای سرو قد سیمین بر
 سایه در پای من افتد که مرا نیز بیر
 نرسد پهلوی بیمارِ تو هرگز به زمین
 بس که پیکانِ خدنگ از تنِ او^۵ برزده^۶ سر
 شانه هرگه^۷ که کشد زلفِ چو زنجیرِ ترا
 هر طرف^۸ بر دلِ دیوانه زند^۹ صد نشتر^{۱۰}
 چون خرامانِ گذری باز نگر^{۱۱} تا بینی
 بیخود افتاده دلم جایی و من^{۱۲} جای دگر
 پیشِ هرکس مگشا^۱ پرده ز رخ بهرِ خدا

^۱ H شد: B E K N2 Ü: شدی

^۲ H بر: B E K N2 Ü: تر

^۳ Bu gazel M'de yok.

^۴ K N2 بورت: B E H N1 Ü: سویت

^۵ E تو ز تن; K از دل او: B H N1 N2 Ü: از تن او

^۶ Ü برده: B E H K N1 N2: برزده

^۷ K هرکس: B E H N1 N2 Ü: هرگه

^۸ Ü زمان: B E H K N1 N2: طرف

^۹ من; N1 Ü: رسد: B E K N2: زند

^{۱۰} H پرده مدر: B E K N1 N2 Ü: صد نشتر

^{۱۱} Ü گذر: B E H K N1 N2: نگر

^{۱۲} Ü تن: B E H K N1 N2: من

بیش ازین بر دل صد پارهٔ من پرده مدر^۲
 رو همایون مَطْلَب از دهنِ یار نشان
 که ازو نیست کسی را سرِ یک موی خبر

[غزل-۷۱]^۳

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B75 E107^a
 H15^a K34^a
 N1 13^a N2
 248^a Ü29^a

رفتگی و گشت حالِ منِ خسته زارتر
 دل بی قرار شد من ازو بی قرارتر
 خواری^۴ کشانِ عشق به من خوش کنند دل
 من چون کنم ز من چو کسی نیست^۵ خوارتر
 کردم ز عشق توبه ولی تکیه چون کنم^۶
 بر توبه ای ز عهدِ تو نا^۷ استوارتر
 سرگشتهٔ خیال^۸ توام ای بهارِ حسن
 با دیده ای ز^۹ ابرِ بهار اشکبارتر^{۱۰}
 هر دم جهان فروزتر آن آفتاب و من
 بد روزتر ز عشق^{۱۱} سیه روزگارتر^{۱۲}

Ü نرگس نگشا: B E K N1 N2: هرکس مگشا^۱

^۲ Bu beyit H'de yok.

^۳ Bu gazel M'de yok.

Ü خوری: B E H K N1 N2: خواری^۴

N1 چو نیست زمن هیچ; Ü که نیست زمن; E زمن کسی نیست: B H K N2: زمن چوکسی نیست^۵

K N2 کی توان: B E H N1 Ü: چون کنم^۶

Ü پا: B E H K N1 N2: نا^۷

E در هوای: B H K N1 N2: هوای: Ü خیال^۸

N1 بر: B E H K N2 Ü: ز^۹

N1 بهارتر; Ü استوارتر: B E H K N2: اشکبارتر^{۱۰}

B E H K و: Ü -^{۱۱}

Bu beyit N1ve N2'de yok.^{۱۲}

هر چند^۱ راز^۲ عشق همایون نهان کند^۳
حسنِ تو خواهد^۴ آنکه شود^۵ آشکارتر

[غزل-۷۲]^۶

[۷]

B78

در آن جهانی که گشته بر هر بلا کشانی غمت مقرر
هواش دود است و آتشش برق و آب زهر است و خاکش اخگر
من آن مریضم در آرزویت که کرده ام از فراقِ رویت
ز سنگِ مسند ز گردِ پوشش ز خشتِ بالش ز خاکِ بستر
به ناز گاهی که رخ نمودی به یک بلا دل اسیر بودی
دمید آن خط و گشت افزون مرا بلا بر بلای دیگر
منم فتاده به کوی عشقم نشسته گریان گرفته ماتم
لبی خموش و ... فگار و تنی نزار و دلی پرآذر
ز بخت جستم وصال ای مه نشد میسر نبودم آگه
که هجر یک ساله ام نگردد به وصلِ یک روزه ام برابر
فتاده زان در جدا همایون ز دیده کشتی فکنده در خون
نسیمِ رحمت کجائی اکنون یا ازین ورطه اش بدر بر

[غزل-۷۳]

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

^۱ E خواهد که: B H K N1 N2 Ü: هر چند

^۲ B سر: E H K N1 N2 Ü: راز

^۳ H کند عیان; E K N1 N2: کند نهان; B Ü: نهان کند

^۴ E - Ü: B H K N1 N2 خواهد

^۵ E B کند: H K N1 N2 Ü: شود

^۶ Bu gazel E, H, K, M, N1, N2 ve Ü'de yok.

^۷ Bu gazelin vezni bozuk.

B76 E 107^a
H15^b K33^b
M11^b N1 12^a
N2 247^b
Ü28^a

رحمی وگرنه کرده ام^۱ اندیشه دگر

دل می هم به عشق^۲ جفا پیشه دگر

از دل چسان^۳ نهال^۴ قدش را برآورم

کش^۵ محکمت هر طرفی ریشه^۶ دگر

E 107^b N1
12^b

خسرو که تیشه بر سر فرهاد زد نبود

واقف^۷ که دهر راست به کف تیشه دگر

هرکس به فکر کار خود و روزگار خود

ما و^۸ خیال دیگر و اندیشه دگر

N2 248^a

ساقی پُر است ظرفِ همایون ز خون دل

جامی که می دهی به من از شیشه دگر

[غزل-۷۴]^۹

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B76 E107^b
H15^b K33^b
N2 248^a
Ü28^a

چه^{۱۰} سوزم هر زمان چون شمع از تاب غمی^{۱۱} دیگر

اثر پیدا^{۱۲} نخواهد بود^۱ از ما^۲ چون^۳ دمی^۴ دیگر

H کرده; B M N1; می کنم: E K N2 Ü: کرده ام^۱

N1 K M دست: B E H N2 Ü: عشق^۲

H حسان; E K; چنان: B M N1 N2 Ü: چسان^۳

N1 خیال: B E H K M N2 Ü: نهال^۴

Ü H کس: B E K M N1 N2: کش^۵

E رشته: B H K M N1 N2 Ü: ریشه^۶

E K آگه: B H M N1 N2 Ü: واقف^۷

E را: B H K M N1 N2 Ü: و^۸

Bu gazel M ve N1'de yok.^۹

B چو: E H K N2 Ü: چه^{۱۰}

Ü N2 غم: B E H K: غمی^{۱۱}

H بینم; E: چون هم: B K N2 Ü: پیدا^{۱۲}

از ان چاکِ درون را مرهم از خونِ جگر بستم
 که زخم^۵ این چنین را نیست لایق مرهمی^۶ دیگر
 مرنج از من اگر پیشِ خیالت^۷ خالِ خود^۸ گویم
 ندارم چون کنم در پرده^۹ دل محرمی^{۱۰} دیگر
 چو خونم ریختی بهر تماشا نه قدم بیرون
 که نبود این چنین پر شور و غوغا ماتی^{۱۱} دیگر
 مجو از کس برون^{۱۲} بزمِ رندان سر^{۱۳} جام^{۱۴} جم
 درآ تا^{۱۵} جام بر کف هر طرف بینی جمی^{۱۶} دیگر^{۱۷}
 به فکرِ دیگرست از بهر دنیا دم به دم زاهد

Ü 28^b

H 16^a

¹ E مانند: B H K N2 Ü بود

² B من: E H K N2 Ü ما

³ B E H K تا: N2 Ü چون

⁴ Ü دم: B E H K N2: دمی

⁵ N2 زخمی: B E H K Ü زخم

⁶ B درمان مرهمی; Ü لایق مرهم: E H K N2: لایق مرهمی

⁷ H پشت چو حال: B E K N2 Ü پیش خیالت

⁸ E حال دل; B N2: درد خود: H K Ü خال خود

⁹ N2 خانه: B E H K Ü پرده

¹⁰ Ü محرم: B E H K N2: محرمی

¹¹ Ü ماتم: B E H K N2: ماتمی

¹² B از: E H K Ü -

¹³ H پر: B E K Ü: سر

¹⁴ Ü و: B E H K: -

¹⁵ K بیا تا; Ü درآ یا: B E H: درآ تا

¹⁶ Ü جمع: B E H K: جمعی

¹⁷ Bu beyit N2'de yok.

تو هستی ای^۱ همایون هر زمان در عالمی^۲ دیگر

[غزل-۷۵]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B79 E108^b
H16^a K34^b
N1 13^b N2
248b Ü29^b

نیامد^۴ بر زبان جز نام^۵ آن نامهربان هرگز

به ذکرِ غیرِ او گویا نمی گردد زبان هرگز

سمومِ آهِ من گر بگذرد بر^۶ روضهٔ جنت

نروید برگِ سبزی تا ابد زان بوستان هرگز

نیاید^۷ دل ز کویش باز یارب این چه گلزارست

که هر مرغی که دیدش یاد نآورد^۸ ز^۹ آشیان هرگز

نمانی در ره عشق ای دل^{۱۰} از رنج و^{۱۱} بلا و^{۱۲} غم

که هم راهی نخواهی یافت به زین^{۱۳} کاروان^{۱۴} هرگز

همایون گر به رویش مهر و مه را نسبتی بودی^{۱۵}

^۱ B که بینی چون E H; که هستی چون K N2 Ü: تو هستی ای

^۲ Ü: عالم B E H K N2: عالمی

^۳ Bu gazel M'de yok.

^۴ B Ü: نیامد E H K N1 N2

^۵ E ذکر: B H K N1 N2 Ü: نام

^۶ K در: B E H N1 N2 Ü: بر

^۷ B K نیامد: E H N1 N2 Ü: نیاید

^۸ B E H K N1 N2 Ü: نیارد

^۹ B E H K N2 Ü: ز - N1

^{۱۰} B E H K N2 Ü: - N1 دل

^{۱۱} B E H N1 N2: - K Ü و

^{۱۲} N1 بلای: B E H K N2 Ü: بلا و

^{۱۳} H نیاید هیچ به زان B E K N1 N2 Ü: نخواهی یافت به زین

^{۱۴} N1 گلستان: B E H K N2 Ü: کاروان

^{۱۵} B H K N2 نبود: E باشد: N1 Ü: بودی

به عمرِ خود نیندازم نظر بر آسمان هرگز

[غزل-۷۶]^۱

[مفاعِلن فعلاَتِن مفاعِلن فعِلن]

B79 E108^b
H16^a K34^b
N1 13^a N2
248^a Ü29^a

خزان شد و رخم از گریه لاله زار هنوز

ز نو گلی به دل خسته خار خار هنوز

خزان رسید^۲ به باغ از گلی اثر نگذاشت

ز گریه دیده^۳ من^۴ ابرِ نوبهار هنوز

N1 13^b

هزار نامه^۵ نو میدیم^۵ رسید ز^۶ یار

امید وصلِ مرا در دلِ فکار هنوز

Ü 29^b

زمانِ وعده رسید و گذشت و^۷ نامد^۸ یار

مرا دو دیده به ره دل در انتظار هنوز^۹

اساسِ هستیم^{۱۰} از سیلِ دیده^{۱۱} گشت^{۱۲} خراب

بنای عشقِ تو در جانم استوار هنوز

دلی نماند که بر^{۱۳} آتشت کباب نشد

^۱ Bu gazel M'de yok.

^۲ - N1 N2 Ü: و B E H K

^۳ E H دیده گریه: B K N1 N2 Ü: گریه دیده

^۴ - K B E H N1 N2 Ü: من

^۵ K E نو میدیم: B H N1 N2 Ü: نو میدیم

^۶ H Ü: از B E K N1 N2

^۷ و H K N1 N2 Ü: - B

^۸ N1 ناقد H: نامه B K N2 Ü: نامد

^۹ Bu beyit E'de yok.

^{۱۰} H دیده ام: B E K N1 N2 Ü: هستیم

^{۱۱} B اشک: E H K N1 N2 Ü: دیده

^{۱۲} N1 گشته است: B E H K N2 Ü: گشت

^{۱۳} B در: E H K N1 N2 Ü: بر

ترا دو آهوی صیّاد در شکار هنوز
 بر استخوانِ همایون اگر کنی^۱ گذری^۲
 رسد به گوشت ازو ناله های زار هنوز

[غزل-۷۷]

[مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

B80 E109^a
 H16^b K35^a
 M13^a N1 14^a
 N2 248^b Ü30^a

ای دل چو کمر^۳ بسته آن موی میان باش
 وی^۴ دیده ز^۵ هر گوشه به رویش نگران باش
 از داغ غم و زخم^۶ بلا روی مگردان
 گه سوخته این و گهی کشته آن باش
 از^۷ خانه^۸ تن^۹ آتش غم^{۱۰} دود بر آورد
 گر چاره ما می کنی ای اشک روان باش
 خواهی که به جان خلق طلبکار تو باشد^{۱۱}
 رو چون دهن یار ز هر دیده^{۱۲} نهان^{۱۳} باش

N1 14^b

M 13^b

-
- ^۱ گهی B E H K N1 N2: کنی
^۲ نظری H: B E K N1 N2: گذری
^۳ م بزو M: B E H K N1 N2: کمر
^۴ وی B: E H K M N1 N2: وی
^۵ به H: B E K M N1 N2: ز
^۶ زخم B E H K: M N1 N2: تیغ
^۷ در N1: B E H K M N2: از
^۸ خانه B K: E H M N1 N2: سینّه
^۹ تن E N1 N2: H: جان; M: دل; B K: من
^{۱۰} غم M: B E H K N1 N2: ما
^{۱۱} باشد E M: B H K N1 N2: باشند
^{۱۲} درّه M: B E H K N1 N2: دیده
^{۱۳} نهان K: B E H M N1 N2: روان

در قیدِ خرد چند توان بود همایون
دیوانه آن سلسله مشک فشان باش

[غزل-۷۸]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B82 E109^b
H17^a K35^a
M13^a N1 15^b
N2 248^b Ü30^b

چنان در عاشقی خو کرده دل^۱ با جور و^۲ بیدادش
که ناید سال ها^۳ از راحت و^۴ آسودگی یادش
برو این باغ را^۵ بر دیگران^۶ ده عرضه ای^۷ دوران
که من بُبریده ام^۸ شاخ^۹ امید از سرو و^{۱۰} شمشادش
کسی بر^{۱۱} یاد شیرین نگذرد^{۱۲} از^{۱۳} بیستون روزی
که ناید ناله و^{۱۴} زاری به گوش از خاکِ فرهادش
مه کنعانیم کش^{۱۵} مصرِ جان^{۱۶} شد مسندِ شاهی

¹ K M خو کرده دل در عاشقی; Ü در عاشقی خو کرد: B E H N1 N2 در عاشقی خو کرده دل

² Ü - B E H K M N1 N2: و

³ M سال و ماه: B E H K N1 N2 Ü سال ها

⁴ Ü - B E H K M N2: و N1

⁵ E ای باغبان: B H K M N1 N2 Ü این باغ را

⁶ B دیگری: E H K M N1 N2 Ü دیگران

⁷ M عرضه ای کن; B کن عرضه ای: E H K N1 N2 Ü ده عرضه ای

⁸ B H K برکنده ام: E M N1 N2 Ü بُبریده ام

⁹ B N1 N2 بیخ: E H K M Ü شاخ

¹⁰ Ü - E H K: B M N1 N2: و

¹¹ H K از: B E M N1 N2 Ü بر

¹² E K Ü بگذرد; N2 مگذرد: B H M N1: نگذرد

¹³ N2 در: B K M N1: E H Ü از

¹⁴ Ü - B E H M N2: K N1: و

¹⁵ H Ü کس: B E K M N1 N2: کش

¹⁶ B دل: E H K M N1 N2 Ü جان

چرا هرگز نیاید حالت^۱ زندانیان یادش
 چو شد در دلبری شاگردِ چشمت غمزه دانستم
 که در اول نظر شاگرد خواهد گشت^۲ استادش^۳
 همایون زان دهن^۴ از شهر هستی شد مگر بیرون
 که می آمد^۵ ز^۶ صحرای عدم دوشینه فریادش

K 35^b

[غزل-۷۹]^۷

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B81 E109^b
 H17^a K35^a
 M12^b N2
 248^b U30^a

نه خود رود سوی گردون غبارِ سُمِ سمندش
 فرشته ها^۸ به فلک بهرِ کحلِ دیده برندش
 نهال آرزوی^۹ کان نه در هوای تو روید
 روان ز گلشنِ جان اهلِ دل ز بیخ^{۱۰} کنندش
 ز داغِ بندگیت شد عزیز یوسف اگر نه
 به مصر اهلِ بصیرت^{۱۱} به نیم جو نخرندش^{۱۲}
 کسی که جرعه جام^۱ تو نوش کرد ننوشد

Ü 30^b

^۱ N2 ناله: B E H K M N1 Ü: حالت

^۲ M کرد: B E H K N1 N2 Ü: گشت

^۳ Ü اوستادش: B E H K M N1 N2: استادش

^۴ B M دهان: E H K N1 N2 Ü: دهن

^۵ E H آید: B K M N1 N2 Ü: آمد

^۶ E به: B H K M N1 N2 Ü: ز

^۷ Bu gazel N1'de yok.

^۸ M فرشتگان: B E H K N2 Ü: فرشتهها

^۹ Ü آرزو: B E H K M N2: آرزوی

^{۱۰} H همه فروع و اصولش ز بیخ ما دل: B E K M N2 Ü: روان ز گلشن جان اهل دل ز بیخ

^{۱۱} E K بصارت: B H M N2 Ü: بصیرت

^{۱۲} Ü بخرندش: B E H K M N2: نخرندش

اگر ز ساغر^۲ خورشید^۳ آبِ خضر دهندش
 کشید^۴ صد دُرِ معنی به سلکِ نظم همایون
 درین^۵ خیال که اهلِ قبولِ گوش^۶ کنندش
 به مدحِ خسروِ فرماندهی که هفت کواکب
 چو نُه فلک به شب و روز بارِ امر کشندش^۷
 سپهرِ کوکبه یعقوب خان که جمله سران را
 سر و دماغ^۸ چو ضحاک شد^۹ ز مارِ کمندش^{۱۰}

[غزل-۸۰]

[مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن فعلن]

B82 E110^b
 H18^a K36^a
 M12^b N1 15^a
 N2 248^b Ü31^a

به زلفِ او شده دل محو^{۱۱} روی چون قمرش
 چو آهویی که بر^{۱۲} آتش فتد به شب گذرش^{۱۳}
 ز خاکِ ره گذرش^{۱۴} مرده باز^{۱۵} جان یابد

N1 15^b

^۱ M ز جام; H جامش: B E K N2 Ü

^۲ B N2 چشمه: E H K M Ü ساغر

^۳ Ü خورشید: B E H K M N2

^۴ H کشد: B E K M N2 Ü کشید

^۵ B E H K M N2 دران: Ü درین

^۶ B خرد قبول: E H K M N2 Ü قبول گوش

^۷ Bu beyit M, N2 ve Ü'de yok.

^۸ E سرور باغ; H سر و دمار: B K سر و دماغ

^۹ H را: B E K شد

^{۱۰} H کشندش: B E K کمندش // Bu beyit M, N2 ve Ü'de yok.

^{۱۱} M و: B E H K M N2 Ü

^{۱۲} B E H M N2 Ü به: K N1

^{۱۳} B E H K M N1 N2 نظرش: Ü گذرش

^{۱۴} E گذر: B H K M N1 N2 Ü گذرش

^{۱۵} H تا ز مرده; B E باز مرده: K M N1 N2 Ü مرده باز

ز بس که جان^۱ عزیز^۲ است خاکِ ره گذرش

K36^b

بر آستانهٔ او با شکافِ سینه بسی

ستاده ایم به یک پای بر مثالِ درش

Ü31^b

چنان دهانِ تو دل برد و شد ز دیده نهان

که عمرها^۳ طلبیدم نیافتم اثرش

M 13^a

به باغِ وصلِ همایون بود^۴ چو آن^۵ مرغی

که ناگشوده پر و^۶ بال سوخت بال و پرش^۷

[غزل-۸۱]

[مفاعِلن فعلاَتِن مفاعِلن فعِلن]

B83 E109^b
H17^b K35^b
M13^b N1 15^b
N2 249^a Ü30^b

نموده^۸ گوهرِ سیرآب از بناگوشش^۹

چو شبِ نیمی که کشد برگِ گل در آغوشش

N1 16^a

ز چشمِ من گذرد موجِ خون ز اوجِ فلک

چنین که شعلهٔ شوقِ تو کرده^{۱۰} در جوشش

E110^a M 14^a

به شامِ غم^{۱۱} نرسید^{۱۲} آهِ من به گوشِ کسی

۱ جان B E H K N1 N2 Ü: M خاک

۲ عزیز B E H K M N1 N2: Ü عزیزان

۳ سال ها B E H K M N1 N2: Ü عمرها

۴ بود B K M N2: E H Ü; - N1 است

۵ همچو آن E H N1: Ü آنچنان B K M N2: چو آن

۶ و B E H M N1 N2 Ü: - K

۷ تاگشوده M; N1 ناگشوده: B E H K N2 Ü: ناگشوده

۸ نمود B E M N1 N2: H K Ü: نمود

۹ گوشیش B H K M N1 N2 Ü: گوشیش E

۱۰ کرد B E N1 N2: H K M Ü: کرده

۱۱ من B E H K M N1 N2: Ü غم

۱۲ نرسد H: B E K M N1 N2 Ü: نرسید

که تا صبح قیامت نساخت^۱ بی هوشش^۲
 به قتل داد^۳ مرا وعده یار^۴ و من مردم
 ز بیم آنکه مبادا شود فراموشش
 هزار سر به ره افتاده^۵ هر طرف از دوش^۶
 چو زد علم سپه زلف بر سر دوشش^۷
 عجب بود که همایون دگر سخن گوید
 چنین که حیرت عشق تو کرد خاموشش

[غزل-۸۲]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B83 E110^b
 H18^a K36^a
 M14^b Ü31^b

نکرده^۹ شهدِ عشرت نوش از لب های خندانش
 دلم چون خانه زنبور گشت^{۱۰} از نیش^{۱۱} پیکانش
 چو میرم در خیال^{۱۲} آن لب جان بخش^{۱۳} خاکم را
 خورد افعی چکد آب حیات از بیخ دندانش
 چو مه دید آنکه دارد میلِ چوگان باختن یارم

H18^b

^۱ E K M N1 نکرد: B H N2 Ü نساخت

^۲ K N2 بهوشش; B E N1 مدهوشش; H M Ü بیهوشش

^۳ N1 یار: B E H K M N2 Ü داد

^۴ N1 کرد: B E H K M N2 Ü یار

^۵ B E K M افتاد: H N1 N2 Ü افتاده

^۶ Ü رویش: B E H K M N1 N2 دوش

^۷ N1 بر بناگوشش; M حلقه بر دوشش; M تو بر سر دوشش: B E K N2 Ü بر سر دوشش

^۸ Bu gazel N1 ve N2'de yok.

^۹ E نگرده: B H K M Ü نکرد

^{۱۰} B شد: E H K M Ü گشت

^{۱۱} M زخم: B E H K Ü نیش

^{۱۲} E هوای: B H K M Ü خیال

^{۱۳} H و: B E K M Ü -

برآید گه به شکل^۱ گوی و گه بر نقش^۲ چوگانش
 چو آهو یست آن چشم سیه در^۳ باغ رخسارت
 ز مژگان غمزۀ شوخ تو کرده تیر بارانش
 شود راضی همایون از سر خود لیک آن روزی
 که بیند در خم چوگان او چون گوی غلطانش

E 111^a

[غزل-۸۳]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B84 E110^a
 H17^b K36^a
 M13^b N1 14^b
 N2 249^a Ü31^a

نیابی در چمن^۴ سروی که من صد بار^۵ در پایش
 سری^۶ ننهادم و نگریستم بر یاد بالایش
 گر از نظارگی پوشد رخ خود را^۷ در^۸ آینه
 در آینه کسی پیدا شود بهر تماشایش
 ز خاک کوی خود^۹ خرسید را تا ذره ای خواندی^{۱۰}
 نمی آید دمی از شادی آن بر زمین پایش
 درون پرده فانوس شمع از شرم پنهان شد^{۱۱}
 چو دوش از پرده پیدا^۱ گشت روی^۲ مجلس آرایش

N1 15^a

H 18^a

^۱ M نقش: B E H K Ü شکل

^۲ B شکل: E H K M Ü نقش

^۳ E از: B H K M Ü در

^۴ E H K M N1 N2 جهان: B Ü چمن

^۵ E N1; H M N2 باره: B K Ü بار

^۶ M رخی: B E H K N1 N2 Ü سری

^۷ B E H K M N1 Ü - N2 را

^۸ B به: E H K M N1 N2 Ü در

^۹ M او: B E H K N1 N2 Ü خود

^{۱۰} Ü خواندی: B E H K M N1 N2 خواندی

^{۱۱} B شد پنهان: E H K M N1 N2 Ü پنهان شد

صبا از^۳ هر طرف آرد^۴ غباری بر امید آن^۵
 که شاید باشد از کوی^۶ به چشم خود کنم^۷ جایش
 همایون پای تا سر دیده^۸ شو چون کعبتین اما
 به جز بر نقش خال^۹ آن مقام^{۱۰} پیشه مگشایش

[غزل-۸۴]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B84 E109^a
 H16^b K36^b
 M12^a N1 14^a
 N2 248^b Ü30^a

مه رویت^{۱۱} که شد^{۱۲} آینه چون^{۱۳} من بی سر و پایش
 چو آینه همه تن دیده گشتم در تماشایش
 چنین^{۱۴} سر گشته مانده در هوای آن^{۱۵} غبارم من^{۱۶}
 که جولان سمند تند خویی برده^{۱۷} از جایش

^۱ K ظاهر: B E H M N1 N2 Ü پیدا

^۲ E شمع: B H K M N1 N2 Ü روی

^۳ H N2 کز: B E K M N1 Ü از

^۴ B E H K M کآرد: N1 N2 Ü آرد

^۵ Ü از سر میدان: B E H K M N1 N2 بر امید آن

^۶ B E H K M کوی: N1 N2 Ü کوی

^۷ B کند: E H K M N1 N2 Ü کنم

^۸ M چشم: B E H K N1 N2 Ü دیده

^۹ B وصال: E H K M N1 N2 Ü خال

^{۱۰} H مقام; E M مقمر: B K N1 N2 Ü مقام

^{۱۱} E B رویش: H K M N1 N2 Ü رویت

^{۱۲} K گشت: B E H M N1 N2 Ü شد

^{۱۳} Ü چو: B E H K M N1 N2 چون

^{۱۴} B H K چنان: E M N1 N2 Ü چنین

^{۱۵} E این: B H K M N1 N2 Ü آن

^{۱۶} K غبار من; B غبارم تن: E H M N1 N2 Ü غبارم من

^{۱۷} H برد: B E K N1 Ü برده

مصوّر گر کشد پهلوی مجنون^۱ صورتِ لیلی^۲
 نیاید^۳ سال ها از شادی آن^۴ بر زمین پایش
 منم آن کوه غم کز زخم تیغِ لاله رخساری
 چو لاله گشته پیدا چشمه خونین^۵ به هر جایش^۶
 همایون گشت از جانت غلامِ کمترین لیکن^۷
 به جز نظاره رخسارِ خود کاری مفرمایش
 ز من این نکته را^۸ بشنو به طبعِ روشن آن^۹ شاهی
 که دارد^{۱۰} نورِ مه از مهچّه چتر^{۱۱} فلک سایش^{۱۲}
 سحابِ معدلت یعقوب خان شاهی که عالم را^{۱۳}
 منور کرده^{۱۴} از هر موج تیغِ برق^{۱۵} سیمایش^{۱۶}
 [غزل-۸۵]^۱

^۱ E H K M N1 N2 Ü: لیلی B: مجنون

^۲ E H K M N1 N2 Ü: لیلی B:

^۳ Ü نیامد: B E H K M N1 N2:

^۴ E این: B H K M N1 N2 Ü:

^۵ H K N1 خونی; Ü خونین را: B M N2:

^۶ Ü ز اعضایش; N1: ز هر جایش B H K M N2: به هر جایش Bu beyit E'de yok. //

^۷ K اما: B E H M N1 N2 Ü: لیکن

^۸ B H K: E M Ü: را

^۹ Ü: B H K: - E M

^{۱۰} Ü ناید: B E H K M: دارد

^{۱۱} M قبه نور: B E H K Ü: مهچّه چتر

^{۱۲} Bu beyit N1 ve N2'de yok.

^{۱۳} K کز ابر لطف او: B E H M Ü: شاهی که عالم را

^{۱۴} M گشته: B E H K Ü: کرده

^{۱۵} H K فرق: B E M Ü: برق

^{۱۶} M فرمایش; H: پیمانش; B K: پیمایش; Ü: سیمایش Bu beyit N1 ve N2'de yok. //

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B85 E110^a
H17^b K35^b
M14^a N1 15^a
Ü31^a

شبِ عیدی که تو برداشته‌ای پرده ز پیش
سر فکنده مه نو پیش و فرو رفته به خویش
خسته روزه کجایی که حکیمانه شراب
مرهم از دُردی خم^۲ ساخته^۳ بهر^۴ دل ریش
مانده^۵ دور از وطنم بر سر آن کو شب و روز
آشنا گشته ز^۶ بیگانه و بیگانه ز خویش
روی بنما که ترا بینم و دیوانه شوم
یک نفس^۷ باز رهم زین^۸ خرد دور اندیش^۹
چون برند از در^{۱۰} او گشته مرا سوی مزار
جز سگانش نبود هیچ کسم در پس و پیش
رو همایون مکن از شاه^{۱۱} تمنا رز و گنج^{۱۲}
سعی کن تا که بیابی نظری از درویش

[غزل-۸۶]^{۱۳}

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

¹ Bu gazel N2'de yok.

² خم B E K M Ü: دل H; دز N1

³ ساخت H; ساخته B; ساخته ای E K M N1 Ü: ساخته

⁴ بهر B E M N1 Ü: بهر H; بر K

⁵ ماند H; مانده B E K M N1 Ü:

⁶ به E H Ü: به B K M N1

⁷ نفس B H K M Ü: زمان N1

⁸ از M; زین B H K N1 Ü:

⁹ Bu beyit E'de yok.

¹⁰ در B E H K N1 Ü: بر M

¹¹ یار B; شاه E H K M N1 Ü:

¹² سیم B K; گنج E H M N1 Ü:

¹³ Bu gazel M ve N2'de yok.

چون آورم حدیث لبش بر زبان خویش
آتش زخم چو شمع به رگ های جانِ خویش
سازد بنفشه گرچه ز گلبِ برگ سایه بان
کرد از بنفشه برگِ گلت سایه بانِ خویش
رفتند^۱ زآن^۲ دهن به عدم عقل و دین و دل
جان نیز می رود ز پی کاروانِ خویش^۳
تا زلفِ او پدید شد از خانه رفت دل^۴
مرغِ ار چه شب رود به سوی آشیانِ خویش
روزم سیاه گشت چو آن مه نقاب بست^۵
خورشید را ز طرّه عنبر فشانِ خویش
روشن نگشت چشمِ همایون ز توتیا
گردی بدو حواله کن از آستانِ خویش

K 36^a

[غزل-۸۷]

[مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

هرکس که نشد خاک به راهِ سگ^۶ کوی
نشکفت گلی در^۷ چمنِ عیش به رویش
هر لمعه ای از شمعِ رخس در شبِ دیدار^۸
برقیست جهان سوز مینید به سویی^۱

^۱ B افتد: E H K N1 Ü رفتند

^۲ B K ازان: E H N1 Ü زان

^۳ Bu misra H'de yok.

^۴ Bu misra H'de yok.

^۵ N1 کرد: B E H K Ü بست

^۶ EM سر: B H K N1 N2: Ü سگ

^۷ B N1 N2 از: E H K M Ü در

^۸ Ü تار: B E H K M N1 N2: دیدار

این نافه^۲ مشکین که گشادست^۳ که هر^۴ سو
 سودا زده ای بی خبر افتاده ز بویش^۵
 خون ریزدم^۶ از دیده کحل کردم^۷ از دل
 کو راهنما گشت مرا جانبِ کویش
 چون شمع همی سوخت همایون به شب وصل
 گه ز آتش رخسار و گه از گرمی رویش^۸

M 12^b

[غزل-۸۸]^۹

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B85 E111^a
H18^b K37^a
M15^c N2
249a Ü32a

هیچ گه لب^{۱۰} نگشایی چو به من روزِ وصال
 چه تفاوت ز وصالِ تو مرا تا به خیال
 صد چو من کشته خطّ تو کزو شد پیدا
 رقمِ جور و جفا بر ورقِ حسن و جمال
 بی توام گشته من زار لگد کوبِ فراق
 همچو آن مورِ ضعیفی که کندش پامال^{۱۱}
 گر کند^{۱۲} مرغِ دلم جز به هوایت پرواز

^۱ M رویش: B E H K N1 N2 Ü: سویش

^۲ E ای نامه; N1 این نامه: B H K M N2 Ü: این نافه

^۳ B گشاده است: E H K M N1 N2 Ü: گشادست

^۴ E K N1 ز هر: B H M; به هر: N2 Ü: که هر

^۵ H به بویش: B E K M N1 N2 Ü: ز بویش

^۶ E ریزم و: B H K M N1 N2 Ü: ریزدم

^۷ E کردم: B H K M N1 N2 Ü: کردم

^۸ Ü: B E H K M N2 Ü: N1: رویش

^۹ Bu gazel N1'de yok.

^{۱۰} E رو: B H K M N2 Ü: لب

^{۱۱} Bu beyit E'de yok.

^{۱۲} M نکند: B E H K N2 Ü: گر کند

برقِ آهم جهدِ آتشِ زندش در پر و بال
 اختر^۱ سوخته ام گشته نمایان ز شفق
 تا^۲ به خونریزِ من او بر لبِ میگون^۳ زده خال
 خوابِ ناز^۴ آن بتِ ساغر زده را برده و^۵ من
 چون همایون شده بی فایده افسانه سگال^۶

[غزل-۸۹]^۷

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B86 E111^a
 H18^b K36^b
 M14^b N2
 249a Ü31b

ز طبلِ شامگاهم این ندا آمد^۸ به گوشِ دل
 که روزی اینچنین بگذشت از عمر و تو خوش^۹ غافل
 اگر چون آفتاب از پرده هستی برون آیی
 نگرده پرده های چرخ پیشِ دیده ات حایل^{۱۰}
 به رنگی^{۱۱} چند چون صورت مقید تا به کی باشی
 خیالِ جان و دل کن درگذر از قیدِ آب و گل
 هزاران کشتیِ اندیشه هر سو غرقه^{۱۲} شد وانگه^{۱۳}

^۱ اختر B E H K N2 Ü: - M

^۲ تا E H N2 Ü: یا B K M

^۳ میگون B E H K Ü: شیرین M N2

^۴ ناز B E K M N2: Ü باز

^۵ و B K M N2 Ü: ز E

^۶ Bu beyit H'de yok.

^۷ Bu gazel N1'de yok.

^۸ آمد B E H K M N2: Ü آید

^۹ تویی E: B H K M N2 Ü: تو خوش

^{۱۰} هایل B E H K M N2: Ü حایل

^{۱۱} رنگ B E H K M N2: Ü رنگی

^{۱۲} غرقه B E M N2: H K Ü: غرقه

^{۱۳} وانگه E H K M Ü: لیکن B; آخر N2

خبر نامد برون از عمقِ این دریای بی ساحل^۱
 چو آب از جای خود صد گام پایین آمدن آسان
 ولی ز آنجا که هستی یک قدم^۲ بالا شدن مشکل
 همایون تا به کی آرایشِ تن رو غمِ جان خور
 که نبود جز گرانباری شتر را زینتِ محمل

[غزل-۹۰]^۳

[مفتعلن مفاعلهن مفتعلن مفاعلهن]

B86 K37^b
 M15^b N2
 249^b Ü32b

تا به ابد سرِ من و پایِ قدِ خمیده ام
 گو بنشان پایِ او^۴ گشت دلیلِ دیده ام^۵
 دیده سفید شد مرا بی خطِ او^۶ ولی ز سر
 گشت سوادِ دیده آن کاکلِ نو دمیده ام^۷
 پایِ سگِ تو داده ام بوسه و خاکِ کوی^۸ تو
 گر ز فغان و ناله شب یک نفس آرمیده ام
 خواسته ام که دیده را آبِ دهم ز^۹ دیدنش
 از دلِ خون چکان اگر خنجرِ او کشیده ام

M 16^a

^۱ E حاصل: B H K M N2 Ü ساحل

^۲ H بگذرم: B E K M N2 Ü یک قدم

^۳ Bu gazel E, H ve N1'de yok.

^۴ او B K: M N2 Ü تو

^۵ Bu misranın vezni bozuk.

^۶ N2 تو: B K M Ü او

^۷ K رسیده ام: B M N2 Ü دمیده ام

^۸ N2 Ü پای: B K M: کوی

^۹ M به: B K N2 Ü ز

بس که برین^۱ صحیفه شد ثبت^۲ حدیثِ دردِ دل
از پیِ نامِ خویشتن جای^۳ رقم ندیده ام

[غزل-۹۱]^۴

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B87 E116^b
K39^b N1 20^a
N2 250^b
Ü37^b

یار شیرین است و^۵ فرهادش من دیوانه ام
بی ستونش^۶ درد و اندوه است^۷ محنت خانه ام
مژده شادی بود از مردنم اغیار را
چون برآید شب فغانِ جغد^۸ از^۹ ویرانه ام
گر دمی ای قبله مقصودِ مهمانم شوی
هر دم^{۱۰} اهلِ قبله رو آرند در کاشانه ام^{۱۱}
می کنم شب ها چو فکرِ سوز^{۱۲} بی پایانِ خویش^{۱۳}
خنده می گردد چو شمع از گرمی پروانه ام
که خورم سنگ^{۱۴} جفا در کوی او گه تیغ^{۱۵} کین

K 40^a

^۱ B K درین: M N2 Ü

^۲ M نقش: B K N2 Ü ثبت

^۳ M نام: B K N2 Ü جای

^۴ Bu gazel H ve M'de yok.

^۵ B E K N1 Ü: - N2 و

^۶ E N1 N2 بیستونم; B K بی ستون: Ü بی ستونش

^۷ E N1 و: B K N2 Ü -

^۸ N1 چند: B E K N2 Ü جغد

^۹ E در: B K N1 N2 Ü از

^{۱۰} N2 دمی: B E K Ü دم

^{۱۱} N1'de 3 ve 4. beyitler yok.

^{۱۲} E سوز فکر; K فکری سوز: B N2 Ü فکر سوز

^{۱۳} K خود: B E N2 Ü خویش

^{۱۴} E N2 Ü تیغ: B K N1 سنگ

مرغِ باغِ عشقم و این است آب و دانه ام
 سهل باشد مستیم تا حشر اگر آیم به هوش
 من که بی هوش از غم آن نرگسِ مستانه ام
 چون همایون تا بود افسانه ام ز آن خوابِ چشم^۲
 مرده^۳ را از خوابِ مرگ آگه کند^۴ افسانه ام

[غزل-۹۲]^۵

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B87 E113^a
 K40^a N1 19^a
 N2 249^b
 Ü35^a

ای خوش آن شب ها که رو در روی یاری داشتم
 همچو شمع ایستاده بر یک جا قراری داشتم
 پرورم خونابِ دردش را^۶ درونِ دل کز و
 شسته شد از هر که^۷ بر^۸ خاطر غباری داشتم
 بهر گشتن بود اگر خواند^۹ و بر خویشم نشاند
 تا نپنداری که پیشش اعتباری داشتم
 از خراشِ سینه می شد هر زمان^{۱۰} دستم ز کار
 بس که شب در دل از آن گل خارخاری داشتم
 ای خوش آن دم کز دهانش می شنیدم نکته ای

N1 19^b N2
 250^a

¹ B K Ü: سنگ E N1 N2 تیغ

² N2 سنگ دل; K چشم مست: B E N1 Ü خواب چشم

³ E مرد: B K N1 N2 Ü مرده

⁴ B K آگه کند از خواب مرگ E; در خواب مرگ آگه کند: N1 N2 Ü از خواب مرگ آگه کند

⁵ Bu gazel H ve M'de yok.

⁶ E در: B K N1 N2 Ü را

⁷ N1 هر چه: B E K N2 Ü هر که

⁸ K N2 در: B E N1 Ü بر

⁹ Ü خواند: B E K N1 N2 خواند

¹⁰ K هر نفس: B E N1 N2 Ü هر زمان

ور همی گفتم غم خود^۱ رازداری داشتم^۲
 دوش در بزمش به^۳ مستی و طربناکی گذشت
 چون همایون گر ز^۴ جام غم^۵ خماری داشتم
 [غزل-۹۳]^۶

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B88 E111^a
 K37^a N1 17^a
 N2 250^b Ü32^a

E 111^b

Ü 32^b

به کوی می فروشان بهر جامی در بدر گشتم
 چه آبست این کزو هر چند خوردم تشنه تر گشتم
 شنیدم وصف حسن آن پری دیوانه گردیدم
 ولی چون دیدمش یکباره از خود بی خبر گشتم
 ز سیل دیده سر گردان شدم در وادی هجران^۷
 نینداری که از راه تمنّای تو برگشتم
 به دشت شوق جستم چون دل آواره را ناگه
 غزالی جلوه کرد و وز دل آواره تر گشتم
 چه جای او نشانی هم ندیدم از کف پایش
 اگرچه سال ها در جست و جوی او به سر گشتم
 همایون تا فلک^۸ از درگهش دورم نیندازد
 فتادم بر سر آن کوی و^۹ خاک رهگذر گشتم

^۱ B E دل: K N2 Ü خود

^۲ Bu beyit N1'de yok.

^۳ B E K N2 Ü: ز N1 به

^۴ E کز ز: B K N1 N2 Ü: گر ز

^۵ E می; K: جم B N1 N2 Ü: غم

^۶ Bu gazel H ve M'de yok.

^۷ E N1 Ü هجرت: B K N2: هجران

^۸ E فکند: B K N1 N2 Ü: فلک

^۹ Ü - B E K N1 N2: و

[غزل-۹۴]^۱

[مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

B91 E115^a
K40^b N2
250^a Ü36^a

Ü36^a

آه من^۲ آشفته از آن طرّه پر خم
تاریست که هر چند کشم^۳ نگسلد از هم
ای غیر مگو عشق تو با کیست^۴ که آن یار^۵
رازیست^۶ که گفتن نتوان نیز به محرم
از کوچه ما مگذر^۷ اگر طالبِ عیشی
که اینجا^۸ نبود خاطرِ شاد و دلِ خرم
هرکس به تماشای گلی بر لبِ جویی
ما و دلِ آتش زده^۹ و دیده پر نم
ممتاز بود ناله ام^{۱۰} از نوحه^{۱۱} عشاق
چون آه مصیبت زده در خلقه ماتم
در لطفِ تنِ او نگر از چاکِ گریبان
ای آنکه^{۱۲} شنیدی صفتِ روحِ مجسم

^۱ Bu gazel H, M ve N1'de yok.

^۲ K من و B E N2 Ü:

^۳ کشم B E K N2: کسم Ü

^۴ E پاکست B ÜK N2: با کیست

^۵ B E K N2 این راز: Ü آن یار

^۶ B E سزیست: Ü K N2 رازیست

^۷ K بگذر: Ü B E N2 مگذر

^۸ B K کاینجا: Ü E N2 اینجا

^۹ Ü زد: B E K N2 زده

^{۱۰} N2 نوحه ام: Ü B E K ناله

^{۱۱} Ü N2 ناله: B E K نوحه

^{۱۲} Ü آنک: B E K N2 آنکه

به جرعه ای گرو میفروش می کردم^۱

[غزل-۹۶]^۲

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B90 E113^b
K39^a M 17^a
N1 20^a N2
251^a Ü35^a

ساعت را نظری دیدم و از کار شدم

باز ای شوخ^۳ به دست تو گرفتار شدم

M 17^b

دیدمش^۴ دوش به خواب و نفسی آسودم

لیک فریاد از آن لحظه که بیدار شدم

N1 20^b

ناز از سر بنهد گفتم و آید به سرم

آن نشد حاصل و^۵ بی فایده بیمار شدم

غم آن^۶ نیست که شد دیده ام از گریه سفید

غم این^۷ است که محروم ز دیدار شدم

بی تو رفتم به طیب از پی داروی هلاک

تا بگویی^۸ به علاج دل افکار^۹ شدم

شب ز مستی سخنی گفتم و صد بار مرا

سوخت اندیشه چشم تو چو هشیار شدم^{۱۰}

E114^a

به گل از بوی توام داد همایون خبری

^۱ Bu beyit N2'de yok.

^۲ Bu gazel H'de yok.

^۳ شمع N2: B E K M N1: شوخ

^۴ دیدمش B M N2 Ü: دیدمت E K N1

^۵ و B E M N1 N2Ü: - K

^۶ آن E N1 N2 Ü: از آن B; ازین K M

^۷ غم از آن N2; غم آن; Ü غم این K M; غم ازین E N1: غم این B

^۸ بگویی N2: M N1: بگویی K Ü: بگویی

^۹ بیمار N1: افکار B E K M N2 Ü:

^{۱۰} Bu beyit E ve Ü'de yok.

نه که از بهر تماشا^۱ سوی گلزار شدم^۲

[غزل-۹۷]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B90 E114^a
K40^b N2
250^a Ü35^b

چو در آینه عکس آن مه^۴ خورشید رو دیدم

نظر هر جا فکندم پرتوی^۵ از روی او دیدم

به خود گفتم نگویم^۶ با کسی راز میان او

ولی هر جا رسیدم در میان این گفت و گو دیدم

برهنه دیدمش بر^۷ تن پریشان کاکل مشکین^۸

ز^۹ آب خضر هر جا^{۱۰} در سیاهی چند جو^{۱۱} دیدم

به شادی برنیاید^{۱۲} از دل من یک نفس هرگز

کمند آرزوی زلف او تا در گلو دیدم

من و چشم و دل^{۱۳} پر خون تو ساقی می به یاران ده

که من مستی و خوشحالی^{۱۴} از این جام و سبو دیدم

^۱ K تماشای B E M N1 N2 Ü: تماشا

^۲ E شد B K M N1 N2 Ü: شدم

^۳ Bu gazel H, M ve N1'de yok.

^۴ K جان عکس آن B E N2; Ü: عکس آن مه

^۵ Ü پرتو B E K N2: پرتوی

^۶ Ü نگفتم K; مگویم B E N2: نگویم

^۷ Ü در B E K N2: بر

^۸ Ü مشکین B E K N2: مشکین

^۹ N2 به; Ü: در B E K: ز

^{۱۰} B K سو E N2 Ü: جا

^{۱۱} Ü جست و جو B E K N2: چند جو

^{۱۲} B برنیامد E K N2 Ü: برنیاید

^{۱۳} E دلی B K N2 Ü: دل

^{۱۴} Ü بدحالی K; بهوشی B E N2: خوشحالی

به عمر^۱ خود همایون^۲ آنچه دیدم زآن مه بد مهر^۳
به سینه داغ و بر تن زخم و در دل آرزو دیدم

[غزل-۹۸]^۴

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B92 E115^b
K40^b N1 21^b
N2 250^a
Ü36^b

به حال خویش در عشق^۵ تو سر گردانی دارم
نمی دانم چه حالست این عجب حیرانی دارم
طیبم چاره سازد بهر بیماری نمی داند
که من این ناتوانی از غم پنهانی دارم
تو با من یار بهر بردن جان و من نادان^۶
دلی خوش می کنم هر دم^۷ که یار جانی دارم
چسان گویم به ترک بی سر و سامانی ای ناصح
که^۸ من از هر چه دارم بی سر و سامانی دارم
فتاده چون همایون من به کنج هجر^۹ و آن بد خو
نمی گوید غربی^{۱۰} بی کس^{۱۱} و زندانی دارم

K41^a

[غزل-۹۹]^۱

N2 عمری: B E K Ü: عمر^۱

N2 E: ز B K Ü: -^۲

E سن بد خو: B K N2 Ü: مه بد مهر^۳

Bu gazel H ve M'de yok.^۴

N2 K: کوی B E N1 Ü: عشق^۵

K مسکین: B E N1 N2 Ü: نادان^۶

N1 مانا B N2: با خود E K Ü: هر دم^۷

Ü E N1: چو B K N2: که^۸

E فقر: B K N1 N2 Ü: هجر^۹

Ü غربت: B E K N1 N2: غربتی^{۱۰}

N2 B E K N1: بی کسی: Ü: بی کس^{۱۱}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B91 E112^b
K38^a M 15^a
N1 18^a N2
249^a Ü34^a

به هر کوی که منزل شد^۲ شبی دور از رخ یارم

در و دیوار را دل چاک شد از ناله زارم

شبی در خواب اگر دیدن توان صبح^۳ وصالش^۳ را

به روز حشر هم زان خواب نتوان ساخت^۴ بیدارم

مرا ثابت قدم چون نقطه ساز ای چرخ در کویش

چنین تا چند گردانی^۵ به سر مانند پرگارم

دلم خوناب^۶ غم گو از شکاف سینه بیرون نه^۷

که امشب دیده در^۸ کارست بهر دیدن یارم

K38^b

نیم بیمار یک ره دیدمش در خواب از آن حسرت^۹

که باز آن خواب بینم سر ز بالین برنمی دارم

M 15^b N1 18^b

نمی دایم چه سوز است این همایون در^{۱۰} دلم پنهان

که آتش می زند در جان اهل درد گفتارم

[غزل-۱۰۰]^{۱۱}

[مفاعیلن فعلاتن مفاعیلن فعلن]

B93 E114^b
K42^a M19^b
N1 21^b N2

به جرم عشق اگر^۱ از دار بر کشد یارم

¹ Bu gazel H'de yok.

² M شد منزل B E K N1 N2 Ü: منزل شد

³ N1 شمع وصالش M; صبح جمالش B E K N2 Ü: صبح وصالش

⁴ M کرد B E K N1 N2 Ü: ساخت

⁵ M سرگردان B E K Ü N1 N2: گردانی

⁶ E در خواب B K M N1 N2 Ü: خوناب

⁷ K کن B E M N1 N2; Ü: نه

⁸ Ü بر B E K M N1 N2: در

⁹ Ü حیرت B E K M N1 N2: حسرت

¹⁰ N1 ای همایون بر B E K M N2 Ü: این همایون در

¹¹ Bu gazel H'de yok.

ز شوق رقص کنم تا دمی که جان دارم
 من از سجودِ بتی آنچنان شدم که ملک
 ز بهر^۲ رشته تسبیح برده زَنارم^۳
 ز شوق^۴ خالِ تو چون نقطه بی سر و پایم
 به دور^۵ خطِ تو سر گشته همچو پرگارم
 ز باده سرخ نشد رنگِ من به بزمِ وصال
 ز تابِ مهرِ رخت برفروخت رخسارم
 دگر ز سجده شکر^۶ تو بر ندارم سر^۷
 اگر به تیغِ تو افتد دمی^۸ سر و کارم^۹
 ز زلفِ اوست همایون کتابِ نظمِ مرا
 هزار معنی پیچیده همچو طومارم

K42^b M 20^a[غزل-۱۰۱]^{۱۰}

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B 88 K41^b
N2 250^b
Ü38^a

نی^{۱۱} من ز درد دست به پیکانِ او برم
 خواهم ز دل برآرم^۱ و در جان فرو برم

^۱ B M N1 گر: E K N2 Ü

^۲ N2 برای: B K M N1 Ü ز بهر

^۳ E'de ikinci ve dördüncü beyit yok.

^۴ Ü نقش: B E K M N1 N2 شوق

^۵ K دوز: B E M N1 N2 Ü دور

^۶ B E N1: K M N2 تیغ شکر

^۷ M N2 پر: B E K N1 سر

^۸ K N1 دگر: B E M N2 دمی

^۹ Bu beyit Ü'de yok.

^{۱۰} Bu gazel E, H, M ve N1'de yok.

^{۱۱} B Ü: نه K N2 نی

گو دیده ام سفید شو از^۲ گریه تا به کی
 بهر نظاره منت روی نکو برم
 تا کی به کنج خانه سر آیم سرود عشق
 هنگام^۳ وقت شد که به بازار و کو برم
 از من ز بهر آنکه بشویند خلق دست
 در^۴ دست کاسه گیرم و بر سر سبو برم
 آرند^۵ از بهشت طبق های نور پیش
 بر دل به روز واقعه چون داغ او برم
 چینم ز باغ غیب همایون گل خیال
 من آن نیم که از دگری^۶ رنگ و بو برم

[غزل-۱۰۲]^۷

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن]

B92 E115^a
 K39^a M 18^b
 N2 251^a
 Ü36^a

تا غمت باز شناسد به جهان^۸ دگرم^۹
 کرده از داغ تو هر گوشه نشان^{۱۰} دگرم^{۱۱}
 قصد جان کرد مرا لیک ندانست اجل

^۱ N2 برآورم: B K Ü برآرم

^۲ Ü سواد: B K N2 سفید شو از

^۳ Ü هنگامه: B K N2 هنگام

^۴ Ü بر: B K در

^۵ Ü آرندم: B N2 آرند

^۶ N2 دگر: B K Ü دگری

^۷ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۸ Ü جهانی: B M: جهان

^۹ Ü دیگرم: B E K M N2 دگرم

^{۱۰} Ü نشانی: B M: نشان

^{۱۱} Ü دیگرم: B E K M N2 دگرم

که من^۱ بی سر و پا زنده به جانِ دگرم^۲
تا ندانند حدیثِ من و تو بی خبران^۳
طوطی خطّ تو آموخت^۴ زبانِ دگرم^۵
شاید آن شوخ بیاید به سرم بهر خدا
ای اجل زنده نگهدار زمانِ دگرم^۶
به جهان راهبری نیست به جز ساغر می
که دمی راه نماید به جهانِ دگرم^۷
چون همایون شبِ عیدی که به او می نوشم
نبود از خویش خبر تا رمضان^۸ دگرم^۹

[غزل-۱۰۳]^{۱۰}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

گشودی^{۱۱} پرده^{۱۲} از رخ آتشی افروختی بازم

B94 E114^a
K42^a M18^b
N1 21^a N2
251^a

^۱ - B K M N2 Ü: و E

^۲ دیگرم B E K M N2: Ü

^۳ مدعیان E K Ü: بی خبران

^۴ B آموخته E K M N2 Ü: آموخت

^۵ E K N2 Ü: زبانی B M: زبان

^۶ دیگرم B E K M N2: Ü

^۷ E K M N2 Ü: زمانی B M: زمان

^۸ دیگرم B E K M N2: Ü

^۹ E K M N2 Ü: جهانی B M: جهان

^{۱۰} دیگرم B E K M N2: Ü

^{۱۱} E K M N2 Ü: رمضان B M: رمضان

^{۱۲} دیگرم B E K M N2: Ü

^{۱۳} Bu gazel H ve Ü'de yok.

^{۱۴} E M N1: گشادی B K: گشودی

^{۱۵} M برقع B E K N1: پرده

نمودی گرمیی در^۱ التفات و سوختی باز
 گریبان چاک و^۲ مست و لاابالی آمدی بیرون
 طریق عشق و آیین جنون آموختی باز
 به بزم از تاب می افروختی رخ بیخودم کردی^۳
 به رنگی^۴ دیگر^۵ از نظاره خود دوختی^۶ باز
 به کویش دوش پنهان بودم ای دل ناگه از عشقش^۷
 به فریاد آمدی بر عالمی بفروختی باز
 همایون بعد عمری باز کردی^۸ دیده بر رویش
 به یک نظاره در دل صد^۹ بلا اندوختی باز

[غزل-۱۰۴]^{۱۰}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B93 E112^a
 K38^a M 16^b
 N1 17^a N2
 249^b Ü33^b

خیال ساعدش چون^{۱۱} گشته^{۱۲} شمع مجلس افروزم
 درون^{۱۳} ظلمت شب دست داده پرتوِ روزم

^۱ موز: B E K N1 در

^۲ B K N1 و E M N2 -

^۳ N2 کردم: B E K M N1 کردی

^۴ B K رنگ: E M N1 N2 رنگی

^۵ E N2 دیده: B K M N1 دیگری

^۶ B K سوختی: E M N1 N2 دیگری

^۷ E ناگه از بویش; B از غم عشقش; N1 ناگه از کویش; K M N2 ناگه از عشقش

^۸ بعد عمری دیده کردی باز; M باز کردی بعد عمری دیده: B E K N1 بعد عمری باز کردی دیده

^۹ B E K N1 N2: - M صد

^{۱۰} Bu gazel H'de yok.

^{۱۱} E N1 Ü: تا B K M N2 چون

^{۱۲} E K N1 N2 Ü: گشت B M گشته

^{۱۳} E وزن: B K M N1 N2 Ü: درون

نه خود از^۱ آتشم زد بر محک نقدِ مرا عشقش^۲
 نشانِ کم عیاری گشت^۳ برقی از پی^۴ سوزم^۵
 به ناخن می شکافم^۶ سینه و این است مقصودم
 که آسان در درون ره یابد آن پیکانِ دلدوزم
 کجا دانم طریقِ عقل را من کز ادیبِ عشق
 گهی طورِ جنون گه شیوه رسوایی آموزم
 همایون از چراغ مه مشو کو خانه ام روشن
 خیالِ آفتابی بس بود شمعِ شب افروزم

[غزل-۱۰۵]^۷

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B89 E115^b
 K41^a N1 20^b
 N2 250^b
 Ü37^a

داشت زین پیش التفاتی یادِ آن می سوزدم
 آتشی کافروخت آن دم این زمان^۸ می سوزدم
 گفت و گویش با من و سوی رقیبانش نگاه^۹
 می نوازد آشکارا و نهان می سوزدم
 دامن امشب^{۱۰} دور از و چون شمع خواهم مُردزار
 بس که^۱ تن می کاهدم زین داغ و جان می سوزدم

E116^a

^۱ از B K: M N1 N2 Ü

^۲ Ü عیار مرا B K M N1 N2: مرا عشقش

^۳ M ساخت B K N1 N2 Ü: گشت

^۴ Ü جهان: B K M N1 N2: پی

^۵ Bu beyit E'de yok.

^۶ E خراشم B K M N1 N2 Ü: شکافم

^۷ Bu gazel H ve M'de yok.

^۸ Ü افروخته ... زبان: B E K N1 N2: افروخت ... این زمان

^۹ E N1 Ü: نظر B K N2 نگاه

^{۱۰} E N1 Ü در شب غم: B K N2: دامن امشب

نیست چندین سوزِ من از گرمیِ تبِ ای طیب^۲
 هست در دل آتشِ دیگر که آن می سوزدم
 ای که می پرسی^۳ بگو در جانت این سوز از کجاست
 آه چون گویم که می گویم^۴ زبان می سوزدم
 با من پروانه وش امشب خوشست آن شمع^۵ ناز^۶
 لیک این^۷ گرمی همایون ناگهان می سوزدم^۸

K41^b

[غزل-۱۰۶]^۹

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B94 E114^b
 K42^a M 19^a
 N1 21^a N2
 251^b Ü36^a

چشمِ ترا رسید^{۱۰} چو از روزگار چشم
 در خون نشست^{۱۱} از غمِ چشمت هزار چشم
 تا گشته است پرده نشین چشمِ تو مرا
 گردیده^{۱۲} بهر دیدنِ تو^{۱۳} بی قرار چشم
 چون چشمِ تو که اخترِ برج^{۱۴} سعادست

M 19^b

M 19^b

^۱ N2 زائکه: B E K N1 Ü: بس که

^۲ N1 حکیم: B E K N2 Ü: طیب

^۳ K N2 می گویی: B E N1 Ü: می پرسی

^۴ N2 گویم و گر گویم; N1 گویم اگر گویم; B K گویم که گر گویم: E Ü: گویم که می گویم

^۵ N1 سر: B E K N2 Ü: شمع

^۶ B N1 Ü: باز: E K N2 ناز

^۷ Ü آن: B E K N1 N2: این

^۸ N1 تا جهان می سوز: B E K N2 Ü: ناگهان می سوزدم

^۹ Bu gazel H'de yok.

^{۱۰} N2 رسیده: B E K M N1 Ü: رسید

^{۱۱} Ü نشست: B K M N1: نشست

^{۱۲} N1 گردید: B E K M N2 Ü: گردیده

^{۱۳} Ü او: B K M N2: تو

^{۱۴} E اوج: B K M N1 N2 Ü: برج

چشمی ندیده است فلک با هزار چشم
 تا چون سرشکِ ما^۱ شده چشمِ تو^۲ لاله گون
 ما را ز خونِ دل شده چون لاله زار چشم
 تا درد برده^۳ خواب ز چشمِ تو خلق را
 گردیده^۴ بهر چشمِ تو شب زنده دار چشم
 از بهر دیدنِ تو^۵ همایون به درگهت
 تا چند باشدم^۶ به ره انتظار چشم
 عیسی سپهر^۷ مجد و^۸ معالی^۹ که آسمان
 دارد ز خاکِ رهگذر او^{۱۰} غبار چشم^{۱۱}
 [غزل-۱۰۷]^{۱۲}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B95 E114^a
 K41^b M 18^a
 N2 251^a
 Ü35^b

جدا ای آفتاب از تو به تنگ از سایه خویشم
 بیا و بر سر افکن سایه تا کم گردد از پیشم
 در این وادی که دریاهاى خون در^{۱۳} رهگذر دارد

^۱ E با: B K M N1 N2 Ü: ما

^۲ Ü: - N2 B E K M N1 تو

^۳ Ü پرده: B E K M N1 N2 برده

^۴ M گردید: B E K N1 N2 Ü: گردیده

^۵ E N1 N2 دیدنی چو: B K M Ü: دیدن تو

^۶ B باشدش: E K M N1 N2 Ü: باشدم

^۷ K شهر: B E M N1 N2 Ü: سپهر

^۸ Ü: - M B E K N1 N2 و

^۹ E K M معانی: B N2 Ü: معالی

^{۱۰} B K رهگذرش پر: E M N2 Ü: رهگذر او

^{۱۱} Bu beyit N1'de yok.

^{۱۲} Bu gazel H ve N1'de yok.

^{۱۳} Ü: B K در: E M N2

به هر گامی چکیده قطره خون از دلِ ریشم
 چو من پیش^۱ رُخت خود را نبینم حال چون باشد
 در آن ساعت که نبود این^۲ چنین آینه در پیشم^۳
 جراحت می شود هر لحظه جایی دیگر از^۴ دل
 نمی دانم برین ریش از کجا می آید این نیشم
 ز فکر او^۵ مرا یاد از وجود خود نمی آید
 چه جای آنکه بنشینم خیالِ غیر اندیشم
 همایون دل^۶ شدو جان^۷ ماند^۸ حیران و در^۹ این حالت
 نمی پرسد کسی حالِ من^{۱۰} از بیگانه و خویشم
 [غزل-۱۰۸]^{۱۱}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B96 E113^a
 K39^a M 16^b
 N1 19^a N2
 249^b Ü34^a

اگر خواهی کشید ای هم‌نشین از سینه پیکانم
 حدیثی گو^{۱۲} از آن^{۱۳} رخساره و بیهوش^{۱۴} گردانم

^۱ K دور از: B E M N2 Ü پیش

^۲ E N2 آن: B K M Ü این

^۳ K N2 آینه پیشم: B E M Ü آینه در پیشم

^۴ M در: B E K N2 Ü از

^۵ M تو: B E K N2 Ü او

^۶ E جان: B K M N2 Ü دل

^۷ E دل: B K M N2 Ü حال: B K M N2 Ü جان

^۸ Ü E N2 مانده: B K M ماند

^۹ B K اندر: E M N2 Ü در

^{۱۰} M دل: B E K N2 Ü من

^{۱۱} Bu gazel H'de yok.

^{۱۲} Ü M گوی: B E K N1 N2 گو

^{۱۳} Ü ازین: B E K M N1 N2 از آن

^{۱۴} K بدهوش: B E M N1 N2 Ü بیهوش

اگر نظّارگی دستی برید از دیدنِ یوسف
 به یک دیدن هزاران رخنه کرد^۱ آن شوخ در جانم^۲
 تو در تاراجِ دل ها من اسیرِ گنجِ تنهایی
 تو کالای کسان دزدیده من در بند و^۳ زندانم
 زبانم می رود از کار هرگه می کنم^۴ یادش
 حدیثِ او چه گونه از کسی پرسم نمی دانم
 فتاده تا به تیغِ غمزّه شوخی سر و کارم
 دلم چون سینه صد چاکست و سینه^۵ چون گریبانم^۶
 ز حیرانی خود کردم سؤالی از همایون گفت
 برو از دیگری پرس اینکه من هم چون^۷ تو حیرانم
 [غزل-۱۰۹]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B96 E115^a
 K42^b M20^a
 N1 16^a Ü38^a

ز دارِ کین^۹ چو آویزد به جرم^{۱۰} عشقِ جانانم^{۱۱}
 به رقصِ آیم ز شوقِ جان^{۱۲} در آن حالت^{۱۳} برافشانم

^۱ - Ü B E K N1 N2: کرد

^۲ 2-6. beyitler M'de yok.

^۳ Ü جاه E N2; و B K N1: بند و

^۴ Ü هر دم می رود B E K N1 N2: هر گه می کنم

^۵ K و: B N1 N2 Ü -

^۶ Bu beyit E'de yok.

^۷ E; این سخن من چو: Ü B K N1 N2: اینکه من هم چون

^۸ Bu gazel H ve N2'de yok.

^۹ Ü عشق B E K M N1: کین

^{۱۰} N1 دار: Ü B E K M جرم

^{۱۱} M عاشقی جانم: Ü B E K N1 عشقِ جانانم

^{۱۲} B در آن حالت: Ü E K M N1 ز ... جان

^{۱۳} B ز ... جان K; در آن ساعت: Ü E M N1 در آن حالت

نگنجد زین گلستان جز خیال^۲ آن گلم در دل
 از آن چون غنچه با دلتنگی خود شاد و خندانم
 به ضعف و^۳ ناتوانی زان^۴ من بیمار^۵ خوش دارم
 که در کویت ز چشم غیر می دارند پنهانم
 کشیدم در^۶ فراقش پا^۷ به دامنِ عدم لیکن
 نمی دارد هنوز آشوبِ غم دست از گریبانم
 صدای ناله اش تا روزِ محشر کی شود آخر^۸
 به گوشِ کوه اگر یک شب^۹ رسد فریاد و^{۱۰} افغانم^{۱۱}
 به آخر چون همایون بردمی ره سوی بزمِ او
 به کوشِ گرنه سدّ راه گشتی چوبِ دربانم^{۱۲}

[غزل-۱۱۰]^{۱۳}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

نه زان مُردم که بگذشت^{۱۴} از سرابِ چشمِ گریانم

B95 E111^b
 K37^a M15^b
 N2 249^aÜ32^b

¹ N1: - B E K M Ü: بر افشانم

² N1 وصال: B E K M Ü: خیال

³ M: - B E K N1 Ü: و

⁴ Ü: - B E K M N1: زان

⁵ N1 دیوانه: B E K M Ü: بیمار

⁶ K: B E M N1 Ü: در

⁷ E: B K M N1 Ü: فراقش پا

⁸ B: K M N1 Ü: رود از دل شود آخر

⁹ M: B K N1 Ü: ره شب

¹⁰ M: B K N1 Ü: آواز فریاد و

¹¹ Bu beyit E'de yok.

¹² N1 دامانم: B E K M Ü: دربانم

¹³ Bu gazel H ve N1'de yok.

¹⁴ E: B K M N2 Ü: بگذشت

ازان مردم که از چشم تو گردانید پنهانم
 بتم در جلوۀ ناز و رهم از اشک حیرت گل
 گناه من چه باشد گر بلغزد پای ایمانم
 بدین صورت که حیران مانده ام در دیدن رویت
 نبینم گر ترا یکدم چه خواهم کرد حیرانم
 دهد ساقی شراب بیخودی بسیار و می ترسم
 که در مستی مبادا فاش گردد راز پنهانم
 چو مویی شد تنم از ناله شب ها^۱ در خیال او
 که تار چنگ بزم یار گردد رشته جانم
 همایون با سگ کویی^۲ به تبریز آنچنان گشتم
 که در دل هم^۳ نگرده^۴ یاد یاران خراسانم

K 37^b

[غزل-۱۱۱]^۵

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B97 E115^b
 K39^b M18^a
 N1 22^a Ü36^a

چاک دل را مرهم اندودم نه درمان می کنم
 زخم تیرش^۶ را ز چشم غیر^۷ پنهان می کنم
 من که فرمان ترا گردن چو مویی کرده ام
 کار بر شمشیر خونریز تو آسان می کنم
 سجده می آرد برم در هر قدم شاخ^۸ گلی

^۱ E شب های هجران: B K M N2 Ü از ناله شب ها

^۲ K سگ از کوی; B سگان او: E M N2 Ü سگ کوی

^۳ K نیز: B E M N2 Ü هم

^۴ N2 نیاید; K ناید; E M نباید: B Ü نگرده

^۵ Bu gazel H ve N2'de yok.

^۶ K Ü تیغش: B E M N1 تیرش

^۷ K خلق: B E M N1 Ü غیر

^۸ E برگ: B K M N1 Ü شاخ

با خیالِ یار چون^۱ گشتِ گلستان می کنم
 بر^۲ دلم تا چهرهٔ مقصود^۳ عکسی افکند
 سال ها شد صیقلِ آینهٔ جان می کنم
 عالمی تاریک می گردد همایون بر سرم
 چون به روز وصل یادِ شام هجران می کنم

[غزل-۱۱۲]^۴

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B97 E113^b
 K42^b M 17^b
 N1 19^b N2
 251^a Ü34^a

آنکه خود را^۵ نفسی شاد ندیدست منم
 و آنکه هرگز به مرادی نرسیدست منم
 آنکه صد جور^۶ کشیدست ز هر خار و خسی
 وز^۷ سرِ کوی وفا^۸ پا نکشیدست^۹ منم
 آنکه چون غنچهٔ پژمرده درین باغ دمی^{۱۰}
 بر^{۱۱} دلش بادِ مرادی^{۱۲} نوزیدست منم
 آنکه در راهِ وفای تو دویدست بسی^۱

^۱ M خیالی چونکه گل: B E K N1 Ü: خیال یار چون

^۲ N1 در: B E K M Ü: بر

^۳ N1 او: B E K M Ü: -

^۴ Bu gazel H'de yok.

^۵ M ترکو: B E K N1 N2 Ü: خود را

^۶ E خار: B K M N1 N2 Ü: جور

^۷ E از: B K M N1 N2: وز

^۸ K N1 تو: B E M N2 Ü: وفا

^۹ K N1 پاوانکشید: B E M N2 Ü: پا نکشید

^{۱۰} E N1 Ü بسی: B K M N2: دمی

^{۱۱} Ü به: B E K M N1 N2: بر

^{۱۲} E Ü نشاطی: B K M N1 N2: مرادی

آخر کار^۳ به جایی نرسیدست منم
 عندلیبی^۴ که درین باغ ز بیدادِ گلی
 نیست خاری که^۵ به پایش^۶ نخلیدست منم
 بر سرم تیغِ جفا آنکه کشیدست تویی
 آنکه از تیغِ تو گردن نکشیدست منم^۷
 بسته در خدمتِ او همچو همایونِ کمری
 آن غلامی که کس او را نخریدست منم

M 18^a Ü34^b

[غزل-۱۱۳]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B98 E112^b
 K38^b M 17^a
 N1 18^b N2
 250^b Ü34^b

ز بس خود را مدام^۹ اندوهگین و ناتوان بینم
 کشد از طعنه ام^{۱۰} دل گر کسی را شادمان بینم
 زند رشکِ وصالِ بلبل و گل آتشم در جان
 به یاد^{۱۱} کز^{۱۲} پی تسکینِ دل^{۱۳} در^{۱۴} گلستان بینم^{۱۵}

N2 251^a

^۱ Ü منم: B E K M N1 N2 بسی

^۲ - B E M N2: و K N1 Ü

^۳ M الامر: B E K N1 N2 Ü

^۴ Ü عندلیب: B E K M N1 N2

^۵ - N1: B E K M N2 Ü که

^۶ K جایش; E: B M N1 N2 Ü جانش

^۷ Bu beyit E, M, N1, N2 ve Ü'de yok.

^۸ Bu gazel H'de yok.

^۹ Ü که من: B E K M N1 N2: مدام

^{۱۰} N1 طعنه: B E K M N2 Ü طعنه ام

^{۱۱} N2 یادش: B K M N1 Ü یادت

^{۱۲} N1 چون: B K M N2: Ü کز

^{۱۳} M N2 دمی: B K N1 Ü دل

^{۱۴} Ü گر: B K M N1 N2: در

^{۱۵} Bu beyit E'de yok.

قرارم نیست چون آبِ روان یکدم ز شوقِ آن
 که غلطان خویش را در پایِ آن سروِ روان بینم
 خزانِ هجرِ پیرم ساخت باز^۱ ای^۲ بهارِ جان^۳
 که مانند^۴ چمنِ بارِ دگر خود را^۵ جوان بینم
 خروشم شد خراشِ آن دلِ نازکِ خوش آن^۶ روزی^۷
 که از خاکِ لحدِ مهرِ خموشی بر دهان بینم
 کرم کن ای فلکِ باری غباری ز آستانِ او
 چو خواهی کرد آخرِ خاک در چشمِ جهان بینم
 کنم در یوزۀ همتِ همایون از درِ دلِ ها
 که تا خود را بر آن در از سگِ آن^۸ آستان بینم

[غزل-۱۱۴]^۹

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B98 E116^a
 K41^a N1 19^b
 N2 250^a
 Ü37^a

خوش آن بزمی که خود را پهلویِ آن سیمتن بینم
 به دستی^{۱۰} می به دست^{۱۱} دیگر آن سیبِ ذقن بینم
 یکی^۱ شد با توام در عشقِ جان و تن^۲ ولی هرگز

^۱ B E N2: آی K M N1 Ü

^۲ B E K M N2 Ü:- N1

^۳ Ü گل خندان B E; بهارِ حسن N1; نوبهارِ جان E M N2: بهارِ جان

^۴ E باشد در: B K M N1 N2 Ü: مانند

^۵ N1 خود را دگر باره: B E K M N2 Ü: بارِ دگر خود را

^۶ E M خوشا: B K N1 N2 Ü: خوش آن

^۷ K وقتی: B E M N1 N2 Ü: روزی

^۸ B E K M N1 N2: Ü: سگِ آن

^۹ Bu gazel H ve M'de yok.

^{۱۰} Ü دست: B E K N1 N2: دستی

^{۱۱} E N2 دستی: B K N1 Ü: دست

نشد روزی که خود را با تو در یک پیرهن بینم

Ü 37^b

زبان^۳ از آه و^۴ افغانم نیاساید مگر وقتی^۵

که از خال لبِت مهرِ خموشی بر دهن بینم

N1 20^a

تو آن لیلی رخ^۶ شیرین لبی کز^۷ فتنه^۷ عشقت

جهانی پر ز مجنونِ عالمی پر کوهکن بینم

نخواهد داشت غوغای^۸ بتان دست از گریبانم

E 116^b

مگر روزی که در^۹ تن جای پیراهن کفن بینم

به غربتِ این گرفتاری که من دارم عجب دارم^{۱۰}

که وصلِ هم دمان دریابم و روی^{۱۱} وطن بینم

همایون من که از بویی چنینم حال^{۱۲} چون باشد

اگر آن^{۱۳} تازه گل را در کنارِ خویشتن بینم

[غزل-۱۱۵]^{۱۴}

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

^۱ E Ü یکی B K N1 N2: یکی

^۲ N1 دل B E K N2 Ü: تن

^۳ Ü زمان B E K N1 N2: زبان

^۴ Ü - K B E N1 N2: و

^۵ N1 نیاسوده دمی ماها B E K N2 Ü: نیاساید مگر وقتی

^۶ K وش; E رخی B N1 N2 Ü: رخ

^۷ Ü گرفته B E K N1 N2: لبی کز

^۸ N1 سودای B N2 Ü: غوغای

^۹ K N2 بر B E N1 Ü: در

^{۱۰} N1 عجب نبود; E K N2 Ü: عجب دامن B: عجب دارم

^{۱۱} E روزی B K N1 N2 Ü: روی

^{۱۲} Ü که از بویی حسبم B E K N1 N2: من که از بویی چنین حال

^{۱۳} Ü اگر; N2 گهی کان B E K N1: اگر آن

^{۱۴} Bu gazel H'de yok.

خوش دمی کز دیدنِ آن سروِ ناز از خود روم

با خود آیم بینمش ایستاده باز از خود روم^۱

گر نه در دل از تو دارم^۲ حالتی هر دم چرا

بی شراب از خویش^۳ و بی آواز ساز از خود روم^۴

M 16^b

یک نمازم تا شدم عاشق نشد هرگز^۵ تمام

بس که بر یاد^۶ بتی در هر نماز از خود روم^۷

رخ نما ای شمع تا پروانه وش در پای تو

اوفتم^۸ آنکه به صد سوز و گداز از خود روم^۹

ای خوش آن مستی^{۱۰} که پیشم خواند آن بد مهر و^{۱۱} من

سر به پای او نهم با صد نیاز از خود روم^{۱۲}

Ü33^b

بی خودی از ساز^{۱۳} می خیزد^{۱۴} همایون لیک من

^۱ N2 زدم: B E K M N1 Ü روم

^۲ K گر ندارم از تو در دل; M N1 گر نه در دل دارم از تو: B N2 Ü گر نه در دل از تو دارم

^۳ B K M N1 N2 هوش: Ü خویش

^۴ N2 زدم: B K M N1 Ü روم // 2. beyit yok. de E

^۵ K از من: B M N1 N2 Ü هرگز

^۶ Ü یاد آیم: B K M N1 N2 بر یاد

^۷ N2 زدم: B K M N1 Ü روم

^۸ N1 اوفتم و: B E K M N2 Ü اوفتم

^۹ N2 زدم: B E K M N1 Ü روم

^{۱۰} E وقتی: B K M N1 N2 Ü مستی

^{۱۱} Ü - B E K M N1 N2 و

^{۱۲} N2 زدم: B E K M N1 Ü روم

^{۱۳} Ü - B E K: M N1 N2 و

^{۱۴} Ü می سازد: B E K M N1 N2 می خیزد

زآن لبِ میگون و چشمِ عشوه^۱ ساز از خود روم^۲

[غزل-۱۱۶]^۳

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B99 K41^a N2
250^a Ü37^b

گه نشینم رازدارِ کنجِ تنهایی شوم

گاه خیزم شحنة بازارِ رسوایی شوم

N2 250^b

چون دهم دل دیگری^۴ را با توام تا زنده ام

بعدِ عمری کی روا باشد که هرجایی شوم

رخ نمودی ای بهارِ حسن می خواهی که من

ترکِ عقل و هوش گیرم باز شیدایی شوم

Ü 38^a

ای پری وش با توام زینسان که شد بازار گرم

دور نبود گر ز سودایِ تو^۵ سودایی شوم

شایدش آرم به سعی بی قراری ها به دست^۶

تا به کی پا بسته صبر و^۷ شکیبایی شوم

در^۸ جهان تا زنده ام^۹ عمری سر آرم^{۱۰} همچو سرو

نیستم گلبن که در بندِ خود آرایی شوم^{۱۱}

من همایون بلبل آن گلشنم لیکن رواست

N1 سحر; فتنه E K M N2 Ü: عشوه^۱

N1 زدم: B E K M N1 Ü: روم^۲

^۳ Bu gazel E, H, M ve N1 'de yok.

Ü K دیگران: B N2: دیگری^۴

N2 - B K Ü: سودایِ تو^۵

K کف: B N2 Ü: دست^۶

N2 کنج: B K Ü: صبر و^۷

B از: K: در^۸

B - K: تا زنده ام^۹

B برآرم: K: سرآرم^{۱۰}

^{۱۱} Bu beyit Ü ve N2 'de yok.

گر ز^۱ آب دیده از^۲ مرغان دریایی شوم

[غزل-۱۱۷]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B101 E112^b
K38^a N1 17^b
N2 250^a
Ü33^b

نه من خود چون^۴ غبار اندر پی رخس تو می آیم

نسیمی داده بر بادم هوایی برده از جایم

گیاهی کان شده پامال رخست^۵ می دهند^۶ آبش

گهی^۷ از اشک خونین دیده^۸ گه از^۹ آبله پایم

به پایم خارهای درد و در دل خارخار^{۱۰} غم

چو گرد افتان و خیزان از پی رخس تو می آیم

E113^a

به^{۱۱} تیغش قطع کن از^{۱۲} داغ و در^{۱۳} جانش فکن آتش

ز سودایت اگر خالی بود مویی بر^{۱۴} اعضا^{۱۵}یم

در آن کو چون نسیم از غیر پنهان می روم شب ها

^۱ B N2 در: K Ü ز

^۲ K چون: B N2 Ü از

^۳ Bu gazel H ve M'de yok.

^۴ K هم: B E N1 N2 Ü خود

^۵ N2 هر دم: B E K N1 Ü رخست

^۶ K N2 می دهد; B N1 می دهم: E Ü می دهند

^۷ E N1 دمی: B K N2 Ü گهی

^۸ Ü دیده خونبار; N1 اشک خون دیده; N2 اشک خونین دید: B E K اشک خونین دیده

^۹ B E N2 گاه از; K گاهی ز: Ü N1 گه از

^{۱۰} E خارهای: B K N1 N2 Ü خار خار

^{۱۱} K ز: B E N1 Ü به

^{۱۲} K قطع کن وز; N1 قطع کرد آن: B E Ü قطع کن از

^{۱۳} Ü در; B و بر: E N1 و در

^{۱۴} Ü ز: B E K N1 بر

^{۱۵} Bu beyit N2'de yok.

زمین می بوسم و رخ بر^۱ در و دیوار می سایم
 نیاسودم دمی از عمر خود^۲ زین هجر مردم کش
 بیا ای مرگ باشد کز تو یک ساعت بیاسایم^۳
 به بزم غم^۴ همایون چون کشم بر یاد او^۵ باده
 بود از پرده های چشم پر خون باده پیمایم^۶

[غزل-۱۱۸]^۷

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B101 E111^b
 K37^b M 16^a
 N1 16^b N2
 249^b Ü32^b

Ü 33^a

شب^۸ چون شمع اگر در بزم وصل خود دهد جایم^۹
 زند شوق آتشی در من که بگذارد سراپایم^{۱۰}
 به^{۱۱} رحمت بعد قتل^{۱۲} از هر چه^{۱۳} بر تابوتم اندازی^{۱۴}
 نباشد آرزو جز سایه آن نخل^{۱۵} بالایم
 به عمری داده^۱ دستم گر طواف کعبه کویش

^۱ هر N1: B E K N2 Ü: بر

^۲ B وصل تو: E K N1 N2: عمر خود

^۳ N1 براسایم: B E K N2: Bu beyit Ü'de yok. //

^۴ N1 ببزم او; K: بزم غم; B E N2 Ü: ببزم غم

^۵ B به یاد او کشم: E K N1 N2 Ü: کشم بر یاد او

^۶ N1 N2 پالایم: E K Ü: بالایم B: پیمایم

^۷ Bu gazel H'de yok.

^۸ Ü شبم: B E K M N1 N2: شبی

^۹ N2 جانم: B E K M N1 Ü: جایم

^{۱۰} E سرم پایم; K: سر و پایم: B M N1 N2 Ü: سراپایم

^{۱۱} E ز: B K M N1 N2 Ü: به

^{۱۲} N1 قتل: B E K M N2 Ü: قتل

^{۱۳} M چشم: B E K N1 N2 Ü: هر چه

^{۱۴} Ü اندازد: B E K M N1 N2: اندازی

^{۱۵} B E N1 سرو: K M N2 Ü: نخل

دلم بر چشم و چشمم رشک^۲ برده^۳ بر کفِ پایم^۴
 من آن پروانه ام گر حیرتِ شمعِ جمال^۵ او
 بسوزم گر در آتش پای تا سر نیست پروایم
 اگر بینم رقم جز نقشِ او^۶ بر صفحه هستی
 به عمر^۸ خویشتن بر هیچ نقشی^۹ دیده نگشایم
 شبی در بزمِ وصلِ او^{۱۰} همایون جرعه ای خوردم
 سر آمد عمر و^{۱۱} از مستیِ آن با خود نمی آیم

E 112^a

[غزل-۱۱۹]^{۱۲}

[فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن]

B100 E116^a
 K39^b M19^a
 N1 18^b N2
 251^b Ü37^a

چه کنم چه چاره سازم غمِ خویش با که گویم
 سخنِ تو از که پرسم خبرِ تو از که جویم
 به شراب خوردن ای آنکه^{۱۳} تراست رشک بر من
 بنشین دمی و بنگر که چه خونست^{۱۴} در سبویم^۱

^۱ M N1 داد: B E K N2 Ü

^۲ M غیرت: B E K N1 N2 Ü رشک

^۳ - N1 B E K M N2 Ü: برده

^۴ E N1 پایش: B K M N2 Ü: پایم

^۵ M وصال: B E K N1 N2 Ü: جمال

^۶ N1 پرتو; M حسرت: B E K N2 Ü: حیرت

^۷ N2 جز نام او بینم رقم: B E K M N1 N2 Ü: جز نقش او

^۸ E عمری: B K M N1 N2 Ü: عمر

^۹ - M N1; نقش: B E K N2 Ü: نقشی

^{۱۰} Ü داد: B E K M N1 N2: وصل او

^{۱۱} E عمر: B K M N1 N2 Ü: عمر و

^{۱۲} Bu gazel H'de yok.

^{۱۳} K آنکه که: B E M N2 Ü: ای آنکه

^{۱۴} N2 خوبست: B E K M Ü: خونست

دو سه جام بیشتر ده که روم ز هوش ساقی
 نبود به تنگ آید دل او زهای و هویم^۲
 به رخم نشانه ها^۳ بین ز طپانچه ملامت
 بنگر چهارست کز دست تو می رسد^۴ به رویم
 سر من فدای شوخی که به شیوه های^۵ شیرین
 بُرد امیدم از خود نه^۶ برآرد آرزویم
 من اگرچه ره^۷ ندارم به حریم عزت او^۸
 بسم اینکه^۹ چون همایون سگ آستان اویم

N1 19^a

[غزل-۱۲۰]^{۱۰}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B100 E112^a
 K37^b N1 17^b
 N2 250^b
 Ü33^a

شبی گر من به ترک ناله های زار می گویم
 نهان^{۱۱} درد دلی پیش خیال یار می گویم^{۱۲}
 نمی آید جواب از هیچ سویی وه^{۱۳} چه حالست^{۱۴} این

¹ Bu beyit N1'de yok.

² E ها و هویم; Ü های هویم: B K M N1 N2: های و هویم

³ Ü طپانچهها: B E K M.N1 N2: نشانه ها

⁴ K می رود: B E M N1 N2 Ü: می رسد

⁵ Ü شوه های: B E K M N1 N2: شیوه های

⁶ N1 خویش و: B E K M N2 Ü: خود نه

⁷ E رو: B K M N1 N2 Ü: ره

⁸ K دوست; Ü تو: B E M N1 N2: او

⁹ M N1 آنکه; Ü اینک: B E K N2: اینکه

¹⁰ Bu gazel H'de yok.

¹¹ E N1 N2 نهانی: B K Ü: نهان

¹² M'de 1, 2 ve 4. beyit yok.

¹³ N1 سو یارب; Ü سو وه: B E K N2: سویی وه

¹⁴ N2 حالیست: B E K N1 Ü: حالست

غمِ خود را که هر دم با در و دیوار می گویم
 حسود^۱ از بیمِ زحمت^۲ دوست از ترس^۳ عتابِ او^۴
 م ۱۷^a
 نگویندش^۵ ز حالِ من اگر صد بار می گویم
 بس از عمرت که می بینم مرنجانِ خاطرِ نازک
 اگر دردِ دلِ خود پیشِ تو بسیار می گویم^۶
 K38^a
 روان می گردد از هر دیده سیلِ خون همایون را
 اگر با او حدیثی^۷ از دلِ افکار می گویم

[غزل-۱۲۱]^۸

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B109 E118^b
 K45^a M23^b
 N1 23^a N2
 252^b Ü40^b

ازبس که سرفتاده^۹ بر آن خاکِ آستان
 در کوی او کشیده زمین سر بر آسمان
 از سرّ غیب پرسم اگر نکته ای از او
 پنهان گزد^{۱۰} لب و نهد انگشت بر دهان
 گفتم ز هر فسرده دمی^{۱۱} رخ پوش گفت
 باغِ بهشت را چه غم از آفت^{۱۲} خزان

^۱ E N2: چه سود B K M N1 Ü: حسود

^۲ E K Ü: رحمت B M N1 N2: زحمت

^۳ E: بیم B K N1 N2 Ü: ترس

^۴ M: عتاب آلود; N1: عذاب او B E K N2 Ü: عتاب او

^۵ N1: مگویندش B E K N2 Ü: نگویندش

^۶ Bu beyit E'de yok.

^۷ Ü: حدیث B E K M N1 N2: حدیثی

^۸ Bu gazel H'de yok.

^۹ E M Ü: فتاده B K N1 N2: فتاده

^{۱۰} M: بگرد B E K N1 N2 Ü: گزد

^{۱۱} M: دلی B E K N1 N2 Ü: دمی

^{۱۲} K: سردی B E M N1 N2 Ü: آفت

ای شمع سوز و درد ز پروانه یاد گیر
 کو سوخت در^۱ محبت و ناورد بر^۲ زبان
 قرص ز رست بر^۳ کمر آن ترک شوخ^۴ را
 یا^۵ آفتاب دست به مه کرده در میان
 گفتمی که از چه^۶ سوخت همایون بر آتشم
 پروانه وار شمع رخت داشتش بر آن
 [غزل-۱۲۲]^۷

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

این نوشتم تا بماند جاودان
 من نمانم این بماند در جهان
 من ندیدم در جهان بی غم کسی
 گر تو دیدی از منش خدمت رسان

[غزل-۱۲۳]^۸

[فعلات فاعلاتن فعلات فاعلاتن]

B110 K43^b
 M21^b N1 23^b
 N2 252^a
 Ü42^a

نگشود غنچه ما ز وصال گل عذاران
 سحری نداشت در پی شب تیره روزگاران
 بگشای چشم رحمت سوی دور ماندگان بین
 قلم عطا فروکش به خط گناهکاران

^۱ M از: B E K N1 N2 Ü در

^۲ Ü در: B E K M N1 N2: بر

^۳ B در: E K M N1 N2 Ü: بر

^۴ B K M N2: مست E N1 Ü شوخ

^۵ E N1 یا: B K M N2 Ü

^۶ N1 اگرچه: B E K M N2 Ü که از چه

^۷ Bu gazel natemam olup B E H K M N1 ve N2 nüshalarında yoktur.

^۸ Bu gazel E ve H'de yok.

تو چه ساقی ندانم که نشد به دورِ لعلت^۱
 ز می نشاطِ گلگون رخِ زردِ خاکساران
 ز تو چون رسد هوایی شکفت^۲ دلِ حزینم
 چو^۳ خزان رسیده باغی ز نسیمِ نوبهاران
 ز فغان و گریه ما را^۴ دل و دیده بازمانده^۵
 نفسی نیافت تسکین ز تو دردِ بی قراران
 من زارِ دور مانده ز^۶ وصالِ او همایون
 چه کنم که آهِ حسرت نکنم^۷ چو سوگواران

K44^a M 22^a

[غزل-۱۲۴]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B111 E119^a
 K46^a M24^b
 Ü41^b

نه^۹ دانه گهرست این بر آن^{۱۰} لباسِ زرافشان^{۱۱}
 ستاره ای شده با آفتاب دست و^{۱۲} گریبان
 تمام چشم شد از زخمِ خنجرت^{۱۳} تن و بر من
 به خونِ دل همه گریند^۱ راز در شبِ هجران

^۱ B K M: عدلت N1 N2 Ü: لعلت

^۲ B K N2: شکوفد Ü: شکند M N2

^۳ B K M N1 Ü: چون N2

^۴ B K N2 Ü: - M N1 را

^۵ B K N1 Ü: ماند M N2 مانده

^۶ B K N1 N2 Ü: ر M ز

^۷ B K M N1 N2: نکشم Ü: نکنم

^۸ Bu gazel H, N1 ve N2'de yok.

^۹ B E K Ü: چو M نه

^{۱۰} K: این بر آن بر آن M: آن بر آن Ü: این بر این B E: این بر آن

^{۱۱} B E K Ü: زرافشان M درافشان

^{۱۲} B K M: - E Ü: و

^{۱۳} B: خنجرش E K M Ü: خنجرت

نه خونِ گرمِ درون است قطره های سرشکم
 شراره هاش یکایک ز آتشِ دلِ^۲ سوزان
 خیالِ آن دهنم در سوادِ دیده^۳ عجب نیست
 بلی میانِ سیاهی^۴ است جای^۵ چشمه حیوان
 به زیر پای همایون به راهِ کعبه و صلت
 چو برگِ لاله و نسرین نمود^۶ خارِ مغیلان

[غزل-۱۲۵]^۷

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B110 E119^b
 K44^a M22^a
 N2 252^a
 Ü42^a

دیدمش دوش خرامان به رهی جرعه کشان
 هاله بسته مهش^۸ از حلقه خورشید و شان^۹
 پیشِ اغیار حریفانه ز هر جام که خورد
 جرعه ای ریخت به پیمانه خونا به کشان
 زاهدان دست بشویند ز سجّاده^{۱۰} و دلّی
 به^{۱۱} صفِ طاعت اگر برگذری^{۱۲} جرعه فشان

Ü42^b

^۱ E Ü گویند: B K M گریند

^۲ E درون آتش: B K M Ü ز آتش دل

^۳ M دمر: B E K Ü دیده

^۴ K سیاه: B E M Ü سیاهی

^۵ B E M آب: K Ü جای

^۶ K نموده: B E M Ü نمود

^۷ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۸ M رخس: B E K N2 Ü مهش

^۹ B خورشید نشان: E K M N2 Ü خورشید و شان

^{۱۰} Ü سجّاد: B E K M N2 سجّاده

^{۱۱} M بر: B E K N2 Ü به

^{۱۲} N2 بگذری: B E K M Ü برگذری

لبت از دل غم صد ساله به یک خنده^۱ ربود^۲
 چه می است این که مرا ساخت به یک جرعه^۳ چوشان^۴
 بهر طوبی مبر از سروقدان ای زاهد
 حالیا در دل از این روضه نهالی بنشان
 خیزد افغان جرس دم بدم از وادی عشق
 که مجوید^۵ ز گم گشته^۶ این راه نشان
 شور مستان خرابات ز جامی^۷ دگرست
 جرعه ای یارب از آن می به همایون بچشان^۸

E120^a M 22^b

[غزل-۱۲۶]^۹

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B109 E118^a
 K44^b M23^a
 N2 252^b
 Ü40^a

بر^{۱۰} روی زرد و^{۱۱} دیده پر خون عاشقان
 از لعل^{۱۲} خاتم تو دهد دم به دم نشان
 شد عقل و صبر^{۱۳} و دین به ره عشق^{۱۴} ماند دل

^۱ - E B K M N2 Ü: به یک خنده

^۲ E N2 ببرد B K M Ü: ربود

^۳ B N2 به یک جرعه مرا ساخت E K M Ü: مرا ساخت به یک جرعه

^۴ B E K M N2 چوشان Ü: چوشان

^۵ K مجوید B E M N2 Ü: مجوید

^۶ N2 کرده B E K M Ü: گشته

^۷ E جای B; K M N2 Ü: جام B: جامی

^۸ B K M N2 Ü: بچشان E N2.// Bu mısranın vezni bozuk.

^۹ Bu gazel H ve N1'de yok.

^{۱۰} N2 به B E K M Ü: بر

^{۱۱} M N2: - B E K Ü و

^{۱۲} B N2 لعل و E K M Ü: لعل

^{۱۳} K صبر و عقل B E M N2 Ü: صبر و عقل

^{۱۴} - Ü: و B E K M N2

در سینه همچو^۱ آتش سوزان ز^۲ کاروان
 مجروح جان و دل ز غم و سینه در خروش
 بر کعبتین داغ غم و طاس در فغان
 پوشد ز دود آه من ار^۳ چشم خود چه باک
 چون ابر شد پدید کواکب شود^۴ نهان
 شد پاک نقد قلب همایون ولی بسی^۵
 چون زر به بوتۀ غم و دردش گداخت جان

E118^b M 23^b

[غزل-۱۲۷]^۶

[مفاعل فعاتن مفاعل فعاتن]

B111 K46^b
 M24^b N1 22^a
 Ü41^b

چو دید حالت جانبازی مرا بر^۷ جانان
 خضر ز خوردن آب حیات گشت پشیمان
 ز خطّ گرد لبّت هر دم ار چه روح فزاید
 ز سبزه ای که دمد بر کنار چشمۀ حیوان
 طیب کرد به زنجیر بهر دفع جنونم
 ز دردم از دل زنجیر خاست^۸ ناله و افغان^۹
 ز قطع بادیه این بس که همچو جامۀ^{۱۰} کعبه

M 25^a

^۱ M N2 سینه ام چو: B E K Ü سینه همچو

^۲ Ü: - B E K M N2 ز

^۳ B پوشم ... اگر E N2; پوشد ... من از: K M Ü پوشد ... من ار

^۴ Ü شدند: B E K M N2 شود

^۵ B M N2 چه سود: E K Ü ولی بسی

^۶ Bu gazel E, H ve N2'de yok.

^۷ M دلم: B N1; مرا: K Ü مرا بر

^۸ K M Ü خواست: B N1 خاست

^۹ N1 آه و فغان: B K M Ü ناله و افغان

^{۱۰} N1 این بس مرا چو جامه: M آن بس به خانه: B K Ü این بس که همچو جامه

لباس هستی من قطعه قطعه شد ز^۱ مگیلان
 به راه عشق مرا رو به کعبه ایست^۲ همایون
 که کعبه در طلبش نیز کرد رو^۳ به بیابان

[غزل-۱۲۸]^۴

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B107 E119^a
K45^a Ü41^a

هر شبی صد مشعل افروزم ز آه خویشتن
 تا شود روشن به^۵ او تاریکی شب های من
 هاتفِ غیب است گویی^۶ آن دهن^۷ کز روی لطف
 نیست پیدا در نظر^۸ چیزی و می گوید سخن
 زخم ها بر تن به کوی او میان خاک و خون^۹
 بیخودم افتاده دایم چون شهیدان^{۱۰} در کفن
 گشت هم چون پیرهن هر گوشه چندین سینه چاک
 چون نمود آن سینه سیمین ز چاک پیرهن
 همچو اختر بر فلک دور از رخ آن آفتاب
 قطره خون شد روان^{۱۱} دور از^۱ جاب چشم من

^۱ M ریز: B K N1 Ü شد ز

^۲ M است: B K N1 Ü ایست

^۳ K M N1 کرده: B Ü کرد

^۴ Bu gazel H, M, N1 ve N2'de yok.

^۵ K E Ü بر: B به

^۶ B E K گویا: Ü گویی

^۷ B دهان: E K Ü دهن

^۸ K میان: B E Ü نظر

^۹ B میان خاک و خون در کوی او: E K Ü به کوی او میان خاک و خون

^{۱۰} E شهیدی: B K Ü شهیدان

^{۱۱} E Ü عیان: B K روان

با همایون گر لبّت راه است میلی دور نیست
بود شیرین را نهانی خاطری با کوهکن

[غزل-۱۲۹]^۲

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B102 E117^b
K44^a M22^b
N2 252^a
Ü39^b

هر طرف کآن نازنین دامن کشان^۳ خواهد شدن

جانِ مردم خاک و خاکِ راه^۴ جان خواهد شدن

K44^b

استخوانم را^۵ مسوز ای دل به آه آتشین

کز^۶ برای تیرِ او روزی نشان خواهد شدن

بعدِ مردن از در و دیوار خواهد گریه خاست^۷

چون ز کوی یار^۸ تابوتم روان خواهد شدن

چون بر انگیزند^۹ در خاک از^{۱۰} پیِ پرسش مرا

کافرم گر غیرِ نامت بر زبان خواهد شدن

برمخیز ای گرد^{۱۱} از میدان که خواهم شد هلاک^{۱۲}

آن سوار از دیده گر یکدم^۱ نهان خواهد شدن

^۱ E K دوش; Ü وین: B دور از

^۲ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۳ M دامن کشان کان نازنین: Ü N2 E K B کان نازنین دامن کشان

^۴ N2 و خاک را; E راه و خاک: Ü K M B و خاک راه

^۵ Ü استخوان من: N2 E K M B استخوانم را

^۶ Ü از: N2 E K M B کز

^۷ Ü خواست: N2 E B خاست

^۸ E ز کوی دوست; B به کوی یار: Ü N2 M K ز کوی یار

^۹ K برانگیزد: Ü N2 E M B برانگیزند

^{۱۰} K ز خاک او; N2 M از خاک از: Ü E B در خاک از

^{۱۱} Ü گر: N2 E K M B گرد

^{۱۲} N2 M خاک: Ü E K B هلاک

چون همایون هر که بیمارِ غمِ عشقِ تو گشت
با دلِ پر خسرت آخر از جهان خواهد شدن

[غزل-۱۳۰]^۲

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B103 E118^a
K44^b M 23^a
N2 252^b
Ü39^b

یکدم که با توام به سوی من نظر مکن

سیرت ندیده ام ز خودم بی خبر مکن

من مستم از نظاره او ساقیا تو نیز

می در پیاله نوبتِ من بیشتر مکن

Ü40^a

امشب به وصلِ او خوشم ای صبح دم مزن

وی آسمان تو نیز شبم را^۳ سحر مکن

می بینمت ز دور و^۴ دلم می رود ز کار^۵

خواهی که زنده مانم ازین سو گذر مکن^۶

ای هم نشین نبر^۷ تو هم از من چو دیگران

یا^۸ خود ملامتِ منِ خونین جگر مکن

ای من سگت مرا ز درِ خویشتن مران^۹

در کوی و شهر باز مرا در بدر مکن

گشتن بس است هرزه همایون بهر دری

^۱ B یکدم گر: E K M N2 Ü: گر یکدم

^۲ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۳ N2 شبی; Ü: شبم را B E K M: شبی را

^۴ Ü: - B K M N2: و

^۵ K دلت: B M N2 Ü: کار

^۶ Bu beyit E'de yok.

^۷ Ü نبر; K: بُر B E M N2: ببر

^۸ E با: B K M N2 Ü: یا

^۹ B E K M N2 مران ... مرا: Ü: مرا ... مران

دیگر ز کنجِ محنت و غم^۱ سر بدر مکن

[غزل-۱۳۱]^۲

[مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

B103 E118^b
K45^b M24^a
N1 23^b N2
252^b Ü41^a

چون تیر زدی از پی تیرت^۳ نظری کن

نظاره جان دادنِ خونین جگری کن

از خویشتن امشب^۴ غم او بی خبرم ساخت

ای ناله برو هم نفسان را خبری کن

M 24^b

گفتی گذرم بر سرت آن دم که شوی^۵ خاک

E119^a

شد آنچه تو می خواستی آخر^۶ گذری^۷ کن

تا دیده شود آینه^۸ چهره مقصود

رو صیقل این^۸ آینه از خاک دری کن

جان داد و ز^۹ خود رست همایون به نگاهی

ای جان من آن تو به من هم نظری کن

[غزل-۱۳۲]^{۱۰}

[مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

B104 E119^b
K43^a M20^b
N1 24^a N2

تا دید^{۱۱} آن سگ کو خواری و محنت^۱ من

^۱ M خود; B: خو; E K N2 Ü: و غم

^۲ Bu gazel H'de yok.

^۳ E تیری; B K M N1 N2 Ü: تیرت

^۴ E خویشتم شب; B K M N1 N2 Ü: خویشتن امشب

^۵ E آنگه که شود; K N1; آنگه که شوی; B M N2 Ü: آن دم که شوی

^۶ M اکنون; B E K N1 N2 Ü: آخر

^۷ E نظری; B K M N1 N2 Ü: گذری

^۸ Ü آن; B E K M N1 N2: این

^۹ E ز; B K M N2 Ü: و ز

^{۱۰} Bu gazel H'de yok.

^{۱۱} K N2 دیده; B E M N1 Ü: دید

هر دم فتد به پایش^۲ بهر شفاعتِ من
 با صد صلاح و تقوی آخر به کوی خوبان
 بازیچه سگان شد دامنِ عصمتِ من
 گفتی^۳ فتاد آتش در جانِ اهلِ مجلس
 چون بفروخت رویش^۴ از تابِ حیرتِ من
 گر زآنکه^۵ خنجرم زد آگه شدی ز دردم^۶
 شستی به آبِ دیده هر دم جراحتِ من
 گرم از تو عیشِ یاران من دور مانده زینسان
 عالم چرا نسوزد از آه و^۷ حسرتِ من
 گفتی که بر^۸ همایون دیگر بس است خواری
 ای من سگت چه باشد خواری و عزّت^۹ِ من

[غزل-۱۳۳]^{۱۰}

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

تا^{۱۱} شد سخن شنو ز دهانِ تو گوشِ من

B104 E116^b
 K43^a M20^b
 N1 22^b N2
 251^b Ü38^b

^۱ E عزّت: B K M N1 N2 Ü محنت

^۲ N1 پایی: B E K M N2 Ü پایش

^۳ B گویی: E K M N1 N2 Ü گفتی

^۴ M آتش: B E K N1 N2 Ü رویش

^۵ Ü زآنکه: B E K N1 N2 M: آنکه

^۶ N2 حالم: B E K M N1 Ü دردم

^۷ B آه و: E Ü آه و

^۸ K برو: B E M N1 N2 Ü بر

^۹ M محنت: B E K N1 N2 Ü عزّت

^{۱۰} Bu gazel H'de yok.

^{۱۱} Ü تا: B E K M N1 N2: پا

گوشِ جهان پرست ز جوش و خروشِ من
 افغان اگر^۱ نمی کنم ای دل مشو ملول^۲
 با او به گفت و گوست زبانِ خموشِ من
 از داغ و زخم^۳ فاش شدی حالتِ دلم
 گر نه^۴ پلاس^۵ کهنه شدی^۶ سترِ پوشِ من
 گریار رفت^۷ هم ره خویشم نبرد لیک
 با این^۸ خوشم که برد ز من عقل و هوشِ من
 خواهم دمی که رخت بیندم^۹ ز کنجِ دیر
 غیر از سبوی می^{۱۰} نبود بارِ دوشِ من
 هر سو هزار همچو همایون رود ز هوش
 دارد^{۱۱} چو جامِ مغبجه می^{۱۲} فروشِ من

[غزل-۱۳۴]^{۱۳}

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

هر نی که بعدِ مرگ برآید^۱ ز خاکِ من

B105 E119^b
 K45^b N1 22^a
 Ü41^b

^۱ B K M N1 N2 Ü: - E اگر

^۲ B E K M N1 Ü: ملال N2 ملول

^۳ B E K M N2: N1 Ü زخم و داغ: داغ و زخم

^۴ B E K M N1 N2: Ü گر نی

^۵ B E M N1 N2 Ü: K لباس پلاس

^۶ B E K M N1 N2: Ü بودی شدی

^۷ B E K M N1: N2 Ü: و

^۸ B K M N1 N2 Ü: E آن این

^۹ B K M N1 N2 Ü: E بیند بیندم

^{۱۰} E K M N1 N2 Ü: B من می

^{۱۱} B E K M N1 Ü: N2 گیرد دارد

^{۱۲} B E K N1 N2 Ü: M باده می

^{۱۳} Bu gazel H, M ve N2'de yok.

گوید به ناله حال دل دردناک من

N1 22^b

چندین فسون به عشوه شیرین چه می دهد

گر جادوی تو نیست به قصدِ هلاکِ من

سعیِ خرد ندارد^۲ اثر در حصولِ وصل^۳

هم آه دردناکِ من و عشقِ پاکِ من

گفتی که نیستت اثر از زخم^۴ عشقِ هیچ

چاکِ درون نگر ز گریبانِ چاکِ من

هم داشتی^۵ سری به من آن نازنین غزال

رُستی گیاهِ عیش^۶ گر^۷ از آب و خاکِ من

[غزل-۱۳۵]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B105 E118^b
K45^a M23^b
N2 252^b
Ü40^a

چرا روشن نگردد آخر این شامِ سیاهِ من

اگر نه دم گرفته صبح را از دودِ آهِ من

به آخر پی به سوی^۹ کعبه وصل^{۱۰} تو می بردم

درین وادی نمی شد کوه^{۱۱} غم گر^{۱۲} سدّ راهِ من

۱ بروید B E K N1 Ü: برآید

۲ نداشت K B E N1 Ü: ندارد

۳ عشق N1 B E K Ü: وصل

۴ زخم E K N1: تیغ B; رحم Ü

۵ می داشتی K B E N1 Ü: هم داشتی

۶ عیش B E K Ü: عشق N1

۷ گر B E K: اگر N1 Ü

۸ Bu gazel H ve N1'de yok.

۹ سوی B M N2 Ü: کوی E; راه K

۱۰ وصل B E Ü: کوی K M N2

۱۱ کوه B E K Ü: - M N2

مرا خواب ار^۳ شبی یکدم ز یاد او^۴ کند غافل
 ز چاک سینه دل آتش زند در خوابگاه^۵ من
 ز بس کردم گنه ترسم که روز حشر میزان را
 شکست افتد^۶ گه^۷ سنجیدن^۸ بار گناه من
 برآوردی هوای گرم هجران دود از جانم
 نگشتی سایه دیوار کویش گر^۹ پناه من^{۱۰}

M 24^a

K45^b

ز آب خضر و تاریکی همایون دم مزن کاینها
 نمودارست از طبع من و روز سیاه من

[غزل-۱۳۶]^{۱۱}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B106 E117^a
 K43^b M21^a
 N2 251^b
 Ü38^b

از آن دایم ز دیده اشک می بارد به روی من
 که دود آتش سوداست هر یک تار^{۱۲} موی من
 شود هر جوهری^{۱۳} از خنجر^{۱۴} او برق جان^۱ سوزی

^۱ M N2 گر اول; Ü: تا B E K گر

^۲ B K سگ: Ü: M N2 E سد

^۳ E N2 از: Ü: B K M ار

^۴ - E Ü: M N2 B K او

^۵ B خوابگاه

^۶ E آید: Ü: M N2 B K افتد

^۷ Ü: که گر; E: ز B K M N2 گه

^۸ E از آن; Ü: به این: B K M N2 -

^۹ Ü: ار B E K M گر

^{۱۰} 5 ve 6. beyitler N2'de yok.

^{۱۱} Bu gazel H ve N1'de yok.

^{۱۲} Ü در هر تار: B E K M N2 هر یک تار

^{۱۳} Ü جوهر B E K M N2: جوهری

^{۱۴} N2 خنجری; K تیغ: B E M Ü خنجر

چو گردد گرم از خون ریختن خورشید روی من
 سر و تن ساغر و پیمانه شد وز^۲ باده شوق
 لبالب هم چنان در بزمِ غم جام و سبوی من
 کجا از میوه این^۳ باغ کامِ من^۴ شود^۵ شیرین
 که در زهرآبِ غم^۶ شد رسته^۸ نخلِ آرزوی من
 نگشتم^۹ از هوایش^{۱۰} گرچه در راهِ وفای او^{۱۱}
 غباری گشتم و نگشود^{۱۲} یکره^{۱۳} چشم سوی من
 همایون زان کند^{۱۴} شب ها فغان از جور^{۱۵}
 در بـ _____ انش
 که باشد بشنود گوید مرانیدش ز کوی من
 [غزل-۱۳۷]^{۱۶}

^۱ K جهان: B E M N2 Ü: جان

^۲ E در; N2 از; B K M Ü: وز

^۳ E آن: B K M N2 Ü: این

^۴ Ü E کام من: B K M N2: کام من

^۵ Ü -: B E K M N2: شود

^۶ K تلخ آب: B E M N2 Ü: زهرآب

^۷ E -: B K M N2 Ü: غم

^۸ M E رشته: B K N2 Ü: رسته

^۹ B E نگرادم: K M N2 Ü: نگشتم

^{۱۰} M N2 از وفایش; B E در هوایش: K Ü: از هوایش

^{۱۱} B E از راه وفاداری; M در راه جفای او: K N2 Ü: در راه وفای او

^{۱۲} Ü بگشود: B E K M N2: نگشود

^{۱۳} E دیگر: B K M N2 Ü: یک ره

^{۱۴} N2 کشد: B E K M Ü: کند

^{۱۵} M N2 دست: B E K Ü: جور

^{۱۶} Bu gazel H ve N1'de yok.

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B108 E117^b
K42^b M20^a
N2 251^b
Ü39^a

نشانِ زخمِ ناخن نیست این بر سینهٔ پر خون
خیالِ ابرویش عکس از درون افکنده^۱ بر^۲ بیرون
خدنگِ آه از دل ناوکِ خون ریز از دلبر
مرا بر سینه گه تیر^۳ از درون آید گه از بیرون
چو پیکانش خلد در سینه خون از دیده پیش آید
بلی چون چشمه را کاوند آبِ او شود افزون
ز دردِ من که عاجز گشته خلقی^۴ در علاجِ او
پرسی از مسیحا چون روی ای ناله^۵ بر گردون
همایون چند گویی وصفِ لیلی پیشِ دلجویی
که در هر خلقهٔ زنجیرِ زلفش راست^۶ صد مجنون

K43^a

M 20^b

[غزل-۱۳۸]^۷

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B108 E117^a
K44^a M22^a
N2 252^a
Ü39^a

به یکدم آب کز باران چشاند^۸ کوه را گردون
دهد از لاله در پی صد هزارش ساغر^۹ پر خون^{۱۰}
دهانت غنچه چشمت نرگس و رخ لاله حیرانم

B انداخته عکس از درون K; عکس از درون انداخته: E M N1 Ü: عکس از درون افکنده^۱

E M N2: - B K Ü بر بیرون^۲

B Ü تیر گه E K M N2: تیر گه^۳

M N2 خلقی گشته عاجز: B E K Ü: عاجز گشته خلقی^۴

B M N2 Ü: آه E K ناله^۵

K هست: B E M N2 Ü: راست^۶

Bu gazel H ve N1'de yok.^۷

M چکاند: B E K N2 Ü: چشاند^۸

E N2 کاسه: B K M Ü: ساغر^۹

B E K M N2: پر خون^{۱۰}

که پیش دیده جان از تو مانع نظر است این
 فروغ آه مرا هر که دید شام فراق
 فتاده در غلط و گفت پرتو سحر است این
 مگو سخن ز دو عالم به بزم باده گساران^۱
 سخن ز جای دگر گو که عالم دگر است این
 ز نور ساخته خورشید فرش راه تو بخرام
 همان خیال کن ای مه که خاک رهگذر است این
 تن چو موی مرا شام غم به گوشه محنت
 کند خیال تو پیدا چه دقت نظر است این
 گذشت عمر همایون به^۲ جرعه ای که تو دادی^۳
 خبر ز خویش ندارد چه مست بی خبر است این

[غزل-۱۴۰]^۴

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B106 K45^b
 M24^a N2
 252^b Ü40^b

شد آن جان و جهان دامن کشان چون از چمن بیرون
 روان شد^۵ جان مرغان چمن گویی ز تن بیرون
 شد ار چه کوهکن را جان ز تن بیرون نشد لیکن
 ز کوه^۶ بیستون جوش و خروش^۷ کوهکن بیرون
 گر^۸ آیی سوی من چون جان پس^۱ از مردن به بوی^۲ تو

Ü41^a

^۱ K فروشان: B گساران

^۲ B ز: K به

^۳ K داری: B دادی

^۴ Bu gazel E, H ve N1'de yok.

^۵ B برآمد: K M N2 Ü: روان شد

^۶ B M: کوه K N2 Ü: جان

^۷ Ü گوش و خروش و: B K M N2: جوش و خروش

^۸ M اگر: B K N2 Ü: گر

روان چون جان ز تن آید تنِ من از کفن بیرون
 رقیبا چند خواهی تلخ گفتن چون نخواهد شد
 ز جانِ عشقبازان ذوقِ آن شیرین دهن بیرون
 همایون چون ترا رمزی^۳ نهانی^۴ زان دهن^۵ گفتم
 چنان کن تا توانی^۶ کز میان ناید^۷ سخن بیرون

[غزل-۱۴۱]^۸

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B107 E117^a
 K43^b M21^b
 N1 23^a N2
 252^a

N1 23^b

روزِ نوروز است و ما را مجلسِ افروزی چنین
 ساقیا می ده که در سالی بودِ روزی چنین
 کی شود حالم نکو از^۹ یار تا باشد رقیب
 یارِ بدخویی چنان با او^{۱۰} بد آموزی چنین
 شعلهٔ شمعی^{۱۱} است پیشِ گرمی^{۱۲} پروانه نور
 ای خوش آن عاشق که باشد در دلش سوزی^{۱۳} چنین

^۱ N2 Ü بس: B K M پس

^۲ M N2 سوی: B K Ü بوی

^۳ K M رمز: B N2 Ü رمزی

^۴ M مغانی: B K N2 Ü نهانی

^۵ B M N2 میان: K Ü دهن

^۶ Ü میانی: B K M N2 توانی

^۷ Ü نرود: B K M N2 ناید

^۸ Bu gazel H ve Ü'de yok.

^۹ N1 چون: B E K M N2 از

^{۱۰} N1 یار E; و آن K; با آن B M N2: با او

^{۱۱} B M: شمعی E K N1 N2

^{۱۲} B گرمی: E K M N1 N2: گرمی

^{۱۳} سوز: B K M N1 N2: سوزی

غمزه خونخواره^۱ خودبین^۲ مگو این ناله^۳ چیست
 می خلد در سینه ام پیکانِ دلدوزی چنین
 گفتیم تا کی خوری غم چون^۴ توانم بود شاد
 با دل صد پاره و جانِ غم اندوزی چنین
 چون همایون نی^۵ شبم خواب است و نی^۶ روزم قرار
 پیش کس نآید الهی در جهان روزی چنین

[غزل-۱۴۲]^۸

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B112 E118^a
K46^a N1 22^b
Ü40^a

شاخِ مرجان بی لبِ لعلت مرا ای نازنین
 در سوادِ چشمِ خون بار است میلِ آتشین
 مرغِ دل را بکهره ار^۹ خواند به خود آن سروِ ناز
 سال ها پایش ازین شادی نیاید بر زمین
 بت شکن سازد به یکدم کافرِ صد ساله را
 گر کشد نقشِ تو در بتخانه ها نقّاشِ چین
 موسی از دستِ^{۱۰} یدِ بیضا^{۱۱} به خونِ دل نشست^{۱۲}

N1 23^a

^۱ N1 خونخوار B E K M N2: خونخواره

^۲ N1 و B E K M N2: -

^۳ E این سوز; M N2: کین ناله; B K N1: این ناله

^۴ M کی: B E K N1 N2: چون

^۵ E M نه: B K N1 N2: نی

^۶ E - B K M N1 N2: و

^۷ E K M N2 نه: B N1: نی

^۸ Bu gazel H, M ve N2'de yok.

^۹ N1 - اگر B E K Ü: را ... ار

^{۱۰} N1 دست از; K از دستش: B E Ü دست

^{۱۱} Kur'ân, A'râf Sûresi, 7/108.

^{۱۲} K N1 پشت: B E Ü نشست

ماه من چون ساعدِ سیمین نمود از آستین
 چون همایون لذتِ مستی اگر دریافتی^۱
 خادمِ میخانه گشتی زاهدِ خلوت نشین
 [غزل-۱۴۳]^۲

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B112 E120^b
 K47^a M28^b
 N1 25^b N2
 254^a Ü43^a

K47^b

E121^a

مجمرد دل کز تو سوزد آتشِ سودا در او
 هست^۳ از پیکانِ خونِ آلوده^۴ اخگر ها در او
 دل دمی خالی^۵ مباد از نشتر^۶ پیکانِ یار
 تا خیالِ غیر نتواند نهادن پا در او
 کاش بودی صد هزاران دل مرا در زلفِ یار^۷
 تا نبودی جز دلِ من هیچ دل را^۸ جا در او
 حیرتی دارم ز دل کو نیست جز یک^۹ قطره خون
 کوه های درد و غم چون گشته^{۱۰} ناپیدا در او
 وادیِ هجران که بود آبش سراب^{۱۱} نیستی
 شد پدید از اشکِ من^۱ هر گوشه صد دریا در او^۲

Ü تو یافتی B E K N1: دریافتی^۱

^۲ Bu gazel H'de yok.

N2 باشد: B E K M N1 Ü: هست^۳

M N1 N2 خون آلوده: B; زهر آلوده: E K Ü: خون آلوده^۴

N2 خال: B E K M N1 Ü: خالی^۵

Ü نیشتر: B E M N1 N2: نشتر^۶

M N2 او: B E K N1 Ü: یار^۷

B M هیچ دل را جز دل من: E K N1 N2 Ü: جز دل من هیچ دل را^۸

M N2 پس: B E K N1 Ü: جز یک^۹

B گشت: E K M N1 N2 Ü: گشته^{۱۰}

N1 آتش سرای: E; آتش شراب: B M N2 Ü: آبش شراب^{۱۱}

کوی یار و هر طرف چندین رقیبِ سنگِ دل
حال چون باشد همایون را تنِ تنِ ها در او

[غزل-۱۴۴]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B113 E121^a
K47^b M28^a
N1 26^a N2
254^a Ü43^b

وادی شوق که می باید گذشت از جان در او
گشته ام^۳ چون گردبادی بی تو^۴ سر گردان در او
طره شبگون که حلقه حلقه شد بر روی یار
چون^۵ سیاهی دان و هر سو^۶ چشمه حیوان در او
بر زمین پایم نمی آید به هنگام وصال
بس که مانده خارهای وادی هجران در او
دست و پای می زنم چون می کشد تیرم ز دل^۷
بر امید آنکه باشد^۸ بشکند پیکان در او
زاهد از تسبیح بگسل^۹ رشته امید را
زانکه چیزی نیست غیر از دانه حرمان^{۱۰} در او
ای نسیم صبح در کویش قدم آهسته نه
زانکه بر خاک ره افتادست چندین جان در او

M 28^b N1
26^b

¹ E N1 Ü چشم ما; M N2; اشک ما: B اشک من

² Bu beyit K'da yok.

³ B مانده ام: E K M N1 N2 Ü: گشته ام

⁴ E گشته: B K M N1 N2 Ü: بی تو

⁵ N1 چون: B E K M N2 Ü:

⁶ E جا: B K M N1 N2 Ü: سو

⁷ K تیر از دلم: B E M N1 N2 Ü: تیرم ز دل

⁸ M شاید: B E K N1 N2 Ü: باشد

⁹ B بگشا: E K M N1 N2 Ü: بگسل

¹⁰ Ü خرمان: B E K M N1 N2: حرمان

کفرِ زلفش گر همایون راهِ دین زد^۱ بارها^۲

هست از^۳ هر خلقه ای راهی سوی ایمان در او

E121^b

[غزل-۱۴۵]^۴

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B113 E121^b
K47^b M30^a
N1 24^b Ü44^b

خاکِ رَهت که دیدهٔ جان یافت نور ازو

آسِیبِ چشمِ کج^۵ نظران باد دور از او

کوی تو کعبه ایست که از آه عاشقان

سر بر فلک^۶ کشیده^۷ عَلمِ های نور ازو

مایم^۸ و مهرِ خطِ پری پیکری^۹ که هست

در تابِ گیسوی مَلک^{۱۰} زلفِ حور ازو

دل با خیالِ شمع^{۱۱} رخت^{۱۲} مُرد و زنده گشت

از هر^{۱۳} چراغِ مجلسِ اهلِ قبور ازو

B راه دین گر زد همایون E N1; گر همایون راه دل زد: K M N2 Ü: 1

M خود چه باک B K N2; باک نیست: E N1 Ü: 2 بارها

E M در: B K N1 N2 Ü: 3 از

4 Bu gazel H ve N2'de yok.

Ü: 5 کز: B E K M N1

M - Ü: 6 B E K N1 فلک

M کشیده است E; کشید: B K N1 Ü: 7 کشیده

M E K M مایم: B N1 Ü: 8 مایم

N1 پیکران: B E K M Ü: 9 پیکری

B E K M N1 و: Ü: 10 -

M زلف و: B E K N1 Ü: 11 شمع

B رخت: E K M N1 Ü: 12 رخت

N1 اکثر: B E K M Ü: 13 از هر

ازبس که^۱ کرد ناله^۲ همایون به کوه و دشت

بیخود شدند جمله وحوش^۳ و طیور ازو

[غزل-۱۴۶]^۴

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B114 E120^a
K47^a M29^a
N1 25^a N2
254^a Ü42^b

خیالِ مهر و مه نگذشت^۵ در دل بی جمالِ او

در این آینه^۶ رخ ننمود^۷ نقشی جز خیالِ او

چنان زارم که گر^۸ آرد کبوتر نامه ای سویم^۹

ندانم یک سرِ مو گر در آویزم به بال^{۱۰} او

شبِ وصل از فغان بی هوش سازم^{۱۱} اهلِ مجلس را

که جز من هیچ کس را چشم نبود بر جمالِ او

چنانم تلخ شد^{۱۲} کام از فراقِ او که گر^{۱۳} خاکم

سبو گردد ننوشت سگ دمی^{۱۴} آب از سفال^{۱۵} او

^۱ K وی؛ B دی؛ M N1 Ü: ازبس که

^۲ E K M N1 Ü: کرد ناله؛ B Ü: ناله کرد

^۳ E وحش؛ B K M N1 Ü: وحوش

^۴ Bu gazel H'de yok.

^۵ E مگذشت؛ Ü بگذشت؛ B K M N1 N2: نگذشت

^۶ B N1: آینه؛ E K M N2 Ü: آینه

^۷ E N2 بنموده؛ B K M N1 Ü: ننمود

^۸ Ü چون؛ B E K M N1 N2: گر

^۹ B E K M N1 N2: نامه ام به سویت؛ Ü: نامه ای سویم

^{۱۰} B E M N1: به؛ K N2 Ü: ز

^{۱۱} B E K N1 N2 Ü: - سازم

^{۱۲} Ü تلخ؛ B E K M N1 N2: تلخ شد

^{۱۳} K کز؛ B E M N1 N2 Ü: گر

^{۱۴} B هم از؛ K M؛ Ü: دمی؛ E N1 N2 Ü: دمی

^{۱۵} B زلال؛ E: سفال؛ K M N1 N2 Ü: از سفال

مرنجید ای رفیقان گر همایون رند و رسوا شد
که داریدش همه معذور اگر دانید حال او

[غزل-۱۴۷]^۱

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B114 E121^a
K48^a M28^a
N1 26^a N2
253^b Ü43^b

خوشم^۲ کز فکرِ او گشتم خیالی^۳ بی جمالِ او
که گر او را ندیدم گشته ام گم^۴ در^۵ خیالِ او
چو ننمای^۶ به من خود را خیالت را مشو^۷ مانع
که گر سوزد مرا هجرِ تو^۸ بگذارد وصالِ او^۹
سبوی دل پر از می کن که تا چون^{۱۱} بشکند روزی
بود آینه^{۱۲} گیتی نمایی هر سفالِ او
شده پروازگاهِ مرغِ تیرِ او فضای دل
همی ترسم بسوزد آتشم^{۱۳} ناگاهِ بالِ او
به حالی^{۱۴} گشته دل^۱ دور از رخت در وادی^۲ هجران

K48^b

¹ Bu gazel H'de yok.

² Ü شدم: B E K M N1 N2: خوشم

³ Ü خیال: B E K M N1: خیالی

⁴ N1 گم شدم: B E K M N2 Ü: گشته ام گم

⁵ N1 اندر; M: به B E K N2 Ü: در

⁶ Ü E K N1 بنمایی: B M N2: ننمایی

⁷ K خیالت می شود: B E M N1 N2 Ü: خیالت را مشو

⁸ Ü هجران: B E K M N1 N2: هجر تو

⁹ M تو: B E K N1 N2 Ü: او

¹⁰ E M N1 نگذارد; Ü بگذارد; K N2: مگذارد; B: بگذارد

¹¹ E دار تا; B K M N1 N2: دار تا چون; Ü: کن که تا چون

¹² Ü E K N2 آینه: B M N1: آینه

¹³ E آتش; K N1 N2: ز آتشم; B: آتشی; M Ü: آتشم

¹⁴ N2 حال: B E K M N1 Ü: حالی

که نتوان گفتن و چشمت نمی افتد به حال^۳ او
 همایون خطِ او توقیعِ خوبیِ راست^۴ طغرای
 که نوشتست منشیِ قضا^۵ هرگز مثال^۶ او

[غزل-۱۴۸]^۷

[مفاعن فعلاتن مفاعن فعلاتن]

B115 K47^a
 M29^a N1 26^b
 N2 254^a
 Ü43^b

نصیبِ من شود ای کاش زحمتِ بدن^۸ او

هزار جانِ من و همچو من فدای تنِ او

M 29^b

گلی که باغ^۹ جهان را بهار ازوست خزان را

مباد دستِ تطاول دراز در^{۱۰} چمنِ او

Ü44^a

چه گونه دُرد کشد^{۱۱} آن تنی^{۱۲} که تاب نیارد^{۱۳}

اگر ز رشته جانِ ها کنند پیرهنِ او

چه بادِ گرم ندانم گذشت بر سرِ آن گل

که رنگِ لاله گرفتست برگِ یاسمنِ او

¹ E گشته ام: B K M N1 N2 Ü: گشته دل

² N1 آتش; E Ü: محنت; B K M N2 Ü: وادی

³ M سوی: B E K N1 N2 Ü: حال

⁴ N2 خوبی است; E Ü: هوا نیست: B E K M N1: خوبی راست

⁵ E Ü: منشی قضا نوشت: B E K M N1 N2: نوشتست منشی قضا

⁶ E Ü: امثال: B E K M N1 N2: مثال

⁷ Bu gazel E ve H'de yok.

⁸ N2 بدان: B K M N1 Ü: بدن

⁹ N1 چو گلرخان: B K M N2 Ü: گلی که باغ

¹⁰ E Ü: N2 بر: B K M N1: در

¹¹ B M تاب تب; N2: بت کشد: K N1 Ü: درد کشد

¹² E Ü: آن بتی; B M: آرد تنی; K: آن تن: N1 N2: آن تنی

¹³ B M N2 ندارد: K N1 Ü: نیارد

سزد که خلق حمایل^۱ کنند شعرِ همایون
چراکه هست دعای تو یک یک سخنِ او

[غزل-۱۴۹]^۲

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B115 E121^b
K48^b Ü44^b

بین^۳ در حلقه های جعد زلف مشکبوی او
که هست آینه ها پیدا ز هر آینه^۴ روی او
به گرد کوی او ازبس که برهم^۵ ریخته سرها
من سرگشته^۶ را از هیچ چاره^۷ نیست سوی او
ز بهر آنکه بینم جوهر پیکان تیرش را
مرا شد آبله پای دل اندر جست و جوی او
ز مشکین^۸ کاکلی زان^۹ گونه زار و ناتوان^{۱۰} گشتم
که صد چون من برون می آید از هر^{۱۱} تار موی او
دلم را آرزوی^{۱۲} وصل و^{۱۳} یارم نقد جان خواهد
من از جان بگذرم باشد برآید آرزوی او

E122^a

^۱ M حزر: B K N1 N2 Ü: خلق حمایل

^۲ Bu gazel H, M, N1 ve N2'de yok.

^۳ B بین: E K Ü:

^۴ Ü K آینه ها ... از ... آینه; E آینه ها ... آینه ز: B آینه ها ... آینه ز

^۵ E K درهم: B Ü: برهم

^۶ Ü بیچاره: B E K: سرگشته

^۷ B جا ره: E K Ü: چاره

^۸ Ü مشکین: B E K: مشکین

^۹ E زین: B K Ü: زان

^{۱۰} Ü مبتلا: B E K: ناتوان

^{۱۱} E K یک: B Ü: هر

^{۱۲} Ü آرزو: B E K: آرزوی

^{۱۳} E K -: B Ü: و

همایون تا بلند آوازه گردی جست و جویی کن
نجنبد^۱ گر جرس پیدا نگرده گفت و گوی او

[غزل-۱۵۰]^۲

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B116 E120^a
K46^b M27^a
N1 24^b N2
253^b Ü42^b

شد پرده سوز شعله خورشید روی او

لیکن^۳ کراست تاب که بیند به سوی او

M 27^b

گاهی ز غیرت و گهی از شوق جان دهم

در مجلسی که می گذرد گفت و گوی او

چون آفتاب کیست در این پرده جلوه گر

کآفاق ذره وار شده محو روی او

که جان دهم ز دیدن و گاه^۴ از ندیدنش

گه او کشد مرا و گهی آرزوی او

زان پس^۵ که کوه را ببرد باد همچو کاه

روی چو کاه من بود و خاک کوی او

منشین به راه عشق همایون دمی ز پای^۶

خالی مباش یک نفس از جست و جوی او

[غزل-۱۵۱]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

^۱ K نخسبد B E Ü: نجنبد

^۲ Bu gazel H'de yok.

^۳ E دیگر B K M N1 N2 Ü: لیکن

^۴ Ü گاه ... گاه B N1; گاه ... گاه E K M N2: گاه ... گاه

^۵ E Ü پس B K M N1 N2: پس

^۶ K - B E M N1 N2 Ü: و

^۷ E پا B K M N1 N2 Ü: پای

^۸ Bu gazel H'de yok.

ز دیده پای ساز ای دل چو شب^۱ گردی به کوی او
که هر سو^۲ پرتوی افتاده است آنجا ز روی او
ز بهر آنکه با او^۳ کس نوزد غیر مهر^۴ از من
به هرکس گویم از جور و جفای یار^۵ و خوی او
نمی خواهم کزو پیش کسی گویم سخن^۶ لیکن
رود هر لحظه بیخود^۷ بر زبانم گفت و گوی او
شوند^۸ از شوق اهل روضه بیخود^۹ تا دم محشر
برد گر جانب فردوس باد صبح بوی او
به دور لعل میگونش منم آن رند محنت کش^{۱۰}
که جز خونابه غم نیست در جام و سبوی او
ز هر برگ کلی تا^{۱۱} روز محشر بوی جان آید
فشاند گر صبا بر^{۱۲} گلستان گردی ز کوی او
چنان گم شد همایون در خیال آن دهن^{۱۳} کز وی

N1 خوش: B E K M N2 Ü: شب^۱

N2 کجا; M: جا: B E K N1 Ü: سو^۲

Ü: باو: B E K M N1 N2: با او^۳

E M N1 مهر غیر; B K: عشق غیر: Ü: غیر مهر^۴

M جفا و خشم: B E K N1 N2 Ü: جفای یار^۵

E کزو پیش کسان گویم سخن; M: سخن گویم ازو پیش کسی: B K N1 N2 Ü: کزو پیش کسی گویم سخن^۶

M -; Ü: خود: B E K N1 N2: بیخود^۷

N2 روند: B E K M N1 Ü: شوند^۸

Ü: بی هوش اهل مجلس: B E K M N1 N2: اهل روضه بیخود^۹

N2'de 5. ve 7. beyit yok.

N1 در: B E K M N2 Ü: تا^{۱۱}

E در: B K M N1 N2 Ü: بر^{۱۲}

M -; Ü: دهن: B K N1 Ü: دهن^{۱۳}

نشد پیدا نشان هر چند کردم جست و جوی^۱ او

[غزل-۱۵۲]^۲

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B117 E121^b
K48* M28^b
N2 254^a
Ü44^a

میا بر سر مرا روزی^۳ که میرم در وفای^۴ تو

مبادا زنده گردم باز^۵ اتم در بلای تو

زنم گه دست بر سر گاه بر سر سنگ این^۶ باشد

سزای آن سری کافتاده^۷ دور از خاک پای^۸ تو

M 29^a

به تدبیر خرد هر چند شوق را دهم تسکین

زند آتش به جانم باز یاد شیوه های تو

اگر صد جور بیند چون ره^۹ بیگانگی جوید^{۱۰}

گرفتاری که با صد درد دل شد آشنای تو

وفا جویی^{۱۱} و عیش و شادمانی و دل خرم^{۱۲}

نمی سازد ملامت پروران را جز جفای تو^{۱۳}

^۱ B جستجوی E K M N1 Ü: جست و جوی

^۲ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۳ E روزی مرا بر سر B K M N2 Ü: روزی مرا بر سر

^۴ B M هوای E K N2 Ü: وفای

^۵ M و B E K N2 Ü: -

^۶ K وین B E M N2 Ü: این

^۷ E کافتاد B K M N2 Ü: کافتاده

^۸ M کوی B E K N2 Ü: پای

^۹ M N2 کی ره; Ü: چون رهی B E K: چون ره

^{۱۰} Ü گیرد B E K M N2: جوید

^{۱۱} E M N2 وفا جویان B K: وفا جویی

^{۱۲} K N2 بی غم B E M: خرم

^{۱۳} Bu beyit Ü'de yok.

همایون را چسان خواب آید^۱ ای دل در شبِ هجران
ز یک سو های های من ز یک سو وای وای تو

[غزل-۱۵۳]^۲

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B117 E120^a
K47^a M27^b
N1 25^a N2
253^b

E120^b

چو هم دردی نبینم کو شود هم راز^۳ من بی تو
نهم آینه^۴ و با خویش آیم در سخن بی تو
بگو با تیغ^۵ هجران تا کند بر جان^۶ من رحمی
که من تنگ آمدم از چاک سینه دوختن بی تو
جدا از کعبه کوی تو در وادی غم شب ها
گهی دل می کند فریاد و افغان گاه من بی تو
اجل گر سوی فردوسم نماید ره ز غمناکی^۷
به رضوان ننگرم با حور نگشایم دهن بی تو
به جان هم چون همایون بنده ام شام فراق را
که او جان مرا آزاد کرد^۸ از قید تن بی تو

[غزل-۱۵۴]^۹

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B118 K46^b
M30^a Ü44^a

سرو من ازبس که دل ها بسته بر هر تار مو

^۱ آمد M: B E K N1 N2 Ü: آید

^۲ Bu gazel H ve Ü'de yok.

^۳ K هم راه: B E M N1 N2: هم راز

^۴ آینه B N1: آینه E K M N2

^۵ N1 شمع: B E K M N2: تیغ

^۶ جان B E K: حال M N1 N2

^۷ E K M N1 N2 زین در بر دگر سوی فردوسم B: گر سوی فردوسم نماید ره

^۸ M از جان مرا آزاد: B E K N1 N2: جان مرا آزاد کرد

^۹ Bu gazel E, H, N1 ve N2'de yok.

گلبنِ پر غنچه ای^۱ ماند قدِ دلجوی او
 صبح دم از بام می آید^۲ فرود^۳ آن آفتاب
 همچو آن نوری که ناگه ز آسمان آید فرو
 دل ز غم مویی شد و جوید میانش را مدام
 تا بگوید شرحِ حالِ زار^۴ خود را موبه مو
 گشته از چشمِ تو در هر گوشه پیدا فتنه ای
 رفته در هر حلقه ای از زلفِ تو صد گفت و گو
 وصلِ او جویم^۵ خواه از کعبه خواه از بتکده
 باده مقصود است خواه از شیشه^۶ خواهی از سبزه^۷
 گر همایون را رود یکدم خیالش از نظر
 همچو اشکِ خود فتد^۹ هر گوشه ای در جست و جو^{۱۰}

[غزل-۱۵۵]^{۱۱}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B120 E123^b
 K49^a M 25^a
 N2 252^b
 Ü45^b

به ره چو جلوه کنان مست بگذری ناگاه

به یک نگاهِ تو صد پارسا رود از راه

^۱ Ü غنچه ای B K M: غنچه را

^۲ B می آمد K M Ü: می آید

^۳ M فرو; Ü به زیر B K: فرود

^۴ M درد B K Ü: زار

^۵ M می جویم B; جویم K Ü: جویم

^۶ B K M خواهی ... خواهی Ü: خواه از ... خواه از

^۷ B خواهی از کدو K M Ü: خواه از شیشه

^۸ M دیدار او B; خواه K Ü: خواهی

^۹ M کند B K Ü: فتد

^{۱۰} M جست و جوی او B K Ü: در جست و جو

^{۱۱} Bu gazel H ve N1'de yok.

طپانچه ها^۱ زده روی^۲ تو ماه را در حسن

چنانکه گشته نشان ها پدید در رخ ماه

به سوی من میرای مرغ زانکه سوخته ام

پر ملایکه را بارها ز آتش آه

به روز حشر چو طومار جرم من^۴ خوانند^۵

سفید روی شود صد هزار نامه سیاه

حدیث حشر و^۶ سلاسل مگو همایون را

که او به سلسله زلف یار برده پناه

[غزل-۱۵۶]^۷

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

نه گرد است این^۸ ز جولان سمندش بر^۹ هوا رفته

وجود خاکسار^{۱۰} آن است بر باد فنا^{۱۱} رفته

ز شرم از جانب^{۱۲} دیگر گریزان گشته بوی گل

نسیمی از تو چون^۱ در باغ هم راه صبا رفته

^۱ K طپنجهها: B E M N2 Ü: طپانچه ها

^۲ E موی: B K M N1 N2 Ü: روی

^۳ M به: B E K N1 Ü: ز

^۴ Ü من: E; جرم ما: B K M N2: جرم من

^۵ N2 خوانند: B E K M Ü: خوانند

^۶ B -: E K M N1 N2 Ü: و

^۷ Bu gazel H'de yok.

^۸ M آن: B E K N1 N2 Ü: این

^۹ E در: B K M N1 N2 Ü: بر

^{۱۰} M خاک سیار: B E K N1 N2 Ü: خاکسار

^{۱۱} Ü N2 هوا: B E K M N1: فنا

^{۱۲} B جانبی: E K M N1 N2 Ü: جانب

^۹[غزل-۱۵۷]

B118 K48^b
N1 27^b N2
253^b Ü45^a

N1 28^a

 $\ddot{U}45^b$

رخش وگرنه بر آتش نقاب یعنی چه

اگر نخواست که سوزد مرا به بزم ای دل^۱
 نشسته من ز تو^۲ جستن^۳ کباب یعنی چه
 بمیر زار همایون و رحم از او مطلب
 به پیشِ کافرِ بی دین^۴ ثواب یعنی چه

[غزل-۱۵۸]^۵

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B121 E122^a
 K49^a M25^a
 N1 26^b N2
 253^a Ü46^a

به کوه^۶ بیستون از حیرت^۷ فرهاد جان داده
 مگو صورت که^۸ شیرین است اینجا^۹ بیخود افتاده
 نبوده بی قراری چون^{۱۰} من سرگشته مجنون را
 که لیلی رفته و او مدتی یک جای استاده
 ز خود گم گشتم^{۱۱} و او را ندیدم وه چه دانستم
 که با من این کند آخر^{۱۲} به شوخی آن پری زاده
 چگونه می برد از هوش چون من^{۱۳} می پرستان را

^۱ K سوزم ... نه بزم وصال: B N1 N2 Ü: سوزد ... به بزم ای دل

^۲ N1 با من: B K N2 Ü: من ز تو

^۳ N1 جسم کباب; Ü: جبن کتاب; B K N2: جستن کباب

^۴ K دین; N1: بی دل: B N2 Ü: بی دین

^۵ Bu gazel H'de yok.

^۶ N2 - Ü: B E K M N1 Ü: به کوه

^۷ N1 حیرت; B: حسرت; K: حسرت; E M N2 Ü: حیرت

^۸ Ü: که صورت; B E K M N1 N2: صورت که

^۹ Ü: اینجا; B E M: اینجا

^{۱۰} N1 همچو: B E K M N2 Ü: چون

^{۱۱} N2 گشته: B E M N1 Ü: گشتم

^{۱۲} K M N2 که آخر این کند با من: B E N1 Ü: که با من این کند آخر

^{۱۳} E - N1: آخر: B K M N2 Ü: من

اگر با لعلِ میگونش ندارد نسبتی باده

N1 27^a

ز سوزِ شوق^۱ و زخمِ تیغ^۲ شد جسم^۳ فکارِ من

چو چوبِ خشک ریزه ریزه^۴ در آتش افتاده^۵

همایون از خط و خالت^۶ کشیده صد جفا لیکن

دمی زین دایره چون^۷ نقطه بیرون پای ننهاده

[غزل-۱۵۹]^۸

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B120 K50^a
Ü46^a

مست می آید کله کج کرده دامن بر زده

تابِ رخسارش به جانِ خلق آتش در زده

با رخِ خوی کرده آبِ لاله و گل ریخته

ز آن^۹ لبِ شیرین تکلم خنده بر شکر زده

کرده با هرکس تواضع دیده چون ناگه مرا

چین^{۱۰} فکنده بر^{۱۱} جبین و دست بر خنجر زده

چون به^{۱۲} بزم از تابِ می شمعِ جمال افروخته

آتشِ دیگر مرا در جانِ غم پرور زده

^۱ B سوز عشق E M; سوز و شوق K N2 Ü: سوز شوق

^۲ E تیز: B K M N2 Ü: تیغ

^۳ B E Ü: چشم K M N2: جسم

^۴ B M و: E K N2 Ü: -

^۵ Bu beyit N1'de yok.

^۶ B خالsh: E K M N1 N2 Ü: خالت

^۷ E چون دایره زین: B K M N1 N2 Ü: زین دایره چون

^۸ Bu gazel natemam olup E, H, M, N1 ve N2'de yok.

^۹ B از: K Ü: ز آن

^{۱۰} Ü چین; K: چون B: چین

^{۱۱} Ü K در: B: بر

^{۱۲} B Ü: - K به

[غزل-۱۶۰]^۱

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B119 E123^a
K49^b M26^b
N2 253^a
Ü46^b

منِ سرگشته ام دور از تو زار و بی نوا^۲ مانده

چه باشد^۳ ذره ای کز چون^۴ تو خورشیدی جدا مانده

کسی کز گردِ راحت سرمه کردی^۵ سال ها اکنون

به امید^۶ غباری دیده بر راه صبا مانده

دلی کز غم نکردی عمرها یاد^۷ این زمان بی تو

ندیم صد ندم گشته اسیر صد بلا مانده

M 27^a

نبودی از می عیشم دمی بزمِ طرب خالی

کنون آن عیش و عشرت رفته درد و غم به جا مانده

N2 253^b

من آن مرغم که باغِ عیش را بودی نوا از من

به دام غم چنین^۸ تا چند باشم مبتلا^۹ مانده

ز نو ای^{۱۰} بت^{۱۱} بدین عاشقی ایمان آورده^{۱۲}

همایون با تو چون انگشت بر حرف وفا مانده

^۱ Bu gazel H ve N1'de yok.

^۲ N2 مبتلا: B E K M Ü: بی نوا

^۳ K چنان شد: B E M N2 Ü: چه باشد

^۴ K چو: B E M N2 Ü: چون

^۵ Ü گردد: B E K M N2: کردی

^۶ E N2 امیدی: B K M Ü: امید

^۷ B K یاد عمری: E M N2 Ü: عمرها یاد

^۸ Ü -: B E K M N2: چنین

^۹ M N2 مبتلا: B E K Ü: بی نوا

^{۱۰} M تویی ای; B ز تو ای; E ز نو آن: K N2 Ü: ز نو ای

^{۱۱} B مه: E K M N2 Ü: بت

^{۱۲} E M N2 آورده ایمانی; B آورده ام ایمان; K آورده ایمان: Ü ایمان آورده

[غزل-۱۶۱]^۱

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B119 E122^b
K50^a M26^a
N1 27^b N2
253^a

به رویت^۲ دیده در نظاره و دل ناتوان مانده

من از خود رفته و انگشتِ حیرت در دهان مانده

ز عشقِ پاک خواهد بود نامِ کوهکنِ روزی

که نبودِ سنگ را از صورتِ شیرینِ نشان مانده

به ناخن می شکافم^۳ سینه تا روشن کنم دیده

ز پیکانی که از تیرِ توام در دل نهان^۴ مانده

شد آزادی ز قیدِ عاشقیِ فرهاد و مجنون را

مرا دل در وفای^۵ بی وفایی هم چنان مانده^۶

سوارِ من به جولانگاهِ ناز و هر طرف خلقی

دل از کف داده و حیران آن دست و عنان^۷ مانده

به امیدی که یابم ره به سوی^۸ کعبه وصلش^۹

در این وادی منم سرگشته چون ریگِ روان مانده

شد او^{۱۰} بهر گل افشانی به یارانِ جانبِ گلشن

همایون بر سرِ ره با دو چشمِ خون فشان مانده

M 26^b

^۱ Bu gazel H ve Ü'de yok.

^۲ رویت E K N1: رویش B M N2

^۳ خراشم B E K N1 N2: شکافم M

^۴ نشان B E M N1 N2: نهان K

^۵ بلای B K M N2: وفای N1

^۶ Bu beyit E'de yok.

^۷ کف رفته و حیران در آن E; کف رفته و خیران آن دست و کمان B N2: کف داده و حیران آن دست و عنان^۷
N1 خود رفته و انگشت حیرت بر دهان M; کف رفته و حیران آن دست و عنان K; دست عنان

^۸ E ره یابم به سوی N1; یابم ره به سوی B K M N2: یابم ره به سوی^۸

^۹ وصلش B K N1: کویش E M N2

^{۱۰} او B K N1: از E M N2

[غزل-۱۶۲]^۱

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

B123 E123^a
K49^b M26^b
N2 253^b
Ü44^b

من کیم از شادی عالم جدا افتاده ای

خو به صد غم کرده و^۲ در صد بلا افتاده ای

K50^a

ای^۳ گل سیرآب کز^۴ رنگ وفا بوئیت نیست

E123^b

رحم کن بر^۵ عندلیبی^۶ از نوا افتاده ای

دی^۷ به صد حشمت سواره آمدی و^۸ خاک شد

هر قدم در دست و پا از^۹ دست و پا افتاده ای

چون به رسوایی و بدنامی^{۱۰} نسازد شهره ام

اینچنین عشقی^{۱۱} بلایی^{۱۲} بر ملا^{۱۳} افتاده ای

هست هر سو وادی خونخواره^{۱۴} عشق ترا

چون حسینی در بلای کربلا افتاده ای^{۱۵}

¹ Bu gazel H ve N1'de yok.

² K N2 کرده ای: B E M Ü: کرده و

³ E آن: B K M N2 Ü: ای

⁴ Ü از: B E K M N2: کز

⁵ Ü از: B E K M N2: بر

⁶ B K M عندلیب: E N2 Ü: عندلیبی

⁷ K ای: B E M N2 Ü: دی

⁸ B E K M Ü: - N2 و

⁹ M در ... صد: B E K N2 Ü: هر ... از

¹⁰ M بدنامی و رسوایی: B E K N2 Ü: به رسوایی و بدنامی

¹¹ B E K M عشق: N2 Ü: عشقی

¹² K خلایی; B: بلای E M N2 Ü: بلایی

¹³ Ü در بلا; E M N2 K: بر بلا B: بر ملا

¹⁴ M N2 شوق B: عشق

¹⁵ Bu beyit E, K ve Ü'de yok.

کیست در کویم همایون گفته ای زین گونه راز^۱

خسته ای در گوشه ای دار الشفا^۲ افتاده ای

[غزل-۱۶۳]^۳

[مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن]

B123 K48^b
M 25^b N2
253^a Ü46^a

چوگان به کف در عرصه ای کاهنگ جولان کرده ای

چون گوی هر^۴ سرگشته را صد رخنه در جان کرده ای

ژولیده مو می خواهم^۵ ورنه چرا بی موجبی

از سر کله افکنده ای^۶ کاکل پریشان کرده ای

رقصان به^۷ بزم از بانگ نی خوی کرده رخ^۸ از تاب می

عشاق را در خاک و خون هر گوشه^۹ غلطان کرده ای

K49^a

بر شهر چون بگذشته ای^{۱۰} دامن کشان هر گوشه ای

صد دل^{۱۱} به یغما برده ای^{۱۲} صد خانه ویران کرده ای

زین گلشن^{۱۳} آراسته ای^{۱۴} نشنیده کس بوی خوشی

^۱ B افتاده زار: E K M N2; این گونه زار: Ü این گونه راز

^۲ B K دار الشفا: E M N2 Ü دار الشفا

^۳ Bu gazel E, H ve N1'de yok.

^۴ B صد: Ü K M N2 هر

^۵ Ü B M N2 می خواهیم: K می خواهم

^۶ Ü N2 افکنده: B K M افکنده ای

^۷ Ü B M به: - K N2

^۸ K خوی کرده ای: Ü B M N2 خوی کرده رخ

^۹ M لحظه: Ü B K N2 گوشه

^{۱۰} Ü M بگذشته: B K N2 بگذشته ای

^{۱۱} Ü B K M N2: دل جان

^{۱۲} Ü B K M N2: برده ای

^{۱۳} K گلبن: B M N2 گلشن

^{۱۴} Ü B M N2 آراسته: K آراسته ای

ای غنچه می دانم چرا سر در گریبان کرده ای^۱
 از شوق دیدارش به جان آتش فکندی^۲ خلق را
 هر^۳ جا همایون ذکرِ آن خورشید^۴ تابان کرده ای

[غزل-۱۶۴]^۵

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فععلن]

N2 253^a

کرد مه تا رقم از عنبرِ سارا زده ای
 در سویدای دلم آتَشِ سودا زده ای
 بگشا لعلِ روانِ بخش که هنگامِ سخن
 زیر لبِ طعنه بر انفسِ مسیحا زده ای
 ز آبِ می چهره بر افروخته ای در گلزار
 آتشِ اندر جگرِ لالهٔ حمرا زده ای
 نیست از خونِ جگر ساغرِ عیشم خالی
 تا تو با هم نفسان ساغرِ صهبا زده ای
 در دل اندیشه ازار منت صیت دگر
 ای که بر جان و دلم سنگِ ستم ها زده ای
 همه از دولتِ وصلِ تو همایون فالند
 قرعهٔ بحر به نامِ من شیدا زده ای

[غزل-۱۶۵]^۶

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاععلن]

B124 E122^b
 K49^b N1 27^a
 Ü45^a

بس که می سوزم^۱ به یاد^۲ آتشین رخساره ای

^۱ Bu beyit Ü'de yok.

^۲ M فکنده: B K N2 Ü: فکندی

^۳ K بر: B M N2 Ü: هر

^۴ Ü خورشید: B K M N2: خورشید

^۵ Bu gazel B E H K M N1 ve Ü'de yok.

^۶ Bu gazel H, M ve N2'de yok.

در^۳ تنم هر قطره خون گشته^۴ آتش پاره ای
 دور از آن خورشید رو^۵ هر شب به روی آسمان
 ز آتش^۶ آهم شود هر ذره ای سیّاره ای
 مانده دور از کعبه کوی تو در وادی غم^۷
 هر طرف سر گشته ای هر گوشه ای آواره ای
 کاش گردانند در شهرم به جرم عاشقی
 تا مگر^۸ آن مه برون آید پی نظّاره ای
 از پی دردِ همایون چند زحمت می کشی
 رو^۹ طیب از بهر بی دردی خود کن چاره ای

[غزل-۱۶۶]

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

B124 E123^a
 H1^b K21^b
 M27^a N1 1^b
 N2 243^b
 Ü45^a

ای ز آتشِ جلالِ تو دوزخِ زبانِه ای^{۱۰}
 وز مزرعِ جمال^{۱۱} تو فردوسِ دانه ای
 عنقای قافِ قربِ ترا از ره^{۱۲} کمال

Ü می سوزد: B E K N1 می سوزم^۱

E K ز مهر: N1 ز آه: B ز هجر: Ü به یاد^۲

E از: B K N1 Ü در^۳

N1 گشت: B E K Ü گشته^۴

E K خورشید وش: N1 Ü خورشید وش: B خورشید رو^۵

Ü ذره: B E K N1 ز آتش^۶

K هجر: B E N1 Ü غم^۷

E نگر: B K N1 Ü مگر^۸

K ای: B E N1 Ü رو^۹

M جمال ... نشانه ای: B E H K N1 N2 Ü جلال ... زبانِه ای^{۱۰}

M کمال: B E H K N1 N2 Ü جمال^{۱۱}

H N1 ذروه: B E K M N2 Ü از ره^{۱۲}

از قاف تا به قاف جهان است دانه ای
 مرغی که در فضای هوایت^۱ گشاد بال
 جز عرش نیست درخورِ او آشیانه ای
 کعبه کجا روند کسانی که دیده اند
 در هر^۲ قدم به کوی تو چون کعبه خانه ای
 ای بارگاهِ قدرِ ترا همچو جبرئیل
 چندین هزار عاکفِ هر آستانه ای
 وصفِ تو نیست حدِ همایون ولی ز شوق^۳
 پرداخت از صفات^۴ کمالِت فسانه ای
 [غزل-۱۶۷]^۵

[مفاعلهن مفاعلهن مفاعلهن مفاعلهن]

B125 K52^b
 M31^a N1 28^a
 N2 254^b
 U48^a

غلامِ خویشتم خوانده^۶ ماه رخساری
 سیاه رویی. من کرد عاقبت کاری
 همه حکایتِ خود عرضه^۷ می کنند آنجا^۸
 خوش آنکه بود مرا نیز^۹ تابِ گفتاری
 به پای قصر^{۱۰} تو افتاده دیده بر روزن

N1 28^b

^۱ E هوای فضایت; B K; هوای وصال: H M N1 N2 Ü: فضای هوایت

^۲ Ü هر دم: B E H K M N1 N2: در هر

^۳ K ز شوق ولی: B E H M N1 N2 Ü: ولی ز شوق

^۴ Ü در مدیح: B: از صفات

^۵ Bu gazel E ve H'de yok.

^۶ M خوانده: B N2: خواند K N1 Ü;

^۷ N2 عرض: B K M N1 Ü: عرضه

^۸ Ü برش: B: آنجا

^۹ M آن دمی که مرا بود; K آنکه نیز مرا بود: B N1 N2 Ü: آنکه بود مرا نیز

^{۱۰} N2 فقر: B K M N1 Ü: قصر

شدیم خاک و میسر نگشت دیداری
 ندید^۲ سلسله عشق با هزاران چشم
 اسیر عشق^۳ به عالم چو من گرفتاری^۴
 بر او^۵ گلی ز دل^۶ پاره پاره ام یابی^۷
 به هر زمین که سر از گل بر آورد خاری
 اگر سفید شد از گریه دیده ام لیکن
 خوشم که هم دم غیری نبینمش باری^۸
 خدنگ اوست همایون اگرچه نخل مراد^۹
 ندیده ام من از او غیر خون دل یاری^{۱۰}

[غزل-۱۶۸]^{۱۱}

[مفعول مفاعیل مفاعیل فاعلن]

در آرزوی خنجر خورشید پیکری
 هر استخوان^{۱۲} پهلوی من گشته خنجری
 از زخم تیغ و تیر^{۱۳} تو در خانه تنم

M 31^b

B126 K51^b
 M31^a N2
 254^b Ü47^b

¹ M N1 افتاد: B K N2 Ü: افتاده

² K ندیده: B M N1 Ü: ندید

³ B M: خویش K N1 Ü: عشق

⁴ N2'de 4. ve 5. beyitler yok.

⁵ M به ره: B K N1 Ü: بر او

⁶ K دلی: B M N1 Ü: دل

⁷ M بینی: B K N1 Ü: یابی

⁸ K یاری: B M N2 Ü: باری // Bu beyit N1'de yok.

⁹ N1 امید: B K M N2 Ü: مراد

¹⁰ B K M N1: باری N2 Ü: یاری

¹¹ Bu gazel E, H ve N1'de yok.

¹² Ü: استخوان B K M N2: استخوان

¹³ N2 تیغ عشق; M: تیر عشق; K: تیر و تیغ; B Ü: تیغ و تیر

هر گوشه روزنی شده و^۱ هر طرف دری
 از تیرگیِ شامِ غمت ماهِ من چه باک
 آن را که دم بدم جهد از دیده اختری^۲
 غواصِ دهر صد ره اگر جست و جو کند
 مثلِ تو برنیارد ازین بحر گوهری
 دیوانِ شعر نیست همایون ترا که هست
 مانندِ گل به خونِ دل آغشته دفتری

[غزل-۱۶۹]^۳

[مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن مفاعِلن]

به^۴ هر خمی که از آن^۵ زلفِ پرشکن نگری
 اسیر مانده جهانی ز مرد و زن نگری
 به بوی پیرهنی می روی دلا از هوش
 چه حال باشد اگر لطفِ آن بدن نگری
 خوش آن دمی^۶ که به بزم^۷ نهفته گویم راز
 زمان زمان تو نهانی به سوی من نگری
 به زیرِ خاک در آن کوی اگر فتد^۸ نظرت^۹
 هزار کُشته به هر گوشه^۱ بی^۲ کفن نگری

^۱ Ü: B K M N2: ز

^۲ B سینه اخگری: K M N2 Ü: دیده اختری

^۳ Bu gazel E, H ve M'de yok.

^۴ Ü: B N1 N2 Ü: - K به

^۵ N1 در آن: B K N2 Ü: از آن

^۶ N2 زمانی; B K: زمان N1 Ü: دمی

^۷ K بزم; Ü: بر قدمت: B N1 N2: به بزم

^۸ Ü: کو گر افتد: B K N1 N2: کوی اگر فتد

^۹ N1 گذرت; Ü: نظری: B K N2: نظرت

صحیفه ایست ز بد عهدی ار توانی خواند

به هر ورق که در این نازنین چمن نگری

Ü48^b

ز تخت^۳ خسرویت دل بگیرد^۴ ای^۵ شیرین

به بیستون اگر احوال کوهکن نگری

اگر بود چو^۶ همایون هزار سحر بیان

به پیش خود همه را مهر بر دهن نگری

[غزل-۱۷۰]^۷

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B122 E123^b
K51^a N1 28^b
N2 254^b
Ü47^a

خوش آن خلوت^۸ که چون گریان شوم^۹ غمخوار من باشی

سرشکم از رخ افشانی نصیحت^{۱۰} کار من باشی

E124^a

ز شادی بر لب آمد جانم^{۱۱} آن ساعت که با یاران

حدیث^{۱۲} من کنی هر چند در انکار من باشی

خوش آن بزمی^۱ که من^۲ پشت به زاری حال خود

گـــــویم

^۱ K در آن کوی: B N1 N2 Ü: به هر گوشه^۱

^۲ Ü در: B K N1 N2: بی

^۳ K بخت: B N14 N2 Ü: تخت^۳

^۴ K خسرو بر دل مگرد: B N1 N2 Ü: خسرویت دل بگیرد^۴

^۵ Ü ی: B K N1 N2: ای^۵

^۶ K چه هست: B N1 N2 Ü: بود چو^۶

^۷ Bu gazel H ve M'de yok.

^۸ N1 ساعت: B E K N2 Ü: خلوت^۸

^۹ N1 من گریان و تو: B E K N2 Ü: چون گریان شوم^۹

^{۱۰} N2 صحبت: B E K N1 Ü: نصیحت^{۱۰}

^{۱۱} Ü جان من آید بر: N2 جانم آید بر لب B; بر لب آید جانم: E K N1: بر لب آمد جانم^{۱۱}

^{۱۲} K حدیثی: B E N1 N2 Ü: حدیث^{۱۲}

توناز از سر نهاده گوش در^۳ گفتارِ من باشی^۴

N1 29^a

بدانی تا مرا بر سر چه می آید ز^۵ هجرانت

به گاهِ گریه ام^۶ گر در پسِ^۷ دیوارِ من باشی

چو یارِ من شدی خواهم^۸ شوی از غیر بی پروا

نمی خواهم^۹ که دایم در پیِ آزارِ من باشی^{۱۰}

Ü47^b

به جز خونریزِ من^{۱۱} کاری مکن گفتم ترا لیکن^{۱۲}

منِ بی دل کیم تا چون تویی^{۱۳} در کارِ من باشی

چه شد گر روی بنمایی و بنوازی همایون را

زمانی هم انیسِ دیدهٔ خونبارِ من باشی^{۱۴}

[غزل-۱۷۱]^{۱۵}

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B126 E124^a
K50^b N2
254^a Ü46^b

به^{۱۶} بزمِ باده خواهم از لبِ ساقی اگر کامی

¹ N2 ساعت: B E K Ü: بزمی

² N2 Ü: در B E K: من

³ Ü: در B E K N2: بر

⁴ Bu beyit N1'de yok.

⁵ Ü: آید روز: B E K N1 N2: می آید ز

⁶ Ü: گریه ای: B E K N1 N2: گریه ام

⁷ N1 رسی: B E K N2 Ü: پس

⁸ Ü: نشاید: K N1 N2: نه ای شاید: B: شدی خواهم

⁹ B K: همی خواهم: N1 N2 Ü: نمی خواهم

¹⁰ Bu beyit E'de yok.

¹¹ B K: خونریزیم: E N1 N2 Ü: خونریز من

¹² B: گفتم ترا کاری مکن آخر: E K N1 N2 Ü: کاری مکن گفتم ترا لیکن

¹³ K: بویی: B E N1 N2 Ü: تویی

¹⁴ Bu beyit N1, N2 ve Ü'de yok.

¹⁵ Bu gazel H, M ve N1'de yok.

¹⁶ B E N2 Ü: - K به

نهد بر دستم از داغ^۱ صبوری پر ز خون جامی

N2 254^b

بکش چون ذره^۲ این افتاده را سوی خود ای خورشید

که من چون سایه نتوانم به خود پیش آمدن گامی

Ü47^a

مرا با آنکه پنهان است چندین کوه^۳ غم در دل

دمی یک جای نتوانم گرفتن بی تو آرامی

نه دردم را بدید اول نه سوزم را بدید آخر

خوش آن^۴ عشقی که او^۵ را هست از آغاز^۶ و انجامی

حدیثی از دهانت^۷ آرزو دارم عنایت کن^۸

گر انعام دعا خواهی وگر تشریف^۹ دشنامی

به تلخی بر امید بوسه ای جان دادم و هرگز

مرا شیرین نشد از لعل شکر بار او کامی

غلام خویشتن خوان^{۱۰} بعد از اینم یا گدای^{۱۱}

خود

چه کار آید مرا هم چون همایون در جهان نامی

[غزل-۱۷۲]^۱

K داغی: B E N2 Ü: ^۱ داغ

K سایه: B E N2 Ü: ^۲ ذره

Ü داغ: B E K N2: ^۳ کوه

B خوشا: E K Ü: ^۴ خوش آن

B آن: E K N2 Ü: ^۵ او

B آغازی: E K N2 Ü: ^۶ آغاز

E - B K N2 Ü: ^۷ از دهانت

E به دشنامی: B K N2 Ü: ^۸ - B

K و: B E N2 Ü: ^۹ - B

Ü خوند: B E K N2: ^{۱۰} خوان

K ازیم تا; Ü ازیم: B E N2: ^{۱۱} ازینم یا

[فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن]

B127 E123^b
K50^b N2
255^a Ü47^a

تا که بر صفحه هستی بود از ما رقمی
بی خیال خط سبز تو نباشیم دمی
ای که در راه تمنای تو شد خاک سرم^۲
رنجه فرما به سر خاک من آخر قدمی
دود آه من سودا زده ابريست سیاه
که به جز گریه نمی آید^۳ ازین^۴ ابر نمی
دور از آن موی میان در بدن سوخته ام
دلم از ضعف^۵ چو نالست میان^۶ قلمی
در ره عشق همایون به لب آمد جانم
کاش این^۷ قاعده را از تو نیاموختی

K51^a

[غزل-۱۷۳]

[مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن]

B127 E124^a
K51^a N2
254^b Ü47^b

مراسم پیش تو هر زخم باز مانده^۸ دهانی
نهان به شکر تو گویا درو^۹ فتیله زبانی
به سیل اشک و خیال قدش بساز کزین باغ
بس است سروبوی^۱ در^۲ کنار آب روانی^۳

^۱ Bu gazel H, M ve N1'de yok.

^۲ N2 ثم: B E K Ü: سرم

^۳ B نمی بارد: E K N2 Ü: نمی آید

^۴ K از آن: B E N2 Ü: ازین

^۵ E ناله: B K N2 Ü: ضعف

^۶ N2 چون: B E K Ü: -

^۷ N2 کین; E آن: B K Ü: این

^۸ B E K N2 باز کرده: Ü: باز مانده

^۹ B در آن: E K N2 Ü: درو

نمود چهره و بر من در بهشت گشاد
 شکفت زآن گلم آخر عجب^۱ گلستانی
 مباش جز به عنایت امیدوار که هست^۲
 عتاب و لطف^۳ مقید به کفر و ایمانی
 به^۴ بزم می گه رقص پری و شان شودم
 هزار پاره^۵ گریبان ز چاک دامانی^۶
 رسید شعر همایون به حد لطف کجاست
 لطیف طبع بتی واقف^۷ سخن دانی

[غزل-۱۷۵]^۸

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

B125 K51^b
 M 31^b N2
 254^b Ü48^b

ز^۹ چشم من اگر ناگه به روی خویشتن بینی
 عجب گر از غرور حسن دیگر سوی من بینی
 به رویت حیرت من یادت آید^{۱۰} گه گهی خواهم^{۱۱}
 که سوی صورت شیرین و نقش کوهکن بینی
 نگردي^{۱۲} باز از آن راهی که بر وی بگذری ناگه^۲

K52^a

^۱ Ü عجب ... از آن: B K N1 N2: زآن ... عجب

^۲ B Ü: نیست K N1 N2 هست

^۳ N2 دست: B K N1 Ü: لطف

^۴ B N1 N2: - K به

^۵ B K: بار N1; چاک N2 پاره

^۶ Bu beyit Ü'de yok.

^۷ B K Ü: واقفی N1 N2 واقف

^۸ Bu gazel E, H ve N1'de yok.

^۹ B K M Ü: به N2 ز

^{۱۰} Ü یادت: B K N2; یاد آید M: یادت آید

^{۱۱} B K M Ü: خوانم N2 خواهم

^{۱۲} B بگردي: K M N2 Ü: نگردي

که نتوانی^۳ جهانی را هلاک از مرد و زن بینی
 پی تسکین دلا بر برگ گل بین^۴ قطره شبیم
 ز پیراهن چو نتوانی که لطف آن^۵ بدن بینی
 به چشم عاشقان هر یک نماید شعله نوری
 شهید عشق را داغی که از خون بر کفن بینی
 بکن^۶ در کار رنگ آمیزی این باغبان فکری^۷
 چنین تا کی همایون رنگ و بوی زین چمن بینی

[غزل-۱۷۶]^۸

[مفعول مفاعیل مفاعیل فاعولن]

B128 E123^b
 K50^b M30^b
 N1 28^b N2
 254^a Ü46^b

مائیم^۹ ز خوبان شده قانع به نگاهی^{۱۰}
 هر چشم زدن گریه^{۱۱} و در هر نفس آهی
 هر گوشه زبان می کشد^{۱۲} از سینه ام^{۱۳} آتش
 از هیچ زمین سر نزد این نوع^{۱۴} گیاهی

^۱ K آه: B M N2 Ü: باز

^۲ K گاهی: M N2; روزی: B Ü: ناگه

^۳ Ü بتوانی: B K M N2: نتوانی

^۴ Ü بود در برگ گل بین: N2; دلا بین در برگ گل: M; دل بین در برگ گل: B K: دلا بر برگ گل بین

^۵ N2 آن لطف: B K M Ü: لطف آن

^۶ N2 مکن: B K M Ü: بکن

^۷ B بوستان کاری: M N2 Ü: باغبان فکری

^۸ Bu gazel H'de yok.

^۹ B N1: مائیم: E K M N2

^{۱۰} K به نگاهی: B E M N1 N2 Ü: به نگاهی

^{۱۱} B E M N2 گریه ای: K N1 Ü: گریه

^{۱۲} N2 زبانه کشد: E; زبان می زند: B K M N1 Ü: زبان می کشد

^{۱۳} N1 گریه ام: B E K M N2 Ü: سینه ام

^{۱۴} M گونه: B E K N1 N2 Ü: نوع

دانید که یار آمد و سویم نظری کرد
 یابید^۱ اگر کشته مرا^۲ بر سرِ راهی^۳
 دادیم چو بر بادِ فنا^۴ خرمنِ امید
 زین مزرعه صد دانه ستانند^۵ به کاهی^۶
 صد^۷ می نکند آنچه کند با دلِ مستان
 از نرگسِ مخمورِ تو آشفته نگاهی^۸
 گفتی که همایون چه کس است ای مه تابان
 سودازده ای سوخته ای خانه سیاهی

[غزل-۱۷۷]^۹

[مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

B129 K51^a
 M30^b N1 28^a
 N2 254^b
 Ü47^b

صبر و^{۱۰} من و دل و دین در^{۱۱} عشقِ دلربایی
 چون لشکرِ شکسته هر یک فتاده جایی
 در نوحه چون خراشم رگ های سینه ام را
 چون تارهای قانون هر یک دهد صدایی
 از خاکِ آستانش رسمِ وفا بیاموز
 چون ذره چند باشی هر لحظه در هوایی

K51^b

¹ N1 مانند: B K M N2 Ü: یابید

² M N1 N2 مرا کشته اگر: B K Ü: اگر کشته مرا

³ Bu beyit E'de yok.

⁴ Ü هوا: B E K M N1 N2: فنا

⁵ Ü E M N2 صدرانستایم; K N1 صدرآستانیم: B صد دانه ستانند

⁶ E نگاهی: B K M N1 N2 Ü: به کاهی

⁷ B می: K E M Ü: صد

⁸ Bu beyit N1 ve N2'de yok.

⁹ Bu gazel E ve H'de yok.

¹⁰ Ü: - M N1 B K N2 و

¹¹ K از: B M N1 N2 Ü: در

شب های غم در آن کو از آب دیده من^۱
 هر گوشه ای بر آید فریاد آشنایی^۲
 چون گشته شد همایون اطفال اشک او را
 از خاک آستانش^۳ بخشید خون بهایی

[غزل-۱۷۸]^۴

[مفعول مفاعیل مفاعیل فاعولن]

B129 K52^a
 M31^b N2
 255^a

بردار ملامت منم آن بی سر و پای
 کو جان دهد و باز نیاید ز^۵ هوایی
 شب کوکب بختم طلب ای بادیه پیمای
 خواهی به دیار غم اگر راه نمایی
 از شادی مکتوب تو رفته دلم از جای
 هر مرغ که پیدا شده ناگاه ز جایی^۶
 در هجر تو جان رفت و نشد وصل تو حاصل
 مردیم درین درد و ندیدیم دوائی^۷
 از ساقی دوران^۸ هم اگر نیست به فریاد
 هر دم ز چه خیزد ز دل جام صدایی^۹
 بر پای بسی نیش ملامت خورد آخر
 بر شیشه ما هر که زند سنگ جفایی

^۱ ما B K M N1 Ü: N2

^۲ N2 دادخواهی B K M N1 Ü: آشنایی

^۳ K آستان B M N1 N2 Ü: آستانش

^۴ Bu gazel E, H, N1 ve Ü'de yok.

^۵ K به B M N2: Z

^۶ K N2 ناگه ز هوایی B M: ناگاه ز جایی

^۷ M'de 4-7 beyitler yok.

^۸ K دور او B: دوران

^۹ Bu beyit N2'de yok.

K52^b

اشعارِ همایون نه^۱ که نقشی^۲ و خیالی است
هر نغمهٔ این صوت^۳ خبر داده ز جایی

^۱ نه B N2: - K

^۲ N2 نقش است: B K نقشی

^۳ K این مرغ; N2 ازین صوت: B این صوت

[رباعی ها]^۱

[رباعی-۱]

B 130

جانا لبِ تو لعل به درخشانی ماست
ذوقش همه وقت لذتِ جانی ماست
روح از لبِ یاقوتِ تو می سازد قوت
یاقوتِ لبِ تو قوتِ روحانی ماست

[رباعی-۲]

B 130

آن مست که نرگش به خواب افتاده است
بر گل ز بنفشه اش نقاب افتاده است
بنموده ز دام زلف تا دانه خال
مرغِ دلِ من در اضطراب افتاده است

[رباعی-۳]

B 130

دل کیست که گویم از برای غم تست
یا آنکه حریم دل فضای غم تست
لطفی است که می کند غمت با دلِ من
ورنه دلِ تنگِ من چه جای غم تست

[رباعی-۴]

B 130

جانا غرض از دیده مرا دیدنِ تست
وز خیلِ بتان ذوقِ پرستیدنِ تست
دیر آیم از آنکه پرسیم از ره لطف
دیر آمدنم برای پرسیدنِ تست

[رباعی-۵]

B 130

در باغ گلی چون رخِ گلفام تو نیست

¹ Rubailer E H K M N1 N2 ve Ü'de yok.

مانندِ تو گلرخی در ایامِ تو نیست
حاصل که لباسِ حسن بر هیچ قدی
زینده‌تر از سرو گل اندامِ تو نیست
[رباعی-۶]

B 131

گفتم مانی به سرو، می مانم گفت
ماند دهنّت به غنچه، می دانم، گفت
گفتم سخنی بگویی ای غنچه دهان
در خنده شد از ناز که نتوانم گفت
[رباعی-۷]

B 131

دل کرده به خون و خاک منزل ز غمت
افتاده چو مرغ نیم بسمل ز غمت
زینگونه که کارم شده مشکل ز غمت
مشکل که برم جانِ من بی‌دل ز غمت
[رباعی-۸]

B 131

آن سبز خطی که بر جبین چین دارد
پیوسته جفا و جور آیین دارد
تند است و به عشوه می رباید دل را
تلخ است و کرشمه های شیرین دارد
[رباعی-۹]

B 131

یک روز به من یار درآمیژ نشد
تیغِ مژه اش به خونِ من تیز نشد
مرهم به جراحَتِ دلم تازه نکرد
لعلش به شکر خنده نمک ریز نشد
[رباعی-۱۰]

B 131

حرفی که قلم ز شوق تحریر کند
پیداست که در دلت چه تأثیر کند
سرگشته چو خویش دردمندی خواهم
تا درد مرا پیش تو تقریر کند
[رباعی-۱۱]

B 132

در سلسله عشق ادب می باید
این بادیه را درد طلب می باید
گر دولت صبح وصل او می خواهی
آه سحر و گریه شب می باید
[رباعی-۱۲]

B 132

خواب آلوده است چشم آن شمع طراز
کی نرگس او به سرمه می گردد باز
از ناز به سرمه کی کند چشم سیاه
کان چشم سیاه آمد از سرمه ناز
[رباعی-۱۳]

B 132

در دور خط است رویت آینه هنوز
وز مهر تو آتشی است در سینه هنوز
تازه است به سودای توام داغ کهن
مجروح توام به داغ دیرینه هنوز
[رباعی-۱۴]

B 132

شمعی است رخت به سان آتش گلریز
بر گرد رخت دو زلف عنبرآمیز
از غایت مهر آتش روی ترا
آمد شد آن دو زلف می دارد تیز

[رباعی-۱۵]

B 132

در راهِ تو خاک رفته سرها که می‌رس
دارد ره عاشقی خطرها که می‌رس
هجرانِ ترا سببِ قضا و قدر است
مشتاقِ توایم آن قدرها که می‌رس

[رباعی-۱۶]

B 133

ای گلِ دلم از تو گو ندیم غم باش
محروم ز وصلِ غیر گو محرم باش
مرهمِ نه داغِ دل بی‌دردان شو
گو داغِ دلِ من از تو بی‌مرهم باش

[رباعی-۱۷]

B 133

دردا که مرا به غم نشان کرد فراق
خونِ دلم از دیده روان کرد فراق
فریاد که با این همه بی‌داد و ستم
خرسند نگشت و قصدِ جان کرد فراق

[رباعی-۱۸]

B 133

کی لایق هر سری بود افسرِ عشق
کی درخور هر پری بود زیورِ عشق
تا پاک‌سرشتی نبود همچو صدف
در سینه‌ او جا نکند گوهرِ عشق

[رباعی-۱۹]

B 133

در باغ کجا روم که نالد بلبل
بی تو چه کنم جلوئه سرو و سنبل
در قدِ تو هست هرچه می دارد سرو

در روی تو هست آنچه می دارد گل

[رباعی-۲۰]

B 134

گه سوزِ تو چون شمع ز سر می گیرم
گه هم نفسی به آه در می گیرم
مانندِ چراغی که بود در ره باد
می میرم و می سوزم و در می گیرم

[رباعی-۲۱]

B 133

چون مایلِ آن قامتِ موزون نشوم
چون کُشته آن چشمِ پرافسون نشوم
زین گونه که من هلاک و چشمت خون ریز
قربانِ دو چشمِ تو بگو چون نشوم

[رباعی-۲۲]

B 134

مادام ز تویی دیده بی نم نزدیم
بی گریه جان سوزِ غمت دم نزدیم
غم بود مرادِ ما ز عشقت همه عمر
در عشقِ تو هرگز دم بی غم نزدیم

[رباعی-۲۳]

B 134

ای سرو بیا و از غم آزادم کن
یک لحظه به وصلِ خویشان شادم کن
دانم که به عمدا نکنی یاد از من
باری به طفیلِ دگران یادم کن

[رباعی-۲۴]

B 134

ای نورِ دو دیده ام چه دیدی از من
کز نازِ چو سرو سرکشیدی از من

چون طالعِ برگشته ز من برگشتی
چون بختِ رَمیده‌ام رمیدی از من
[رباعی-۲۵]

B 134

ای محرمِ رازِ خلوتِ جانِ غمِ تو
ای مونسِ خاطرِ پریشانِ غمِ تو
ما از غمِ تو راحتِ جان یافته‌ایم
ای راحتِ جانِ دردمندانِ غمِ تو
[رباعی-۲۶]

B 135

ماییم گذر از همه وادی کرده
با غم شده یار و ترکِ شادی کرده
حاصل که ز تحصیلِ مراداتِ جهان
بگذشته و کسبِ نامرادی کرده
[رباعی-۲۷]

B 135

دل را به تو آرمیده دارم ز همه
رامش به تو و رمیده دارم ز همه
تا جستِ دلم فتاده در دستِ غمت
دامانِ هوس کشیده دارم ز همه
[رباعی-۲۸]

B 135

ای حسنِ تو در لطافت افزون ز همه
وای برده قرار آن قد موزون ز همه
هستند بتان ولی ز اسبابِ جمال
چیزی دگرست با تو بیرون ز همه

[مفردها]^۱

[مفرد-۱]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

K52^b Ü49^a

مرغِ دل در اضطراب از دانه هایِ خالِ اوست
ناله ای کز سینه می آید^۲ صدایِ بالِ اوست

[مفرد-۲]^۳

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

Ü49^a

نه حیرانی به رویش چشمِ صیدِ ناتوان دارد
ز تیرش زخمِ هم انگشتِ حیرت در دهان دارد

[مفرد-۳]

[مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن مستفعِلن]

K52^b Ü49^a

آن مه به چوگان باختر چون دست بالا می پرد
چندین دلِ سرگشته را چون گوی از جا می پرد

[مفرد-۴]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

K 52^b Ü48^b

ترکِ من بر صیدِ چون زخمِ بلایی^۴ می زند
صیدِ بهرِ زخمِ دیگر دست و پای می زند

[مفرد-۵]

[مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن]

K52^b Ü49^a

آن گل چو آفتاب اگر چهره وا کند
هر ذره بلبلی شود و ناله ها کند

[مفرد-۶]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

¹ Müfredhâ B E H M N1 ve N2'de yok.

² K می خیزد: Ü می آید

³ Bu müfred 39 nolu gazelin matlaı olarak da geçmektedir.

⁴ Ü تیر جفایی: K زخم بلایی

Ü49^a

سوی هرکس بیند و خاطر پریشانم کند
لب به دندان گیرد و صد رخنه در جانم کند
[مفرد-۷]^۱

[مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

Ü49^a

آه من آشفته در آن طره پر خم
تاریست که هر چند کشم نگسلد از هم
[مفرد-۸]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

Ü49^b

یار رفت و من ز بی نادیده گریان شدم
ره دو شد در کوچه [؟]^۲ سرگردان شدم
[مفرد-۹]

[مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن]

Ü49^a

نی چون دگران هر دم جایی نظری دارم
یک جاست نظر دایم چون صورت دیوارم
[مفرد-۱۰]

[مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن]

K52^b

مرا گفתי به صد جورت کشم باور نمی دارم
دروغ از بس که گفתי راست هم باور نمی دارم
[مفرد-۱۱]

[مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن]

Ü 49^a

من زایر بیت الحرم کوی مغانم
جاروب کشش جلوه گر مغیجگانم
[مفرد-۱۲]

[فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن]

¹ Bu müfred 94 numaralı gazelin matlaı olarak da geçmektedir.

²

K52^b Ü49^a

از من آن رخسارِ آشناک را پنهان مکن
در هوای خود مرا چون دود^۱ سرگردان مکن

[مفرد-۱۳]

[مستعلن مستعلن مستعلن فع]

K52^b

هر گوشه بر دل از تونه داغ بلاست این
کوه غم و شکفته برو لاله هاست این

[مفرد-۱۴]

[مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن]

K52^b

ماند بدان که ای غم ما را خریده باشی
یک لحظه ترک ما کن ما را ندیده باشی

K ذره: Ü دود^۱

4.3. فهرست قوافی

G1	بی تو جایی که شود خاکِ دلِ چاک آنجا
G2	مرا از سینه نبود پنبه داغِ نهان پیدا
G3	گر کشد هجرِ مرا ضعفِ دلِ شیدا را
G4	غمِ تو از دو جهان ساخت بی خبر ما را
G5	تنت از تابِ تب شد گرم و زد آتش به جان ما را
G6	نیست در بادیه شب‌ها خبر از مه ما را
G7	به صد افسانه شب در خواب سازم پاسبانش را
G8	چون نهد رو در خوشی داغِ دلِ شیدا مرا
G9	ای صبحِ وصل روز کن آخر شبِ مرا
G10	بر افکن پرده حیران ساز چشمِ اشکبارم را
G11	گر وصالی نیست با اغیار دلدارِ مرا
G12	باد چون شانه زده کاکلِ دلدارِ مرا
G13	روزِ وصل است به یک عشوه بکش زارِ مرا
G14	بود ز کسوتِ آسودگی فراغِ مرا
G15	به دست آینه داد آنکه دلستانِ مرا

G16	خانه گر تاریک باشد در شبِ هجران مرا
G17	کامجو شد دل ز لعلِ جانفزای او مرا
G18	کرده بیهوش ذوقِ آن مستی و بیهوشی مرا
G19	اگر مانع شدی چاکِ درونم آه سوزان را
G20	غمِ خود گر دهم بیرون فرو گیرد جهانی را
G21	بس که می بارد فلک بر جانِ من تیرِ بلا
G22	منم ز دیده و دل همچو آهن اندر تاب
G23	چون کشیده تیغِ بهرکشتم آن آفتاب
G24	زلفِ پریشانِ تو از مشکِ ناب
G25	خالِ رخِ تو از گلِ سیرابِ لاله ساخت
G26	شب نه مه بود که در بزمِ فلک می افروخت
G27	خوی با می شده را طاقتِ پرهیز کجاست
Tb1	عمرِ کوتاه چرخِ بی مهرست دریایی وفاست
R1	جانا لبِ تو لعل به درخشانی ماست
R2	آن مست که نرگشش به خواب افتاده است
G28	ما را کدام روز دلی شاد بوده است
G29	بس که مه شب ها جبین بر خاکِ آن در سوده است

R3	دل کیست که گویم از برای غمِ تست
R4	جانا غرض از دیده مرا دیدنِ تست
G30	بعد عمری آمد از بزمِ توام خامی به دست
Mü1	مرغِ دل در اضطراب از دانه هایِ خالِ اوست
G31	از سوزِ سینه شعلهٔ آهم نشانه ایست
G32	جز غم دوری هلاکِ عاشقِ بیمار نیست
R5	در باغِ گلی چون رخِ گلفامِ تو نیست
G33	دل نه دوش از ناله و افغان به خود خاموش گشت
G34	شب مرا در کنجِ تنهایی نه خوابِ غم گرفت
R6	گفتم مانی به سرو، می مانم گفت
R7	دل کرده به خون و خاک منزل ز غمت
G35	آخر ای زاهد ازاین زهد ریایی کردنت
Ka1	ای از حواشیِ علمت آشکار فتح
G36	هرگه آن خورشیدوش آینه پیشِ رخِ نهاد
G37	نیست غم گر هست حالِ گاه نیک و گاه بد
G38	مه بدمهرِ من هر لحظه دل سوی دگر دارد
G39	نه حیرانی به رویش چشمِ صیدِ ناتوان دارد

Mü2	نه حیرانی به رویش چشمِ صیدِ ناتوان دارد
R8	آن سبز خطی که بر جبین چین دارد
G40	دیدن به دیگرانت غیرت نمی گذارد
Mü3	آن مه به چوگان باختر چون دست بالامی پرد
G41	چوگان به کف چو یار به میدان شتاب کرد
G42	مرا آن طفل چون بیند به سوی خانه بگیزد
G43	لبِ او به خنده آشوب دل خراب باشد
G44	خوش آن فراق که پایانِ آن وصالِ تو باشد
G45	غمِ من کسی شناسد که روحِ تو دیده باشد
G46	به راهِ او چنین گر جانِ پاکان خاک خواهد شد
G47	شاد بودم بر امیدِ آنکه بارم می کشد
G48	تا کارم از غمِ تو به مردن نمی کشد
Ka2	مهی به نورِ سپهرِ جلالِ تابان شد
R9	یک روز به من یار درآمیز نشد
G49	هرگز کم کامِ دل از شکرلبی شیرین نشد
G50	ز چاک سینه تنم گر فگارِ دل خون شد
G51	با فلک تا آهِ آتشبازِ من پیوسته شد

G52	از غمت در سینه فریاد و فغان را جا نماند
G53	از غمم هر گوشه خلقی دست بر سر مانده اند
Mü4	ترکِ من بر صید چون زخمِ بلایی می زند
Mü5	آن گل چو آفتاب اگر چهره وا کند
R10	حرفی که قلم ز شوق تحریر کند
Mü6	سوی هرکس بیند و خاطر پریشانم کند
G54	عاشق روی تو میلِ گل و گلشن نکند
G55	اهلِ معنی همه در صورتِ تو حیرانند
G56	ز جولانِ سمنش آبِ چشمِ من به جوش آید
G57	به جز تو در دلِ من مهرِ دلبری نبود
G58	عاشقان را رستگاری در گرفتاری بود
G59	منم اواره‌ای افتاده دور از هم‌دمانِ خود
G60	نشستم تا میان در خون ز اشکِ لاله‌گونِ خود
G61	خوش آن بهار که کامم ز غنچه‌ تو بر آید
G62	چون روزِ عید آن مه در عید که در آید
G63	به قتلِ عاشقان چون سویِ جولانگاه ناز آید
G64	نخواهم تند باشد ناوکی کز دلبری آید

G65	رحم از آن تندخو نمی آید
R11	در سلسلهٔ عشق ادب می باید
G66	شهر پر غاوغاست گویی شهریار من رسید
G67	جان بر لب آمد آفتِ جان را خبر کنید
G68	گلشنِ حسنِ ترا سمبلِ ز جعدِ مشکبار
Ka3	چو باد کرد زرافشانِ صحیفهٔ زنگار
Ka4	بیا که صرصرِ دی بر خلافِ بادِ بهار
G69	چو خامه عرضه کند شرحِ شوقِ من با یار
G70	هر گه آیم سویت ای سرو قدِّ سیمین بر
G71	رفتی و گشت حالِ من خسته زارتر
Ka5	ز ابر باد دگر شد شکوفه ریز شجر
G72	در آن جهانی که گشته بر هر بلا کشانی غمت مقرر
G73	رحمی وگرنه کرده‌ام اندیشهٔ دگر
G74	چه سوزم هر زمان چون شمع از تابِ غمی دیگر
R12	خواب آلوده است چشم آن شمع طراز
G75	نیامد بر زبان جز نام آن نامهربان هرگز
R13	در دودِ خط است رویت آینه هنوز

- G76 خزان شد و رخم از گریه لاله‌زار هنوز
- R14 شمعی است رُخت به سانِ آتشِ گلریز
- R15 در راهِ تو خاک رفته سرها که می‌رس
- R16 ای گلِ دلم از تو گو ندیمِ غم باش
- G77 ای دل چو کمر بسته آن موی میان باش
- G78 چنان در عاشقی خو کرده دل با جور و بیدادش
- G79 نه خود رود سوی گردون غبارِ سُمِّ سمندش
- G80 به زلفِ او شده دل محو روی چون قمرش
- G81 نموده گوهرِ سیراب از بناگوشش
- G82 نکرده شهدِ عشرت نوش از لب های خندانش
- G83 نیابی در چمن سروی که من صد بار در پایش
- G84 مه رویت که شد آئینه چون من بی سر و پایش
- G85 شبِ عیدی که تو بر داشته‌ای پرده ز پیش
- G86 چون آورم حدیثِ لبش بر زبان خویش
- G87 هرکس که نشد خاک به راهِ سگِ کویش
- R17 دردا که مرا به غم نشان کرد فراق
- R18 کی لایق هر سری بود افسرِ عشق

G88	هیچ‌که لب‌نگشایی چو به من روزِ وصال
R19	در باغ کجا روم که نالد بلبل
Tb2	فلک بی مهر و اختر شوخ چشم و عمر مستعجل
G89	ز طبلِ شامگاهم این ندا آمد به گوشِ دل
G90	تا به ابد سرِ من و پایِ قدِ خمیده ام
G91	یار شیرین است و فرهادش منِ دیوانه ام
G92	ای خوش آن شب‌ها که رو در روی یاری داشتم
G93	به کوی می‌فروشان بهر جامی در بدر گشتم
G94	آه من آشفته از آن طرّه پر خم
Mü7	آه من آشفته در آن طرّه پر خم
G95	دمی ز ناله اگر لب‌خموش می‌کردم
G96	ساعتد را نظری دیدم و از کار شدم
Mü8	یار رفت و من ز بی‌نادیده گریان شدم
G97	چو در آینه عکس آن مه خورشید رو دیدم
Mü9	نی چون دگران هر دم جایی نظری دارم
Mü10	مرا گفتی به صد جورت کشم باور نمی‌دارم
G98	به حالِ خویش در عشقِ تو سرگردانی دارم

- G99 به هر کوی که منزل شد شبی دور از رخِ یارم
- G100 به جرمِ عشق اگر از دار بر کشد یارم
- G101 نی من ز درد دست به پیکانِ او برم
- G102 تا غمت باز شناسد به جهانِ دگرم
- R20 گه سوزِ تو چون شمع ز سر می گیرم
- G103 گشودی پرده از رخ آتشی افروختی بازم
- G104 خیالِ ساعدش چون گشته شمعِ مجلس افروزم
- G105 داشت زین پیش التفاتی یادِ آن می سوزدم
- G106 چشمِ ترا رسید چو از روزگار چشم
- G107 جدا ای آفتاب از تو به تنگ از سایه خویشم
- Mül1 من زایرِ بیتِ الحرمِ کوی مغانم
- G108 اگر خواهی کشید ای هم‌نشین از سینه پیکانم
- G109 ز دارِ کین چو آویزد به جرمِ عشقِ جانانم
- G110 نه زانِ مُردم که بگذشت از سرابِ چشمِ گریانم
- G111 چاکِ دل را مرهم اندودم نه درمان می کنم
- G112 آنکه خود را نفسی شاد ندیدست منم
- G113 ز بس خود را مدام اندوهگین و ناتوان بینم

- G114 خوش آن بزمی که خود را پهلوی آن سیمتن بینم
- G115 خوش دمی کز دیدن آن سروِ ناز از خود روم
- R21 چون مایل آن قامت موزون نشوم
- G116 گه نشینم رازدارِ کنجِ تنهایی شوم
- G117 نه من خود چون غبارِ اندر پیِ رخسِ تو می آیم
- G118 شبی چون شمع اگر در بزمِ وصلِ خود دهد جایم
- R22 ما دم ز تویی دیده بی نم نزدیک
- G119 چه کنم چه چاره سازم غمِ خویش با که گویم
- G120 شبی گر من به ترکِ ناله های زار می گویم
- G121 ازبس که سر فتاده بر آن خاکِ آستان
- G122 این نوشتم تا بماند جاودان
- G123 نگشود غنچهٔ ما ز وصالِ گلِ عذاران
- G124 نه دانهٔ گهرست این بر آن لباسِ زرافشان
- G125 دیدمش دوش خرامان به رهی جرعه کشان
- G126 بر روی زرد و دیدهٔ پر خونِ عاشقان
- G127 چو دید حالتِ جانبازی مرا بر جانان
- G128 هر شبی صد مشعل افروزم ز آهِ خویشتن

G129	هر طرف کآن نازنین دامن کشان خواهد شدن
R23	ای سرو بیا و از غم آزادم کن
G130	یکدم که با توام به سوی من نظر مکن
Mü12	از من آن رخسارِ آتشناک را پنهان مکن
G131	چون تیر زدی از پی تیرت نظری کن
G132	تا دید آن سگِ کوخواری و محنتِ من
R24	ای نورِ دو دیده ام چه دیدی از من
G133	تا شد سخن شنو ز دهانِ تو گوشِ من
G134	هر نئی که بعدِ مرگ برآید ز خاکِ من
G135	چرا روشن نگردد آخر این شامِ شیاہِ من
G136	از آن دایم ز دیده اشک می بارد به روی من
G137	نشانِ زخمِ ناحن نیست این بر سینۀ پر خون
G138	به یکدم آبِ کز باران چشاند کوه را گردون
G139	به آبِ تیغ به کویت نشان غبارِ تن [است این]
G140	شد آن جان و جهان دامن کشان چون از چمن بیرون
Mü13	هر گوشه بر دل از تو نه داغِ بلاست این
G141	روزِ نوروز است و ما را مجلسِ افروزی چنین

- G142 شاخِ مرجان بی لبِ لعلت مرا ای نازنین
- G143 مجمرِ دل کز تو سوزد آتشِ سودا در او
- G144 وادی شوقت که می باید گذشت از جان در او
- G145 خاکِ رخت که دیده‌ جان یافت نور ازو
- G146 خیالِ مهر و مه نگذشت در دل بی جمالِ او
- G147 خوشم کز فکرِ او گشتم خیالی بی جمالِ او
- G148 نصیبِ من شود ای کاش زحمتِ بدنِ او
- G149 بین در حلقه‌ های جعدِ زلفِ مشکبوی او
- G150 شد پرده سوز شعله‌ خورشیدروی او
- G151 ز دیده پای ساز ای دل چو شب گردی به کوی او
- R25 ای محرمِ رازِ خلوتِ جان غمِ تو
- G152 میا بر سر مرا روزی که میرم در وفای تو
- G153 چو هم‌دردی نبینم کو شود هم‌رازِ من بی تو
- G154 سروِ من از بس که دل‌ ها بسته بر هر تارِ مو
- G155 به ره چو جلوه‌کنان مست بگذری ناگاه
- G156 نه گرد است این ز جولانِ سمندش بر هوا رفته
- G157 جدا ز بزمِ تو نُقل و شرابِ یعنی چه

G158	به کوهِ بیستون از حیرتِ فرهاد جان داده
R26	ماییم گذر از همه وادی کرده
G159	مست می آید کله کج کرده دامن بر زده
G160	منِ سرگشته ام دور از تو زار و بی نوا مانده
G161	به رویت دیده در نظاره و دل ناتوان مانده
R27	دل را به تو آرمیده دارم ز همه
R28	ای حسنِ تو در لطافت افزون ز همه
G162	من کیم از شادی عالم جدا افتاده ای
G163	چوگان به کف در عرصه‌ای کآهنگِ جولان کرده ای
G164	کرد مه تا رقم از عنبرِ سارا زده ای
G165	بس که می سوزم ز یادِ آتشین رخساره ای
G166	ای ز آتشِ جلالِ تو دوزخِ زبانه ای
G167	غلامِ خویشتم خوانده ماه رخساری
G168	در آرزوی خنجرِ خورشیدِ پیکری
G169	به هر خمی که از آن زلفِ پرشکن نگری
G170	خوش آن خلوت که چون گریان شوم غمخوارِ من باشی
Mü14	ماند بدان که ای غم ما را خریده باشی

G171	به بزمِ باده خواهم از لبِ ساقی اگر کامی
G172	تا که بر صفحه هستی بود از ما رقمی
Ka6	چرایی در کشاکش مانده بهر عالم فانی
G173	مراسم پیش تو هر زخم باز مانده دهانی
G174	من و خیالِ غزالی و چشمِ گریانی
G175	ز چشمِ من اگر ناگه به روی خویشتن بینی
G176	مائیم ز خوبان شده قانع به نگاهی
G177	صبر و من و دل و دین در عشقِ دلربایی
G178	بردار ملامت منم آن بی سر و پای

SONUÇ

Bu çalışma ile, biri İran’da hazırlanmış ve basılmış olan çalışma, diğer yedisi Türkiye’deki değişik kütüphanelerde bulunan yedi yazma nüshadan istifade ederek Emîr Humâyûn-i İsferâyinî’nin divanının edisyon kritikli metnini ortaya çıkardık.

İran’da yapılan çalışma eksik olup şairin sadece gazel ve rubailerini ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bir hayli eksiktir. Oysa Türkiye’deki nüshalar şairin divanının tüm şiirlerini içermektedir. Şairin divanının İran’da yapılan baskısının oldukça eksik olmasının nedeni, İstanbul ve Ankara’da bulunan yedi nüshanın hiçbirine değinilmemiş olması, sadece İran’daki mevcut nüshalarla yetinilmesidir. Biz gerek İran’da basılan kitabı gerekse Türkiye’deki söz konusu nüshaları karşılaştırmak suretiyle divanın tam metnini ortaya çıkarmış olduk.

KAYNAKÇA

- Abdullatîf el-Huseynî el-Kazvînî, Mîrzâ Yahyâ : **Lubbu't-tevârîh**, y.y., Neşriyyât-ı Muessese-i Hâver, 1314 hş.
- Âga Bozorg-i Tahrânî : **ez-Zerîa ilâ tesânîfi's-Şîa**, Beyrut, t.y., C. IX/4.
- Aka, İsmail : **Timur ve Devleti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Aka, İsmail : “Timurlular”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, s. 177-179.
- Aka, İsmail : “Timur”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, s. 173-175.
- Âl-i İbrâhîm, Bâkır : **Târîh-i Tahavvul u Tatavvur-i Edebiyyât-ı İrân**, Tahran, Kitâbfurûşî ve Çaphâne-i Muhammed Alî İlmî, t.y.
- Alî Şîr Nevâî, Mîr Nizâmuddîn : **Mecâlisu'n-nefâis**, nşr. Alî Asgar Hikmet, Tahran, 1323 hş.
- Âryân, Kamer : “Fars Şiiri'nin Seyri İçinde Hindî Adıyla Meşhur Üslûbun Ortaya Çıkışı ve Özellikleri”, **Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, çev. İsrâfil Babacan, Ankara, 2005, sa. 18, s. 96.
- Ateş, Ahmed : **İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- Azamat, Nihat : “Ahmedî, Akkoyunlu”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. II, s. 167-168.
- Azamat, Nihat : “Yeni Bir Ahmedî ve İki Eseri: Yûsuf u Zelîhâ, Esrârname Tercümesi”, **Osmanlı Araştırmaları VII-VIII**, İstanbul, 1988, s. 348-353.
- Babacan, İsrâfil : “Klasik Türk Şiiri'nde Sebk'i Hindî (Hint Üslûbu)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi,

- Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2008, s. 81.
- Beksaç, Engin : “Timurlular: Timurlu Sanatı”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLI, s. 180.
- Bendrâ b. Dâs Hoşgû : **Sefîne-i Hoşgû**, Medrese-i Âlî-yi Sipehsâlâr.
- Bosworth, Edmund Clifford : **Silsilehâ-yi İslâmî**, çev. Ferîdûn Bedrâî, Tahran, İntişârât-i Muessese-i Mutâlaât u Tahkîkât-ı Ferhengî, 1371 hş.
- Cevâdiyân, Hasan : **Sebkşînâsî-yi Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferâyinî der Se Sath-i Belâğî, Zebânî ve Fikrî**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dânişgâh-ı İlâm Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî Kârşînâsî-yi Erşed der Rîşte-i Zebân ve Edebiyyât-ı Fârsî, 1393 hş.
- Çiçekler, Mustafa : “Fars Şiirinde Üsluplar”, **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 1: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî**, 29 Nisan 2005 Bildiriler, İstanbul, 2006, s. 13-33.
- Ebû Bekr-i Tihriânî : **Kitâb-ı Diyârbekriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **Dîvân-ı Humâyûn**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 3422-019.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **Dîvân-ı Humâyûn**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, no. 569.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **Dîvân-ı Humâyûn**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kadızade, no. 431-002.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **[Dîvân-ı Humâyûn]**, Milli Kütüphane, no. A4330.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **Dîvân-ı Emîr Humâyûn**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 03879M-001.

- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **[Dîvân-ı Humâyûn]**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 04964-035.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **Dîvân-ı Humâyûn**, İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, no. FY100.
- Emîr Humâyûn-i İsferâyinî : **Dîvân-ı Gazeliyyât-ı Humâyûn-i İsferâyinî**, nşr. Husrev Şihâbî, Tahran, Hûze-i Hunerî, 1377 hş.
- Erdem, İlhan; Uyar, Mustafa : “Akkoyunlular-Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı” **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VI, s. 1534.
- Ferîver, Huseyn : **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân ve Târîh-i Şuarâ**, y.y., Çâp-ı İttılâât, 1341 hş.
- Ferîdverd, Husrev : **Derbâre-i Edebiyyât ve Nakd-i Edebî**, Tahran, Muessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, 1372 hş., C. II.
- Gıyâsuddîn b. Humâmuddîn-i Huseynî (Hândmîr) : **Târîh-i Habîbu’s-siyer**, nşr. Celâluddîn-i Humâyî, C. IV, y.y., İntişârât-ı Hayyâm, 1380 hş.
- Gulçîn-i Meânî, Ahmed : **Âyine-i Mîrâs Cöng-i Meânî**, Tahran, 1385 hş.
- Hamîdiyân, Saîd : **Dîvân-ı Emîr Şâhî-yi Sebzvârî**, Tahran, İntişârât-ı İbn-i Sînâ, 1348 hş.
- Hezâil, Huseyn : **Ferheng-i Edebiyyât-ı Cihân**, Tahran, 1331 hş., C. VI.
- Hidâyet, Rızâ Kulîhân : **Mecmau’l-fusahâ**, nşr. Mezâhir Musaffâ, y.y., 1371 hş., C. I-II.
- Humâyûnfer, Bâbâ : **Berresî-yi Gûyiş-i İsferâyin**, Tahran, Çapar, 1323 hş.
- Huseynzâde, H. Seyyid : **Târîh-i Ferâmûşşode-i Îrân der Devre-i Sultân Ya’kûb Akkoyunlu**, Tahran, Neşr-i Târîh-i Îrân, 1394 hş.
- Kadyânî, Abbâs : **Ferheng-i Tavsiî-yi Târîh-i Îrân**, Tahran, 1342 hş.

- Karaismailoğlu, Adnan : “İsmet-i Buhârî”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXIII, s. 138-139.
- Kazvînî, Budak Münşî : **Cevâhiru'l-ahbâr**, nşr. Muhsin Behrâm Nijâd, Tahran, 1378 hş.
- Kırlangıç, Hicabi : “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, **Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 2001, sa. 1, s. 101-104.
- Kiyûmeniş, Abbâs : **Gevher-i Pârsî**, y.y., t.y.
- Kohzâd, Ahmed Alî : “Âsafî (Herevî)” **Dâiretu'l-ma'ârif**, Kâbil, Matbaa-i Umûmî-yi Kâbil, C. I, 1328 hş., s. 383, “Akkoyunlular”, s. 412-413.
- Macit, Muhsin : “Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmenlerinin Edebi Faaliyetleri”, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VII, s. 1075-1076.
- Mevlânâ Abdurrahmân b. Ahmed-i Câmî : **Nefehâtu'l-uns min hadarâti'l-kuds**, nşr. Mehdi Tevhîdî Pûr, Tahran, 1337 hş.
- Mollâ Kâtî'î-yi Herevî : **Tezkire-i Mecmau's-suarâ-yi Cihângîrşâhî**, nşr. Muhammed Selîm Ahter, İslâmâbâd, 1979.
- Muderris-i Tebrîzî, Muhammed Alî : **Reyhânetu'l-edeb**, y.y., 1374 hş., C. VI.
- Muctebâyî, Fethullâh : “Âsafî-yi Herevî” **Dânişnâme-i Bozorg-i İslâmî**, y.y., 1398 hş., C. I, s. 253.
- Nefisî, Saîd : **Târîh-i Nazm u Nesr der Îrân ve der Zebân-i Fârsî**, y.y., Kitâbfurûşî-yi Furûğî, 1344 hş., C. I.
- Özgüdenli, Osman Gazi : “İran: 2. Fetihten Safevîlere Kadar”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXII, s. 398-399.
- Özgüdenli, Osman Gazi : “Moğollar”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXX, s. 228.
- Öztuna, Yılmaz : **Devletler ve Hânedanlar**, Ankara, Öncü Basımevi, 2005.

- Pala, İskender : “Mühr-i Süleyman”, DİA, C. XXXI, 2020, s. 523-525.
- Râzî, Abdullâh : **Târîh-i Kâmil-i Îrân**, Tahran, İkbâl, 1347 hş.
- Râzî, Emîn Ahmed : **Tezkire-i Heft İklim**, nşr. Seyyid M. Rızâ Tâhirî, Tahran, 1378 hş., C. II.
- Rızâzâde-i Şafak, Sâdık : **Târîh-i Edebiyyat-ı Îrân**, y.y., t.y.
- Rypka, Jan : **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân ez Devrân-i Bâstân tâ Kâcâriyye**, çev. İsa Şihâbî, Tahran, 1385 hş.
- Sabâ, Muhammed Muzaffer Huseyn : **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Râzî, 1343 hş.
- Safâ, Zebîhullâh : **Târîh-i Edebiyyât der Îrân**, Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364 hş., C. IV.
- Safâ, Zebîhullâh : **Hulâsa-i Târîh-i Siyâsî İctimâî ve Ferhengî-yi Îrân**, Tahran, Muessese-i İntişârât-ı Emîr-i Kebîr, t.y., C. II.
- Safâ, Zebîhullâh : **Târîh-i Ulûm u Edebiyyât-ı Îrânî**, y.y., İntişârât-ı İbn-i Sînâ, 1347 hş.
- Sâm Mîrzâ-yı Safevî : **[Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî]**, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Ayasofya, no. 03141.
- Sâm Mîrzâ-yı Safevî : **Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî**, nşr. Vahîd-i Destgirdî, Tahran, Matbaa-i Armağân, 1314 hş.
- Sîrâcuddîn Alî Hân (Ârzû) : **Tezkire-i Mecmau'n-nefâis**, nşr. Muhammed Serfîrâz Zafer, İslâmâbâd, Merkez-i Tahkîkât-ı Fârsî-yî Îrân u Pâkistân, 1385 hş., C. III.
- Subhânî, Tevfik : **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân**, y.y., İntişârât-ı Dânişgâh-i Peyâm-i Nûr, t.y.
- Sümer, Faruk : “Akkoyunlular”, DİA, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. II. s. 274.
- Sümer, Faruk : “Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış”, **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, C. XXI, 1957, sa. 83, s. 429-447.

- Sümer, Faruk : “Cihan Şah”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. VII, s. 536.
- Sümer, Faruk : “Karakoyunlular”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XXIV, s. 434-438.
- Sümer, Faruk : **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1935.
- Sümer, Faruk : **Safevî Devleti’nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ankara, Güven Matbaası, 1976.
- Sümer, Faruk : “Uzun Hasan”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XLII, s. 262-264.
- Şefî‘î-yi Kedkenî, Muhammed Rızâ : **Edebiyyât-ı Fârsî ez Asr-ı Câmî tâ Rûzgâr-i Mâ**, Tahran, Neşr-i Ney, 1378.
- Şefî‘î-yi Kedkenî, Muhammed Rızâ : **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân ez Âğâz tâ İmrûz**, Tahran, 1380 hş.
- Şemîsâ, Sîrûs : **Nakd-i Edebî**, Tahran, Neşr-i Mîrâs, 1328 hş.
- Şemîsâ, Sîrûs : **Seyr-i Gazel der Şi‘r-i Fârsî**, Tahran, 1370 hş.
- Şerîfî, Muhammed : **Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî**, Tahran, 1391 hş., C. II.
- Tefazzulî, Âzer : **Ferheng-i Bozorgân-i İslâm ve Îrân**, Tahran, 1372 hş.
- Terbiyet, Muhammed Alî : **Dânişmendân-ı Âzerbâycân**, nşr. Gulâm Rızâ Tabâtabâyî, Tahran, Vezâret-i Ferheng u İrşâd-ı İslâmî, 1377 hş.
- Toker, Halil : “Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu)”, **İlmî Araştırmalar 2**, İstanbul, 1996, s. 141-150.
- Tokmak, A. Naci : “İran, b) Edebiyat”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2000, C. XXII, s. 421-422.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı : **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Kara Koyunlu Devletleri**, Ankara, 1969.
- Yârşâtır, İhsân : **Şi‘r-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh Âğâz-i İnhitât der Şi‘r-i Fârsî**, Tahran, Çâphâne-i Dânişgâh-ı Tahran, 1334 hş.
- Yazıcı, Tahsin : “Huncî”, **DİA**, İstanbul, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C. XVIII, s. 374.
- Zebîhî, Rahmân : “Humâyûn-i İsferâyinî”, **Dânişnâme-i Zebân u Edeb-i Fârsî**, 1395 hş., C. VI, s. 789.
- Zerrînkûb, Abdülhuseyn : **Ez Gozeşte-yi Edebî-yi Îrân**, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1378 hş.
- Zerrînkûb, Abdülhuseyn : **Rûzgârân-ı Îrân**, Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1375 hş.